

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET

ANTONIA ĆURKOVIĆ, MARKO KRALJEVIĆ, ANA-MARIJA MIKOVIĆ

ODNOSI IZMEĐU DRŽAVE I VJERSKIH ZAJEDNICA U
EUROPSKOJ UNIJI - ANALIZE I KRITIKE

Zagreb, 2016.

Ovaj rad izrađen je na Katedri za opću teoriju prava i države Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod vodstvom doc. dr. sc. Vanje-Ivana Savića i predan je za natječaj za dodjelu Rektorove nagrade u akademskoj godini 2015./2016.

Sadržaj rada:

I. Uvod	1
II. Austrija	4
1. Povijesni pregled	4
2. Suvremeno uređenje	5
2. 1. Ustavni i zakonski okvir.....	5
2. 2. Katolička Crkva u Austriji – Konkordat sa Svetom Stolicom.....	6
2. 3. Ostale vjerske zajednice	7
3. Vjersko obrazovanje	8
III. Belgija	10
1. Povijesni pregled	10
2. Suvremeni okvir	11
2. 1. Ustav iz 1831. godine.....	11
2. 2. Priznate vjerske zajednice.....	11
3. Belgijski <i>laïcité</i>	13
IV. Bugarska	14
1. Povijesni pregled	14
2. Suvremeno uređenje	15
2. 1. Ustav iz 1991. godine.....	15
2. 2. Zakonski okvir	16
2. 3. Bugarska pravoslavna Crkva	17
2. 4. Ostale vjerske zajednice	18
3. Vjersko obrazovanje	19
V. Cipar	20
1. Povijesni pregled	20
2. Ustavno uređenje, Ustav iz 1960. godine	21
2.1. Odnos države prema Pravoslavnoj Crkvi i islamu.....	21
2. 2. Manjinske vjerske zajednice	23
3. Suvremena problematika	24
4. Kaznenopravna zaštita religije	24
VI. Češka Republika	25
1. Povijesni pregled	25
2. Suvremeno uređenje	26

2. 1. Ustavno uređenje.....	26
2. 2. Zakonski okvir i postupak registracije.....	26
VII. Danska.....	28
1. Povijesni pregled.....	28
2. Suvremeno uređenje	28
2. 1. Ustavno (Ustav iz 1953. godine) i zakonsko uređenje	29
2. 2. Evangelička luteranska Crkva (Danska državna Crkva)	30
2. 3. Ostale vjerske zajednice	31
3. Vjersko obrazovanje.....	31
VIII. Estonija.....	33
1. Povijesni pregled.....	33
2. Suvremeno uređenje	34
2. 1. Ustavno (Ustav iz 1992. godine) i zakonsko uređenje.....	34
2. 2. Estonska evangelička luteranska Crkva	35
2. 3. Ostale vjerske zajednice	36
3. Vjersko obrazovanje.....	36
IX. Finska.....	38
1. Povijesni pregled.....	38
2. Suvremeno uređenje	39
2. 1. Ustav iz 1999. godine (<i>Suomen perustuslaki</i>).....	39
2. 2. Zakonski okvir	39
2. 3. Evangelistička luteranska Crkva.....	40
2. 4. Finska pravoslavna Crkva.....	41
2. 5. Zakon o vjerskoj slobodi	41
X. Francuska	43
1. Povijesni pregled.....	43
2. <i>Laïcité</i>	44
3. Zakon o odvajanju crkve i države iz 1905.	45
3. 1. Posebno uređenje u departmanima <i>du Rhin et Moselle</i>	46
4. Ostale vjerske zajednice u Francuskoj	47
XI. Grčka.....	48
1. Povijesni pregled.....	48
2. Suvremeno uređenje, Ustav (<i>Σύνταγμα της Ελλάδος</i>) iz 1975. godine	50
3. Javno pravo, porez, obrazovanje, financiranje i vidljiv utjecaj Grčke Crkve	52

4. Odnos državne i ostalih religija.....	53
5. Kaznenopravna zaštita religije.....	54
XII. Hrvatska	55
1. Povijesni pregled.....	55
2. Suvremeno uređenje	56
2. 1. Ustav Republike Hrvatske iz 1992. godine.....	56
3. Ugovori između Vlade Republike Hrvatske i Svete Stolice.....	56
3. 1. Ugovor o pravnim pitanjima	57
3. 2. Ugovor o suradnji na području odgoja i kulture.....	58
3. 3. Ugovor o dušobrižništvu katoličkih vjernika pripadnika oružanih i redarstvenih snaga Republike Hrvatske.....	59
3. 4. Ugovor o gospodarskim pitanjima.....	59
4. Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica.....	60
5. Srpska pravoslavna Crkva	62
6. Islamska zajednica u Hrvatskoj.....	64
7. Židovska zajednica u Hrvatskoj	65
XIII. Irska	66
1. Povijesni pregled.....	66
2. Ustavno uređenje (<i>Bunreacht na hÉireann</i>) iz 1937.	67
3. Vjersko obrazovanje.....	68
4. Autonomija vjerskih organizacija i njihovo pravno uređenje	69
5. Zabrana bogohuljenja.....	69
XIV. Italija	71
1. Povijesni pregled	71
2. Lateranski ugovori iz 1929.	72
3. Ustav iz 1948.....	72
4. Sporazumi države i vjerskih zajednica.....	73
XV. Latvija.....	76
1. Povijesni pregled.....	76
2. Ustavno uređenje, Ustav Republike Latvije (<i>Satversme</i>) iz 1922. godine	77
2. 1. „Tradicionalne“ i „nove“ religije.....	78
3. Zakon o vjerskim organizacijama iz 1995. godine.....	78
3. 1. Vjersko obrazovanje	80
XVI. Litva	81

1. Povijesni pregled.....	81
2. Suvremeno uređenje	82
2. 1. Ustavni i zakonski okvir.....	82
2. 2. Razlikovanje među vjerskim zajednicama i udrugama.....	83
3. Vjersko obrazovanje.....	84
XVII. Luksemburg.....	85
1. Povijesni pregled.....	85
2. Suvremeno uređenje	86
2. 1. Ustavno (Ustav iz 1868. godine) i zakonsko uređenje.....	86
2. 2. Katolička Crkva i ostale vjerske zajednice.....	87
3. Vjersko obrazovanje.....	88
XVIII. Mađarska	89
1. Povijesni pregled.....	89
2. Suvremeno uređenje	90
2. 1. Ustav (<i>Magyarország Alaptörvénye</i>) iz 2011. godine.....	90
2. 2. Zakon o slobodi savjesti religije i crkava	91
3. Vjersko obrazovanje.....	92
XIX. Malta	93
1. Povijesni pregled.....	93
2. Suvremeno uređenje (Ustav iz 1964. godine)	94
3. Suvremena problematika	95
XX. Nizozemska	96
1. Povijesni pregled.....	96
2. Ustav Kraljevine Nizozemske (<i>Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden</i>) iz 1815. godine	97
3. Zakonski okvir i autonomija.....	98
4. Financiranje i oporezivanje vjerskih organizacija.....	100
5. Vjersko obrazovanje.....	100
6. Kaznenopravna zaštita religije.....	101
XXI. Njemačka.....	102
1. Povijesni pregled.....	102
2. Suvremeno uređenje	103
2. 1. Dominantne zajednice: Rimokatolička Crkva i Evangelička Crkva	104
2. 2. Ostale vjerske zajednice	105

3. Vjersko obrazovanje.....	106
4. Društveno korisne aktivnosti vjerskih zajednica	106
5. Odnos države prema crkvama	107
XXII. Poljska.....	108
1. Povijesni pregled.....	108
2. Suvremeno uređenje	110
2. 1. Ustav Republike Poljske (<i>Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej</i>) iz 1997. godine.....	110
2. 2. Zakonski okvir odnosa crkve i države	111
3. Pravna osobnost vjerskih institucija	112
4. Financiranje i karitativna aktivnost.....	113
5. Vjersko obrazovanje.....	113
6. Kaznenopravna zaštita religije.....	114
XXIII. Portugal.....	115
1. Povijesni pregled.....	115
2. Ustav (<i>Constituição da República Portuguesa</i>) iz 1976.	116
3. Zakonsko uređenje.....	117
3. 1. Zakon o vjerskim slobodama (<i>Lei da liberdade religiosa</i>) iz 2001. godine	117
4. Ostale vjerske zajednice.....	118
5. Kaznenopravna zaštita religije.....	119
XXIV. Rumunjska.....	120
1. Povijesni pregled.....	120
2. Suvremeno uređenje	121
2. 1. Ustavni (Ustav iz 1991. godine) i zakonski okvir.....	121
2. 2. Vjerske zajednice u Rumunjskoj	123
3. Vjersko obrazovanje.....	124
XXV. Slovačka	125
1. Povijesni pregled.....	125
2. Suvremeno uređenje	126
2. 1. Ustav (<i>Ústava Slovenskej Republiky</i>) iz 1992. godine	126
2. 2. Zakonski okvir	126
2. 3. Katolička Crkva u Slovačkoj; Konkordat (Osnovni sporazum) sa Svetom Stolicom.....	128
2. 4. Ostale vjerske zajednice	129
3. Vjersko obrazovanje.....	129
XXVI. Slovenija	131

1. Povijesni pregled.....	131
2. Suvremeno uređenje.....	132
2. 2. Zakonsko uređenje.....	133
XXVII. Španjolska	135
1. Povijesni pregled.....	135
2. Ustavno uređenje (<i>Constitución Española</i>) iz 1978.	136
3. Organski zakon o vjerskoj slobodi (<i>Ley Orgánica de Libertad Religiosa</i>) iz 1980.	138
3. 1. Registracija vjerskih zajednica.....	138
3. 2. Vjerske zajednice u odnosu s Vladom.....	139
4. Suvremena problematika	139
5. Kaznenopravna zaštita religije.....	141
XXVIII. Švedska.....	142
1. Povijesni pregled.....	142
2. Ustav Kraljevine Švedske	143
3. Državna tijela za odnos s vjerskim zajednicama.....	144
3. 1. Registracija i financijska potpora vjerskih organizacija.....	145
4. Vjersko obrazovanje.....	145
XXIX. Ujedinjeno Kraljevstvo	147
1. Povijesni pregled.....	147
2. Suvremeno uređenje	148
2. 1. Anglikanska Crkva, Church of England	148
2. 2. Ostale vjerske zajednice	150
XXX. Kritički osvrt na uređenje odnosa crkve i države s naglaskom na pozitivne aspekte kooperacije.....	152
1. Povijesni razvoj.....	152
2. Zašto bi odnos države i religije trebao biti kooperacijski?	153
2. 1. Primjeri suradnje države i crkve: Države s državnim crkvama.....	154
2. 2. Primjeri suradnje države i crkve: Države s nacionalnim religijama	155
2. 3. Primjeri suradnje države i crkve: Ostale države.....	156
3. Vjersko obrazovanje.....	157
4. Pitanje privilegija vjerskih zajednica	158
5. Suvremena problematika	160
XXXI. Kritički osvrt : Zašto sekularizam?	163
1. Je li različitost problem?.....	163

2. Treba li ljudima dati pravo na religiju ili religiji pravo na ljude?	164
2. 1. Kratko kroz povijest do danas	164
2. 2. Jesu li neki „jednakiji“ među jednakima?	165
2. 3. Je li vjerskom obrazovanju mjesto u javnim školama?	168
3. Bogohuljenje ili izražavanje mišljenja?	169
4. Što je sekularizam?	170
5. Odgovor na pitanje	173
XXXII. Kritički osvrt: Postoji li kompromis?	175
1. Uvod	175
2. Što je sekularizam i u kojem opsegu postoji u Europi ?	176
3. Sustav kooperacije između države i vjerskih zajednica	180
4. Postoji li kompromis?	184
XXXIII. Zaključak.....	186
XXXIV. Zahvale	187
XXXV. Popis literature	187
XXXVI. Sažetak / Summary	203

I. Uvod

Kroz povijest, a i danas, religija je uvijek predstavljala bitan aspekt ljudskog života. Njena važnost u javnom životu varira u raznim povijesnim razdobljima, no nederogabilno je da je uvijek bila prisutna. Nesporna je i važnost bavljenja pitanjem religije, koja se nije zadržala samo u privatnoj sferi pojedinca, već je mijenjala i državne granice. Tako je pravo na religiju garantirano i međunarodnim dokumentima. Krenimo od Lisabonskog ugovora, temelja upravo Europske unije, gdje je u 10. članku zabranjena diskriminacija, među ostalim, temeljem religije.¹ Nadalje, u 9. članku Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda jamči se uz slobodu mišljenja i savjesti i pravo vjeroispovjedi.² Pravo čovjeka da (ne)vjeruje ne otvara tolike polemike koliko pitanje davanja prava vjerskim ili religijskim institucijama na isprepletenost s državom, koje je upravo i izvor iz kojeg crpimo važnost teme uređenja odnosa crkve i države, dovoljnu za obrađivanje u ovom radu. Kao predmet istraživanja uzeli smo područje Europske unije, ne samo jer nam je na određen način najbliže, već i zbog uloge religije u samoj integraciji Unije. Uzimajući u obzir izazove koji predstoje, u smislu povećanja Unije u smjeru zemalja središnje i istočne Europe, od kojih svaka donosi sa sobom vlastitu povijest i kulturu te vlastiti svjetonazor o odnosu prema religiji u društvu, postavlja se pitanje - predstavlja li tolika različitost problem ili zaista možemo biti ujedinjeni u njoj? Religija je u tom smislu značajna kao društveni fenomen, ne samo zato jer je prema definiciji nenacionalna značajka koja ne poznaje državne granice, već i iz razloga što zagovara postojanje jedne i jedine nadnacionalne (ideološke) istine. Upavno zato, njen utjecaj ne smije biti podcjenjivan, obzirom da religija, sada kao sociološka značajka, određuje život i vrijednosti osobe na višoj razini nego što se s političkog stajališta često pretpostavlja.

S velikom željom da se tema ovog rada na što bolji način približi čitatelju, autori teksta odlučili su ga koncipirati u dva dijela. Prvi dio bavi se pregledom uređenja odnosa između crkve i svake države članice Europske unije pojedinačno, a u drugom su predstavljena tri

¹ Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije, Republika Hrvatska, Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, [http://www.mvep.hr/hr/hrvatska-i-europska-unija/ugovori/ugovor-iz-lisabona-\(prociscena-inacica\)/](http://www.mvep.hr/hr/hrvatska-i-europska-unija/ugovori/ugovor-iz-lisabona-(prociscena-inacica)/), pristup 1. 4. 2016.

² (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, NN Međunarodni ugovori 18/97 6/99 14/02 13/03 9/05 1/06 2/10

različita kritička osvrta ili stava u odnosu na prikazane oblike uređenja. Objektivnim pregledom tih modela, čitatelju je dana mogućnost da izgradi vlastito mišljenje o pojedinom uređenju ili načinu na koji bi ono moglo biti poboljšano, dok u drugom dijelu pišemo, tj. detaljnije razrađujemo, tri glavna mijenja na koja se stavovi o toj temi razdvajaju.

Čitatelj će u prvom dijelu rada, koji se bavi izlaganjem različitih uređenja, uvidjeti disperznost varijanti modela odnosa crkve i države. Prikazom kratkog povijesnog pregleda svake od država članica postaje jasno da su razni povijesno-politički i socio-ekonomski čimbenici utjecali na razvitak u različitim smjerovima. Za primjer možemo uzeti ne tako davni slučaj radikalnog pokušaja stvaranja okvira za takve odnose – komunistički režimi. Njihov pad diljem istočne Europe, za zemlje koje su bile pod tim okriljem, daje nam i sam dovoljno materijala za razmatranje činjenice da je ova tema u Europi izvor raznovrsnosti. Takva različita povijest, uvjetovala je i donekle ograničila standardizaciju pregleda tih uređenja u svim zemljama. Držimo da smo u pregledima zemalja obuhvatili one aspekte koji predstavljaju kamen spoticanja i izvor su rasprava u javnosti. Tako je primjerice sporno pitanje poreznog izuzeća crkava. Rasprava se ne vodi samo oko toga treba li crkvama biti dana takva „povlastica“, već je problem i temelja za nju. Nadalje, pitanje vjerskog obrazovanja, koje je vrlo osjetljivo obzirom da se radi o oblikovanju mladih umova u određenom smjeru. Dakle, treba li obrazovanje u svijetlu takvog individualnog „pogleda na svijet“ biti omogućeno u javnim školama ili nekim drugim ustanovama (primjerice crkvama)? Obuhvatili smo i pitanje kaznenopravne zaštite religije. Držimo da je to jedno od zanimljivijih pitanja, ako ga sagledamo u svjetlu nedavnih događaja i u duhu zahtjeva za maksimalnom slobodom izražavanja s kojom je ono u sukobu. Dotičemo se, također, jednog od najbitnijih dijelova regulacije odnosa crkve i države – registracije vjerskih zajednica. Kriteriji su razni, a na pitanje koji od njih su ispravni, nema jednoznačnog odgovora. Nadalje, usredotočili smo se i na suvremena ustavna uređenja prava na religiju i prava vjerskih institucija, aspekt koji je vrlo zanimljiv, kako će čitatelj moći i sam uvidjeti, uzimajući ustav u obzir kao temeljni izvor prava neke zemlje. Na koncu, neke zemlje su u svoje zakonodavstvo uvele posebne zakone koji se bave regulacijom isključivo vjerskih pitanja, kao što će biti prikazano.

Drugi dio rada nosi sa sobom nešto subjektivniju notu. Tri su autora i tri su ponuđena stajališta o navedenim problemima, što ne znači da se svaki od autora u potpunosti ne slaže s izloženim u ostalim dvama stajalištima. Išli smo u smjeru davanja čitatelju prijedloga otkud da krene pri razmatranju izložene problematike, gdje može prihvatiti ili odbaciti bilo koje od

ponuđenih mišljenja. Dakle, mogli bismo pretpostaviti da se koplja lome pri pitanju – trebaju li crkva i država biti isprepletene, te koliko snažno? Pri predstavljanju afirmativnog stava, onog koji ide u smjeru povezivanja crkve s državom, govorimo o dobrim stranama kooperacije kao vrste garancije za kvalitetu suživota i tolerancije. Promatrajući odnos crkve i države s tog stajališta, zaključujemo da takva povezanost može predstavljati zaštitu duhovnog aspekta života građana bez obzira na vjeroispovjed, jer se zasniva na univerzalnim principima dobra. Nadalje je izložen tzv. negativan stav ili onaj koji se zalaže za sekularizam tj. odvajanje crkve od države. Uzimajući u obzir mnoštvo religija te stavova koje one potežu sa sobom, bilo bi vrlo teško udovoljiti svima na tom polju, iz kojeg razloga odvajanje crkve od države i stavljanje religije u isključivo privatnu sferu pojedinca, štiti jednako one koji vjeruju i one koji ne vjeruju. Na koncu predstavljamo i vrstu kompromisa između ta dva oprečna stava, ukoliko je on moguć. Ovdje je navedeno da pravo na religiju, kao i svako drugo, treba neku vrstu regulacije, jer manjak potonje može dovesti do konfuzija kobnih za prava pojedinaca.

Dakle, u ovom radu razrađujemo pitanja ovdje izložena te se nadamo da će prikazi uređenja odnosa vjerskih zajednica i države u zemljama članicama Europske unije, čitatelju ukazati na potrebu brige o tom pitanju, na ovaj ili onaj način prisutnom u javnom i privatnom životu.

II. Austrija

1. Povijesni pregled

Kao zemlja duge i čvrste povijesti te bogate kulturološke baštine, današnja je Austrija, unatoč različitosti naroda koji su je nastanjivali, održala kršćansko nasljeđe sve do modernih vremena. Sve do 16. stoljeća katoličanstvo, ne samo da je bilo dominantna religija, nego gotovo da nisu ni bile zastupljene ostale religije, osim judaizma. Jačanjem protestantskog pokreta u središnjoj Europi, i vjerska slika Austrije značajnije se počela mijenjati prelaskom većeg broja stanovnika na protestantsku vjeru. Ipak, čvrsta ruka habsburških vladara vratila je protureformacijom glavninu stanovništva u okrilje Katoličke Crkve.³ Još u 18. stoljeću, uz jaku Katoličku Crkvu, bile su prisutne tek židovske i protestantske zajednice te Pravoslavna Crkva. Upravo u to je doba car Josip II. donio Patent o vjerskoj toleranciji, prvi značajan dokument za vjerske zajednice u Austriji. Naime, upravo je ovim dokumentom iz 1781. gore navedenim vjerskim zajednicama bitno olakšano djelovanje omogućivši svim kršćanskim zajednicama ravnopravan status Katoličkoj Crkvi⁴, a Židovima veća građanska prava. Uz šire postavljanje vjerske slobode, ovaj je patent donio i ne tako pozitivnu posljedicu u pogledu zatvaranja brojnih samostana i ukidanja (često i humanitarnih) redova. Istinski temelj vjerskoj toleranciji i jednakosti modernog doba postavio je Temeljni zakon o osnovnim pravima državljana iz 1867. godine. Dok u 14. članku govori o slobodi uvjerenja i neuvjetovanosti političkih prava vjeroispoviješću, posebno je zanimljiv sljedeći članak koji na vrlo suvremen način svakoj priznatoj crkvi ili vjerskoj zajednici priznaje pravo na javno prakticiranje vjere i autonomiju pri uređenju internih odnosa. Jamči im zadržavanje prava na različita davanja, a sve pod pretpostavkom da se pokoravaju svim državnim zakonima⁵.

³ V. više Bundeskanzleramt, Religions in Austria, Beč, 2011., Federal Chancellery, Federal Press Service, str. 8.

⁴ Namjera ovog dokumenta ipak nije bila prvenstveno vjerska sloboda nego je ovakvim potezom car nastojao smanjiti golem utjecaj Katoličke crkve u svojoj državi.

⁵ Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867, uber die allgemeinen Rechte der Staatsburger fur die im Reichsrathe vertretenen Konigreich und Lander, 1867., RGBl. 142/1867, čl. 15.

„Every Church and religious society recognized by the law has the right to joint public religious practice, arranges and administers its internal affairs autonomously, and retains possession and enjoyment of its institutions, endowments and funds devoted to worship, instruction and welfare, but is like every society subject to the general laws of the land.“

Sustav priznavanja vjerskih zajednica uredio je Zakon o priznanju vjerskih zajednica (*Anerkennungsgesetz*) koji je i danas osnova na kojoj se grade novi zakoni slične tematike.

2. Suvremeno uređenje

Iako je udio kršćana u austrijskom društvu i dalje visok te iznosi približno 82.5 %⁶, prisutan je trend (kao u mnogim europskim državama) ateizacije. Dok su južne savezne države pretežito kršćanski (katolički) orijentirane, velike urbane sredine, a poglavito Beč, predvodnici su po brzini smanjenja udjela kršćana u stanovništvu.⁷ Premda neusporediv s brojkama ostalih europskih zemalja, za Austriju je udio od preko 11 % državljana, koji se izjašnjavaju u potpunosti nereligioznima, prilično velik. Razlog tome neki vide i u želji da se izbjegne plaćanje crkvenog poreza koji priznata zajednica smije nametati, a ovakav trend poglavito pogađa Katoličku Crkvu.

2. 1. Ustavni i zakonski okvir

Prema članku 7. svoga Ustava (točnije Saveznog Ustavnog zakona) Austrija je sekularna država. Ovim se člankom jamči jednakost svih građana pred zakonom bez obzira na religiju, spol, imetak itd.⁸ Austrijski Kazneni zakon štiti religijske vrednote propisujući zabranu bogohuljenja prvenstveno člankom 188. te posredno i člancima 117. i 283. koji inkriminiraju uvredu i poticanje na mržnju.⁹ Dva najbitnija zakona za uređenje vjerskih zajednica su ranije spomenuti *Anerkennungsgesetz* iz 1874. godine te *Bundesgesetz über die Rechtspersönlichkeit von religiösen Bekenntnisgemeinschaften* (Savezni zakon o pravnom statusu vjerskih zajednica) iz 1998. godine.

U Austriji postoje tri različite vrste vjerskih zajednica: crkve, vjerske zajednice i zajednice vjerskog uvjerenja (*Religiöse Bekenntnisgemeinschaften*). Na temelju zakona iz 1874. priznate su crkve i vjerske zajednice i to Rimokatolička Crkva, Luteranska Crkva, Starokatolička Crkva, brojne pravoslavne crkve, baptisti pa čak i Jehovini svjedoci, a Islamska zajednica i Židovska

⁶ European Christian Mission; Austria, <http://www.ecmi.org/europe/country/AT/>, pristup 8. 11. 2015.

⁷ Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Austria, <http://countrystudies.us/austria/76.htm>, pristup 8. 11. 2015.

⁸ V. više Bundes-Verfassungsgesetz, 1930., BGBl.1/1930 - 102/2014

⁹ Strafgesetzbuch, 1975., BGBl. 60/1974 - 154/2015, čl. 117., 188., 283.

zajednica priznate su posebnim dokumentima.¹⁰ Zajednice priznate tim zakonom mogu prikupljati crkveni porez¹¹ (od oko 1 % prihoda¹²) što se građanima koji ga plaćaju, računa kao odbitak od porezne osnovice (do 400 eura)¹³ te smiju poučavati u državnim školama. Te zajednice uživaju i privilegiju da država financira njihove vjeroučitelje u školama te sufinancira privatne škole koje osnuju priznate zajednice.¹⁴ Za razliku od ostalih zajednica, one imaju status pravne osobe javnog prava čemu i duguju brojne povlastice još od Temelnog zakona o osnovnim pravima državljana iz 1867.¹⁵ One također ne plaćaju porez na nekretnine koje se koriste u zakonom određene (religiozne) svrhe.¹⁶ Treću vrstu zajednica *Religiöse Bekenntnisgemeinschaften* uveo je kao pojam zakon iz 1998. godine. Definira ih kao zajednice pripadnika vjere koja nije zakonom priznata.¹⁷ Takve zajednice mogu ostvariti status pravne osobe ukoliko nema zapreka iz članka 5. ovog zakona nakon čijeg utvrđenja o dodjeli statusa odlučuje Ministarstvo obrazovanja i kulture.¹⁸ Ipak, one nemaju fiskalne i obrazovne privilegije kao crkve i vjerske zajednice. Jedan od osnovnih uvjeta za priznanje je da imaju najmanje 300 članova¹⁹. U istom zakonu propisuju se specifični preduvjeti ukoliko bi neka od tih zajednica poželjela pribaviti status vjerske zajednice. Uvjeti su prilično rigorozni i zahtijevaju da zajednica postoji barem 20 godina na tlu Austrije od čega minimalno 10 kao *Religiöse Bekenntnisgemeinschaften* te da ima članstvo od najmanje 0.2 % ukupnog broja stanovnika²⁰.

2. 2. Katolička Crkva u Austriji – Konkordat sa Svetom Stolicom

Unatoč činjenici da Austrija jest sekularna država te da su ostale vjerske zajednice već u 19. stoljeću pred zakonom izjednačene s Katoličkom Crkvom, ona je i dalje na više načina zadržala primat, kako u društvu tako i u pravu. Naime, usprkos negativnim trendovima, danas se gotovo 65 %²¹ Austrijanaca izjašnjava katolicima. Nadalje, odnos Austrije i Katoličke Crkve uređen je

¹⁰ Bundeskanzleramt, Religions in Austria, str. 13.

¹¹ Zanimljivo je kako u Austriji ne nosi naziv „porez“ nego *Kirchenbeitrag* ili crkveni doprinos

¹² V. više Country studies; Religion, op. cit. bilješka 7

¹³ Einkommensteuergesetz, 1988., BGBl. 400/1988 - 163/2015, čl. 18. st. 5.

¹⁴ Cranmer, Frank, Notes on Church and State in the European Economic Area 2011, str. 2.

¹⁵ Bundeskanzleramt, Religions in Austria, str. 9.

¹⁶ Grundsteuergesetz, 1955., BGBl. 149/1955 - 34/2010, čl. 2. st. 5.

¹⁷ Bundesgesetz über die Rechtspersönlichkeit von religiösen Bekenntnisgemeinschaften, 1998., BGBl. 19/1998, čl. 1.

¹⁸ Ibid., čl. 5. „im Hinblick auf die Lehre oder deren Anwendung zum Schutz der in einer demokratischen Gesellschaft gegebenen Interessen der öffentlichen Sicherheit, der öffentlichen Ordnung, Gesundheit und Moral oder zum Schutz der Rechte und Freiheiten anderer notwendig ist“

¹⁹ Ibid., čl. 3. st. 3.

²⁰ Ibid., čl. 11., st. 1.

²¹ European Christian Mission; Austria, op. cit. bilješka 6

posebnim konkordatom koji je zapravo međunarodni ugovor između Austrije i Svete Stolice, tj. države Vatikana. Po tome se taj odnos razlikuje od odnosa države s ostalim vjerskim zajednicama koji su uređeni unutarnjim pravom. Katoličkoj Crkvi se njime priznaje sloboda javnog propovijedanja vjere te status pravne osobe javnog prava.²² Bitno je istaknuti da se također navodi kako i pojedini organi Crkve imaju status pravne osobe ukoliko ga imaju i po kanonskom pravu.²³ Time dolazi do neposrednog ulaska kanonskog prava na područje rezervirano za državno pravo. No, to nije jedini takav slučaj u Konkordatu. Naime, ugovoreno je da će država priznati pravnu valjanost crkvenih brakova.²⁴ Dakle nije potrebno nakon sklapanja crkvenog braka sklopiti i civilni, kao što je do tada bio slučaj, da bi proizvodio pravne učinke. Pravo na vjersko obrazovanje u školama, privatne škole, djelovanje u oružanim snagama i priznanje crkvenih blagdana kao neradnih dana još su neka od prava zajamčenih ovim ugovorom.²⁵ Također se država obvezuje da Crkvi neće nametati nikakva davanja na koja nisu obvezne i ostale pravne osobe prema austrijskom pravu.²⁶

Nakon mračnog doba nacističke okupacije, Konkordat je obnovljen 1957. godine, no doživio je određene izmjene, što samom izmjenom što kasnijim ugovorima. Jedna od važnijih promjena bilo je ponovno uvođenje obveznosti civilnog braka odnosno odricanje pravnih posljedica samom crkvenom braku.²⁷ Ugovorima o regulaciji financija iz 1960. godine Crkvi je kao naknada za posjede oduzete za vrijeme nacističke okupacije obećan godišnji povrat od preko 7 milijuna eura.²⁸

2. 3. Ostale vjerske zajednice

Najveću manjinsku religiju u Austriji čini Islam s udjelom od 5.5 % ukupnog stanovništva. Među značajnijim vjeroispovijestima su i luteranska (3.8 %), pravoslavna (2.37 %) te ostali protestanti (4.32 %).²⁹ Židovska zajednica i Islamska zajednica priznate su zasebnim aktima zakonodavnog tijela (*Israelitengesetz* 1890. i *Islamgesetz* 1912.). Sve od aneksije Bosne i

²² Konkordat zwischen dem Heiligen Stuhle und der Republik Österreich, 1933., BGBl. 2/1934, čl. 1., 2.

²³ Ibid., čl. 2., „Ihre einzelnen Einrichtungen, welche nach dem kanonischen Rechte Rechtspersönlichkeit haben, genießen Rechtspersönlichkeit auch für den staatlichen Bereich“

²⁴ Ibid., čl. 7. st. 1., „Die Republik Österreich erkennt den gemäß dem kanonischen Recht geschlossenen Ehen die bürgerlichen Rechtswirkungen zu.“

²⁵ Ibid., čl. 6., 8., 9.

²⁶ Ibid., 13., st. 4.

²⁷ Bundeskanzleramt, Religions in Austria, str. 16.

²⁸ Ibid.

²⁹ European Christian Mission; Austria, op. cit. bilješka 6

Hercegovine početkom 20. stoljeća kada je Islam službeno ušao u vjersko tijelo pod austrijskom vlašću, broj muslimana samo je nastavio rasti. U posljednjih nekoliko desetljeća do znatnijeg povećanja došlo je uslijed migracija radnika iz Turske i Bosne i Hercegovine.³⁰ Donošenjem *Islamgesetzes*, Islamska zajednica priznata je na razini države i time dobiva sve pripadajuće privilegije (nametanje poreza, poučavanje u školama...). Zakon iz 1912. koji je bio primjer vrlo liberalnog odnosa prema Islamu u Europi, izmijenjen je u veljači 2015. godine. Najviše kontroverzi izazvala je odredba koja zabranjuje financiranje džamija iz inozemstva.³¹ Dok vlasti ističu kako je to učinjeno kako bi se Islamskoj zajednici omogućila bolja integracija i razvoj u austrijskom društvu, mnogi zaključuju kako je glavni razlog ovakvoj odluci zakonodavca sprječavanje utjecaja radikalnih islamista iz inozemstva preko džamija.³² U sjeni su ostale mnoge pozitivne reforme koje omogućuju muslimanima slobodne dane za vrijeme vjerskih blagdana te prehranu po vjerskim pravilima Islama u bolnicama i zatvorima.³³ Židovska zajednica u Austriji prije 2. svjetskog rata bila je brojna i utjecajna, međutim nakon Holokausta zajednica broji svega nekoliko tisuća pripadnika.³⁴ Od brojnih pravoslavnih zajednica vjerojatno najznačajnija i najbrojnija je Srpska pravoslavna crkvena zajednica. Iako ima vlastiti pravni identitet, ona stoji u zajednici s ostalim pravoslavnim zajednicama.³⁵

3. Vjersko obrazovanje

Nakon izmjena Konkordata sa Svetom Stolicom, vjeronauk je u školama ostao obavezan, ali svatko ima mogućnost ispisa odnosno odustanka.³⁶ Osim Katoličke Crkve, i ostale priznate crkve i vjerske zajednice imaju pravo pružiti pripadnicima svoje religije vjersko obrazovanje u školama što redovito i čine. Zakon o vjerskom obrazovanju (*Religionsunterrichtsgesetz*) jedan je od onih koji djetetu daju vrlo široko pravo na slobodu vjeroispovijesti. Naime, dijete s napunjenih 14 godina može samostalno odlučivati želi li polaziti satove vjeronauka svoje vjere,

³⁰ V. više Bundeskanzleramt, Religions in Austria, str. 9.

³¹ Islamgesetz 1912 Änderung, 2014., BGBl. 11/2014, čl. 6., st. 2.

³² Austria passes controversial reforms to 1912 Islam law, <http://www.bbc.com/news/world-europe-31629543>, pristup 9. 11. 2015.

³³ Islamgesetz 1912 Änderung, čl. 12., 13.

³⁴ V. više Country studies; Religion, op. cit. bilješka 7

³⁵ V. više Bundeskanzleramt, Religions in Austria, str. 24., 25.

³⁶ Ibid., str. 16.

odnosno vjere svojih roditelja, ili ne.³⁷ Takva je odredba u skladu s velikom slobodom koju austrijska djeca imaju pri samostalnom odabiru vjere kao osnovnim ljudskim pravom.³⁸

³⁷ Religionsunterrichtsgesetz, 1949., BGBl. 190/1949 - 256/1993, čl. 1. st. 2.

„Schüler, die das 14. Lebensjahr noch nicht vollendet haben, können jedoch von ihren Eltern zu Beginn eines jeden Schuljahres von der Teilnahme am Religionsunterricht schriftlich abgemeldet werden; Schüler über 14 Jahre können eine solche schriftliche Abmeldung selbst vornehmen.“

³⁸ Djetetu do desete godine vjeru određuju isključivo roditelji, od desete do dvanaeste moraju dijete konzultirati pri odluci, a nakon toga do četrnaeste godine vjera djetetu ne može biti nametnuta protiv njegove volje, Bundesgesetz über die religiöse Kindererziehung, 1985., BGBl. 155/1985, čl. 2. - 5.

III. Belgija

1. Povijesni pregled

Povijest kršćanstva u Belgiji seže do otprilike 7. stoljeća, te se dodatno učvršćava brojnim ratovima vođenim s namjerom pokrštavanja domicilnog stanovništva, najviše za vrijeme Karla Velikog. Kao i u većini Europe, tako i u Belgiji, religijska karta postaje „pluralna“ u vremenima protestantske Reformacije. Vrijeme Reformacije u Belgiji predstavlja vrijeme izvjesnih nemira te se Belgija profilira kao jedna od prvih zemalja protestantskog mučeništva³⁹. Međutim, nedugo nakon Reformacije, Belgija postaje dio Španjolskog carstva, koje je poznato po svojim izrazito katoličkim obilježjima te ima malo tolerancije prema ostalim vjerskim denominacijama, a pogotovo protestantima. Jedna od većih posljedica španjolske vlasti na tom području je velika migracija u Nizozemsku, čak i Belgijskih katolika koji su po svemu bili manje ekstremni od svojih španjolskih vlastodržaca pa su radije odlučili tolerirati svoje domaće protestante nego španjolske katolike⁴⁰. Sve do 1830. godine, dok Belgija nije postala samostalna država, razni su utjecaji igrali veliku ulogu na uređenje odnosa između vjerskih zajednica i države koju će Belgija kasnije imati. Povijesno, ti utjecaji mogu se pripisati trima različitim razdobljima. Sva tri razdoblja, ostavit će, svako na svoj način, veći ili manji utjecaj. Prvo razdoblje obilježava vladavina Habsburške Nizozemske⁴¹ koja traje sve do 1795. godine, dok nakon toga traje utjecaj Napoleonove vladavine sve do njegovog pada 1815. godine, koji je najutjecajnije primarno zbog Napoleonovih konkordata⁴². Konačno do uspostave neovisnosti značajna je Nizozemska aneksija⁴³ i uspostava Kraljevstva „niskih“ zemalja.⁴⁴ Godinu dana nakon svoje neovisnosti Belgija donosi i svoj prvi ustav koji će postati temelj za pitanje vjerskih sloboda, ali i odnosa između države i vjerskih zajednica.

³⁹ Augustinski monasi Johan Esch i Heinrich Voes spaljeni su 1523. na lomači zbog konverzije na luteranske doktrine.

⁴⁰ Religious Beliefs in Belgium, <http://www.studycountry.com/guide/BE-religion.htm>, pristup 6.2.2016.

⁴¹ Za ovo razdoblje je najvažniji *Patent o Toleranciji* donesen za vrijeme Josipa II. Iz 1781, prije toga najviše kao ostavština španjolskog režima bila je pod prijetnjom smrti tolerirana samo jedna katolička religija.

⁴² O ovim konkordatima vidi više u poglavlju o Francuskoj.

⁴³ To doba može se opisati kao doba u kojem protestantske Nizozemske vlasti pokušavaju izjednačiti Protestante i Katolike, ponajprije plaćanjem Protestantskog klera iz državne riznice kakav je bio i s katoličkim klerom. Ovakvo postupanje unijet će dosta nemira među katoličke redove te isprovocirati tada nezamislivu koaliciju s belgijskim liberalima koja će biti jedan od glavnih katalizatora ka belgijskoj neovisnosti.

⁴⁴ De Bruyne, Jan, de Potter de ten Broeck, Michael, Van Hiell, Isabell, Policy within and through Law, Maklu, 2014., str. 162. - 163.

2. Suvremeni okvir

2. 1. Ustav iz 1831. godine

Belgijski ustav garantira slobodu vjere i njenog slobodnog javnog prakticiranja te zabranjuje bilo kakvo upletanje državne vlasti u unutarnji ustroj i administraciju bilo koje vjerske zajednice. Sve to zagantirano je ustavnom tvrdnjom da Ustav promiče slobodu od vjere koliko promiče i slobodu vjere⁴⁵. Ova tri navedena ustavna načela na snazi su još od prvog belgijskog Ustava iz 1831. te donekle pokazuju odlučnu želju belgijskoga naroda za vjerskom tolerancijom, posebno kad se uzme u obzir nešto turbulentniji povijesni okvir. Međutim, kako netko ne bi pomislio da ove odredbe zagovaraju apsolutno razdvajanje religije od države, tu je odredba članka 181. Ustava s kojom država na sebe preuzima obvezu isplate novčanih naknada i mirovina vjerskim vođama čiji će iznos biti predviđen u državnom proračunu⁴⁶.

2. 2. Priznate vjerske zajednice

Belgija priznaje 6 vjerskih zajednica kojima se još može dodati jedan humanistički pravac koji je zasnovan na principu *laïcité*. Priznate zajednice su Katolička⁴⁷, Protestantska, Židovska, Anglikanska (zanimljivo odvojena od Protestantske), Islam⁴⁸, te Pravoslavna (Grčka i Ruska zajednica). Kako je Kraljevina Belgija država s federalnim uređenjem, navedene zajednice dobivaju sredstva iz federalnog, regionalnih i općinskih proračuna⁴⁹. U

⁴⁵ Cranmer, op. cit., str. 3.

⁴⁶ Belgian Constitution, 2014., http://www.const-court.be/en/basic_text/belgian_constitution.pdf, pristup 6. 2. 2016., čl. 181.,

„(1) *The salaries and pensions of ministers of religion are paid for by the State; the amounts required are charged annually to the budget.*

(2) *The salaries and pensions of representatives of organisations recognised by the law as providing moral assistance according to a non-denominational philosophical concept are paid for by the State; the amounts required are charged annually to the budget.*“

⁴⁷ Iako je jednakost jedna od osnovnih postulata ovakvog uređenja odnosa između država i religijskih zajednica, Katolička crkva se ipak nameće kao najjednakiji među jednakim, što je i vidljivo prema alokaciji državnih sredstava svim religijskim zajednicama. Jedan često spominjan primjer koji služi mnogo puta kao objektivni pokazatelj stvarne pozicije Katoličke crkve u Belgiji je sprovod poznatog Belgijskog kralja Baudoina iz 1993. Kralj Baudoin je najpoznatiji po svom presedantskom abdiciranju s Belgijskog trona na period od 2 dana kako ne bi trebao biti supotpisnik vladinog suviše liberalnog akta oko prava na abortus.

⁴⁸ Islamska zajednica je u ovom trenutku druga najveća religijska zajednica u Belgiji. Njene administrativne poslove obavlja njeno vrhovno tijelo Muslimansko izvršno vijeće koje se minimalno upleće u vjerske poslove zajednice. Iako je brojčanost Islamske zajednice u konstantnom porastu u zadnjih nekoliko godina, najviše zbog povećanog broja migranta, najveća baza Muslimana se ipak doselila 60ih i 70ih godina prošlog stoljeća najviše iz sub-saharanske Afrike zbog potrebe za radnom snagom.

⁴⁹ U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2010; Belgium, 2010., <http://www.state.gov/documents/organization/171685.pdf>, pristup 6. 2. 2016., str. 3.

posljednje vrijeme postoji trend decentralizacije ovlasti na niže lokalne jedinice da rješavaju pitanja, poglavito ustavom zagwarantirane isplate plaća i mirovina vođama vjerskih zajednica.

Što se tiče samog čina priznanja jedne vjerske zajednice, tu postoji donekle zamršen okvir s nedovoljno jasnim kriterijima. Naime, prije nego što parlament potvrdi priznavanje određene vjerske zajednice, cijeli postupak priznavanja provodi se preko Ministarstva pravosuđa kao ovlaštenog tijela za procjenu jesi li ispunjeni kriteriji. Kriterija za priznanje jedne vjerske zajednice ima 5. Kao prvi kriterij nameće se postojanje organizacije odnosno jasna struktura hijerarhije. Drugi je određeno članstvo iako se nigdje ne određuje točna donja granica kao što postoji u velikom broju europskih država niti postotak prema ukupnom broju stanovništva. Kao treći kriterij traži se postojanje vjerske zajednice na području Belgije kroz duži vremenski period gdje ni taj vremenski period nije točno određen⁵⁰. Četvrti i peti kriteriji dotiču se djelatnosti zajednice koja ne smije biti u suprotnosti s postojećim propisima morala i javnog reda te ističu važnost da djelatnost koju obavlja zajednica mora imati neku društvenu odnosno širu javnu korist.⁵¹ Iako su navedeni kriteriji „zdravi“ kriteriji za odlučivanje o priznanju neke vjerske zajednice, ne može se oteti dojmu da je sustavu ipak prepuštena možda čak i prevelika doza diskrecijske ocjene, ponajprije zbog neodređenosti brojnih zahtjeva. Uloga Ministarstva pravosuđa u procjeni se može svesti na čisto savjetodavnu. Naime, Ministarstvo nakon svoje procjene svih kriterija, Parlamentu šalje svoju preporuku treba li se određeni zahtjev prihvatiti ili ne. Činjenica priznanja ne sprječava jednu vjersku zajednicu u obavljanju svoje vjerske djelatnosti koja je, kao što smo vidjeli, Ustavom zagwarantirana. Međutim, činjenica da jedna vjerska zajednica nije priznata najviše se ogledava u financiranju iste zajednice koja je nepriznavanjem diskvalificirana od državnog novca, što je ne sprječava da svoju djelatnost obavlja kao neprofitna organizacija te na osnovu te djelatnost bude izuzeta od poreza.⁵²

⁵⁰ Tako primjerice Budistička zajednica čije se postojanje u Belgiji datira od oko 1910. još nije dobila formalno priznanje iako je dobila status zajednice nekonfesionalnog karaktera.

⁵¹ U. S. Department of State, op. cit. bilješka 49, str. 4.

⁵² Ibid., str. 5.

3. Belgijski *laïcité*

Kao što po izloženom možemo vidjeti, sekularizam u Belgiji ipak pripada u bitno različit kontekst nego onaj u Francuskoj. To je donekle objašnjivo i težnjom da se religijom u Belgiji izgradi čvršći nacionalni identitet ponajprije zbog povijesnih flamansko-valonskih razlika. Ovaj koncept možda je i najbolje opisati uz postojanje sedme priznate vjerske zajednice koja funkcionira kao odraz na težnju države na udruživanje građana u organizacije sekularnog društva. Ove sekularne humanističke grupacije su predstavljene svojim predstavničkim tijelom Središnjim Savjetom za nevjersku filozofsku komunikaciju u Belgiji⁵³. Ova formalno priznata vjerska zajednica ima ista prava kao i ostale vjerske zajednice i u financijskom smislu i u mogućnosti vjerskog obrazovanja. Možda je upravo i razliku između francuskog i belgijskog *laïcitéa* najbolje opisati na primjeru obrazovanja. Dok u Francuskoj postoji dosta striktna sekularna politika, u Belgiji je prihvaćen koncept aktivne neutralnosti i s time i različitog *laïcitéa*. Vjersko obrazovanje u Belgiji je stoga obvezno za svakoga sukladno njegovoj religijskoj pripadnosti ili u ovom slučaju ne(religijskoj) pripadnosti te se stoga pohađaju sati vjerskog obrazovanja ili etike⁵⁴.

⁵³ U. S. Department of State, op. cit. bilješka 49, str. 4.

⁵⁴ Veugelers, Wiel, Education and Humanism : Linking Autonomy and Humanity, Sense Publishers, 2011. str. 199.

IV. Bugarska

1. Povijesni pregled

Bugarska je kršćanstvo preuzela još u 9. stoljeću pokrštaivanjem cara Borisa I. Svojem geografskom položaju može zahvaliti činjenicu da je potpala pod utjecaj istočnog obreda te nakon crkvenog raskola u 11. stoljeću postala dio pravoslavnog svijeta. Od samog osnutka pa sve do 14. stoljeća, Bugarska pravoslavna Crkva uživala je status državne crkve.⁵⁵ Iako su postojali brojni pokušaji ispunjenja katoličkih težnji u Bugarskoj, nijedan se nije pokazao izuzetno uspješnim baš kao ni savez Rimokatoličke i Bugarske pravoslavne Crkve s početka 13. stoljeća.⁵⁶ Osmanskom okupacijom u 14. stoljeću dolazi do znatnog povećanja udjela muslimana u Bugarskoj zahvaljujući činjenici da se znatan broj stanovnika obratio kako bi izbjegli teroru kojem su podliježali kršćani.⁵⁷ Tijekom osmanske vladavine Bugarska pravoslavna Crkva igrala je ključnu ulogu u održavanju bugarske kulture i nacionalnog identiteta.

Kulminacijom brojnih ustanaka i protuturskog pokreta u 19. stoljeću, Bugarska stječe neovisnost. Nakon 2. svjetskog rata Bugarska postaje republikom te počinje graditi komunistički sustav nalik onome u SSSR-u. Samim time položaj svih vjerskih zajednica postaje vrlo neizvjestan kao i u gotovo svim komunističkim državama. Posebno je za crkvu teško bilo razdoblje diktature Todora Žikova od 1956. pa do samog urušenja komunizma 1989. Ovlaštena je samo u crkvenim stvarima, a zabranjeno joj je uplitati se u politička pitanja. Iako su državne vlasti nastojale što više oslabiti vjerske zajednice, a primarno Bugarsku pravoslavnu Crkvu, i smanjiti njihov utjecaj, to im nije polazilo za rukom. Pokušali su potom čak i uvesti civilne rituale koji bi zamijenili kršćanske (kao što je krštenje).⁵⁸ Uslijedilo je i proizvoljno oduzimanje crkvene imovine i progoni svećenika. Možda je za suvremeno stanje od najveće važnosti činjenica da iako je Ustavom iz 1947. crkva odvojena

⁵⁵ Ferrari, Silvio W., Durham, Cole, Sewell, Elizabeth A., *Law and Religion in Post-communist Europe*, 2003., Pariz, Peeters, str. 38.

⁵⁶ V. više Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Bulgaria, <http://countrystudies.us/bulgaria/26.htm>, pristup 20. 12. 2015.

⁵⁷ Ibid., Posebno je zanimljivo da iako su doseljenici iz Osmanskog carstva većinom bili suniti, obraćenici su najčešće postajali šijiti budući da je taj ogranak islama mnogo tolerantniji. Time je kreirana zaista neobična struktura muslimanskog stanovništva u jednoj europskoj državi

⁵⁸ Ibid.

od države⁵⁹, svećenici su bili plaćani od države. Značilo je to da je crkva zapravo zavisna od vlasti koja je želi potisnuti, a samim time svećenici su bili primorani dokazivati odanost državi odnosno režimu. Odnosi države i vjerskih zajednica od 1949. uređeni su Zakonom o vjeroispovijesti (*закон за вероизповеданията*). Zanimljivo je da su tim zakonom vjerskim zajednicama pružene naizgled sve slobode koje bi jamčile slobodu vjeroispovijesti⁶⁰, Bugarska pravoslavna Crkva proglašena je tradicionalnom crkvom, a poznato je da se u zbilji njihovo djelovanje opstruiralo. Neki od članaka ipak daju naslutiti kako je država održavala stegu nad vjerskim zajednicama. Primjerice, svećenicima su mogli postati samo „uzorni bugarski državljani“, osnivanje bilo kakvih vjerskih organizacija kao i izdavanje vjerskih knjiga pod nadzorom je države, a odnose s organizacijama izvan države zajednice mogu zasnivati isključivo uz pristanak vlasti.⁶¹ Taj će zakon uvelike postati osnova za donošenje prvog suvremenog vjerskog zakona u modernoj Bugarskoj.

2. Suvremeno uređenje

Bugarska je jedna od onih europskih država koje imaju i danas visok postotaka udjela vjernika. Naime, čak 78 % Bugara izjašnjava se pravoslavnima dok prisutnost drugih kršćana (katolika i protestanata) iznosi svega 2 % ukupnog stanovništva. Najveća manjinska religija svakako je islam čiji sljedbenici čine 12 % bugarskog stanovništva. Udio od gotovo 8 % ateista Bugarska prvenstveno duguje više desetljeća dugom komunističkom režimu.⁶²

2. 1. Ustav iz 1991. godine

Bugarski ustav iz 1991. jasno promiče temeljne vrijednosti suvremenog svijeta uključujući slobodu vjeroispovijesti i zabranu diskriminacije na vjerskoj osnovi. Također se izražava odvojenost crkve od države čime se Bugarska svrstava u većinsku skupinu sekularnih država

⁵⁹ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 38.

⁶⁰ Denominations Act, 1949., Durzhaven vestnik 48/1949, čl. 1. - 4.

čl. 1. „All people in Bulgaria are given the opportunity of freedom of religion and conscience., čl. 2. Religious communities are separated from the state. They are allowed to participate in all kinds of sermons and rituals, as long as the latter do not contradict the Constitution., čl. 3. The Bulgarian Orthodox Church is the traditional religious denomination in Bulgaria, deeply connected with the history of the country. As such, it could be people's democratic church in form, content and spirit.“

⁶¹ Ibid., čl. 10., 20., 22.

⁶² European Christian Mission; Bulgaria, <http://ecmi.org/europe/country/BG/>, pristup 20. 12. 2015.

u Europi. Ipak, Ustav je zadržao izraz „tradicionalna crkva“ za Bugarsku pravoslavnu Crkvu, odnosno pravoslavno kršćanstvo.⁶³ Posebno je zanimljivo da je na ustavnoj razini zabranjeno osnivanje političkih stranaka na vjerskoj, etničkoj ili rasnoj osnovi⁶⁴ Tekovina komunističkog režima je i zabrana uplitanja vjerskih zajednica u politička pitanja iako je u Ustavu formulirana nešto drugačije; kao zabrana korištenja vjerskih zajednica u političke svrhe.⁶⁵ Bitno je spomenuti i članak 58. Ustava koji zabranjuje abrogaciju prava na osnovi vjerskih uvjerenja.⁶⁶ Problem se javlja u slučaju priziva savjesti koji ovakva ustavna odredba praktički onemogućava. Iako je Bugarska i od strane Europskog suda za ljudska prava osuđena zbog ovakvih povreda, malo se toga promijenilo. Zakonom je jedino reguliran priziv savjesti pri služenju vojske, a ostali su slučajevi i dalje neregulirani.⁶⁷

2. 2. Zakonski okvir

Zakon kojim se najcjelovitije regulira vjersko područje, je Zakon o vjeroispovijesti iz 2002. godine. Njime je Bugarska pravoslavna Crkva proglašena pravnom osobom⁶⁸ dok sve ostale vjerske zajednice koje žele dobiti takav status moraju ispuniti ovim zakonom predviđene uvjete. Članak 6. takvim priznatim zajednicama omogućava da osnivaju i održavaju sakralna mjesta te humanitarne institucije, pravo na vlastite publikacije, vjersko obrazovanje te primanje donacija.⁶⁹ Zanimljivo je da zakon zabranjuje vjerskim zajednicama da učlanjuju maloljetne osobe ukoliko se njihovi roditelji tome protive. Nadalje, donosi popis sankcija kojima pravna osoba podliježe ukoliko prekrši ovu i ostale odredbe toga članka, a koje mogu biti rigorozne kao što je zabrana javnog djelovanja.⁷⁰ Ipak, zadržano je svećenikovo pravo na ispovijednu tajnu koje je time postalo nepovredivo.⁷¹

⁶³ Constitution of the Republic of Bulgaria, 1991., Durzhaven vestnik 56/1991 85/2003 18/2005 27/2006 12/2007, čl. 13. st. 3. Iako neki smatraju da se time Bugarskoj pravoslavnoj Crkvi omogućuje primat, drugi zaključuju kako se time samo izriče povijesni i kulturološki značaj spomenutoj crkvi, v. više Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 43.

⁶⁴ Constitution of the Republic of Bulgaria, čl. 11. st. 4.

⁶⁵ Ibid., čl. 13. st. 4.

⁶⁶ Ibid., čl. 58. st. 2.

„Obligations established by the Constitution and the law shall not be defaulted upon on grounds of religious or other convictions.“

⁶⁷ v. više Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 51.

⁶⁸ Denominations Act, 2002., Durzhaven vestnik 120/2002, čl. 10.

⁶⁹ Ibid., čl. 6.

⁷⁰ Ibid., čl. 7. st. 4. i čl. 8.

⁷¹ Ibid., čl. 13.

Ukoliko se vjerska zajednica želi registrirati pri Sudu u Sofiji i time postati pravna osoba, njezin statut mora sadržavati niz odredbi koje se procjenjuju u skladu s građanskim procesnim pravom.⁷² Tek tada ona postaje vjerska institucija, ne više samo zajednica prema prijelaznim i završnim odredbama Zakona.

Direktorat za vjeroispovijesti posebno je tijelo pri vladi koje brine o provedbi ovoga Zakona i ostalih propisa koji se odnose na vjerske zajednice. Država pridržava pravo pojedinoj vjerskoj zajednici osigurati poreznu ili kakvu drugu financijsku olakšicu kako bi stimulirala njen humanitarni rad.⁷³ Zakon sadrži i neke kontroverzne odredbe poput članka 36. koji penalizira javno izvođenje vjerskih obreda neovlaštenih pojedinaca.⁷⁴ Također, kritizira ga i međunarodna zajednica te brojne presude Europskog suda za ljudska prava. Naime, Bugarskoj se spočitava da, osim što na snazi ima zakon koji sadrži dvojbene odredbe koje ponekad proturječe i Europskoj konvenciji o ljudskim pravima i temeljnim slobodama, u praksi ne poštuje odvojenost crkve od države te da se često miješa u crkvene poslove i krši načelo neutralnosti.⁷⁵

2. 3. Bugarska pravoslavna Crkva

Najbrojnija i najutjecajnija vjerska zajednica svakako je Bugarska pravoslavna Crkva kojoj i Ustav i Zakon priznaju poseban položaj „tradicionalne crkve“. Budući da se nastoji dokazati kako unatoč tome ona nema privilegiran položaj u odnosu na ostale zajednice, mogli bismo je nazvati „prvom među jednakima“. Nakon uspostave demokratskog režima, 1992. Bugarska pravoslavna Crkva podijelila se u dvije frakcije. Naime, onaj dio crkve i svećenstava koji je surađivao s komunističkom vlašću (Sveta sinoda) dobio je protivnika u tzv. Alternativnoj sinodi te izgubio dobar dio svojih vjernika. Zanimljivo je da iako Ustav izričito zabranjuje korištenje vjerskih zajednica u političke svrhe, Alternativnoj sinodi sklone su

⁷² Denominations Act, 2002., čl. 17.,

„The bylaws of a religious denomination must include: The name and headquarters of the religious denomination; Exposé of religious beliefs and religious practice; Structure and governing bodies of the religious denomination; Manner of selecting governing bodies, scope of their authority, and duration of their term; Individuals that may represent the religious denomination and methods of their selection; Methods of decision-making and procedures for convening meetings of the religious denomination's governing bodies; Manner of financing and statement of property ownership; Methods of dissolution and liquidation.“

⁷³ Ibid., čl. 25. Poreznim je zakonom uređeno da se od oporezivanja izuzima do 5% osobnog dohotka ukoliko se on donira vjerskoj zajednici, v. više Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 50.

⁷⁴ V. više Stan, Lavinia, Turcescu, Lucian, Church, State, and Democracy in Expanding Europe, 2011., New York, Oxford University Press, str. 25.

⁷⁵ V. više Cranmer, op. cit., str. 4.

antikomunističke i demokratske stranke dok se sa Svetom sinodom povezuje Socijalistička stranka.⁷⁶

Zahvaljujući svom izvorno zakonskom određenju kao pravne osobe, Bugarska pravoslavna Crkva ne mora ispunjavati sve stroge kriterije koje Zakon o vjeroispovijesti propisuje za zajednice koje žele steći taj status. Tome su se usprotivile gotovo sve manjinske zajednice, ali i Alternativna sinoda, ističući da je takvim propisima Svetoj sinodi dan primat koji joj je omogućio da preuzme vlasništvo nad svom crkvenom imovinom.⁷⁷ Naime, Zakon o vjeroispovijesti izriječno brani da bilo koja frakcija nakon separacije nosi ime već registrirane zajednice što znatno slabi položaj Alternativne sinode.

2. 4. Ostale vjerske zajednice

Najbrojnija i najznačajnija manjinska zajednica u Bugarskoj su muslimani. Nakon 2. svjetskog rata, komunistički je režim progonio sljedbenike islama smatrajući ih antikomunističkim, dakle i antibugarskim.⁷⁸ Jednako kao i u pravoslavnoj zajednici, ni u bugarskoj muslimanskoj zajednici ne postoji jedinstvo. Težnje dviju skupina za vodećom pozicijom pokušala je regulirati i ujediniti i sama država, ali je presudom Europskog suda proglašena krivom za kršenje konvencijskih prava uplitanjem u religijske odnose.⁷⁹

Gori tretman od muslimana tijekom totalitarističke vladavine imali su katolici. Oni su smatrani ne samo antikomunističkima nego i profašističkima. Brojni katolički svećenici suđeni su pod teretom bizarnih optužnica (posebice 1950-ih godina), a imovina Katoličke Crkve je zaplijenjena i škole zatvorene. Vrhunac represije sastoji se u dokidanju statusa pravne osobe Katoličkoj Crkvi.⁸⁰ Loši odnosi i danas vladaju između Katoličke i Bugarske pravoslavne Crkve iako, naravno, ne postoji ovakav oblik represije.

Židovska zajednica u Bugarskoj ne zauzima velik udio u stanovništvu, no svakako je zanimljiva zbog svoje povijesti. Naime, iako su se bugarski Židovi doselili iz Španjolske još u 15. i 16. stoljeću, dio njih je u Bugarsku prebjegao tijekom 2. svjetskog rata iz europskih

⁷⁶ V. više Stan, Turcescu, op. cit., str. 34

⁷⁷ Ibid., str. 25.

⁷⁸ Country studies; Religion, op. cit. bilješka 56

⁷⁹ *Supreme Holy Council of the Muslim Community v Bulgaria*, 2004., ECtHR 39023/97

⁸⁰ Country studies; Religion, op. cit. bilješka 56

država. Iako je bila članica Osovine, progona Židova u Bugarskoj gotovo da nije bilo.⁸¹ Pod pritiskom nacističke Njemačke doneseni su rasni zakoni, no nikada nisu potpuno zaživjeli. Bitno je naglasiti da je tijekom 1943. Bugarska dva puta odbila deportaciju gotovo 50 000 Židova u Njemačku.⁸² Većina Židova u Bugarskoj danas su ateisti, odnosno ne pripadaju priznatoj židovskoj zajednici. Primjer je ovo iznimne kulturne asimilacije, koja je posljedica što komunističke vladavine što činjenice da je judaizam smatran više narodnošću nego religijom.

3. Vjersko obrazovanje

Učenje vjeronauka može se, prema bugarskom zakonu, poučavati u privatnim, ali i u državnim školama. Postavivši ga za izborni predmet, jasno se naglašava postulat sekularnog odgoja djece. Valja naglasiti kako se vjerskim institucijama (dakle registriranim zajednicama) daje mogućnost osnivanja vjerskih škola, no tek na srednjem stupnju obrazovanja.⁸³ Takve škole mogu pohađati samo djeca koja su završila osnovnoškolsko obrazovanje uz roditeljski pristanak.⁸⁴ Obrazovanje stečeno u takvim školama vrednovat će se jednako onome stečenom u državnim, sekularnim školama.⁸⁵ Da ustanoviti takvu školu ipak nije jednostavno govori nam činjenica da svaki takav zahtjev mora odobriti Ministarstvo obrazovanja.⁸⁶

⁸¹ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 39.

⁸² Country studies; Religion, op. cit. bilješka 56

⁸³ Denominations Act, 2002., čl. 33.

⁸⁴ Ibid., čl. 6. st. 2. U više navrata bugarski zakonodavac naglašava slobodu roditelja u odlučivanju o vjerskom odgoju djece.

⁸⁵ Public Education Act, 1991., Durzhaven vestnik 86/1991 - 99/2011, čl. 30. st. 2. „*The education received in religious schools shall be granted the same status as secular education by the Ministry of Education, Youth and Science, provided the state educational requirements for the respective level of education have been satisfied.*“

⁸⁶ Ibid., čl. 30. st. 1.

V. Cipar

1. Povijesni pregled

Ciparska Crkva, najvažnija ondje, pravoslavne je tradicije, autokefalna te koristi grčku liturgiju. Priznaje starješinstvo i prestiž ekumenskog patrijarha iz Konstantinopola, zadržavajući potpunu upravnu autonomiju s vlastitim arhibiskupom. Veliki raskol iz 1054. godine⁸⁷ imao je znatne posljedice za Ciparsku Crkvu. Tokom vlasti Lusignana i Mlečana, ciparska Crkva bila je prisiljena priznati autoritet rimskog pape te joj je nametnuta rimska crkvena hijerarhija kao pokušaj da se oblikuje kao jedna od zapadnih. Kada su na vlast došli Osmanlije, stanovništvo Cipra držalo se nevjernicima, sljedbenicima niže religije. Kao takvi, imali su značajnu autonomiju, a ciparski arhibiskup bio je službeno priznat svjetovnim i vjerskim vođom njihove zajednice.⁸⁸ Nakon islamske dominacije, na to područje došli su i Britanci, potpisivanjem ugovora s Osmanskim Carstvom 1878. godine. Tim činom stekli su pravo posjeda i administracije Ciprom. Unatoč tome, sultan je zadržao vlasništvo nad otokom, čiji su mu stanovnici ostali podanicima. Velika Britanija prihvatila je *status quo*, što uključuje prava koja se tiču crkve i vjerske hijerarhije, određene carskom dekretom *Hatt-i-Humayun* iz 1856. godine. Ta prava uključuju određena izuzeća i religijske privilegije, koje su kao uvjet ostala i nakon aneksije Cipra Velikoj Britaniji 1914. godine. Turska priznaje aneksiju 1923. te je otok proglašen kraljevskom kolonijom 1925. godine.⁸⁹ Tada je bilo pokušaja sekularizacije javnih ustanova, no crkvene vlasti su se tome žestoko usprotivile te iskoristile situaciju da bi zadobile vodstvo nad grčkim nacionalnim pokretom protiv kolonijalne vlasti. Zadobivanjem nezavisnosti 1960., arhibiskup Makarios III., izabran je za predsjednika republike i držao taj položaj s povremenim smjenama, zbog sukoba ciparskih Grka i Turaka⁹⁰, do 1977. godine.

⁸⁷ V. više o crkvenom raskolu u poglavlju o Grčkoj

⁸⁸ Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Cyprus, <http://countrystudies.us/cyprus/26.htm>, pristup 27. 11. 2015.

⁸⁹ Robbers, Gerhard; *État et Églises dans l'Union européenne*; Été 2005; (2ème édition – 2008); str 247.-248., Universität Trier, Institute for European Constitutional Law, https://www.unitrier.de/fileadmin/fb5/inst/IEVR/Arbeitsmaterialien/Staatskirchenrecht/Staat_und_Kirche_in_der_EU/11-Chypre.pdf, pristup 24. 11. 2015.

⁹⁰ Cipar je postao nezavisnom državom 28. kolovoza 1960. godine, nakon što su se ciparski Grci i Turci složili o temi ustavnog uređenja, koja uključuje mogućnost odvajanja, ali i ujedinjenja s Grčkom. Makarios postaje prvim predsjednikom. Sukobi ciparskih Grka i Turaka zaoštrili su se šezdesetih godina prošlog stoljeća, zbog čega je bilo potrebno i posredovanje UN-a. Godine 1974. arhibiskup Makarios zbačen je vojnim pučem kojeg je vodila Ciparska nacionalna garda, a slijedila je turska invazija Cipra, navodeći kako je tome razlog zaštita turske nacionalne manjine. Tim činom, Turska je dobila kontrolu nad 30% područja sjevernog Cipra i protjerala 180,000 ciparskih Grka. Ponovnom intervencijom UN-a, situacija se nešto stabilizirala, a turskim trupama je

Arhibiskup Chysostomos, njegov nasljednik, bio je na čelu Ciparske Crkve sve do devedesetih godina prošlog stoljeća. Kao konzervativni vođa, s političkog i vjerskog aspekta, bio je podoban za crkvu koja nikad nije bila predmet reformi sličnih onima određenim na Drugom vatikanskom vijeću za Rimokatoličku Crkvu.⁹¹ Trenutno je na snazi ustav iz 1960. godine, donesen sporazumom ciparskih Grka i Turaka.⁹²

Cipar je pristupio Europskoj uniji 2004. godine kao *de facto* podijeljeni otok, ali je područje Cipra u cijelosti područje EU-a. Ciparski Turci građani su EU-a jer su građani države članice, Republike Cipar, iako žive u dijelu Cipra koji nije pod kontrolom vlade.⁹³

2. Ustavno uređenje, Ustav iz 1960. godine

2.1. Odnos države prema Pravoslavnoj Crkvi i islamu

Cipar je pitanja religije i vjerskih sloboda, kada usporedimo s nekim drugim europskim zemljama, relativno detaljno uredio već samim Ustavom. Odmah u prva dva članka, što obzirom na povijest Cipra nije začuđujuće, nalaze se odredbe o rasnim i religijskim definicijama dviju najvećih zajednica te o predsjedniku, koji mora biti Grk, podpredsjedniku Turčinu i načinu njihova biranja (1. članak). Tako je u 1. stavku 2. članka Ustava navedeno da se grčka zajednica sastoji od svih građana Republike Cipar grčkoga podrijetla i čiji je materinski jezik grčki ili koji dijele grčku kulturnu tradiciju ili pripadaju Grčkoj pravoslavnoj crkvi. U 2. stavku je pak definirana turska zajednica koja se sastoji od svih građana Republike Cipar koji su turskog podrijetla i čiji je materinski jezik turski ili koji dijele kulturnu tradiciju ili su muslimani. Štoviše, tako se i 3. stavak nadovezuje da će se građani Cipra koji ne pripadaju ni u jednu od skupina navedenih u prethodna dva stavka, unutar tri mjeseca od stupanja na snagu ovog Ustava, izjasniti da pripadaju jednoj od njih kao pojedinci, no ako pripadaju nekoj drugoj vjerskoj skupini, onda će se ona izjasniti kao pripadnica jedne od gore navedenih, temeljem čega će se smatrati pripadnicima te zajednice. Možda bi zanimljivo bilo spomenuti kako je unutar 2. članka tako navedeno u 7. stavku da će udana žena pripadati onoj

dozvoljeno da ostanu na sjeveru Cipra. Krajem 1974. godine, Makarios je ponovno predsjednik, a u nadolazećoj otok biva podjeljen na 2 teritorija, grčki i turski, koje je odvajala UN-ova zona. Infoplease, Cyprus, <http://www.infoplease.com/country/cyprus.html>, pristup 25.11.2015.

⁹¹ Country studies; Religion, op. cit. bilješka 88

⁹² Infoplease, Cyprus; op. cit. bilješka 90

⁹³ Europska unija, Cipar, http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/cyprus/index_hr.htm, pristup 1. 3. 2016.

zajednici kojoj pripada njen suprug, a muška i ženska djeca mlađa od 21 godine, koja nisu u braku, pripadat će zajednici kojoj im pripada otac, a tek u slučaju da otac nije poznat, majčinoj.⁹⁴

Vjerska sloboda uređena je 18. člankom Ustava. Garantirana je sloboda vjeroispovijesti, misli i savjesti, jednakost svih religija i zabranu diskriminacije tim temeljem. Svi su slobodni prakticirati svoju vjeru, individualno ili kolektivno i podučavati je. Ograničenje sloboda navedenih u dotičnom članku bit će dozvoljene jedino zbog nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti i reda, zdravlja ili morala te zaštite pojedinačnih prava osiguranih ustavom. Također, zabranjena je bilo kakva vrsta prisile pojedinca na mijenjanje vjerskih stavova. Kao dodatak, valjalo bi navesti da je u 8. stavku stipulirano kako nitko neće biti prisiljen plaćati poreze namijenjene crkvi u cijelosti ili djelomično, koje osoba u pitanju nije pripadnik.⁹⁵ Međutim, 110. člankom posebna priznanja su osigurana autokefalnoj pravoslavnoj Ciparskoj Crkvi i turskom ciparskom institutu, Vakufu⁹⁶. Obje imaju pravo urediti svoje unutarnje poslove i upravljati svojim posjedima u skladu sa svojim pravilima. Zakonska i izvršna regulativa na njih se u tom pogledu ne odnosi te uživaju porezno izuzeće na svoje aktivnosti, osim za one komercijalne. Pravoslavno obrazovanje obvezno je za svu djecu u osnovnim i srednjim školama ukoliko su pripadnici te religije.⁹⁷

⁹⁴ Constitution of the Republic of Cyprus, 1960., čl. 2.: „For the purposes of this Constitution: 1. the Greek Community comprises all citizens of the Republic who are of Greek origin and whose mother tongue is Greek or who share the Greek cultural traditions or who are members of the Greek-Orthodox Church; 2. the Turkish Community comprises all citizens of the Republic who are of Turkish origin and whose mother tongue is Turkish or who share the Turkish cultural traditions or who are Moslems; 3. citizens of the Republic who do not come within the provisions of paragraph 1. or 2. of this Article shall, within three months of the date of the coming into operation of this Constitution, opt to belong to either the Greek or the Turkish Community as individuals, but, if they belong to a religious group, shall so opt as a religious group and upon such option they shall be deemed to be members of such Community (...) 7. a) a married woman shall belong to the Community to which her husband belongs. b) a male or female child under the age of twenty-one who is not married shall belong to the Community to which his or her father belongs, or, if the father is unknown and he or she has not been adopted, to the Community to which his or her mother belongs.“, WIPO, http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=189902, pristup 25. 11. 2015.

⁹⁵ Ibid., čl. 18.

⁹⁶ Vakf ili vakuf, prema šerijatskom određenju označava zadužbinu u ime Allaha dž. š., odnosno izuzimanje predmeta iz svoje imovine i davanje na Allahovom putu, sve dok je svijeta i vijeka. Najstariji vakuf je, svakako, Ka'ba, koju je izgradio Ibrahim a.s., po čemu je ovaj veliki Allahov Poslanik poznat kao prvi pravi vakuf. Čak se smatra prvim direktnim osnivačem institucije vakufa. Ibrahimov a.s. vakuf služi: duhovnom, vjerskom, prosvjetnom, socijalnom i svakom drugom životu svih muslimana svijeta u svim vremenima. Ova šerijatsko-pravna institucija svoje uporište i legitimitet crpi iz etičkih smjernica Kur'ana, Poslanikova a.s. sunneta, tradicije i konsenzusa prve generacije muslimana. Vakuf se u Kur'anu spominje samo posredno: *عَلَيْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَإِنَّ شَيْءٍ مِنْ تَنْفِقُوا وَمَا تَجِبُونَ مِمَّا تَنْفِقُوا حَتَّى الْبِرِّ لِنَتَّالُوا*, „Nećete zaslužiti nagradu sve dok ne udijelite dio od onoga što vam je najdraže; a bilo što vi udijelili Allah će sigurno znati (Alu imran, 92), Fakultet za islamske studije u Novom Pazaru; Uloga i značaj vakufa u islamu, <http://fis.edu.rs/2011/12/23/uloga-i-znaaj-vakufa-u-islam/>, pristup 21. 11. 2015.

⁹⁷ Constitution of the Republic of Cyprus, op. cit. bilješka 94, čl. 110.

Tako i 111. članak navodi da u skladu s odredbama Ustava, sva pitanja vezana uz zaruke, brak, razvod, ništavost braka, sudsko rastavljanje, restituciju bračnih prava ili štogod vezano uz obiteljske odnose, osim onih na sudu ozakonjenih, usvajanje članova Grčke pravoslavne Crkve ili neke druge na koje se odnose odredbe 2. članka Ustava i nakon njegova stupanja na snagu, bit će regulirano zakonom Grčke pravoslavne Crkve ili neke vjerske skupine, ovisno o slučaju, i priznato pred tribunalom te crkve, a javne ustanove neće se ponašati u suprotnosti s odredbama takvog zakona.⁹⁸

2. 2. Manjinske vjerske zajednice

Na južnom dijelu Cipra, 78 % populacije smatra se pripadnicima Grčke pravoslavne Crkve. Na sjeveru, većina su muslimani, 18 %. Ostale vjerske skupine tvore svega 4 % populacije, a neke od njih su anglikanci, katolici, maroniti, ortodoksni armenci, grčki evangelisti i židovi.⁹⁹

Ciparski pravni sustav daje unutarnjim uređenjima pet vjerskih skupina određeni stupanj pravnog priznanja i poreznog izuzeća. Uz grčku pravoslavnu i islam, tu pripadaju armenci, maroniti i rimokatolici. Svih pet imaju pravo na vladine subvencije. Vjerske zajednice koje se ne ubrajaju u pet gore navedenih, ne moraju se upisivati u vladin registar, no ukoliko žele, primjerice, otvoriti bankovni račun, morat će se registrirati kao neprofitne organizacije.

O manjinskim vjerskim skupinama govori 109. članak Ustava. Navodi da će svaka vjerska skupina koja se izjasnila da pripada grčkoj pravoslavnoj ili muslimanskoj zajednici (2. članak, 3. stavak), imati pravo biti zastupane putem izabranog člana u javnom vijeću zajednice, kojoj se izjasnila da pripada.¹⁰⁰ Međutim, grčko javno vijeće ukinuto je 1965. godine i zamijenjeno sadašnjim domom predstavnika¹⁰¹. Trenutno, armenci, maroniti i rimokatolici biraju predstavnike na rok od 5 godina, koji prisustvuju plenarnim sjednicama doma predstavnika i konzultira se s njima o pitanjima koja se tiču njihove zajednice, no nemaju pravo glasa.

⁹⁸ Constitution of the Republic of Cyprus, op. cit. bilješka 94, čl. 111.

⁹⁹ Your Cyprus Portal, Religion in Cyprus; <http://www.yourcyprusportal.com/cyprus-culture-religion.php>, pristup 28. 11. 2015.

¹⁰⁰ Constitution of the Republic of Cyprus, op. cit. bilješka 94, čl. 109.

¹⁰¹ Eng. House of Representatives

Članovi su stalnog odbora za obrazovanje¹⁰² *ex officio*s te mogu prisustvovati i izjašnjavati se na sjednicama drugih odbora također.¹⁰³

3. Suvremena problematika

Prema izvješću *U.S. Department of State*, ciparska vlada, u praksi, generalno poštuje vjersku slobodu¹⁰⁴, međutim, veliki je problem prisutnost nepriznate Turske Republike Sjevernog Cipra. Europski sud za ljudska prava je nedavnu tužbu, *Chrysostomov v Turkey*¹⁰⁵, u vezi posjeda i svetišta na sjeveru Cipra, koje je crkva morala napustiti tokom događaja 1974. godine (povreda 1. članka 1. protokola Europske konvencije o ljudskim pravima) odbio jer nisu bila iscrpljena sva domaća pravna sredstva. Niti arhibiskup Chrysostomov, kao ni jedan od ostalih predstavnika crkve, nisu iskoristili dostupna sredstva koja je Turska omogućila za rješavanje takvih sporova.

4. Kaznenopravna zaštita religije

U odjeljcima 141. i 142. ciparskog Kaznenog zakona *de facto* je inkriminirano bogohuljenje, kažnjivo je vrijeđati religije. Tako je navedeno da osoba koja s namjerom povrede vjerskog osjećaja neke osobe ili se gestama tako izrazi pred spomenutom osobom ili pred nju postavi neki objekt u spomenutoj namjeri, može biti kažnjena. Nadalje, osoba koja objavi knjigu, pamflet, novine ili časopis sadržaja koji bilo koja skupina osoba smatra javnom uvredom svoje religije, s namjerom omalovažavanja te religije ili vrijeđanja vjernika, može biti kažnjena.¹⁰⁶

¹⁰² V. više: Web Portal of the Republic of Cyprus,

<http://www.cyprus.gov.cy/portal/portal.nsf/gwp.getCategory?OpenForm&access=0&SectionId=citizen&CategoryId=Government%20Websites&SelectionId=Independant%20Services&print=0&lang=en>, pristup 22. 11. 2015.

¹⁰³ Cranmer, op. cit., str. 6.

¹⁰⁴ U. S. Department of State, International Religious Freedom report for 2010, Cyprus, 2010., <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2010/148926.htm>, pristup 22. 11. 2015.

¹⁰⁵ Chrysostomos v. Turkey, ECHR, [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["CHRYSOSTOMOS v Turkey"\],"documentcollectionid2":\["DECISIONS"\],"itemid":\["001-103100"\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{), pristup 22. 11. 2015.

¹⁰⁶ End Blasphemy Laws, The campaign to abolish blasphemy laws, worldwide, Cyprus, <http://end-blasphemy-laws.org/countries/europe/cyprus/>, pristup 1. 3. 2016.

VI. Češka Republika

1. Povijesni pregled

Iako je do sredine prošlog stoljeća Češka glasila kao dominantno kršćanska zemlja, potkraj prošlog te početkom novog stoljeća, podatci ukazuju na trend opadanja zastupljenosti kršćana u zemlji, ali i općenito opadanja zastupljenosti religije i vjerovanja u zemlji¹⁰⁷. Naime, povijest kršćanstva u Češkoj seže do 8. stoljeća ponajviše zbog utjecaja i misionarskog rada Ćirila i Metoda. Ova dvojica misionara ujedno su i jedni od najzaslužnijih za prijelaz stanovnika tog područja s pagansko-slavenske vjere na kršćanstvo. Takvo djelovanje kulminira „pokršćavanjem“ Borivoja I. vojvode od Bohemije, te tim činom kršćanstvo se ustaljuje kao državna vjera na tom području. Nadalje, jako je bitno spomenuti u kontekstu vjere i povijesti njenog nastanka na području Češke, vjerska djelovanja za vrijeme reformacije. Johan Huss¹⁰⁸ je najbitnije ime u ovom kontekstu ponajprije zbog njegova utjecaja na vjersko opredjeljenje ljudi koje će biti dominantno sve do pada Češke pod habsburšku vlast. Češka potpada pod Habsburšku vlast 1526. godine te će nakon toga slijediti godine neprestanih nemira između reformista i habsburške vlasti, koje će se za reformiste u vremenu poznatom kao Bohemska pobuna završiti pogubno, porazom u Bitci kod Bijeje planine 1620. godine¹⁰⁹ te će doći do silovitog učvršćivanja Habsburgovaca, a s time i katoličanstva na tom području. Takvo stanje potrajat će sve do donošenja Patenta o toleranciji 1791. godine za vrijeme vladavine Josipa II., koji povećava vjerske slobode i prava na znatnu razinu, ali ipak za već tada mali broj protestanata. Nadalje, možda i najutjecajnije razdoblje za suvremeno uređenje odnosa crkve i države u Češkoj, svakako je druga polovica 20. stoljeća u kojem Češka postaje dijelom sastava Čehoslovačke. Naime, radi se o vremenu agresivne kampanje i komunističkog propovijedanja ateizma, što je na kraju i najutjecajniji čimbenik današnjem vjerskom, odnosno povećano ateističkom pristupu, Čeha prema vjeri.¹¹⁰

¹⁰⁷ Biotechnology Report, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_341_en.pdf, pristup 18. 11. 2015.

¹⁰⁸ Johan Huss je reformist koji je kasnije proglašen heretikom te je 1415 spaljen u Konstanzu. Reformistički pokret će kasnije dobiti ime po njemu te će rezultirati u nekoliko konflikta sa vojskama Svetog Rimskog Carstva. Johan Huss se smatra začetnikom Bohemske Reformacije.

¹⁰⁹ Radi se o bitci koja se odigrala u ranim godinama tridesetogodišnjeg rata u kojem je vojska Svetog Rimskog Carstva porazila znatno nadbrojniju vojsku Bohemskih reformista i njihovih plaćenika.

¹¹⁰ Više o ovom dijelu Češke povijesti pogledajte u poglavlju o Slovačkoj.

2. Suvremeno uređenje

2. 1. Ustavno uređenje

U Povelji o temeljnim pravima i osnovnim slobodama¹¹¹ donesenoj 16. prosinca 1992. godine vjerska se sloboda stavlja u poseban kontekst zaštite. Naime, člankom 15. iste povelje jamči se sloboda religije i sloboda od religije, dok se sljedećim člankom daje pravo prakticiranja vjere te pravo na iskazivanje iste kroz vjerske obrede¹¹². Pomoću navedenih članaka može se zaključiti postojanje općeg prihvaćanja vjerskih sloboda i vjerovanja, ali se mora uvidjeti da ta prava i slobode postoje u državi čiji je odnos prema vjerskim zajednicama položen na sekularnom temelju. Takva teza se može potvrditi ako se pogleda i sadržaj članka 2. u kojem stoji da je država izgrađena na demokratskim temeljima te da se ti temelji ne smiju ograničiti ni isključivom ideologijom ni određenom religijom.¹¹³ Iako ova odredba ukazuje na možebitni strah od pretjeranog utjecaja ideologije ili religije, bitno ju je promatrati u povijesnom kontekstu posebno kad se uzme u obzir pedesetogodišnja dominacija komunističkog režima u Češkoj te ratovi vođeni kroz povijest oko religije.

2. 2. Zakonski okvir i postupak registracije

S državnog stajališta poslovi koji se tiču vjerskih organizacija potpadaju pod nadležnost Ministarstva kulture, točnije odjela za crkve.¹¹⁴ Naime, sve vjerske organizacije koje je Ministarstvo priznalo, imaju pravo zahtijevati financijsku pomoć i porezne olakšice od države.¹¹⁵ U ovom trenutku u Češkoj ima 31 registrirana vjerska organizacija. Priznanje od države je *condicio sine qua non* za primanje financijskih sredstava od države i poreznih olakšica. Registracijski postupak je određen Zakonom o vjerskoj slobodi i status crkvi i vjerskih organizacija¹¹⁶, u kojem je predviđen sustav dvostrukog kolosijeka. Naime, za registraciju na prvoj razini potrebno je članstvo od 300 punoljetnika koji trajno prebivaju na području Republike. Članstvo na prvoj razini registracije određuje neke porezne olakšice, ali i obvezu godišnjeg izvještavanja, no najbitnije od svega sadrži obvezu čekanja vremenskog

¹¹¹ Listina základních práv a svobod

¹¹² Charter of Fundamental Rights and Basic Freedoms, 1992., čl. 15., http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=190581, pristup 18. 11. 2015.

¹¹³ Cranmer, op. cit., str. 7.

¹¹⁴ Ibid., str. 7.

¹¹⁵ Iako neke to odbijaju zahtijevati na taj način iskazujući svoju vjersku autonomiju i vjerske principe.

¹¹⁶ Do 2002. postojao je sustav registracije na jednoj razini koji je zahtijevao 10.000 članova vjerske organizacije za registraciju.

razdoblja od 10 godina za registraciju na drugi stupanj.¹¹⁷ Zahtjevi za drugi kolosijek su mnogo stroži, posebno kad se uzme u obzir gore navedeni period čekanja. Za drugi stupanj postrožen je kriterij članstva, tako da bi vjerska organizacija trebala imati članstvo koje je ekvivalent 0.1 % stanovništva Republike. Kad se uzme u obzir populacija u Češkoj, ta bi brojka trebala iznositi oko 10 000. članova¹¹⁸, no za potvrdu o vjerodostojnosti članstva potrebni su njihovi potpisi. Na odluku o registraciji koju donese Ministarstvo kulture, može se podnijeti žalba o kojoj će se odlučivati prema pravilima upravnog postupka. Dodatno, registracija jedne vjerske zajednice je i opoziva. Do takve bi situacije došlo kad bi aktivnosti vjerske organizacije bile usmjerene prema kršenju zakona ili uvjeta prema kojima je odobrena registracija toj zajednici, a o žalbi na takvu odluku odlučivat će Vrhovni sud¹¹⁹. Razlog ovakvom kriteriju je i beneficija koju vjerska organizacija stječe registracijom na ovom stupnju, a to je direktna financijska potpora¹²⁰ od strane države.¹²¹ Također, bitno je napomenuti da takve organizacije registrirane u drugom kolosijeku mogu osnivati škole¹²² i bolnice te da jedino svećenici tih organizacija mogu sklapati vjerske brakove te provoditi vjerske obrede u vojsci i u zatvorima.¹²³ Ovakvo rješenje ne isključuje mogućnost postojanja vjerskih organizacija koje nisu registrirane. Takve se organizacije samo ne kvalificiraju za propisane beneficije, ali se mogu organizirati prema pravilima civilnog udruživanja te djelovati u okviru demokratskih standarda i normi.¹²⁴

¹¹⁷ U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2010; Czech Republic, 2010., <http://www.state.gov/documents/organization/193013.pdf>, pristup 19.11.2015.

¹¹⁸ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 88.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Vjerske organizacije dobivaju 1,4 milijarde kruna od države godišnje, a iznos među njima se dijeli prema kriteriju članova klera kojima svaka od tih zajednica. Pravo na ovu beneficiju imaju samo 17 vjerskih zajednica registriranih u drugom stupnju.

¹²¹ Organizacije koje su postojale prije 1991 su automatizmom dobile položaj vjerskih organizacija. Ovakav način registriranja izazvao je mnoge kontroverze, posebice kod manjih vjerskih organizacija kojima je bilo nemoguće skupiti potreban broj potpisa za registraciju u drugi kolosijek.

¹²² Vjerske organizacije imaju pravo osnivati osnovne i srednje škole, koje pretežito financira država dok vjerska organizacija osigurava prostor i ljudstvo. Vjerska organizacija obično imenuje direktora takve škole dok za ostale predavače nije ključno da budu pripadnici te vjerske organizacije iako se neka lojalnost prema organizaciji podrazumijeva.

¹²³ Stan, Turcescu, op. cit., str. 40., 41.

¹²⁴ Ibid.

VII. Danska

1. Povijesni pregled

Kršćanstvo je još u 10. stoljeću proglašeno državnom vjerom u Danskoj, a papinska je vlast priznata u crkvenim stvarima. Luterizam se u Danskoj proširio vrlo rano, već u 16. stoljeću.¹²⁵ Državne su vlasti vrlo rado prihvatile mogućnost da izmaknu utjecaju pape i samostalno počnu uređivati odnose religijske tematike u državi. Nova religija im je to omogućavala jer, posebice u začecima, nije bila ustanovljena hijerarhijska stega i organizacija na državnoj razini. Luteranski vjeronauk tako je postao obavezan u danskim školama, a vrlo je rigorozna bila zabrana bilo kakvih vjerskih rituala bez prisutnosti pastora. Godine 1828. uvedena je zakonska obveza krštenja svakog djeteta, čak i uz protivljenje njegovih roditelja.¹²⁶ Također, sve do polovice 19. stoljeća Danci nisu mogli promijeniti religiju. Zanimljivo je da, unatoč ovako striktnim propisima, stranci u Danskoj već od 17. stoljeća uživaju slobodu vjeroispovijesti koja se s vremenom širila. Ustav koji je stupio na snagu 1849. godine unio je brojne promjene za Dance. Taj je Ustav nailazio na brojne kritike konzervativnih struja koje su zagovarale nastavak čvrste kontrole države nad crkvom. Naime, uspostavljanjem temeljnih ljudskih sloboda, liberalni je Ustav uspostavio temelje na kojima i danas počiva dansko društvo budući da je, uz niz izmjena, taj Ustav i danas na snazi. Dodatna zanimljivost je da je 1948. dopušteno žensko svećenstvo što pokazuje da je uz državu, koja je donosila progresivnije zakone, evolvirala i Danska Crkva.

2. Suvremeno uređenje

Danska je nominalno vrlo religiozna država u kojoj se gotovo 90% građana izjašnjava vjernicima. Najveći dio (preko 81 %) čine protestanti, a tek 0.5 % katolici. Danska je također jedno od onih europskih država koje imaju trend porast udjela muslimanskog stanovništva koje trenutno čini preko 4 % danske populacije. Jednako tako vidljiv je i porast broja stanovnika koji se ne smatraju religioznima, a koji prelazi 9 %.¹²⁷

¹²⁵ Christoffersen, Lisbet, Denmark, http://rudar.ruc.dk/bitstream/1800/16285/1/Brill_Denmark.pdf, pristup 15. 1. 2016.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ European Christian Mission; Denmark, <http://ecmi.org/europe/country/DK/>, pristup 12. 1. 2016.

2. 1. Ustavno (Ustav iz 1953. godine) i zakonsko uređenje

Današnji oblik danskog Ustava na snagu je stupio 1953. godine. Na samom početku Ustav proglašava Evangeličku luteransku Crkvu za službenu Dansku državnu Crkvu.¹²⁸ Time je Danska jedina država u Europskoj uniji, uz Ujedinjeno Kraljevstvo, koja ima državnu crkvu. Ipak, nije sasvim jasno definiran položaj koji Crkvi dodjeljuje Ustav. Naime, originalan danski izraz upotrijebljen glasi *den danske folkekirke*. Razilaze se mišljenja oko značenja tog izraza pa tako jedni smatraju da to znači narodna, a drugi pak da znači nacionalna ili državna crkva.¹²⁹ Već u sljedećem članku Ustav navodi na kralj kao državni poglavar mora biti član Evangeličke luteranske Crkve. Ustav jamči svim građanima pravo na slobodu vjeroispovijesti te zabranjuje diskriminaciju na svim osnovama pa tako i na vjerskoj.¹³⁰ Također oslobađa građane svih davanja vjerskim zajednicama kojima osobno ne pripadaju.¹³¹ Problem se javlja činjenicom da država izravno financira Evangeličku luteransku Crkvu o čemu će više riječi biti u idućem poglavlju. Zakon o zasnivanju i razvodu braka priznaje civilne učinke i braku sklopljenom na vjerski način. Država priznaje i brak sklopljen u vjerskoj zajednici koja nije registrirana kao takva pri vlasti ukoliko je obred izvršen od strane svećenika koji ima ovlaštenje ministra vjerskih poslova.¹³² Nekoć su vjerske zajednice, koje su željele biti državno službeno priznate, trebale dobiti kraljevski dekret, a danas postoji i druga mogućnost. Ministarstvo vjerskih poslova može priznati u skladu sa *Zakonom o zasnivanju i razvodu brakova*. Isti zakon navodi i kako će Ministarstvo odrediti proceduru osnivanja braka u Danskoj državnoj Crkvi, registrirane će zajednice to moći urediti prema vlastitim pravilima, a propise ostalih zajednica morat će odobriti spomenuto Ministarstvo.¹³³ O činjenici duboke vezanosti države i nacionalne Crkve u Danskoj govori činjenica da je sve do 1998. godine kopenhaski biskup sudjelovao u procesu izdavanja odobrenja za registraciju drugih vjerskih zajednica.¹³⁴ Unatoč tome, cijeli je postupak prilično liberalan te postoji velik broj registriranih zajednica. Takav je režim u skladu s vrlo širokom slobodom udruživanja propisanom člankom 78. danskog Ustava. Vlast kao najbitnije kriterije za priznanje ističe

¹²⁸ Danmarks Riges Grundlov, 1953., LOV 169/1953, čl. 4.

„*The Evangelical Lutheran Church shall be the Established Church of Denmark, and) as such, it shall be supported by the State.*“

¹²⁹ V. više Cranmer, op. cit., str. 8.

¹³⁰ Danmarks Riges Grundlov, čl. 67. i 70.

¹³¹ Ibid., čl. 68.

¹³² Ægteskabsloven, 1999., LOV 147/1999 čl. 16. st. 3.

¹³³ V. više Cranmer, op. cit., str. 8.

¹³⁴ Mortensen, Viggo, Church Autonomy and Religious Liberty in Denmark: Church Autonomy: A Comparative Survey, 2001., Frankfurt, Peter Lang

mogućnost da tu zajednicu drži pravno odgovornom te uvjerenje da ista neće zloupotrijebiti dobiveni status.¹³⁵

Još uvijek ne postoji jedinstveni vjerski zakon iako je Ustavom propisano da se daljnje utvrđenje ovih pitanja prepušta zakonu. Sve registrirane zajednice oslobođene su poreza, a vrijeđanje vrijednosti svake od njih penalizirano je Kaznenim zakonom.¹³⁶ Priziv savjesti za vojnike i liječnike također je dopušten zakonom iako Ustav govori o obveznosti vojne službe.

2. 2. Evangelička luteranska Crkva (Danska državna Crkva)

Evangelička luteranska Crkva službena je državna crkva Danske. Iako bismo očekivali da će najveća i daleko najutjecajnija crkva imati brojne povlastice, to i nije u potpunosti točno u slučaju Danske. Naime, budući da nema vjerskog zakona koji bi regulirao djelatnost vjerskih zajednica, one su vrlo slobodne u svim svojim aktivnostima i ograničene pretežno svojim unutarnjim propisima. Evangelička crkva nema takvu slobodu.¹³⁷ Najviše upravno tijelo je Ministarstvo vjerskih poslova koje i predlaže zakone vjerske tematike u Parlamentu.¹³⁸ Danska državna Crkva nije jedinstveno tijelo nego se sastoji od preko 2000 župa odnosno crkava. Svaka je od njih samostalna pravna osoba.¹³⁹ Pripadnici ove crkve jedini su koji plaćaju crkveni porez koji čini čak 2/3 dohotka Crkve. Bitno je istaknuti da dodatnih 12 % Evangelička Crkva dobiva direktno iz državnog proračuna¹⁴⁰. Ta je činjenica izazvala ranije spomenuti spor jer se nameće pitanje je li takva praksa protivna Ustavu koji oslobađa svakog građanina od financiranja zajednice kojoj ne pripada. Zauzvrat Crkva državi pruža pomoć brojnim društveno korisnim djelatnostima. Zanimljivo je da, za razliku od drugih luteranskih crkava u Europi, Evangelička luteranska Crkva nema Crkveno vijeće.¹⁴¹ Nedostatak istog još je jedan dokaz ograničene autonomije Crkve jer je na ovaj način prikraćena za predstavničko tijelo. Valja spomenuti da su nekoć sastavni dio Danske crkve bile i dijaceze Farskih otoka i Grenlanda. Crkva Farskih otoka 2007. potpuno se osamostalila dok je Grenlandska Crkva

¹³⁵ Mortensen, op. cit.

¹³⁶ U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2013; Denmark, 2013., str. 2.- 3. <http://www.state.gov/documents/organization/222421.pdf>, pristup 13. 1. 2016. Zanimljivo je da iako zakon propisuje relativno visoku kaznu od 4 mjeseca zatvora ona u praksi nikada nije korištena.

¹³⁷ Neki idu toliko daleko da govore o potpunom izostanku religijske autonomije najveće danske crkve.

¹³⁸ Mortensen, op.cit.

¹³⁹ Christoffersen, op. cit. bilješka 125

¹⁴⁰ Mortensen, op.cit.

¹⁴¹ Ibid.

formalni još uvijek dio Danske Crkve, no zakonodavnu vlast u crkvenim stvarima ima Grenlandski parlament.¹⁴²

2. 3. Ostale vjerske zajednice

Najbrojniju vjersku manjinu u Danskoj čine muslimani. Najveći broj incidenata s vjerskom podlogom veže se upravo uz mlađe pripadnike ove zajednice.¹⁴³ Također, postoji određen broj slučajeva antisemitističkih i antiislamskih napada. Islamska se zajednica žalila povodom prava žena na nošenje pokrivala na glavi u javnosti koje nije u potpunosti riješeno. Zakonom je jedino zabranjeno nošenje pokrivala u sudačkoj službi.¹⁴⁴ Židovska i Islamska zajednica žestoko su se usprotivile novom zakonu koji zabranjuje klanje životinja po košer i halal tradiciji, no on je i dalje na snazi.¹⁴⁵ Židovska je zajednica u Danskoj dugotrajna, ali brojčano vrlo mala.¹⁴⁶ Broj pripadnika Katoličke Crkve je u porastu zbog migracijskih gibanja. Katolička Crkva je prva zatražila od države da i manjinskim religijama omogući prikupljanje crkvenog poreza po uzoru na Evangeličku luteransku Crkvu na što vlada još uvijek nije pristala.¹⁴⁷ Ipak, manjinske zajednice zauzvrat imaju privilegiju koju državna crkva nema. Naime, njihovi članovi koji odluče uplatiti određeni iznos svojoj matičnoj zajednici mogu zatražiti umanjenje poreza na dohodak za uplaćeni iznos, a maksimalno do 850 eura što može poslužiti kao poticaj.¹⁴⁸

3. Vjersko obrazovanje

U Danskoj djeluje velik broj vjerskih privatnih škola. One moraju ispuniti osnovne edukacijske kriterije propisane od strane države, ali su slobodne samostalno odabrati način poučavanja.¹⁴⁹ Sve privatne i državne škole, pa tako i vjerske, primaju financijsku potporu od države.¹⁵⁰ Vjeronauk je u državnim školama obvezan predmet. Roditelji mogu zatražiti da im djeca ne pohađaju ovaj predmet, a ako je dijete starije od 15 godina onda to moraju učiniti

¹⁴² Cranmer, op. cit., str. 9.

¹⁴³ U. S. Department of State, op. cit. bilješka 136

¹⁴⁴ Ibid., str. 2.

¹⁴⁵ v. više Christoffersen, op. cit. bilješka 125

¹⁴⁶ Ibid., Tek 10,000 Židova danas živi u Danskoj koja se istaknula zaštitivši svoju židovsku populaciju tijekom Holokausta.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ U. S. Department of State, op. cit. bilješka 136

zajedno roditelji i dijete.¹⁵¹ Djecu se poučava na općoj kršćanskoj osnovi, ali uče i svim većim nekršćanskim religijama svijeta.

¹⁵¹ U. S. Department of State, op. cit. bilješka 136

VIII. Estonija

1. Povijesni pregled

Kršćanstvo je u Estoniju došlo u 13. stoljeću, a već za vrijeme reformacije u 16. i 17. stoljeću primat je čvrsto zauzela Evangelička luteranska Crkva. Ipak, Estonija je vrlo rano, za europske pojmove, krenula putem sekularizma. Ustavom iz 1920. godine nakon osamostaljenja rečeno je kako „nema državne crkve“.¹⁵² Separaciju je potvrdio i naknadno doneseni Zakon o vjerskim društvima i zajednicama iz 1925. godine.¹⁵³ Izričito je i naglasio da će država jednako tretirati sve vjerske zajednice. Burnu politiku pratilo je i donošenje novih ustava i zakona. Posebno je zanimljivo razdoblje 30-ih godina 20. stoljeća. Naime, već od samog (autoritativnog)¹⁵⁴ donošenja Zakona o crkvama i vjerskim društvima 1934. godine država je pokušala ostvariti veći stupanj kontrole nad vjerskim područjem. Podijelivši vjerske zajednice na crkve i ostala vjerska društva, pružila je crkvama povlašten položaj u odnosu na potonje. Iako i dalje nije postojala državna crkva, neki smatraju da su joj se crkve u tom razdoblju približile. Posebice se uporište za takve indicije pronalazi u odredbi Ustava iz 1938. godine koja poglavarima dviju najvećih crkava osigurava mjesto u Nacionalnom vijeću (Gornjem domu Parlamenta).¹⁵⁵ Najmračnije razdoblje za vjerske zajednice u Estonije počinje sovjetskom okupacijom i pripajanjem SSSR-u 1940. godine. U tom razdoblju na Estoniju se primjenjuje većinom sovjetsko zakonodavstvo koje u osnovi ističe odvajanje crkve od države, ali želeći istodobno kontrolirati crkvu.¹⁵⁶ Takvi su zakoni praćeni konfiskacijom crkvene imovine i pritiscima na svećenstvo od kojih su mnogi prognani u Sibir. Izlaskom iz SSSR-a i osamostaljenjem, Estonija je započela proces redemokratizacije i liberalizacije. Ustavom iz 1992. te Zakonom o crkvama i zajednicama iz 1993. godine nastoji se uspostaviti stanje kakvo je bio prije sovjetske vladavine.¹⁵⁷

¹⁵² Eesti Vabariigi põhiseadus, 1920., RT 113-114/1920, čl. 11.

¹⁵³ V. više Kiviorg, Merilin, Religion and Law in Estonia, Wolters Kluwer, 2011., str. 25.

¹⁵⁴ Naime, on nije izglasan u Parlamentu kao što je uobičajeno, nego ga je dekretom proglasio predsjednik, v. više Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 103.

¹⁵⁵ Eesti Vabariigi põhiseadus, 1938., RT 139-357/1938, čl. 84.

¹⁵⁶ Kiviorg (Religion and Law in Estonia), op. cit., str. 25.

¹⁵⁷ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 103.

2. Suvremeno uređenje

Estonija se danas smatra jednom od najmanje religioznih zemalja u Europi, ako ne i u svijetu. Svega 45 % stanovništva smatra se religioznima, ali vjeruje se da je u praksi ta brojka i mnogo manja, čak ispod 30 %. Dvije najveće denominacije, protestantizam i pravoslavlje, gotovo su izjednačene u udjelu od oko 15 % iako se vjeruje da u broju praktičnih vjernika¹⁵⁸ Pravoslavna Crkva čak premašuje tradicionalnu Estonsku evangeličku Crkvu. Razlog tome je velik udio Rusa u estonskom stanovništvu.¹⁵⁹

2. 1. Ustavno (Ustav iz 1992. godine) i zakonsko uređenje

Estonski Ustav koji je, s manjim izmjenama, na snazi još od 1992. godine, propisuje slobodu vjeroispovijesti, zabranu diskriminacije na vjerskoj osnovi te potvrđuje da nema državne crkve.¹⁶⁰ Pozitivno je svakako da je na ustavnopravnu razinu izdignuta norma o slobodi priziva savjesti pri služenju vojske.¹⁶¹ Zakon o crkvama i zajednica donesen 2002. godine je *lex specialis* za vjerska pitanja u Estoniji. Možda jedna od najvažnijih njegovih odredbi je ona koja jasno definira što je crkva, zajednica, udruženje zajednica i samostan.¹⁶² Članak 4. uređuje još jedan oblik zajednice; vjersko društvo. Ono predstavlja zajednicu ljudi čiji su osnovni cilj ekumenske aktivnosti koje nisu nužno vezane ni uz jednu crkvu. Iako su to neke starije zajednice tražile, zakonodavac nije uveo kriterij trajnosti zajednice na estonskom tlu kao preduvjet za određenu kvalifikaciju u pravu.¹⁶³ Propisano je samo da zajednica koja se poželi registrirati mora imati barem 12 članova. Zanimljivo je da zakon propisuje da registrirane vjerske zajednice moraju imati upravni odbore te određuje kako se isti bira.¹⁶⁴

¹⁵⁸ European Christian Mission; Estonia, <http://ecmi.org/europe/country/EE/>, pristup 28. 12. 2015.

¹⁵⁹ Čak 25 % stanovništva čine Rusi koji su, kao i većina drugih manjinskih naroda, više privrženi crkvi i religiji općenito.

¹⁶⁰ Eesti Vabariigi põhiseadus, 1992., RT 26-349/1992, čl. 40. U Estoniji ovime postoji potpuna sloboda ispovijedanja vjera i pojedincu i zajednicama i to u privatnim, ali i javnim prostorima.

¹⁶¹ Ibid., čl. 124.

¹⁶² Kirikute ja koguduste seaduse, 2002., RT 24-135/2002, čl. 2.: „*For the purposes of this Act, a church is an association of at least three voluntarily joined congregations which has an episcopal structure and is doctrinally related to three ecumenical creeds... For the purposes of this Act, a congregation is a voluntary association of natural persons who profess the same faith, which operates on the basis of its statutes... For the purposes of this Act, an association of congregations is an association of at least three voluntarily joined congregations which profess the same faith and which operates on the basis of its statutes... For the purposes of this Act, a monastery is a voluntary communal association of natural persons who profess the same faith, which operates on the basis of the statutes of the corresponding church or independent statutes...*“

¹⁶³ Kiviorg (Religion and Law in Estonia), op. cit., str. 36.

¹⁶⁴ Kirikute ja koguduste seaduse, čl. 23. Dokaz je to visoke stope sekularizacije države koja crkvu promatra kao korporaciju.

Same zajednice imaju status pravnih osoba privatnog prava te glavni cilj njihovog djelovanja ne smije biti ostvarivanje prihoda.¹⁶⁵ Estonija je u individualizaciji i introvertizaciji vjerskih pitanja otišla toliko daleko da Zakon dopušta da maloljetnici iznad 15 godina samostalno postanu članovi neke zajednice i bez odobrenja roditelja.¹⁶⁶ Ipak, vidljivo je da u novije vrijeme država odlučila postrožiti kontrolu nad registracijom vjerskih zajednica. Za razliku od Zakona iz 1993. koji je prethodio ovome, Zakon iz 2002. godine uveo je mogućnost da sud pri kojem je zajednica pokrenula postupak registracije, zastane s postupkom i zatraži od nadležnog ministarstva mišljenje o sukladnosti djelovanja i unutarnjih propisa zajednice sa zakonom.¹⁶⁷ Registriranim je zajednicama dopušteno naplaćivati članarinu i vršenje obreda. Unatoč proklamiranoj striktnoj odvojenosti crkve od države, postoji nekoliko primjera koji govore u prilog tome da Estonija, kao i većina europskih zemalja, još uvijek održava tu sponu živom. Naime, registrirane su zajednice prema Zakonu o porezu na dohodak izuzete od poreza na dohodak baš kao što su crkveni posjedi izuzeti od poreza na nekretnine.¹⁶⁸ Jedna specifičnost je i Vijeće estonskih crkava koje okuplja deset kršćanskih crkava u Estoniji. Država svake godine Vijeću dodjeljuje određeni iznos novca koje ono samostalno raspoređuje na crkve - članice.¹⁶⁹ Pojavila se dakle, dosta bizarna situacija da u državi gdje ne postoji državna crkva, država direktno iz proračuna na godišnjoj bazi financira najznačajnije prisutne crkve. Unatoč svemu, u Estoniji je ustanovljen relativno zadovoljavajući i miran sustav te nema većih sporova oko vjerskih pitanja.

2. 2. Estonska evangelička luteranska Crkva

Povijesno je najzastupljenija zajednica u Estonija upravo Estonska evangelička Crkva. Premda je prirodno da je tijekom vladavine komunizma broj vjernika opadao, nakon osamostaljenja Estonije ponovno su uspostavljena prava koja jamče vjersku slobodu. Također je vrlo simptomatično da se u državama, koje izađu iz komunističko-ateističke diktature, u vrlo kratkom vremenu drastično poveća udio vjernika u njihovom društvu. Danas ta crkva, koju se nekad poistovjećivalo s estonskom nacijom, broji poražavajuće nizak postotak vjernika. Takva je statistika u skladu s općenito izrazito malim brojem ljudi koji se uopće smatraju religioznima u Estoniji. Članica je Vijeća estonskih crkava te je najveći broj

¹⁶⁵ Kirikute ja koguduste seaduse, čl. 3. i 5.

¹⁶⁶ Ibid., čl. 10.

¹⁶⁷ V. više Kiviorg (Religion and Law in Estonia), op. cit., str. 39.

¹⁶⁸ Tulumaksuseadus, 1999., RT 101-903/1999, čl. 11.

¹⁶⁹ V. više Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 116.

sakralnih građevina u državi upravo u njenom posjedu.¹⁷⁰ Ostale se crkve i zajednice žale upravo zbog povlaštenog položaja Vijeća koje samim time omogućuje primat kršćanskim crkvama u svojem sastavu.¹⁷¹ Smatraju da time država prelazi granicu neutralnosti koju zagovara u vlastitoj legislativi.

2. 3. Ostale vjerske zajednice

Najveća i najznačajnija manjinska zajednica svakako je pravoslavna. Zapravo je paradoksalno nazivati je manjinskom jer je prema nekim izvorima čak i premašila Estonsku evangeličku luteransku Crkvu prema zastupljenosti u stanovništvu. Pravoslavna zajednica u Estoniji nije jedinstvena već se dijeli na Estonsku apostolsku pravoslavnu Crkvu i Estonsku pravoslavnu Crkvu Moskovskog patrijarhata. Razlog takvih podjela leži u kompleksnim povijesnim prilikama.¹⁷² Estonska pravoslavna Crkva Moskovskog patrijarhata osnovana je u Estoniji za vrijeme sovjetske okupacije, a pripadaju joj prvenstveno Rusi koji čine čak 25 % populacije.¹⁷³ Ostale vjerske zajednice prisutne su izuzetno malim udjelima. Zanimljivo je da s udjelom od samo 0.1 % muslimanskog stanovništva Estonija jedna od rijetkih država Europske unije koja zasad ne bilježi porast njihovog broja. Trenutno su registrirane dvije muslimanske vjerske zajednice. Država je svoje pravo da s crkvama sklapa ugovore iskoristila sklopivši Konkordat sa Svetom Stolicom. Taj se ugovor smatra međudržavnim te se time razlikuje od ostalih ugovora koje Estonija sklapa s vjerskim zajednicama.¹⁷⁴ Zapravo je dakle, Estonija najviše formalizirala svoj odnos s Rimokatoličkom Crkvom koja ima udjel od svega 0.5 % u njenom stanovništvu.

3. Vjersko obrazovanje

Pitanje vjerskog obrazovanja jedno je od onih koje se već desetljećima provlači kao problematično. Rezultat brojnih suprotstavljenih stajališta bio je referendum (prvi takve vrste) iz 1923. godine na kojem je 72 % pristupnika izglasalo da želi vjeronauk kao izborni predmet

¹⁷⁰ Kiviorg, Merilin, Religion and Secular State in Estonia, str. 270., <http://www.iclrs.org/content/blurp/files/Estonia.pdf>, pristup 29. 12. 2015.

¹⁷¹ v. više Kiviorg (Religion and Law in Estonia), op. cit., str. 33.

¹⁷² v. više Kiviorg (Religion and Secular State in Estonia), op. cit. str. 261.,

¹⁷³ Broj pripadnika višestruko premašuje Estonsku Apostolsku pravoslavnu crkvu koja je prije 1940. brojila i preko 100,000 članova.

¹⁷⁴ v. više Kiviorg (Religion and Secular State in Estonia), op. cit., str. 261.

u svim školama.¹⁷⁵ Također, Estonija je jedna od prvih država koja je uvela model u kojem se na satu vjeronauka ne uči o pojedinoj religiji nego o svim većim svjetskim religijama. Tijekom sovjetske okupacije vjeronauk je u školama bio zabranjen. U modernoj Estoniji uspostavljen je sustav sličan onome prije 1940. Novijim izmjenama zakona, uvedena je jedna specifičnost; jednom izabran kao izborni predmet, vjeronauk postaje obvezan, a škole su dužne osigurati nastavu iz spomenutog predmeta ukoliko postoji 15 zainteresiranih učenika.¹⁷⁶ Za razliku od mnogih europskih država, Estonija nema mnogo problema vezanih uz tematiku vjerskih simbola u školama¹⁷⁷, ali određeni spor postoji zbog nedostatka zamjenskog predmeta za učenike koji ne žele pohađati vjeronauk. Država također priznaje diplome stečene obrazovanjem u privatnim vjerskim školama.

¹⁷⁵ Kiviorg, Merilin, Religious education in Estonia, str. 4., http://www.unitrier.de/fileadmin/fb5/inst/IEVR/Arbeitsmaterialien/Staatskirchenrecht/Europa/Konferenz_2010/Estonia.pdf, pristup 29. 12. 2015.

¹⁷⁶ Ibid., str. 8. Zakoni kojima se podrobnije regulira ovo područje su Zakon o obrazovanju (*Haridusseadus*) i Zakon o osnovnim i srednjim školama (*Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus*)

¹⁷⁷ Ibid., str. 9. Takvi su simboli iz škola nestali dolaskom sovjetske vlasti i više nikada nisu vraćani.

IX. Finska

1. Povijesni pregled

Religijska povijest Finske uvelike je obilježena utjecajima njenih susjeda, bilo da se radi o Rusiji na istoku ili zapadnim utjecajima, ponajprije iz Švedske. Finska povijest je upravo i obilježena s ove dvije navedene države. Naime, od 1320. godine Finska je sastavni dio Kraljevine Švedske sve do 1809. godine kada postaje autonomna velika grofovija u sastavu Ruskog Carstva¹⁷⁸. U to vrijeme finska religijska povijest je snažno obilježena kršćanstvom. Za vrijeme povezanosti sa švedskom krunom, u Finskoj dominira utjecaj Rimokatoličke Crkve sve do početka reformacije¹⁷⁹, dok u vremenima dok je Finska bila dio Ruskog Carstva evidentan je utjecaj Ruske pravoslavne Crkve iako je Luteranska Crkva funkcionirala kao državna crkva¹⁸⁰. Položaj Luteranske Crkve u Finskoj je uređen još 1869. godine donošenjem Schaumanova crkvenog zakona¹⁸¹. Taj položaj Luteranske Crkve pokušavao se donekle relativizirati donošenjem zakona kojim se registrira i nekolicina drugih protestantskih crkvi, međutim, to nije poremetilo položaj Luteranske Crkve u finskom narodu. Finska svoju neovisnost stječe 1917. godine te od tog trenutka kreće u samostalno razvijanje odnosa države i vjerskih zajednica bez vanjskih utjecaja. Prvi rezultat takvog nastojanja bio je Zakon o vjerskoj slobodi¹⁸² donesen 1923. godine. Ovim Zakonom Finska nominalno postaje religijski neutralna zemlja, iako su Luteranska Crkva i Pravoslavna Crkva zadržale poseban status ponajprije u pogledu njihovog financiranja. Navedeni je Zakon danas, iako je revidiran početkom 20. stoljeća, temelj za rješavanje odnosa svih vjerskih zajednica osim dvije najveće u državi.

¹⁷⁸ Jurgensmayer, Mark, *Encyclopedia of Global Religion*, SAGE, 2012., str. 403.

¹⁷⁹ Luteranska crkva postaje državnom crkvom 1527. godine kad je kao takvu proglašava švedski kralj. Što se tiče pojave katoličanstva ono je u najvećoj mjeri rezultat konverzije raznih finskih paganskih vjerskih skupina na katoličanstvo od strane Švedana u 12. stoljeću.

¹⁸⁰ Pickel, Gert, Muller, Olaf, *Church and Religion in Contemporary Europe*, VS Verlag, 2009., str. 49.

¹⁸¹ Kotiranta, Mati, *Religion and the Secular State*, 18th International Congress of Comparative Law, 2010, str. 284.

¹⁸² Jurgensmayer, op. cit., str. 403.

2. Suvremeno uređenje

2. 1. Ustav iz 1999. godine (*Suomen perustuslaki*)

Finski Ustav sadrži odredbe o jednakosti prema kojima ni jedna osoba ne može biti dovedena u diskriminirajući položaj zbog svojih određenih posebnosti, među kojima je i religijska pripadnost. Finski Ustav, barem po pitanju religije, ne sadrži puno drugih odredbi. Zanimljivost je u tome što Ustav u odjeljku 76. upućuje na poseban zakon kojim su uređena pitanja oko organizacije i djelovanja Evangelističke luteranske Crkve u Finskoj¹⁸³. Ovakav Ustavom povlaštenu položaj može se pojasniti najbolje iz činjenice da je pravni status Evangelističke luteranske Crkve u Finskoj uređen puno prije nego što je donesen prvi finski Ustav, te da iz tog razloga, kao i razloga velikog broja vjernika koji pripadaju toj Crkvi, ova Crkva uživa poseban položaj unutar državnog uređenja odnosa sa vjerskim zajednicama¹⁸⁴.

2. 2. Zakonski okvir

Položaj Luteranske Crkve uređen je Zakonom o crkvama koji sadrži najbitnije odredbe o njenom funkcioniranju kojih ćemo se dotaknuti nešto kasnije. Iako nema poseban tretman po Ustavu, druga crkva koja ima poseban zakonski položaj po finskom pravu je Finska pravoslavna Crkva. Naime, ovlasti i organizacije Pravoslavne Crkve također su uređeni posebnim zakonom, Zakonom o Pravoslavnoj Crkvi. Ovim možemo vidjeti da dvije najveće religije imaju poseban tretman te da su njihova pitanja riješena posebnim zakonodavstvom. Kad pričamo o ostalim vjerskim zajednicama, ključan je Zakon o vjerskim slobodama koji uređuje sva pitanja o registraciji, djelovanju i financiranju istih. Bitno bi bilo spomenuti i postojanje kaznenopravne zaštite protiv uznemiravanja i remećenja vjerskih obreda. Naime, kazneni zakon propisuje novčane kazne te kazne zatvora za klevetanje i omalovažavanje religije i religijskih objekata koji su određeni u Zakonu o vjerskoj slobodi.¹⁸⁵

¹⁸³ Constitution of Finland, <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>, pristup 3. 2. 2016.

¹⁸⁴ Kotiranta, op. cit., str. 284.

¹⁸⁵ End Blasphemy Laws, The campaign to abolish blasphemy laws worldwide, Finland, <http://end-blasphemy-laws.org/countries/europe/finland/>, pristup 4. 2. 2016.

2. 3. Evangelistička luteranska Crkva

Kao što je gore opisano, status najveće vjerske zajednice u Finskoj stavljen je u čvrst ustavni i zakonodavni kontekst. Status Luteranske Crkve ponajprije je jako znakovit kod njene snažne legislativne autonomije oko njenih unutarnjih pitanja. Iako joj legislativni autoritet predstavlja Finski Parlament (*Eduskunta*), Luteranska Crkva unatoč tome ima legislativnu inicijativu oko pitanja koja se tiču njenog djelokruga¹⁸⁶. Naime, vrhovno tijelo zaduženo za ova pitanja unutar Luteranske Crkve je njena Sinoda koja sastavlja sve zakonodavne prijedloge koji se tiču Luteranske Crkve i njenog djelovanja. Istina je, naime, da svaki zakon koji donese Sinoda Luteranske Crkve, mora biti ratificiran od strane Parlamenta¹⁸⁷, ali to ipak ne predstavlja toliki korektiv kao što se može činiti. Naime, prilikom ratificiranja zakona koje donese Sinoda, Parlament ih ima pravo jedino odbiti ili prihvatiti¹⁸⁸. Takva uloga Parlamentu onemogućuje da sudjeluje u promjeni akata koje je sinoda donijela te da eventualno sugerira neke izmjene nego isključivo da akte bezuvjetno odbije ili prihvati. Činjenica je zapravo da Parlament nikada nije odbio neki zakon koji je donijela Sinoda¹⁸⁹.

Unutarnji ustroj Crkve je također u potpunosti u rukama Sinode gdje se posebno zadnjih godina odlučuje o kadroviranju na svim višim i nižim crkvenim razinama. Moglo bi se reći da je jedina povezanost župa i lokalnih zajednica ta da pripadnik klera u određenoj župi mora imati prebivalište u lokalnoj zajednici kojoj ta župa pripada. Crkva se primarno financira putem poreza kojeg porezni obveznici, koji su članovi te crkve, prosljeđuju crkvi u vidu plaćanja poreza na dobit¹⁹⁰. Postotak poreza koji se prosljeđuje crkvi zavisi od župe do župe tako da svaka župa odredi prema svojem financijskom stanju adekvatan postotak poreza koji će joj se proslijediti¹⁹¹. Iako su župe financijski autonomne, postoji poseban mehanizam koji osigurava jednakost u njihovoj financijskoj moći. Naime, svake godine svaka od župa uplaćuje određen iznos novca koji je dobila od poreznih obveznika središnjoj crkvenoj riznici koja taj novac kasnije raspoređuje razmjerno financijskom stanju svake od župa.

¹⁸⁶ End Blasphemy Laws, Finland, op. cit. bilješka 185

¹⁸⁷ Cranmer, op. cit., str. 10.

¹⁸⁸ Zanimljivo je naglasiti da su do 1994. godine samo zastupnici koji su bili pripadnici Luteranske crkve imali pravo glasovanja o pitanju prihvaćanja ili odbijanja akta kojeg je donijela Sinoda.

¹⁸⁹ Kao primjer može poslužiti zakon o izmjeni zakona u kojem se dodala odredba da urede unutar crkve mogu zauzimati samo Evangelistički Luterani.

¹⁹⁰ Ne prosljeđivanja poreza crkvi ujedno znači i ispisivanje svih onih koji ga ne plate iz članstva crkve.

¹⁹¹ Posljednjih godina prosjek tog iznosa naspram ukupnom porezu kojeg obveznik uplaćuje je 1,3%.

2. 4. Finska pravoslavna Crkva

Finska ima autonomnu Finsku pravoslavnu Crkvu koja je druga najveća vjerska zajednica u državi te pripada pod jurisdikciju Konstantinopolskog patrijarhata¹⁹². Iako se kao i Luteranska Crkva smatra jednom od dvije glavne religije, njen položaj je bitno različit od onoga kojeg ima Luteranska Crkva. Naime, što se tiče financiranja, ono funkcionira na istom modusu kao i kod Luteranske Crkve¹⁹³, samo se naravno treba uzeti u obzir brojnost pripadnika Pravoslavne Crkve kojih je oko 60 000. Što se tiče akata koje donosi vrhovno tijelo Finske pravoslavne Crkve, a to je njena Opća skupština, oni također trebaju, kao i kod Luteranske Crkve, biti ratificirani od strane Parlamenta. Razlika u donošenju njihovih akata, naime, nije u ratificiranju nego u stupnju autonomije koje crkva ima u odnosu na Parlament¹⁹⁴. Svi akti Finske pravoslavne Crkve su parlamentarni akti, no za razliku od Luteranske Crkve u ovom slučaju Parlament ima utjecaja na sadržaj tih akata. Položaj Finske pravoslavne Crkve uređen je zakonom o istoimenoj crkvi iz 2007. godine te supsidijarno Zakonom o vjerskoj slobodi.

2. 5. Zakon o vjerskoj slobodi

Zakonom o vjerskoj slobodi uređuju se odnosi svih preostalih vjerskih zajednica na području Finske sa državom. Ovaj zakon konačno određuje i pojam vjerske zajednice prema finskom pravu. Prema spomenutom zakonu vjerskim zajednicama imaju se smatrati Evangelističko-luteranska Crkva, Finska pravoslavna Crkva te sve one vjerske zajednice koje su registrirane sukladno odredbama ovog zakona¹⁹⁵. Kao tijelo koje je nadležno za registraciju vjerskih zajednica, uzima se Ured za registraciju i patente kojem buduće vjerske zajednice prilažu sve potrebne dokumente za njihovu registraciju. Zakon zahtjeva minimalni broj od 20 punoljetnih članova kao uvjet za formiranje vjerske zajednice. Uz zadovoljavanje minimalnog broja članova zahtijeva se od vjerske zajednice donošenje vlastitog statuta, održavanje registra svih svojih članova, te da njeno djelovanje bude vjerskog karaktera koje ni u kojem slučaju nije u suprotnosti sa drugim propisima na snazi¹⁹⁶. Registracijom vjerska zajednica stječe status

¹⁹² Finska pravoslavna crkva u pravoslavnim krugovima slovi kao jedan od primjera Bizantskog monaštva. Iz tih razloga postoji velika povezanost između Finske pravoslavne crkve i Svete Gore. Jedan od najpoznatijih finskih manastira je manastir Valaam na jezeru Ladoga u južnoj Finskoj koji se smatra koljevkom monaštva.

¹⁹³ Cranmer, op. cit., str. 10.

¹⁹⁴ Kotiranta, op. cit, str. 285.

¹⁹⁵ Uskonnonvapauslaki (Freedom of Religion Act), 2003., Finlands Författningssamling 453/2003, čl. 1.

¹⁹⁶ Ibid., čl. 8. - 10.

pravne osobe te može sudjelovati u pravnom prometu odnosno kao pravna osoba stjecati prava i obveze. Vjerska zajednica također treba imati svoje vodstvo čiji vodeći članovi trebaju imati prebivalište u Finskoj. Zajednice koje steknu status registriranih zajednica, dobivaju za pravo najprije podučavanje vjeronauka u osnovnim i srednjim školama za svoje članove, određena porezna izuzeća te pravo priznanja vjerskog braka koji je sklopljen u sklopu te zajednice¹⁹⁷. Od 2008. godine registrirane vjerske zajednice se financiraju iz državnog proračuna na temelju kriterija članstva te količine aktivnosti koje obavljaju. Na taj način je uspostavljena praksa da zajednice koje imaju manje od 100 članova se uopće ne kvalificiraju za državno financiranje.

¹⁹⁷Kotiranta, op. cit, str. 286.

X. Francuska

1. Povijesni pregled

Francuska sekularna povijest ima dugu tradiciju postojanja u njenoj sadašnjoj varijanti, modifikaciji svojstvenoj samo za tu državu. Srž francuske sekularne povijesti usredotočena je na pojam *laïcité*. Jedan *sui generis* francuski pojam svojstven samo francuskom uređenju odnosa države i vjerskih zajednica. U najužoj interpretaciji pojam znači nedostatak religijskog uplitanja u državne poslove¹⁹⁸. Važna godina francuske sekularne povijesti je 1905., kad je donesen Zakon o odvajanju crkve od države¹⁹⁹. Godina kad navedeni pojam dobiva svoje značenje u punom opsegu. Mnogi čimbenici utječu na razvoj odnosa vjerskih zajednica i države u cijelom svijetu, a ne samo u Francuskoj, ali je bitno napomenuti da, baš zbog specifičnosti svoga uređenja, Francuska danas pokušava izdržati možda i najveći test svojih republikanskih načela koje se odnose na odnos vjerskih zajednica i države. Francuska ima dugu tradiciju katoličanstva te bliskih odnosa države sa Svetom Stolicom, međutim, takvi odnosi su uvijek kroz francusku povijest bili prvi na udaru francuske revolucionarne misli. Najistaknutiji primjer su sigurno turbulentne godine za vrijeme trajanje Francuske revolucije. Moglo bi se čak i reći da je reakcija nove vlasti nakon revolucije na crkvu bila jedna od središnjih tema tog razdoblja. Vrijeme Francuske revolucije je bilo svojevrsno vrijeme dekršćanizacije te zemlje, ponajprije kroz povećanu državnu kontrolu crkve i ograničavanja njezine autonomije. Takvo što se može vidjeti prije svega u Dekretu o nacionalizaciji crkvene zemlje²⁰⁰ kao svojevrsnog početka stavljanja crkvenog upravljanja pod veću državnu kontrolu. Nadalje, možda je i bitniji nešto kasnije doneseni Građanski ustav o svećenstvu²⁰¹ koji pokušava crkvenu organizaciju u potpunosti staviti pod okrilje države. Međutim, u vremenima koja su slijedila pokušala se uspostaviti distanca koja će na ne toliko radikalnan način minimizirati utjecaj crkve na državu i društvo. Takvo što je vidljivo konkordatima

¹⁹⁸ Bloß, Lasia, *European Law of Religion- organizational and institutional analysis of national systems and their implication for the future European Integration Process*, NYU School of Law, New York, 2003., str. 21.

¹⁹⁹ Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Églises et de l'État, 1905., JORF du 11.12.1905.

²⁰⁰ Dekret o nacionalizaciji crkvenog zemljišta je donesen 2. studenoga 1789. godine te je omogućio da dotadašnja crkvena zemljišta postanu privatno vlasništvo građana. Svećenstvo je zauzvrat kao zamjenu za svoje uzdržavanje dobilo plaće dok su ostarjeli svećenici dobili mirovine.

²⁰¹ Ovaj dokument je označio podvrgavanje crkve državi te ne gledanja na crkvu više kao posebnog entiteta. Zakon je omogućio da crkvene službenike biraju građani sa aktivnim biračkim pravom, a na crkvi je ostavio samo mogućnosti da hijerarhijski viša instanca takav izbor potvrdi (a ako to ne bi učinio svećenik, takvo je što mogao utužiti, što je ovom postupku dalo nalik upravnog spora). Svećenstvo je za svoj položaj davalo prisegu naciji, domovini i ovom ustavu na taj način dajući još veću potvrdu ovom dokumentu kao dokumentu koju stavlja crkvu pod okrilje države.

potpisanim od 1801.-1808. godine koji rezultiraju situacijom u kojoj država podržava 4 vjerske zajednice u njihovom postojanju te im pruža sredstva za njihovo redovno funkcioniranje, a to su; Rimokatolička Crkva, Luteranska Crkva, Reformistička Crkva te Židovska zajednica. Takvim uređenjem ojačana je kontrola države nad vjerskim organizacijama gdje su pripadnici klera tih zajednica stavljeni u položaj sličan državnim službenicima²⁰². Sve to je svojevrsna uvertira u konačni produkt francuskog uređenja odnosa vjerskih zajednica i države do kojeg dolazi 1905. samo godinu dana nakon raskidanja diplomatskih odnosa sa Svetom Stolicom²⁰³. Što se tiče ostalih zajednica te vrste, kroz francusku povijest najuočljiviji je odnos prema protestantima, točnije francuskim kalvinistima.

2. *Laïcité*

Laïcité je francusko republikansko načelo, svojstveno samo za tu državu i kao takvo se treba uzeti obzir kad se govori o odnosu države i vjerskih zajednica u Francuskoj. Osnova za razumijevanje pojma *laïcité* je jednakost svih vjerskih zajednica prema državi kroz neutralnost. Naime, država ima neutralno stajalište prema vjeri te se na taj način potiče sekularizam. U Ustavu iz 1958. *laïcité* se nalazi kao ustavno načelo, koje ukazuje na to da država poštuje pravo građana da vjeruju, ali to njihovo pravo formalno ne priznaje²⁰⁴ dajući na takav način još veću težinu njegovom sekularnom značenju. Naime, evolucija samog pojma je dovela do takvog poimanja *laïcité* koji se na taj način može prilagoditi svim trendovima i biti pravedan prema svim vjerskim zajednicama bez obzira na njihovu veličinu ili kulturološku važnost za pojedinu zajednicu. Korijeni *laïcité* se mogu naći u težnji države da se marginalizira, a napose isključi vjerski utjecaj na obrazovanje te da se etablira i uspostavi slobodno i sekularno obrazovanje. Ta je težnja uspostavljena posebice s *Jules Ferry*²⁰⁵ zakonima iz 1882.²⁰⁶, a svoj puni sadržaj na razini većoj od obrazovanja doživljava prosinačkim zakonom iz 1905. godine. *Laïcité* znači slobodu obavljanja državnih poslova bez

²⁰² Bloß, op. cit., str. 24.

²⁰³ Kurtović, Šefko, Opća povijest prava i države, II Knjiga, Pravni Fakultet Sveučiliša u Zagrebu, 2003, str. 232.

²⁰⁴ De Beaufort, Fleur, Hägg, Ingemund, van Schie, Patrick, Separation of Church and State in Europe with views on Sweden, Norway, The Netherlands, Belgium, France, Spain, Italy, Slovenia and Greece, European Liberal Forum, Brussels, 2008., str. 114.

²⁰⁵ Jules Ferry je bio francuski političar i jedan od najvećih zagovornika laicizma, mnogi baš njemu i njegovim zakonima pripisuju najveću zaslugu za stvaranje modernog republikanskog obrazovanja.

²⁰⁶ France.fr, Institutions and Values, Secularism and Religious Freedom, <http://www.france.fr/en/institutions-and-values/secularism-and-religious-freedom.html>, 10. 10. 2015.

uplitanja vjerskih organizacija u njihovo obavljanje i njihov sadržaj.²⁰⁷ Iako se u razgovoru o ovoj temi pojam *laïcité*a često mijenja s pojmom sekularizma, on to nije. Naime, *laïcité* je načelo koje omogućava egzistenciju sekularizma. Korijen takve težnje je razumljiv kad se uzme u obzir važnost crkvenog staleža u donošenju bitnih propisa u doba prije Francuske revolucije te njihov golem utjecaj s obzirom na zastupljenost u društvu²⁰⁸.

3. Zakon o odvajanju crkve i države iz 1905.²⁰⁹

Ovaj Zakon propagira ponajprije neutralnost države prema vjerskim zajednicama, slobodu prakticiranja i izražavanja vjerske pripadnosti te istaknute ovlasti koje ima država prema takvim zajednicama. Zakon u svoja prva dva članka postavlja kriterije prema kojima funkcionira sekularizam u državi te jasno izražava da štiti slobodu i pravo vjeroispovijesti te da država nema obvezu financiranja ni jedne vjerske zajednice.²¹⁰ Spomenuti Zakon je i temelj kasnijoj ustavnoj odredbi iz 1958. koja štiti slobodu prakticiranja religije i slobodu vjerskih opredjeljenja te se na taj način predstavlja kao iskorak i temelj francuske sekularne tradicije. Zakon je ujedno značio i nacionalizaciju sve crkvene imovine nastale prije 1905. Ovo je detaljno razrađeno amandmanom na Zakon koji je donesen 1908. Nacionalizacija crkvene imovine značila je da država na sebe preuzima obvezu održavanja tih objekata. Taj Zakon isključuje svaki oblik državnog financiranja vjerskih zajednica te izrađuje institucionalni temelj za razlikovanje različitih tipova tih zajednica na temelju njihove svrhe. Nadovezujući se na to, Francuska poznaje dva tipa organizacija: *associations cultuelles* te *associations culturelles*²¹¹. U prvom slučaju se radi o zajednicama koje su priznate kao zajednice bogoslužja od strane nadležne lokalne vlasti te im je na temelju toga omogućena određena porezna olakšica. Kao temelj kvalifikacije za takvo izuzeće uzima se sama svrha zajednice. Naime, svrha mora biti provođenje bogoslužja²¹² te će svaka druga aktivnost zajednice, koja primjerice uključuje stvaranje profita, diskvalificirati zajednicu od ovakve pogodnosti. U drugom slučaju se radi o zajednicama koje se oporezuju zbog njihovih aktivnosti, a to mogu biti aktivnosti od vođenja škole do publikacije vjerskih časopisa. Nije neuobičajeno da je jedna takva zajednica registrirana pod oba navedena oblika pa u jednom

²⁰⁷ Bloß, op. cit., str. 21.

²⁰⁸ U doba pred revolucije crkveni stalež je činilo 0,5 % od ukupnog broja stanovništva, a u njihovom vlasništvu je bilo 10 % zemlje na području cijele države.

²⁰⁹ Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Églises et de l'État

²¹⁰ De Beaufort, Hägg, van Schie, op. cit., str. 213.

²¹¹ Cranmer, op. cit., str. 11.

²¹² Bloß, op. cit., str. 22.

slučaju kao zajednica koja obavlja isključivo bogoslužje dobiva porezno izuzeće, a kao vlasnik škole ne dobiva²¹³. Bitno je napomenuti da sama registracija zajednice pri tijelu lokalne vlasti nije obvezatna te propuštanje tog čina ne povlači nikakve sankcije za zajednicu nego ih samo diskvalificira od pogodnosti koje bi mogli dobiti u vidu poreznog izuzeća ako zadovolje navedene uvjete.

3. 1. Posebno uređenje u departmanima *du Rhin et Moselle*

Zbog povijesne specifičnosti ovog područja koje dugo godina nije bilo dio francuskog teritorija²¹⁴, a najbitnije od svega, ono nije bilo dio toga teritorija za vrijeme donošenja Zakona iz 1905. Podložno je drukčijoj regulativi odnosa države i vjerskih zajednica (vrijedi Zakon *Germinal* godine X.) nego ostatak teritorija. U tri departmana *Haut-Rhin*, *Bas-Rhin* te *Moselle*²¹⁵ i danas su na snazi u nekoj mjeri gore spomenuti Napoleonski konkordati s početka 19. stoljeća. Na tim područjima četiri vjerske organizacije imaju službeni status: Rimokatolička, Luteranska, Reformistička Crkva i Židovska zajednica²¹⁶. Razlike se protežu do te mjere da je na tim područjima dozvoljeno vjersko podučavanje u školama neke od ovih četiriju zajednica te su dozvoljene državne potpore priznatim zajednicama. Tu je također bitno napomenuti ulogu države u imenovanju visokih vjerskih dužnosnika. To se pravo možda najbolje ogleda u primjeru imenovanja biskupa Strasbourga i Metza gdje predsjednik Republike uz papu zajednički imenuje biskupe.²¹⁷ Nadalje, za građane ovoga područja postoji također i sustav alokacije poreza na dobit priznatim vjerskim zajednicama po svom izboru, sustav sličan sustavu u Njemačkoj. Ovakvo uređenje ujedno i za sobom povlači određena pitanja. Svakako, najvažnije je to postoji li sekularizam u punom opsegu na području Francuske? Ukoliko bismo se vodili opisanim, slobodno bismo bez zamjerke mogli zaključiti da sekularizam, ako ništa, postoji nejednako na cijelom francuskom teritoriju.

²¹³ Bloß, op. cit., str. 22.

²¹⁴ Slični se slučajevi mogu naći i u nekim francuskim kolonijama kao primjerice status katoličanstva u Francuskoj Gvajani.

²¹⁵ Cranmer, op. cit., str.11.

²¹⁶ Ibid, str.11.

²¹⁷ Ibid, str.11., 12.

4. Ostale vjerske zajednice u Francuskoj

Prema određenim statističkim podacima u Francuskoj, od ukupne populacije od 62 milijuna ljudi postoji udio od 10,5 %²¹⁸ muslimana. Iako druga religija po zastupljenosti u Francuskoj, njen udio u ukupnom broju stanovnika dobiva na još većem značaju kad se uzmu u obzir neki podatci koji govore isključivo o nominalnom karakteru brojčano vodeće religije u Francuskoj, a to je rimokatolička. Prema tim podacima samo 15 % od ukupnog broja Rimokatolika redovito prisustvuje nedjeljnoj misi.²¹⁹

Prisutnost islama u Francuskoj se ponajprije može pripisati francuskoj kolonijalnoj prošlosti te određenoj vezi koju njezine bivše kolonije imaju s Francuskom. Ponajprije, ovdje govorimo o ljudima iz francuskih kolonija s arapskim predznakom kao što je primjerice Alžir i njezinim kolonijama u zapadnoj Africi kao primjerice Senegal.

Pitanje islama se vrlo lako može umetnuti u pitanje suvremene problematike odnosa države i vjerskih zajednica u Francuskoj. Najbolji primjer za ilustraciju takve problematike je definitivno praksa Europskog suda za ljudska prava. Ovdje ćemo se dotaknuti jedne konkretne presude, a to je presuda S.A.S.-a protiv Francuske, koja utvrđuje da zabrana pokrivanja lica uvedena od Francuskih vlasti ne predstavlja kršenje pravila Europske konvencije o ljudskim pravima koja se odnose na vjerske slobode i pravo privatnosti.²²⁰

Iako su nominalno matične religije protestantizam i židovska vjera zastupljene u manjoj mjeri od islama, tako da danas u Francuskoj živi od 600 do 700 tisuća Židova, što čini tek 1 % udjela ukupne populacije dok je protestanata oko 2 %. Zanimljiv je podatak da nešto više od 25 % Francuza nije vjerski opredijeljeno odnosno ne smatraju se pripadnicima niti jedne vjerske skupine.²²¹

²¹⁸ European Christian Mission; France, <http://ecmi.org/europe/country/FR/>, pristup 10.10.2015.

²¹⁹ Bloß, op. cit., str. 21.

²²⁰ SAS vs. France, <http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Court%20Watch%20-%20SAS%20v%20France.pdf>, pristup 12.10.2015.

²²¹ Bloß, op. cit., str. 21.

XI. Grčka

1. Povijesni pregled

Bilješka čitatelju: Da bismo uopće počeli govoriti o sadašnjem ustavnom uređenju odnosa crkve i države u Grčkoj, bitno je da u ovom slučaju povijesni pregled bude nešto duži, kako bi čitatelj dobio što jasniju ideju o snazi crkvenog utjecaja na tom prostoru.

Kada govorimo o Grčkoj, govorimo o zemlji bogate religijske povijesti. Jedna od asocijacija je dakako antička Grčka, njena mitologija i politeizam, koji su dakako ostavili traga u svjetskoj povijesti, međutim, iz perspektive današnjeg uređenja odnosa crkve i države, to predstavlja više kulturološki nego vjerski aspekt suvremene Grčke. Danas je na tom prostoru najzastupljenija ortodoksna ili Pravoslavna Crkva, koja tvori po veličini posljednju granu kršćanstva, nakon katolicizma i protestantizma. Stoga, nastavljajući u tom svjetlu, valjalo bi krenuti od 5. stoljeća nove ere, kada je sveti Pavao, ili kako ga Grci zovu, Pavlos, osnovao prvu kršćansku crkvu na europskom tlu, u starom gradu Philippoi na sjeveru Grčke.²²² Unatoč činjenici da se velik dio populacije „pokrstio“ u nadolazećim stoljećima, kršćanstvo nije postalo državnom religijom sve do cara Konstantina Velikog, koji ga proglašava takvom u Bizantskom Carstvu.²²³ To se dogodilo kao posljedica razdvajanja Zapadnog Rimskog Carstva s Rimom kao prijestolnicom i onog Istočnog (Bizant), gdje je značajnu ulogu imao Konstantinopol. Neprestane razmirice koje su se ticale „sfera nadležnosti“ uvjetovale su i službenu podjelu crkve na zapadni i istočni dio. Od tog vremena pa sve do 15. stoljeća, kako je rasla istočna crkva, tako je rastao i njen utjecaj, velikim dijelom uvjetovan jačanjem odnosa s carem, nositeljem svjetovne vlasti u Istočnom Rimskom Carstvu. Vjerojatno jedna od najpoznatijih godina svjetske religijske povijesti uopće, je 1054. To je godina raskola kršćanske crkve na istočnu ortodoksnu ili pravoslavnu crkvu i zapadnu rimokatoličku. Raskol je bio rezultat neprestanih neslaganja rimskog pape i patrijarha iz Konstantinopola. Najveći problema bio je zahtjev pape za potpunom kontrolom nad istočnim patrijarhatom.²²⁴ Razdoblje od 15. do 19. stoljeća obojeno je osmanskim bojama. Naime, Bizantsko Carstvo pada pod vlast Osmanlija. Patrijarh djeluje kao vjerski i politički vođa porobljenih Grka, a

²²² De Beaufort, Hägg, van Schie, op. cit., str. 178.

²²³ Greeka.com, The Greek Islands Specialist; Religion in Greece, <http://www.greeka.com/greece-culture/religion/>, pristup 19. 11. 2015.

²²⁴ Ibid.

uloga crkve biva radikalno jača. Djelovala je kao pokorena sultanu i surađivala s muslimanskim režimom kao vrsta predstavnika, ili možda bolje reći upravitelja, pokorenih Grka, ne ulazeći u sukobe s Turcima niti surađujući s Katoličkom Crkvom.²²⁵

Nadalje, značajno je stvaranje Grčke kao države, koje je rezultat revolucije iz 1821. Pravoslavna Crkva je za vrijeme okupatorskih godina uspjela sačuvati grčki jezik, kulturu, tradiciju i vlastitu vjeru. Očuvala je vjersku svijest i osjećaj pripadnosti. Tijekom 19. i 20. stoljeća, grčka se crkva odvojila od patrijarhata u Istanbulu te je doneseno mnoštvo ustava gdje je zadnji, onaj iz 1975., prošao kroz nekoliko revizija od kojih je posljednja bila 2008. godina.²²⁶ U svima njima, crkva je ostvarivala svoju dominaciju, počevši od onog iz revolucionarne godine 1821., gdje je konstatirano kako unatoč tome što Grčka dozvoljava na svom području sve vjere i jezike, ne zabranjujući korištenje istih, Istočna ortodoksna Kristova Crkva i grčki jezik službeni su u Grčkoj. Nadalje, od velike je važnosti dekret Bavarske krune iz 1833. godine koji proglašava Ortodoksnu istočnu apostolsku crkvu Grčke autokefalnom i nezavisnom od bilo kojeg autoriteta, međutim, ona ipak priznaje autoritet kralja Grčke. Drži se nesumnjivim kako je ovaj dekret odveo crkvu dalje od cezaropapinizma iz bizantskog doba.²²⁷

Prekretnica u grčkoj povijesti je takozvani „režim pukovnika“ ili „grčka vojna hunta“ (1968.-1974.) kada teorija o vrhovništvu grčke ortodoksne kulture doseže svoj vrhunac, nakon čega gore navedenim, sadašnjim Ustavom iz 1975. godine, slijedi povrat demokraciji.²²⁸ U procesu njegovog donošenja, imenovan je odbor parlamenta odgovoran za sastavljanje prijedloga novog ustava. Taj prijedlog prema kojem bi se uvelo najveće moguće razdvajanje crkve od države, doveo je do turbulencija tijekom njegovog donošenja, gdje se uključio i takozvani Sveti sabor ili Sveta sinoda koji se spomenutom rješenju žestoko protivio.²²⁹

²²⁵ De Beaufort, Hägg, van Schie, op. cit., str. 178.

²²⁶ Ibid., 178., 179.

²²⁷ V. više o dekretu iz 1833.: Basdekis, Athanasios, *Between Partnership and Separation, Relation between Church and State under the Constitution of June*; *Ecumenical Review*. Jan 1977, Vol. 29 Issue 1, p52-61; 1975., str. 53.

²²⁸ De Beaufort, Hägg, van Schie, op. cit., str. 179.

²²⁹ Basdekis, Athanasios, op. cit., str. 54. - 56.

2. Suvremeno uređenje, Ustav (*Σύνταγμα της Ελλάδος*) iz 1975. godine

Kao što je već spomenuto u prijašnjem poglavlju, danas je u Grčkoj još uvijek aktualan Ustav iz 1975., posljednji put revidiran 2008. godine. Obzirom na povijesni odnos crkve i države u Grčkoj, nije čudno što Ustav započinje rečenicom: „*Εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας καὶ Ὁμοουσίου καὶ Ἀδιαίρετου Τριάδος*“, ili prevedeno na hrvatski: „u ime svetog i istobitnog i nedjeljivog Trojstva, čime je odmah u početku dano posebno priznanje Grčkoj pravoslavnoj Crkvi“.²³⁰ Također, tradicionalno, novi premijer priseže u prisutnosti grčkog arhibiskupa i na taj način mu ovaj daje blagoslov spomenute crkve.²³¹

Tako 3. članak Ustava u 1. stavku govori o religiji Grka i grčkoj crkvi. Navodi kako je istočna ortodoksna Kristova Crkva prevladavajuća religija u Grčkoj te da Grčka pravoslavna Crkva, koja priznaje Gospodina Isusa Krista kao svog poglavara, nerazdvojivo ujedinjena u učenju o velikoj crkvi Kristovoj u Konstantinopolu i svakom drugom crkvom istog učenja, nepokolebljivo slijedeći svete apostolske i sinodalne kanone te svete tradicije. Autokefalna je i njome upravlja Sveta Sinoda koja se sastoji od biskupa i pod nadzorom je Stalne Svete Sinode²³², kako je navedeno u Statutarnoj povelji, a u skladu s odredbama Patrijarhatne knjige iz 1850. i Sinodalnog zakona iz 4. rujna 1928. godine. U ostalim stavcima tog Zakona govori se o crkvenim režimima u nekim dijelovima države koji ne smiju biti u suprotnosti s dokumentima iz prvog članka, jednako kao i da će Sveto Pismo ostati nepromijenjeno. Svaki službeni prijevod tog teksta na neki drugi jezik ili u drugi oblik, a bez odobrenja autokefalne Grčke Crkve i velike Kristove crkve iz Konstantinopola, zabranjen je.²³³

²³⁰ Grčki ustav, 1975., Hellenic Parliament, The Constitution, izvorno na Grčkom;

<http://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/>, pristup 20. 11. 2015.

²³¹ Keep Talking Greece, <http://www.keeptalkinggreece.com/2015/01/26/tsipras-breaks-with-church-traditions-no-religious-oath-for-the-new-pm/>, pristup 25. 2. 2016.

²³² Grčkom crkvom upravlja Sveta Sinoda ili Sinoda episkopa, iz svih eparhijskih arhijereja, te koji svi imaju titulu mitropolita. Ona je vrhovni organ, a manja je Stalna sveta sinoda, koja se sastoji od jednog arhibiskupa i 12 mitropolita. Detaljnije: Spyropoulos, Philippos K., Fortsakis, Théodore, Constitutional law in Greece, Ant. N. Sakkoulas, Austin, Wolters Kluwer Law & Business, Athenes, 2009., str. 264.

²³³ Grčki ustav, 1975., čl. 3.: „*I. The prevailing religion in Greece is that of the Eastern Orthodox Church of Christ. The Orthodox Church of Greece, acknowledging our Lord Jesus Christ as its head, is inseparably united in doctrine with the Great Church of Christ in Constantinople and with every other Church of Christ of the same doctrine, observing unwaveringly, as they do, the holy apostolic and synodal canons and sacred traditions. It is autocephalous and is administered by the Holy Synod of serving Bishops and the Permanent Holy Synod originating thereof and assembled as specified by the Statutory Charter of the Church in compliance with the provisions of the Patriarchal Tome of June 29, 1850 and the Synodal Act of September 4, 1928. 2. The ecclesiastical regime existing in certain districts of the State shall not be deemed contrary to the provisions of the preceding paragraph. 3. The text of the Holy Scripture shall be maintained unaltered. Official translation of the text into any other form of language, without prior sanction by the Autocephalous Church of Greece and the Great Church of Christ in Constantinople, is prohibited.*“, Hellenic Parliament, The Constitution, na engleskom jeziku,

Odmah na početku drugog dijela Ustava, gdje se govori o osobnim i socijalnim pravima, u 4. članku, navedeno je kako su svi Grci jednaki pred zakonom te imaju jednaka prava i obveze.²³⁴ Tako se u istom poglavlju, 13. članak bavi upravo slobodom religije. Dakle, sloboda vjeroispovijesti je nepovrediva te građanska prava i slobode ne ovise od individualnih vjerskih uvjerenja. Sve poznate religije su slobodne, a njihova štovanja i obredi su pod zakonskom zaštitom, međutim, takve radnje nisu dozvoljene ukoliko ugrožavaju javni red ili vrijeđaju moralna načela te zabranjuje na bilo koji način nametljivo vrbovanje za neku vjersku zajednicu (prozelitizam).²³⁵

Unatoč svim gore navedenim garancijama jednakosti pripadnika svih religija, 33. članak čini stvarno nemogućim da predsjednik bude nekršćanin. Razlog tome je što prije no što budući predsjednik preuzme svoje dužnosti, mora prisegnuti pred parlamentom u ime svetog i jednobitnog i nedjeljivog Trojstva (početne riječi iz Ustava) da će čuvati Ustav i zakone, brinuti za njihov nadzor, braniti nacionalnu neovisnost i teritorijalnu cjelovitost zemlje, štititi prava i slobode Grka i služiti javnoj dobrobiti i napretku grčkog naroda.²³⁶

Tako je ortodoksno kršćanstvo državna religija, a ortodoksna crkva ima poseban pravni status i pravnu osobnost određenu javnim pravom. Daleko više je uvažavana no neke druge vjerske zajednice (detaljnije u poglavlju o odnosu državne i drugih religija).²³⁷

<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf>, pristup 20. 11. 2015.

²³⁴ Ibid., čl. 4., st. 1.: „*All Greeks are equal before the law.*“, pristup 20. 11. 2015.

²³⁵ Ibid., čl. 13.: „*1. Freedom of religious conscience is inviolable. The enjoyment of civil rights and liberties does not depend on the individual's religious beliefs. 2. All known religions shall be free and their rites of worship shall be performed unhindered and under the protection of the law. The practice of rites of worship is not allowed to offend public order or the good usages. Proselytism is prohibited. 3. The ministers of all known religions shall be subject to the same supervision by the State and to the same obligations towards it as those of the prevailing religion. 4. No person shall be exempt from discharging his obligations to the State or may refuse to comply with the laws by reason of his religious convictions. 5. No oath shall be imposed or administered except as specified by law and in the form determined by law.*“, Hellenic Parliament, op. cit. bilješka 233

²³⁶ Ibid., čl. 33., st. 2., predsjednikova prisega prije preuzimanja dužnosti: „*I do swear in the name of the Holy and Consubstantial and Indivisible Trinity to safeguard the Constitution and the laws, to care for the faithful observance thereof, to defend the national independence and territorial integrity of the Country, to protect the rights and liberties of the Greeks and to serve the general interest and the progress of the Greek People.*“

²³⁷ Cranmer, op. cit., str. 14., 15.

3. Javno pravo, porez, obrazovanje, financiranje i vidljiv utjecaj Grčke Crkve

Uz Ustav, u disperznom broju zakona, uređena su pitanja crkvenog poreznog izuzeća, financiranja, obrazovanja te pitanja primjerice ženidbe ili krštenja, u kojima se vidi koliko je zapravo Grčka Crkva utkana u mnoge aspekte osobnog života građana, a na koncu i države. Značajna uloga dana joj je u pitanjima koja se odnose na priznavanje prava i reguliranje djelovanja ostalih vjerskih zajednica, sekti kao i podizanja njihovih vjerskih hramova.²³⁸

Prisutan je problem priznavanja pravne osobnosti vjerskih zajednica u javnom pravu. Naime, takvu pravnu osobnost u Grčkoj imaju samo Pravoslavna Crkva, judaizam i islam, dok ostale djeluju samo kao privatni subjekti i ne mogu posjedovati nekretnine kao vjerske zajednice, zbog čega su primorane osnivati specifične entitete unutar prava da u njihovo ime drže spomenute posjede i nekretnine. S druge strane, propisi koji uređuju porezna izuzeća vjerskih organizacija, primjenjuju se jednako na pravoslavne i nepravoslavne crkve i samostane. Rimokatolička Crkva i povezana vjerska tijela osnovana prije 1946. godine, pravno se vode kao privatni subjekti, međutim, iste institucije koje datiraju nakon spomenute godine nisu jednako vođene. Rimokatolička crkva od 1999. godine, traži od Vlade priznavanje vlastitog kanonskog prava, no bezuspješno. Nadalje, nepravoslavne vjerske skupine drže kako su porezi na njihove organizacije diskriminirajući jer Vlada subvencionira aktivnosti pravoslavne crkve, primjerice financira plaće, mirovine i stručno usavršavanje pravoslavnog svećenstva, koji su javni službenici u punom smislu riječi. Također, brine o održavanju pravoslavnih vjerskih ustanova, zgrada te posebno uvažava pravoslavno kanonsko pravo kao i aktivnosti u javnim školama te osigurava preferencijalnu poreznu ratu od posjeda u vlasništvu Pravoslavne Crkve.²³⁹

Tako Grčka Crkva uživa porezno izuzeće na imovinu i zgrade te posebno kada se osnivaju crkvena tijela. Nadalje, pri sklapanju vjerskog braka ili krštenja djeteta, crkva je odgovorna za administrativni dio postupka te obavještava vladu o navedenim poslovima na ovom polju. Nema ni zakonskih odredaba koje se tiču nevjerskih pogreba pa niti krematorija, upravo iz razloga što se Grčka Crkva protivi takvoj praksi, a posebno su strogi i propisi, pored Ustava, koji se tiču zabrane prozelitizma. Jak utjecaj se vidi i na polju obrazovanja. Učenicima je u

²³⁸ De Beaufort, Hägg, van Schie, op. cit., str. 180.

²³⁹ Crammer, op. cit., str. 14., 15.

osnovnim i srednjim školama jedan od obveznih predmeta onaj koji se predaje u obliku katekizma.²⁴⁰

Nadasve, ta isprepletenost vidljiva je i na sudu. Naime, na suđenju, svjedoci su obvezni položiti vjersku prisegu, jednako kao i članovi parlamenta, ministri, pa kako je već napomenuto, i predsjednik.²⁴¹

4. Odnos državne i ostalih religija

U Grčkoj, 98 % populacije su ortodokсни kršćani, a 1.3 % odlazi na muslimane iz područja Thrace koji nisu bili zahvaćeni izmjenom populacije Grka iz Male Azije i Turaka iz Grčke 1922. godine. Ostalih 0.7 % su katolici, židovi, Jehovini svjedoci i ostali. Većina katolika živi na otoku Syros, gdje su ostali još iz srednjovjekovne venecijanske okupacije.²⁴²

Zanimljivo je primijetiti kako uz gore navedene odnose regulirane zakonom, ima mnogo neformalnih pravila koja promiču službenu državnu religiju i podižu barijere za povećanje utjecaja ostalih, čak i onih kršćanskih. Tako se, primjerice, prošlih godina javilo pitanje treba li pripadnost čovjeka nekoj od religija biti naznačena na njegovoj osobnoj iskaznici. Kada je 2000. godine nova Vlada pokušala prilagoditi grčko zakonodavstvo europskim standardima, a u vezi spomenutog pitanja osobnih iskaznica, crkva je burno reagirala, organizirala skupove i skupljala potpise zahtijevajući naznačenu vjersku pripadnost na njima. No unatoč tome, ovu bitku je crkva izgubila i svaka se nova osobna iskaznica od tada izdaje bez sporne naznake.²⁴³

Jedan od zanimljivih slučajeva, koji je završio na Europskom sudu za ljudska prava, tiče se prozelitizma. Unatoč tome što 13. članak Ustava osigurava slobodu vjeroispovijesti, također navodi kako takvo štovanje ne smije ugrožavati javni red i moralna načela te zabranjuje, u ovom slučaju, sporno vjersko vrbovanje, prozelitizam. Slučaj je *Kokkinakis v Greece*²⁴⁴, gdje je sporna bila kazna jednom od pripadnika Jehovinih svjedoka zbog upuštanja u raspravu sa suprugom kantora lokalne pravoslavne crkve. ESLJP je zauzeo stav da je uvjeravanje kantorove supruge u svoja vjerska stajalište dio izražavanja vlastite religije Jehovinih

²⁴⁰ De Beaufort, Hägg, van Schie, op. cit., str. 180.

²⁴¹ Ibid., str 180.

²⁴² Greeka.com, op. cit. bilješka 223

²⁴³ De Beaufort, Hägg, van Schie, op. cit., str. 180., 181.

²⁴⁴ Kokkinakis v. Greece, ECHR, [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["kokkinakis v greece"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-57827"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{), pristup 22. 11. 2015.

svjedoka te da je Grčka postupila protivno 9. članku Europske konvencije o ljudskim pravima.²⁴⁵

5. Kaznenopravna zaštita religije

Grčka jamči slobodu izražavanja u 14. članku Ustava, međutim, odredba nameće i neka ograničenja tom pravu. Primjerice, novine i ostale tiskovine mogu biti zaplijenjene u slučaju uvrede grčkog predsjednika, vrijeđanja kršćanstva ili neke druge „znane religije“ ili javnog dostojanstva.²⁴⁶ U grčki Kazneni zakon također je uvedeno bogohuljenje i vjerska uvreda kao kazneno djelo, člancima 198. i 199. sedmog odjeljka.²⁴⁷

Primjena ovih zakona dovela je do ograničavanja slobode izražavanja, koje se proteže iznad granica dopuštenih međunarodnim i regionalnim sporazumima, kojih je supotpisnica Grčka. Ograničavanje prava izražavanja najuočljivije je u obliku samocenzure umjetnika i ostalih, radi izbjegavanja kaznenog progona.²⁴⁸

²⁴⁵ Crammer, op. cit. str. 15.

²⁴⁶ Freedom House, Policing Belief: The Impact of Blasphemy Laws on Human Rights – Greece, 2010., <http://www.refworld.org/docid/4d5a700bc.html>, pristup 27. 2. 2016.

²⁴⁷ Greek Penal Code, <http://www.c00.org/p/greek-penal-code.html>, pristup 27. 2. 2016.

²⁴⁸ Freedom House, op. cit. bilješka 246

XII. Hrvatska

1. Povijesni pregled

Kršćanska prisutnost na hrvatskim područjima seže 13 stoljeća u povijest. To doba se može uzeti kao početak postupnog pokrštavanja Hrvata te se u kasnijim djelovanjima hrvatskih vlastodržaca može vidjeti sve veća povezanost sa Crkvom u Rimu. Tako primjerice 879. godine hrvatski knez Branimir u pismu papi Ivanu VIII. obećava sigurnost i poslušnost, a u doba crkvenog raskola, dok Hrvatskom vlada Zvonimir, Hrvati se konsolidiraju uz Rim i obećavaju provođenje crkvenih reformi²⁴⁹. Nakon stupanja u personalnu uniju s Mađarskom 1102. godine, Hrvatska ulazi u dugo razdoblje pod stranom vlašću koje će potrajati do konca 20. stoljeća. Godine koje su slijedile, obilježit će borbe protiv Osmanskog carstva zbog kojih je Hrvatska i dobila naziv „predgrađe kršćanstva”²⁵⁰. Od ulaska u sastav Habsburške Monarhije bitno je spomenuti Edikt o toleranciji donesen za vrijeme vladavine cara Josipa II. kojim se popravljaju položaj vjerskih zajednica koje nisu katoličke te konkordat potpisan između Svete Stolice i Habsburške Monarhije. Konkordat potpisan između Habsburške Monarhije i Svete Stolice, u Hrvatskoj stupa na snagu 1855. godine te ostaje na snazi u Hrvatskoj unatoč Mađarskoj suspenziji tog konkordata 1861. godine.²⁵¹

Raspadom Austro-Ugarske monarhije Hrvatska ulazi u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca u kojoj ne postoji adekvatno regulirani odnos prema Katoličkoj Crkvi. Iako su odnosi s drugim vjerskim zajednicama regulirani, pokušaj potpisivanja konkordata sa Svetom Stolicom 1935. godine ipak propada zbog jakog negodovanja Srpske pravoslavne Crkve.²⁵² Za vrijeme Drugog svjetskog rata zločini počinjeni od strane tada proglašene Nezavisne Države Hrvatske utjecali su na smanjenje broja Židova na području Hrvatske, ali isto tako i dosta Srba koji su bili pravoslavne vjeroispovijesti²⁵³. Dolaskom komunizma, Katolička crkva poprima status neprijatelja koji se ne uklapa u shemu komunističke ideologije. Takvo što je vidljivo iz poratnih zločina nad katoličkim svećenicima, ali i mučeništvu blaženog kardinala Alojzija Stepinca koji je u montiranom sudskom postupku 1952. godine osuđen za navodnu

²⁴⁹ Hrvatska biskupska konferencija, Crkva u Hrvata, <http://www.hbk.hr/?type=clanak&ID=1>, pristup 23. 2. 2016.

²⁵⁰ *Antemurale Christianitatis*.

²⁵¹ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 59.

²⁵² Ibid.

²⁵³ Smatra se da je samo u logoru Jasenovac ubijeno oko 50 tisuća Srba, 20 tisuća Židova i 10 tisuća Hrvata i Roma.

kolaboraciju s neprijateljem. Lik Alojzija Stepinca danas simbolizira podređen položaj Katoličke Crkve u jugoslavenskom režimu, ali isto tako i snažnu povezanost hrvatskoga naroda sa Svetom Stolicom jer upravo je Stepinac odbio stvaranje Hrvatske katoličke Crkve i njeno odvajanje od Svete Stolice. S pravnog aspekta, godine koje su slijedile u Jugoslaviji, donijele su ipak određeni pomak u odnosu crkve i države pa su tako 1966. godine ponovo uspostavljeni diplomatski odnosi sa Svetom Stolicom²⁵⁴ te je donesen Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica 1978. godine²⁵⁵.

2. Suvremeno uređenje

2. 1. Ustav Republike Hrvatske iz 1992. godine

Ulaskom u krug država demokratskog svijeta, Hrvatska je Ustavom pružila zaštitu vjerskim slobodama. Tako, članak 40. Ustava Republike Hrvatske jamči slobodu savjesti i vjeroispovijesti i slobodno i javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja²⁵⁶. Jednakost svih vjerskih zajednica pred zakonom i njihova odvojenost od države uređena je člankom 41. te je tim člankom koji se nadovezuje na propisanu jednakost svih građana pred zakonom postavljen temeljac za detaljnije zakonsko uređenje prava i obveza vjerskih zajednica u Hrvatskoj.²⁵⁷ Iako je vidljivo, da je na ustavnoj razini propisana odvojenost religije od države, sadržaj gore spomenutog članka 41. implicira odnos kooperacije između države i vjerskih zajednica.

3. Ugovori između Vlade Republike Hrvatske i Svete Stolice

Kako najveći broj Hrvata pripada katoličkoj vjeroispovijesti, završetkom Domovinskog rata pristupilo se uređenju odnosa između Republike Hrvatske i Svete Stolice. Kako su ovi sporazumi međunarodnog karaktera potpisani prije donošenja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, Republika Hrvatska je svoja ovlaštenja za sklapanje ovakvog sporazuma

²⁵⁴ Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske, http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/lusic_tajana.pdf, pristup 23. 2. 2016.

²⁵⁵ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit.

²⁵⁶ Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14.

²⁵⁷ Ibid., čl. 40. „Jamči se sloboda savjesti i vjeroispovijesti i slobodno javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja.“, čl. 41. „Sve vjerske zajednice jednake su pred zakonom i odvojene od države. Vjerske zajednice slobodne su, u skladu sa zakonom, javno obavljati vjerske obrede, osnivati škole, učilišta, druge zavode, socijalne i dobrotvorne ustanove te upravljati njima, a u svojoj djelatnosti uživaju zaštitu i pomoć države.“

crpila iz članka 41. Ustava²⁵⁸. Kako je cilj ovog izlaganja pravni sadržaj potpisanih ugovora, a ne politička klima i postupak koji je prethodio njihovom donošenju, držat ćemo se isključivo njihovog sadržaja. Tako su 18. prosinca 1996. potpisani Ugovor o pravnim pitanjima i Ugovor o suradnji na području odgoja i kulture dok su Ugovor o dušobrižništvu katoličkih vjernika pripadnika oružanih i redarstvenih snaga Republike Hrvatske (18. 12. 1998.) te Ugovor o gospodarskim pitanjima (9. 10. 1998.) potpisani nešto kasnije. Potrebno je naglasiti da su uz potpisane ugovore, potpisani i dodatni sporazumi između predstavnika Katoličke Crkve u Hrvatskoj i Republike Hrvatske koji detaljnije obuhvaćaju određena područja posebnog interesa. Tako npr. Ugovor o katoličkom vjeronauku u javnim školama i vjerskom odgoju u javnim predškolskim ustanovama. U ovom pregledu ćemo se dotaknuti svakog od 4 potpisana sporazuma.

3. 1. Ugovor o pravnim pitanjima

Ugovor o pravnim pitanjima je možda i najznačajniji od četiri navedena ugovora jer se njime na općoj razini određuje odnos između Republike Hrvatske i Katoličke Crkve. Ovim ugovorom Republika Hrvatska priznaje javno pravnu sposobnost Katoličke Crkve te svih crkvenih ustanova koje imaju takvu sposobnost prema odredbama kanonskog prava²⁵⁹. Odredba članka 1. jasno utvrđuje da su i država i Katolička crkva svaka u svom poretku, samostalne i neovisne jedna od druge te da se obvezuju takvu samostalnost i neovisnost poštivati uz međusobno surađivanje na promicanju općeg dobra²⁶⁰. Ovaj ugovor jamči Katoličkoj Crkvi autonomiju i neovisnost u smislu da je Crkva slobodna ukidati, mijenjati i osnivati nove crkvene pravne osobe prema odredbama kanonskog prava te da je uređivanje crkvenog ustroja isključivo u rukama nadležne crkvene vlasti²⁶¹. Prema tome, u nadležnost Katoličke Crkve spadaju crkvena imenovanja. Imenovanje²⁶² ili premještaj biskupa u isključivoj su nadležnosti Svete stolice.

²⁵⁸ Lončarević, Vladimir, Pravni položaj crkava i vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj te njihovo stjecanje pravne osobnosti u Republici Hrvatskoj, <http://www.reformator.hr/Pdf/Vjerske%20zajednice%20u%20Hrvatskoj%20Loncarevic.pdf>, pristup 24. 2. 2016.

²⁵⁹ Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske, op. cit. blješka 254

²⁶⁰ Zakon o potvrđivanju ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o pravnim pitanjima, 1997., NN Međunarodni ugovori 3/97

²⁶¹ Ibid.

²⁶² „O imenovanju dijacezanskog biskupa Sveta Stolice će na povjerljiv način obavjestiti Vladu Republike Hrvatske“ (čl.6. st.3. Ugovora).

Ugovor o pravnim pitanjima određuje i druge bitne stavke društvenog života. Tako primjerice, kanonska ženidba ima učinak sklapanja građanskog braka ukoliko su naravno poštovana pravila o nepostojanju civilnih zapreka. Ugovorom se određuje da je nedjelja neradni dan te se taksativno navode svetkovine²⁶³ koje će biti neradni dani²⁶⁴. Ugovor također priznaje pravo Katoličke Crkve da gradi crkve na području Republike Hrvatske, pravo na osnivanje karitativnih udruga i pravo na slobodu tiska²⁶⁵.

3. 2. Ugovor o suradnji na području odgoja i kulture

Središnje pitanje ovog ugovora je održavanje katoličkog vjeronauka u školama i predškolskim ustanovama. Pri donošenju ugovora poštovalo se načelo vjerske slobode i pravo izbora roditelja o vjerskom odgoju djece. Tako je i ovim ugovorom zajamčeno pravo na izbor vjeronauka kao predmeta u školama. Školske vlasti omogućuju roditeljima i punoljetnim učenicima da se izjasne žele li pohađati satove vjeronauka te će se njihov izbor kao takav uvijek poštovati.²⁶⁶ Satove vjeronauka predaju osobe koje su za to kvalificirane po crkvenom sudu i pravnim propisima Republike Hrvatske. Kanonski mandat za predavanje vjeronauka vjeroučitelju daje dijecezanski biskup te se taj mandat isto tako može i opozvati²⁶⁷. Nastavni program katoličkog vjeronauka sastavlja i odobrava Hrvatska Biskupska Konferencija dok troškovi udžbenika i ostalih potrebnih materijala za izvedbu nastave padaju na teret državnog proračuna. Katolička crkva također ima pravo osnivanja obrazovnih institucija svakog stupnja te njima može upravljati sukladno odredbama kanonskog prava pritom poštujući propise Republike Hrvatske²⁶⁸.

²⁶³ Neradni dani su nedjelje i sljedeće svetkovine:

- 1. siječnja, Svetkovina Svete Marije Bogorodice, Nova godina;
- 6. siječnja, Bogojavljenje ili Sveta Tri Kralja;
- Vazmeni ponedjeljak;
- 15. kolovoza, Uznesenje Blažene Djevice Marije ili Velika Gospa;
- 1. studenoga, Svi Sveti;
- 25. prosinca, Božić;
- 26. prosinca, prvi dan po Božiću, Sveti Stjepan.

²⁶⁴ Zakon o potvrđivanju ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o pravnim pitanjima

²⁶⁵ Ibid.

²⁶⁶ Zakon o potvrđivanju ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske na području odgoja i kulture, 1997., NN Međunarodni ugovori 2/97

²⁶⁷ Ibid.

²⁶⁸ Ibid.

3. 3. Ugovor o dušobrižništvu katoličkih vjernika pripadnika oružanih i redarstvenih snaga Republike Hrvatske

Ovim se ugovorom predviđa osnivanje Vojnog ordinarijata koji se brine o dušobrižništvu unutar oružanih i redarstvenih snaga. Vojni ordinarijat je izjednačen s biskupijom, a na njegovu čelu je vojni ordinarij koji ima položaj dijacezanskoga biskupa.²⁶⁹ Vojnog ordinarija²⁷⁰ imenuje Vrhovni svećenik uz prethodnu obavijest Vladi Republike Hrvatske. Ugovorom se određuje tko sve potpada pod jurisdikciju Vojnog ordinarijata (tako npr. vojnici i pripadnici redarstvenih snaga te druge osobe stalno zaposlene u redarstvenim ili oružanim snagama) te se određuju tijela unutar Vojnog ordinarijata. O financiranju Vojnog ordinarijata se brinu Ministarstvo unutarnjih poslova i Ministarstvo obrane²⁷¹.

3. 4. Ugovor o gospodarskim pitanjima

Ovim ugovorom se određuje da pravne osobe Katoličke Crkve mogu u skladu s kanonskim propisima, slobodno primati milostinju i druge darove vjernika te prihvaćati druge uobičajene oblike prinosa koji služe uzdržavanju crkvenih ustanova. Ugovorom se propisuje da ovakva primanja neće biti podložna poreznom zakonodavstvu Republike Hrvatske.²⁷² Ovaj ugovor u cijelosti omogućuje samostalno i neovisno djelovanje Katoličke Crkve u Hrvatskoj stvaranjem materijalnih pretpostavki za rad te institucije. Središnji dio ugovora su ipak odredbe koje se tiču vraćanja crkvi oduzete imovine za vrijeme prijašnjeg komunističkog režima. Republika Hrvatska se ovim sporazumom obvezala vratiti Crkvi takvu imovinu pod uvjetom da je takvo vraćanje moguće po propisima Republike Hrvatske. Ukoliko vraćanje nije moguće, Republika Hrvatska će Crkvi naći odgovarajuću zamjenu za dio dobara koje nije moguće vratiti te će isplaćivati pravnim osobama Katoličke Crkve odgovarajuću naknadu u novcu za onu imovinu koju neće moći vratiti.²⁷³ Kako bi vraćanje imovine bilo u skladu sa svim demokratskim standardima, osnovano je mješovito povjerenstvo s jednakim brojem predstavnika Vlade Republike Hrvatske i Hrvatske biskupske konferencije koje će napraviti

²⁶⁹ Zakon o potvrđivanju ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi Republike Hrvatske, 1997., NN Međunarodni ugovori 2/97

²⁷⁰ Prvi Vojni ordinarij u Hrvatskoj je bio Juraj Jezerinac.

²⁷¹ Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi Republike Hrvatske.

²⁷² Zakon o potvrđivanju ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o gospodarskim pitanjima, 1998., NN Međunarodni ugovori 18/98

²⁷³ Ibid., čl. 2.

popis imovine koja se treba vratiti uz naznaku roka u kojem povratak treba biti obavljen.²⁷⁴ Financiranje Katoličke Crkve obavlja se na način da država daje iz državnog proračuna količinu sredstava koji odgovara rezultatu množenja dvije mjesečne bruto plaće u Republici Hrvatskoj s brojem župa koje su postojale na dan sklapanja ugovora.²⁷⁵ Iz popisa župa na temelju kojih se određuje količina sredstava koja će se dati Katoličkoj Crkvi izuzet će se one župe koje su nastale nakon potpisivanja ugovora, a koje broje manje od 3000 vjernika u gradu odnosno 1000 vjernika na selu. Sredstva se isplaćuju središnjoj ustanovi za uzdržavanje klera i drugih crkvenih službenika koja je osnovana u sklopu Hrvatske biskupske konferencije²⁷⁶. U smislu ovog ugovora, pravne osobe Katoličke Crkve se u odnosu na porezni sustav smatraju neprofitnim ustanovama²⁷⁷.

4. Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica

Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica donesen je 2002. godine kao izraz težnje da se odredi opći okvir prava i obveza vjerskih zajednica u skladu s novim demokratskim poretom te da se određena prava priznata Katoličkoj Crkvi priznaju i ostalim vjerskim zajednicama. Zakon primarno određuje postupak registracije vjerskih zajednica te pritom postavlja uvjete koji se trebaju ispuniti da bi se jedna zajednica smatrala vjerskom, pritom praveći razliku između zajednica koje su postojale prije donošenja Zakona te onih koje tek trebaju nastati²⁷⁸. Vjerske zajednice koje nisu postojale prije donošenja Zakona (koristit ćemo se zakonskim nazivom: novoosnovane) dužne su u zahtjevu za upis u evidenciju vjerskih zajednica²⁷⁹ priložiti potvrde da udovoljavaju propisanim uvjetima za upis u evidenciju. Prvi uvjet koji se mora ispuniti je broj članova. Zakon zahtijeva da se priloži potvrda koja ukazuje na to da vjerska zajednica ima najmanje 500 vjernika. Drugo, potrebno je priložiti akt iz kojeg je vidljiv sadržaj i način očitovanja vjere, obavljanja vjerskih obreda te područje i način djelovanja vjerske zajednice. Konačno, vjerska zajednica treba priložiti akt koji potvrđuje da je vjerska zajednica postojala najmanje 5 godina kao registrirana udruga prije podnošenja zahtjeva.²⁸⁰ Vjerske zajednice koje su postojale prije i u trenutku donošenja ovog Zakona su

²⁷⁴ Zakon o potvrđivanju ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o gospodarskim pitanjima, čl.3.

²⁷⁵ Ibid., čl. 6.

²⁷⁶ Ibid., čl. 7.

²⁷⁷ Ovo se ne primjenjuje na profitne djelatnosti Katoličke crkve.

²⁷⁸ Ramet, Sabrina P., Religion and Politics in Post-Socialist Central and Southeastern Europe, Pallgrave MacMillan, 2014., str. 137.

²⁷⁹ Evidencija vjerskih zajednica vodi se u sklopu ministarstva nadležnog za poslove opće uprave.

²⁸⁰ Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, NN 83/02, 73/13, čl. 21.

izuzete od ovakvog postupka registracije. Za postojeće vjerske zajednice je dovoljno da podnesu prijavu za upis u kojoj se konstatiraju opći podaci o vjerskoj zajednici.

Zakon određuje dosta širok opseg prava koja stječu vjerske zajednice registrirane načinom predviđenim ovim zakonom. Tako npr. Zakon omogućava vjerskim zajednicama slobodno osnivanje vjerskih škola i učilišta²⁸¹, dušobrižničku pomoć u zdravstvenim ustanovama i ustanovama socijalne skrbi, kaznionicama i zatvorima²⁸² te brigu o dušobrižništvu pripadnika oružanih snaga i policije. Temelji financiranja, prihoda te poreznih izuzeća također su određeni ovim Zakonom. Tako vjerske zajednice mogu stjecati sredstva na temelju prihoda od svoje imovine, pružanjem vjerskih usluga, nasljedstva, darova, dobrovoljnih priloga te iz dobiti trgovačkih društava u kojima imaju dionice i udjele. Uz prihode koje vjerske zajednice mogu samostalno stjecati, one također imaju pravo i na sredstva iz državnog proračuna, koja će se vjerskim zajednicama odobriti zavisno od vrste i značenja njihovih vjerskih objekata, njihovom djelovanju na raznim društvenim poljima kao što su primjerice obrazovanje i kultura te doprinos koji ta vjerska zajednica daje nacionalnoj kulturi.²⁸³ Uz ovaj oblik potpore, Zakon omogućava također i posebnu namjensku potporu koju će vjerskim zajednicama isplatiti tijela jedinica lokalne i regionalne samouprave posebno kad se radi o izgradnji i obnovi objekata vjerske zajednice. Bitno je naglasiti da se navedene potpore vjerskoj zajednici daju na njen zahtjev uz koji treba biti priloženo i obrazloženje za zatražena sredstva.²⁸⁴

Vjerski odgoj i nastava vjeronauka u odgojnim i obrazovnim ustanovama je također jedno od prava zajamčeno ovim Zakonom, ali i sporazumom između određene vjerske zajednice i Republike Hrvatske. Zakonom je određeno da inicijativa za vjerski odgoj u obrazovnim ustanovama pripada učenicima odnosno njihovim roditeljima ili skrbnicima. Učenik stariji

„(1) Novoosnovana vjerska zajednica upisuje se u Evidenciju podnošenjem zahtjeva za upis koji sadrži podatke Iz članka 20. Ovoga Zakona. Uz zahtjev za upis dostavljaju se:

- akt iz kojeg je vidljivo da vjerska zajednica ima najmanje 500 vjernika,
- akt iz kojeg je vidljiv sadržaj i način očitovanja vjere, obavljanja vjerskih obreda, područje i način djelovanja vjerske zajednice,
- akt iz kojeg je vidljivo da je novoosnovana vjerska zajednica kao zajednica vjernika prije podnošenja zahtjeva bila upisana u registar udruga najmanje pet godina.

(2) Ako je novoosnovana vjerska zajednica dio vjerske zajednice sa sjedištem u inozemstvu prema pravu te vjerske zajednice, zahtjev u zapisu Evidenciju mora priložiti suglasnost nadležnoga središnjeg tijela vjerske zajednice sa sjedištem u inozemstvu.“

²⁸¹ Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, čl. 11.

²⁸² Ibid., čl. 15., 16.

²⁸³ Ibid., čl. 17.

²⁸⁴ Ibid.

od 15 godina može sam tražiti organiziranje vjerskog odgoja dok za mlađe tu izjavu daju roditelji, skrbnik ili više njih zajedno. Na zahtjev navedenih osoba vjeronauk se organizira kao izborni predmet koji se vodi po nastavnom planu i programu te po odredbama potpisanog sporazuma između države i određene vjerske zajednice.²⁸⁵ Kako bi se detaljnije obradila određena pitanja od zajedničkog interesa za Republiku Hrvatsku i pojedine vjerske zajednice, Zakon predviđa mogućnost sklapanja pojedinačnih sporazuma²⁸⁶ između Vlade RH i vjerske zajednice.

5. Srpska pravoslavna Crkva

Status Srpske pravoslavne crkve(u daljnjem tekstu: SPC) određen je gore spomenutim Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica, ali i posebnim sporazumom koji je Vlada RH sklopila sa SPC-om. SPC u Republici Hrvatskoj sastoji se od 5 eparhija²⁸⁷ koje su organski dijelovi SPC-a u Hrvatskoj. Ugovor između Vlade RH i SPC-a sklopljen je 2002. godine s ciljem da se posebno urede pitanja od zajedničkog interesa za RH i SPC. Sklapanjem ovog ugovora ponajprije je jasnije određena autonomija unutar organizacije SPC-a u Hrvatskoj. U članku 3. Ugovora uređeno je da slobodno uređivanje unutarnjeg ustrojstva Srpske pravoslavne Crkve u Hrvatskoj, osnivanje, mijenjanje i ukidanje episkopija i parohija te drugih pravnih osoba je u nadležnosti Svetog arhijerejskog sabora²⁸⁸. Iako postoji isključivo nadležnost Svetog arhijerejskog sabora za imenovanje, izbor i premještanje episkopa, o takvoj je odluci sabor ipak dužan obavijestiti Vladu RH. Nadalje druge bitna značajka uz unutarnju autonomiju je i organiziranje pravoslavnog vjeronauka. Iako je zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica postavljen temelj za davanje vjerske poduke vjerskih zajednica,

²⁸⁵ Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, čl. 13.

²⁸⁶ Takvi sporazumi su sklopljeni:

- sa Srpskom pravoslavnom Crkvom u Rep. Hrvatskoj odnosno s njenim organskim dijelovima u Hrvatskoj (5 eparhija) 12. 12. 2002.

- s Islamskom zajednicom u RH 12. 12. 2002.

- s Evangelističkom Crkvom u RH i Reformiranom kršćanskom Crkvom u RH 18. 6. 2003.

- s Evanđeoskom (Pentekostnom) Crkvom u RH, Kršćanskom adventističkom Crkvom u RH i Savezom baptističkih crkava u RH 4. 7. 2003.

- s Bugarskom pravoslavnom Crkvom u RH, Hrvatskom starokatoličkom Crkvom i Makedonskom pravoslavnom Crkvom u RH 10. 10. 2003.

- s Židovskom vjerskom zajednicom Bet Israel 27.10.2011.

-s Koordinacijom židovskih općina 06.11.2010.

- još su tri sporazuma potpisana sa tri protestantske vjerske zajednice kao rezultat presude Europskog suda za ljudska prava povodom presude u predmetu Savez crkava "Riječ života" protiv Republike Hrvatske a to su: Savez crkava Riječ Života, Crkva cjelovitog evanđelja i Protestantska reformirana Crkva u Hrvatskoj.

²⁸⁷ One su: Zagrebačko-Ljubljanska, Gornjokarlovačka, Dalmatinska, Slavonska i Osječko-Poljska, Baranjska.

²⁸⁸ Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Srpske pravoslavne Crkve u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa, NN 196-3109/2003., čl. 3.

ovim ugovorom se detaljnije razrađuje način na koji će se organizirati pravoslavni vjeronauk. Uz već gore navedene uvjete pod kojima se obavlja vjerska poduka, ugovor određuje i minimalan broj polaznika (7 polaznika) vjeronauka u redovitim okolnostima kao kriterij održavanja nastave, broj školski sati u kojima će pravoslavni vjeronauk biti zastupljen u srednjim i osnovnim školama (2 sata), osobe koje mogu izvoditi nastavu vjeronauka (osobe kojima je episkop izdao potvrdu o vjerskom mandatu odnosno vjeroučitelji) i njihove potrebne kvalifikacije te činjenicu da Sveti arhijerejski sabor izrađuje nastavne planove za poduku pravoslavnog vjeronauka uz suglasnost Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta.²⁸⁹ Pored obrazovanja detaljno je u člancima 17.-21. opisano obavljanje poslova dušobrižništva u zdravstvenim i institucijama socijalne skrbi, oružanim snagama, policiji te kaznionicama i zatvorima.

Ugovorom je također određen i način financiranja poslova dušobrižništva, ali i djelatnosti SPC koje se tiču promicanja općeg dobra²⁹⁰. Za financiranje je ključna podjela po parohijama. Naime, izračun sredstava koja se trebaju dodijeliti će se obaviti na način da se pomnoži broj parohija s iznosom koji odgovara dvjema bruto osnovicama za izračun plaća javnih i državnih službenika i namještenika. Prema odredbama Ugovora, iz izvještaja o broju parohija koje će

²⁸⁹ Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Srpske pravoslavne Crkve u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa, čl. 10. - 15.

²⁹⁰ Ibid., čl. 22.

„Kako bi Srpska pravoslavna crkva u Hrvatskoj mogla obavljati dušobrižništvo navedeno u članku 17. ovoga Ugovora, Republika Hrvatska će joj mjesečno davati iz godišnjeg državnog proračuna iznos koji odgovara dvjema bruto osnovicama za izračun plaća javnih i državnih službenika i namještenika pomnoženim sa brojem sveštenih osoba iz članka 17. ovoga Ugovora.“;

Čl. 23.

„Da bi Srpska pravoslavna Crkva u Hrvatskoj mogla na doličan način nastaviti svoje djelovanje na promicanju općeg dobra, Republika Hrvatska će joj mjesečno davati iz godišnjeg državnog proračuna iznos koji odgovara dvjema bruto osnovicama za izračun plaća javnih i državnih službenika i namještenika pomnoženim sa brojem parohija, koliko postoji u Republici Hrvatskoj na dan stupanja na snagu ovoga Ugovora u skladu sa stavkom 2. ovoga članka.

Episkopski savjet Srpske pravoslavne Crkve u Hrvatskoj će svake godine do 1. studenoga dostaviti ovlaštenom državnom uredu popis novih ili ukinutih parohija. U taj popis neće ulaziti parohije koje nemaju stalnog paroha, kao i novoosnovane parohije koje u gradu broje manje od 1500 vjernika, a na selu manje od 500.

Sredstva obračunata prema odredbi ovoga članka daju se za namjene označene u odredbi članka 17. stavka 2. Zakona. U novčani iznos, o kojem se govori u stavku 1. ovoga članka, osim troškova za uzdržavanje duhovnika i drugih vjerskih službenika, uključeni su i troškovi izgradnje i uzdržavanje crkava, crkvenih zgrada i vjerskih središta koja nisu u popisu kulturnih dobara, te doprinos za karitativnu djelatnost Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj.

Kada jedna parohija opslužuje tri ili više parohija iznos iz stavka 1. ovoga članka uvećava se za 25 % za tu parohiju.

Iznos iz stavka 1. i 4. ovoga članka i članka 22. ovoga Ugovora dostavljat će se Episkopskom savjetu Srpske pravoslavne Crkve u Hrvatskoj, odnosno njegovom središnjem fondu.

Ustanove iz ovoga članka dužne su poštivati zakone Republike Hrvatske o financijskom poslovanju.

Odredbe ovoga članka i članka 22. početi će se primjenjivati prve proračunske godine nakon stupanja na snagu ovoga Ugovora.“

biti odlučne za iznos sredstava koja se trebaju dodijeliti, izuzet će se one parohije koje nemaju stalnog paroha, novonastale parohije koje nemaju više od 1500 vjernika u gradu te 500 na selu. Uz navedene odredbe potrebno je još naglasiti i osnivanje mješovitog povjerenstva koje je sastavljeno od jednakog broja članova obiju ugovornih strana koje se brine o provođenju najbitnijih točaka ovog Ugovora te godišnjim izvještajima obavještava nadležna tijela o provođenju ovog Ugovora.

6. Islamska zajednica u Hrvatskoj

Kao i u slučaju SPC-e, odnos s Islamskom zajednicom u Hrvatskoj također je uređen posebnim ugovorom. Ugovor između Vlade RH i Islamske zajednice u Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa koncipiran je na jednak način kao i u slučaju SPC-e. Najviši vjerski i administrativni organ Islamske zajednice u Hrvatskoj je Mešihat, kojeg sačinjavaju 10 članova i predsjednik²⁹¹. Tako Mešihat odlučuje o osnivanju, ukidanju i mijenjanju džemata²⁹², medžlisa²⁹³ i drugih pravnih osoba. Islamska zajednica sukladno odredbama Ugovora ima također pravo na održavanje vjeronauka, pod istim kriterijima kao i SPC, samo se u ovom slučaju Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta koordinira sa Mešihatom Islamske zajednice u Hrvatskoj²⁹⁴. Ugovorom su poštovane određene posebnosti o naucima islama, pa se tako u državnim tijelima poštuje pravo na izbor prehrane vjernika Islamske zajednice²⁹⁵. Ugovorom je također zajamčeno pravo na dušobrižništvo u istim institucijama kao i u slučaju SPC-a, dakle zdravstvene ustanove, ustanove socijalne skrbi, kaznionice, zatvori, policija i oružane snage. Princip financiranja djelatnosti pružanja dušobrižništva i djelatnosti koje služe općem dobru je također identičan. U slučaju Islamske zajednice, iz popisa džemata na temelju kojih se određuje visina sredstava koja će biti dodijeljena Islamskoj zajednici izuzet će se oni džemati koji nemaju stalnog imama te oni novonastali džemati koji u gradu imaju manje od tristo, a u selu manje od sto vjernika²⁹⁶.

²⁹¹ Mešihat Islamske zajednice u Hrvatskoj, <http://islamska-zajednica.hr/o-nama/mesihat>, pristup 25. 2. 2016.

²⁹² Džemat kod muslimana predstavlja najosnovniju i najmanju organizacijsku jedinicu.

²⁹³ Medžlis je viša organizacijska jedinica koja u pravilu obuhvaća najmanje 7 džemata.

²⁹⁴ Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Islamske zajednice u Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa, NN 196/03 i 86/14.

²⁹⁵ Ibid., čl. 7.

²⁹⁶ Ibid., čl. 22., 23.

7. Židovska zajednica u Hrvatskoj

U Hrvatskoj postoje dva posebna i odvojena sporazuma koja se tiču Židovske zajednice u Hrvatskoj. Prvi sporazum je potpisan između Republike Hrvatske i Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj. Tim se sporazumom jamči autonomija u imenovanju vjerskih službenika, pravna osobnost svih 12 židovskih općina u Hrvatskoj, predavanje židovskog vjeronauka u školama (po istim kriterijima kao i gore navedene vjerske zajednice), pružanje dušobrižništva, slobodno osnivanje udruga karitativnog karaktera, slobodan pristup medijima te financiranje po istom principu kao i prije spomenute vjerske zajednice (Republika Hrvatska će mjesečno svakoj židovskoj općini dati iz državnog proračuna iznos koji odgovara jednoj bruto osnovici za izračun plaća javnih i državnih službenika i namještenika)²⁹⁷. Drugi sporazum sklopljen sa židovskom vjerskom zajednicom Bet Israel identične je naravi te se najviše razlikuje po principu financiranja. Republika Hrvatska ovoj vjerskoj zajednici dodjeljuje sredstva iz državnog proračuna koja odgovaraju 80 bruto osnovica za izračun plaća javnih i državnih službenika i namještenika.²⁹⁸

²⁹⁷ Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Koordinacije Židovskih općina o pitanjima zajedničkog interesa, 2012., NN 4-54/12

²⁹⁸ Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Židovske vjerske zajednice Bet Israel o pitanjima zajedničkog interesa, 2012., NN 4-55/12

XIII. Irska

1. Povijesni pregled

Govoreći o vjerskom pogledu na Irsku, ne možemo prvo ne spomenuti katoličanstvo. Neovisno o tome da Katolička Crkva nikada nije određena kao ona službena u državi, ostavila je dubok trag. Međutim, u Irskoj je duga povijest razdvajanja crkve i države, aktualna i danas. Krenuvši od najranijeg doba, za vrijeme Rimskog Carstva, u Irskoj je prepoznatljiv snažan utjecaj Kanonskog prava i samostanske organizacije, što se javlja kao posljedica podjele na manje političke jedinice. Uzrok tristoljetnih neprilika za Irce biva anglo-normanska dominacija, gdje su razilaženje Rima i Henrika VIII. 1534. te reforme Elizabete I. nametnule anglikansku vjeru, a katolici bivaju bitno ograničeni u korištenju svojih prava.²⁹⁹ Takozvana „Katolička emancipacija“ na značaju dobiva tek početkom 19. stoljeća, kada slabe ograničenja nametnuta proteklih godina. Irska nezavisnost dolazi svom koncu 1800. godine, prihvaćanjem Zakona o ujedinjenju ili *The Act of Union*. Od tada, pa sve do 1921., britanska vlast upravljala je Irskom. Kako je Zakon o ujedinjenju nalagao, crkve Engleske i Irske, također, trebaju biti ujedinjene u jednu, Ujedinjenu Englesku i Irsku Crkvu, osnovanu kao državnu. Zahtjev za vjerskim slobodama postavio je Daniel O'Connell, kada biva formiran zakon *The Roman Catholic Relief Act* iz 1829., koji vraća Katoličkoj Crkvi oduzeta prava. Nadalje, u ovom razdoblju zakoni od značaja su i *The Irish Church Act* iz 1869. za razdvajanje crkve i države te *The Matrimonial Causes and Marriage Law Amendment*, koji državnim tijelima daje ovlasti nad stvarima vezanim uz brak. Irska borba za nezavisnost bila je centralni problem 20. stoljeća. Budio se irski nacionalni osjećaj, a za odvajanje od Britanije, jedan od najsnažnijih faktora biva upravo religija. Oba dokumenta, Sporazum između Velike Britanije i Irske (*The Treaty between Great Britain and Ireland*) iz 1921. te Ustav slobodne države (*Free State Constitution*) iz 1922. proglašavaju razdvajanje crkve i države, a potonji priznaje i vjersku slobodu. Unatoč navedenom, politička borba u Irskoj se

²⁹⁹ Vojno osvajanje i ekonomska dominacija bili su povod nametanju anglikanske vjere u Irskoj. Katolicima su ograničavana mnoga prava: zabrana političkog djelovanja, ograničena mogućnost stjecanja zemlje...

nastavlja. Iste godine otpočeo je Građanski rat. Po njegovom završetku, 1923. godine, Eamon de Valera, vodio je izradu nacrtu sadašnjeg Ustava, prihvaćenog 1937. godine.³⁰⁰

2. Ustavno uređenje (*Bunreacht na hÉireann*) iz 1937.

Danas je u Irskoj aktualan Ustav iz 1937., gdje je za odnos crkve i države važan peti amandman, iz 1972. godine. Tada je iz Ustava izbačena odredba, koja je bila sastavni dio 44. članka i danas posvećenog uređenju odnosa crkve i države, gdje je Katoličkoj Crkvi osiguran poseban položaj i priznate druge navedene religije.³⁰¹

Valjalo bi krenuti od same preambule Ustava koja započinje invokacijom: „U ime Najsvetijeg Trojstva, od Kojeg sva vlast izvire i u Kojem, na našem koncu, sva djela, ona čovječja i državna, trebaju biti upućena“.³⁰² Iako se ova odredba čini uobičajenom za ustav zemlje s određenim kršćanstvom kao državnom religijom i ograničenom neutralnošću, u Irskoj to nije slučaj. Prema trenutnoj verziji irskog Ustava, tri glavna načela definiraju odnos države s religijama: sloboda religije, razdvajanje crkve i države i neutralnost. Kako je već spomenuto, taj odnos je definiran 44. člankom Ustava.

Prvi stavak, koji je izazvao nešto polemika oko svoje interpretacije, navodi kako država priznaje i poštuje javno štovanje zbog Svemogućeg Boga, čije će ime biti poštovano i u koje će se tako postupati i s religijom.³⁰³ Problem interpretacije navedenog nastaje zbog pojma „Svemogući Bog“ koji zaslužuje štovanje, što bi bilo ograničavajuće samo na monoteističke religije, međutim, Vrhovni sud drži da se ta dužnost ne smatra povlasticom samo za kršćansku vjeru. Nadalje, kontroverzna je obveza koju navedena stipulacija nameće državi.

³⁰⁰ Garcimartín, Carmen, Religion and the Secular State in Ireland, Martinez-Torron, Javier, Cole Durham Jr., Cole, Religion and the Secular State National Reports, The International Center for Law and Religion Studies Brigham Young University, Provo, Utah, 2010., str. 403.- 405.

³⁰¹ Izbačene odredbe iz članka 44.: „2° *The State recognizes the special position of the Holy Catholic Apostolic and Roman Church as the guardian of the Faith professed by the great majority of the citizens.* 3° *The State also recognizes the Church of Ireland, the Presbyterian Church in Ireland, the Methodist Church in Ireland, the Religious Society of Friends in Ireland, as well as the Jewish Congregations and the other religious denominations existing in Ireland at the date of the coming into operation this Constitution.*“; Garcimartín, op. cit., str. 407.

³⁰² Constitution of Ireland, 1937., preambula (slobodni prijevod): „*In the Name of the Most Holy Trinity, from Whom is all authority and to Whom, as our final end, all actions both of men and States must be referred.*“
Roinn an Taoisigh, Department of the Taoiseach,
http://www.taoiseach.gov.ie/eng/Historical_Information/The_Constitution/February_2015_-_Constitution_of_Ireland_.pdf, pristup 7. 2. 2016.

³⁰³ Ibid., čl. 44. (slobodni prijevod): „*The State acknowledges that the homage of public worship is due to Almighty God. It shall hold His Name in reverence, and shall respect and honour religion.*“

Mnogo je tumačenja, no jedino jasno ograničenje navedenom je odredba 2. stavka u 44. članku koja zabranjuje državnu potporu bilo koje religije.³⁰⁴

Ustav dalje, 44. člankom, 2. stavkom stipulira slobodu savjesti, vjeroispovijesti i prakticiranja religije, koji su predmet javnog reda i morala te zajamčeni svakom građaninu. Kako je već spomenuto zabranjuje se državna potpora bilo kojoj religiji te država neće nametati ograničenja ili diskriminirati temeljem religijske vjeroispovijesti, vjerovanja ili statusa. Ustav sadrži i odredbe o vjerskom obrazovanju te unutarnjoj autonomiji vjerskih organizacija, no više o tome dalje u tekstu.

3. Vjersko obrazovanje

Irski Ustav sadrži i odredbe o vjerskom obrazovanju. Već dobro nam poznati 44. članak u drugom stavku tako također nalaže da što se tiče državne pomoći školama, zabranjena je diskriminacija vjerskim temeljem, a niti se djeca smiju diskriminirati s obzirom na to pohađaju li ili ne vjersko obrazovanje u školi koja prima državnu financijsku pomoć. Dakle, diskriminacija je zabranjena na osobnoj razini jednako kao i unutar obrazovnog sustava.³⁰⁵

Iako se crkve smatraju slobodnim organizacijama, osnovno obrazovanje je gotovo u potpunosti pod njihovim okriljem s državnom potporom, koja može biti financijska za pojedine škole ili osiguravanjem djeci besplatnog prijevoza do najbliže škole koju vodi vjerska zajednica. Većina srednjih škola je vjerski orijentirana, no Vlada i njima velikim dijelom pomaže pri pokrivanju troškova osoblja i školskih zgrada. S obzirom na irsku orijentiranost razdvajanju crkve i države, navedeno može biti iznenađujuće, uzimajući u obzir i navedene odredbe 44. članka Ustava. Stoga, Ministarstvo obrazovanja daje jednaka sredstva školama, neovisno o vjerskoj orijentiranosti, primjerice, financira islamsku školu u Dublinu.³⁰⁶

³⁰⁴ Garcimartín, op. cit, str. 406., 407.

³⁰⁵ Constitution of Ireland, op. cit. bilješka 302, čl. 44.

³⁰⁶ Cranmer, op. cit., str. 18.

4. Autonomija vjerskih organizacija i njihovo pravno uređenje

Nadalje, u Ustavu je navedeno da će svaka vjerska organizacija imati pravo uređivati vlastite poslove; posjedovati, stjecati te upravljati svojim posjedom; pokretninama i nekretninama. Također omogućeno im je održavanje institucija za vjerske i karitativne svrhe.³⁰⁷ Međutim, Ustav nigdje ne definira pojam vjerske organizacije. Vrhovni sud je u stvari članka 26. i Zakona o jednakosti pri zapošljavanju (*Employment Equality Bill*) naveo kako je izraz vjerska organizacija mišljen kao generičan i dovoljno širok da podrazumijeva razne crkve, vjerska udruženja i vjerske kongregacije, kojim god nazivom se one same opisuju. Stoga, vjerska autonomija u Irskoj znači da je svakoj takvoj organizaciji dopušteno da stvori vlastiti sustav: crkveni sud, s nadležnošću isključivo za unutarnje stvari organizacije, kao što su disciplinski slučajevi. Međutim, takve odluke crkvenih sudova, vjerskih tijela ili vjerskih autoriteta nemaju nikakvog utjecaja na državno pravo.³⁰⁸

U pravilu, crkve i vjerska tijela imaju status vrste neprofitnih udruženja (*unincorporated associations*). Iako niti jedna norma ne sprječava crkve od traženja statusa korporativnog tijela, ne postoji pravni postupak kojim bi im se to omogućilo, no u praksi, to ne predstavlja problem. Također, u Irskoj ne postoji registar crkava. Javne vlasti mogu pokrenuti postupke za stavljanje crkvenih zgrada na popis objekata od interesa te ih na taj način očuvati.³⁰⁹

Ne postoji opće izuzeće vjerskih tijela i crkava od poreza na dodanu vrijednost. Međutim, crkve koje obavljaju karitativnu djelatnost su izuzete od oporezivanja. Postoje još neka porezna izuzeća, kao što je ono za zemlju i građevine namijenjene isključivo štovanju.³¹⁰

5. Zabrana bogohuljenja

Članak 40. Ustava, u stavku 6. između ostalog, navodi da se objave ili izjašnjavanja bohohulnog, buntovničkog ili neprimjerenog sadržaja smatraju kaznenim djelom koje će biti kažnjen u skladu sa zakonom.³¹¹ Prvi Zakon o kleveti (*Defamation Act*) donesen je 1961. godine te proglasio bogohuljenje zakonom propisanim kaznenim djelom. Unatoč navedenom,

³⁰⁷ Constitution of Ireland, op. cit. bilješka 302, čl. 44. st. 2. točka 5.

³⁰⁸ Garcimartín, op. cit, str. 411., 412.

³⁰⁹ Ibid, str. 412., 413.

³¹⁰ Ibid, str. 413.

³¹¹ Constitution of Ireland, op. cit. bilješka 302, čl. 40. st. 6. točka 1: „*The publication or utterance of blasphemous, seditious, or indecent matter is an offence which shall be punishable in accordance with law.*“

nije bio primjenjiv u praksi jer sam pojam bogohuljenja nije bio definiran.³¹² Ministar pravosuđa, Dermont Ahern, predložio je amandman o bogohuljenju, koji je danas kao 36. odjeljak, sastavni dio Zakona o kleveti iz 2009. godine.³¹³ Zakon navodi da osoba, koja objavi ili se bogohulno izjašnjava, bit će kriva za kazneno djelo i kažnjena maksimalnom kaznom od 25 000€. ³¹⁴ Ovakva odredba izazvala je mnogo nesuglasica. Ahern se branio govoreći da je postupao u skladu s Ustavom. Neovisno o tome, predsjednik McAleese savjetovao se s Državnim vijećem (*the Council of State*) treba li provjera ustavnost zakona biti ostavljena Vrhovnom sudu. Predsjednik je zakon potpisao 23. srpnja 2009., a stupio je na snagu 1. siječnja 2010. godine.³¹⁵

³¹² Garcimartin, op. cit, str. 419., 420.

³¹³ Cranmer, op. cit., str. 18.

³¹⁴ Defamation Act, 2009., odjeljak 36.: „ (1). *A person who publishes or utters blasphemous matter shall be guilty of an offence and shall be liable upon a conviction on indictment a fine not exceeding €25,000. (2) For the purposes of this section, a person publishes or utters blasphemous matter if—(a) he or she publishes or utters matter that is grossly abusive or insulting in relation to matters held sacred by any religion, thereby causing outrage among a substantial number of the adherents of that religion, and (b) he or she intends, by the publication or utterance of the matter concerned, to cause such outrage. (3) It shall be a defence to proceedings for an offence under this section for the defendant to prove that a reasonable person would find genuine literary, artistic, political, scientific, or academic value in the matter to which the offence relates. (4) In this section „religion” does not include an organisation or cult—(a) the principal object of which is the making of profit, or (b) that employs oppressive psychological manipulation—(i) of its followers, or(ii) for the purpose of gaining new followers“.*, Irish Statute Book,

<http://www.irishstatutebook.ie/eli/2009/act/31/enacted/en/print#sec36>, pristup 6. 2. 2016.

³¹⁵ Cranmer, op. cit., str. 18.

XIV. Italija

1. Povijesni pregled

Od početka moderne talijanske povijesti, odnos državne i crkvene organizacije je uvijek bio odnos koji je lučio mnogo više političkog značaja nego u mnogim drugim državama. To je razumljivo ako se uzme u obzir da je teritorij, koji danas znamo kao Italija, uvijek bio uže okruženje svim papama te da su oni na tom području vršili najveći politički utjecaj koji su mogli. Takav odnos nije se mogao radikalno promijeniti te je u tom pogledu značajka odnosa crkve i države u Italiji da se sastoji u postupnom ograničenju kojeg crkva ima nad državom. Kao najbolji primjer može poslužiti Ustav Kraljevine Piemonte i Sardine iz 1848³¹⁶ koji je rimokatoličku vjeru proglasio jedinom državnom vjerom³¹⁷. Čak i nakon ujedinjenja Kraljevine Italije, kada je gore navedena kraljevina imala primarni utjecaj, taj Ustav ostaje na snazi kao Ustav cijele Kraljevine Italije. Snaga tog dokumenta najbolje se ogleda u činjenici da on nastavlja biti na snazi u idućih sto godina sve do donošenja novog talijanskog Ustava. Istina, radi se o razdoblju postupnog snižavanja utjecaja crkve u društvu što ukazuje i na činjenicu da je crkva gledala na državu kao određenu prijetnju za njen opstanak u tom vremenu. Neki državni dokumenti iz toga vremena dobro ukazuju na takvo stanje te se to može vidjeti kroz donošenje mogućnosti na sklapanje građanskog braka ili povećane kontrole države na dobrotvore organizacije koje su prije bile pod većim utjecajem crkve³¹⁸. Međutim, za temu ovoga izlaganja najbitniji događaj u tom vremenu ipak treba biti potpisivanje Lateranskih ugovora iz 1929. godine. Dobro poznata politička situacija u Italiji tijekom tog razdoblja ukazuje na to da je Lateranski ugovor bio pokušaj smirivanja odnosa sa crkvom i pružanje istoj donekle sigurniji položaj³¹⁹. Talijanskim ustavom iz 1948. godine mnoge značajke Lateranskih ugovora bit će potvrđene no tek razdoblje 1980.-ih donijet će posebno uređenje odnosa države i ostalih vjerskih zajednica koje su možda čak predugo bile zanemarene.

³¹⁶ Poznat pod nazivom *Statuto Albertino* donesen za vrijeme kralja Karla Alberta I. 4. ožujka 1848.

³¹⁷ Ferrari, Alessandro, Ferrari, Silvio, Religion and the Secular State: The Italian case, *Cardozo Electronic Law Bulletin*, vol. 16(1) 2010 Special Issue - Italian National Reports to the 18th World Conference on Comparative Law, 2010., Washington, str. 434.

³¹⁸ Ibid.

³¹⁹ Stvaranje države Grada Vatikana uzima se kao možda i najbitnija stavka ovog ugovora.

2. Lateranski ugovori iz 1929.

Kao što je u prvom dijelu teksta već rečeno, Lateranski ugovori bili su rezultat težnje da se donekle umiri odnos države i crkve koji je bio narušen od trenutka ujedinjenja Kraljevine Italije, ponajprije aktima koje su donosile liberalne struje. Lateranski ugovori sastoje se od tri jednako bitna ugovora koja se mogu sagledati odvojeno, ali donekle čine cjelinu. U prvom, a po mnogima i povijesno najvažnijem, je konstituirala Država Vatikan te se Italija obvezuje priznati suverenost Svete Stolice nad tim područjem. Papa je zauzvrat priznao Rim kao glavni grad Kraljevine Italije. U drugom dokumentu (*Concordato*)³²⁰ se Svetoj stolici priznaju duhovne ovlasti, a bitna značajka je primjerice da je crkveno sklopljenom braku data ista pravna snaga kao i građanskom. 1. člankom Ugovora utvrđuje se da Italija priznaje stanje propisano Ustavom iz 1848. te da je rimokatolička vjera jedina i državna vjera u Italiji³²¹. Treći dokument je financijska nagodba (*Convenzione finziaria*) između dviju strana koji se odnosi na izgubljeno područje i imovinu Svete Stolice potpisivanjem ugovora. Naime, Svetoj Stolici je bilo ustupljeno, što u zajmu što u gotovom novcu, ukupno 1750 milijuna lira.³²² Jedan od uvjeta za ovako pogodne stavke ugovora, po crkvi je definitivno bila odredba o isključenju njenog političkog uplitanja u politički život u Italiji³²³. Iako su ugovori unijeli dosta nemira među pojedinim članovima klera, oni su ostali na snazi sve do njihove izmjene 1984. godine. Ugovori su bili rješenje pitanja koje je opterećivalo crkvenu organizaciju više od 60 godina nakon etabliranja monarhije, a ujedno su po mnogima bili instrument pridobivanja crkve i moći koju ona predstavlja od strane fašističkih snaga predvođenim Mussolinijem³²⁴. Ta tvrdnja se nažalost po mnogo čemu pokazala istinitom kad se uzmu u obzir nemiri na relaciji crkva- država tijekom tridesetih godina dvadesetog stoljeća

3. Ustav iz 1948.

Vjerske slobode i odnos vjerskih zajednica u Italiji nalaze svoj izvor u vrhovnom dokumentu Talijanske Republike. U nekoliko članaka, a najprije u 7. članku, postavljen je odnos države prema vjerskim zajednicama kroz jedno kapitalno načelo. Naime, 7. članak talijanskog Ustava

³²⁰ Enciklopedija.hr, Lateranski ugovor, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=35553> , pristup 9. 10. 2015.

³²¹ Cranmer, op. cit., str.19.

³²² Lateranski ugovor, op. cit. bilješka 320

³²³ De Beaufort, Hägg, van Schie, op. cit., str. 143.

³²⁴ Mirošević, Franko, Sukob Vatikana i fašizma 1931. prikazan u hrvatskom tisku, *Croatica Christiana periodica* , god. 33 (2009), 63, Zagreb, 2009., str. 186.

naglašava da su država i Katolička Crkva neovisne jedna o drugoj te da svaka funkcionira u svojoj zasebnoj sferi. Ovaj članak upućuje na to da je njihov odnos uređen Lateranskim ugovorima te da izmjene, koje se tiču istih, ne moraju proći proceduru za izmjenu ustavnim amandmanima.³²⁵ 8. člankom se određuje da sve vjerske skupine, izuzev Katoličke Crkve (njihov odnos reguliran Lateranskim ugovorima), imaju pravo na samoorganizaciju po svojim vlastitim statutima, naravno uz rezervu, da se isti ne kose s talijanskim zakonima. Njihovi odnosi se reguliraju zakonom s obzirom na dogovor njihovih predstavnika s državom.³²⁶ Takvi sporazumi između države i vjerskih zajednica u Italiji su poznati kao *intese*. Nadalje, 19. člankom jamči se pravo svakome da slobodno prakticira svoju vjeru samostalno ili u većoj skupini ljudi te se dopušta slavljenje vjerskih blagdana u privatnosti ili u javnosti sve dok se takav način prakticiranja vjere ne kosi s moralom društva.³²⁷ Naredni članak Ustava pruža zaštitu svim vjerskim zajednicama da njihovo konstituiranje, svrha te vjerski karakter ne može biti temelj za stvaranje bilo kakvog posebnog poreznog opterećenja ili drugih fiskalnih ograničenja prema njima.³²⁸ Ustav je donesen točno 100 godina nakon Ustava iz 1848. u čemu treba naravno vidjeti i dosta simbolike. Tih sto godina je barem na relaciji crkva - država, konstantno „trzanje“ što se tiče utjecaja jednih prema drugima. Ovim dokumentom je postavljen temelj na kojem će se zasnivati svako naredno određivanje prava i obveza vjerskih zajednica do kojeg će u godinama od donošenja ovog Ustava, kao što ćemo dalje vidjeti, doći.

4. Sporazumi države i vjerskih zajednica

Članak 7. i 8. talijanskog Ustava stvaraju princip bilateralnosti³²⁹ odredbom da će se s drugim vjerskim zajednicama posebnim sporazumom odrediti njihov konkretan položaj prema državi. Godine 1984. sklopljen je sporazum između države i Katoličke Crkve poznat pod nazivom *Villa Madama*. Sporazum je ujedno i zamjena za Lateranske ugovore sklopljene još 1929. Ovaj donekle okvirni sporazum je postao temelj za kasnije pojedinačne sporazume između države i Katoličke Crkve kao što su primjerice: sporazumi koji reguliraju crkvene posjede i vlasništvo, sporazum o vjerskim praznicima, zaštita kulturološkog i vjerskog naslijeđa. Možda najbitnije promjene ovim dokumentom su različit način financiranja crkve koji je

³²⁵ Constitution of the Republic of Italy, 1947., Official Gazette 298/1947, čl.7.

³²⁶ Ibid., čl.8.

³²⁷ Ibid., čl.19.

³²⁸ Ibid., čl.20.

³²⁹ Ferrari, Ferrari, op. cit., str. 437.

promijenjen u cijeloj osnovi te obveza vjerskog obrazovanja u školama. Naime, postavljen je princip financiranja za Katoličku Crkvu i ostale nekatoličke vjerske zajednice koje imaju potpisan sporazum s državom, gdje je na volju poreznog obveznika ostavljeno u kojem će smjeru poslati svoj porez u visini do 0,8 % od ukupne porezne obveze. Na taj način porezni obveznik u svojoj poreznoj prijavi odlučuje hoće li taj dio novca biti proslijeđen talijanskoj državi s ciljem borbe protiv gladi u svijetu, prirodnih katastrofa i pomoći izbjeglicama u svijetu, ili će novac biti proslijeđen Katoličkoj Crkvi ili nekoj drugoj vjerskoj zajednici, koja ima potpisan sporazum s državom, naravno po volji poreznog obveznika.³³⁰

Vjersko obrazovanje u državnim školama također predstavlja bitnu odredbu kad se uzme u obzir privrženost Talijana vjerskoj tradiciji. Naime, katolički vjeronauk mora biti predmet u svim državnim školama. Sustav funkcionira na način da biskup predlaže učitelje vjeronauka za područje svoje biskupije, dok njihovo zaposlenje i plaće regulira nadležno državno tijelo za obrazovanje. Naravno, ovdje se ipak radi o izbornom predmetu kojeg učenici koji ne žele, ne moraju pohađati. Alternativa je postavljena u vidu vjeronauka vjerske zajednice koja ima potpisanu *intesa* s državom, no bitna je razlika u tom slučaju da plaće njihovih predavača neće biti podmirene iz državnih sredstava.³³¹

Ostale vjerske zajednice su također sklopile svoje posebne sporazume s državom³³². Među njima je najbitnije istaknuti sporazume između države i Valdezijske zajednice, Pentokosalne Crkve, sporazum sa Židovskom vjerskom zajednicom, Evengelističko-baptističkom unijom te Luteranskom Crkvom. Međutim, u svim ovim slučajevima se javlja niz problema kod potpisivanja takvih sporazuma, koji se najjednostavnije mogu objasniti postojanjem dosta zamršenog institucijskog okvira kod potpisivanja istih. Naime, da bi jedna vjerska zajednica uopće pristupila potpisivanju ovakvog sporazuma, trebala bi imati svoje predstavništvo na državnoj razini, što je za neke zajednice, kao primjerice islam, dosta veliki problem. Nadalje, javlja se problem povećane diskrecije države kod odobravanja prava unutar okvira sporazuma od strane države, što je rezultiralo time da većina ovih potpisanih

³³⁰ Cranmer, op. cit., str. 20.

³³¹ Morris, R. M., Church and State - Some Reflections on Church Establishment in England, UCL, 2008., London, str. 44.

³³² Pravo vjerskih zajednica na potpisivanje *intesa* se izvlači iz uvodnih ustavnih provizija. Međutim, ono što ustavne odredbe ne određuju je broj kriterija koje vjerske zajednice moraju ispuniti za potpisivanje ovakvog sporazuma. Potpisivanje intese se potvrđuje aktom koji izdaje zakonodavno tijelo uz napomenu da se ipak radi o velikoj diskrecijskoj ovlasti zakonodavnog tijela.

sporazuma ima dosta sličnosti te bi neki čak rekli da su kopije jedni drugih.³³³ Tome se treba također dodati i činjenica da postoji dosta sporazuma koji čekaju svoju ratifikaciju parlamenta, čak iako su potpisani, što na kraju daje uvid samo u „na papiru“ propisanu jednakost među vjerskim zajednicama.

Izloženim se može zaključiti da u Italiji treba razlikovati tri različita modela odnosa vjerskih zajednica s državom, a to su: onaj koji ima Katolička Crkva, onaj koji imaju vjerske zajednice koje su potpisale *intese* te status vjerskih zajednica koje nemaju potpisan sporazum s državom.³³⁴

Za sam kraj izlaganja o Italiji smatram da je korisno istaknuti presudu Europskog suda za ljudska prava koja uvelike ukazuje na jak vjerski karakter ove države. Presuda Lautsi protiv Italije je presuda koja utvrđuje da prisutnost raspela u učionicama državnih škola nikako ne predstavlja kršenje pravila Europske konvencije o ljudskim pravima.³³⁵ Presuda se može gledati na dosta pozitivan način kad se uzme u obzir njen zaključak, a to je činjenica da prisutnost raspela u konkretnom slučaju, a općenito svakog vjerskog simbola ni u kojem slučaju, ne kosi se s pravilima sekularizma.

³³³ Ferrari, Ferrari, op. cit., str. 439.

³³⁴ Morris, op. cit., str. 43.

³³⁵ Lautsi v. Italy, ECRH, file:///C:/Users/korisnik/Downloads/001-104040.pdf, pristup 10. 10. 2015.

XV. Latvija

1. Povijesni pregled

Prije njemačke ekspanzije u 12. stoljeću, latvijski teritorij bio je dom mnoštva baltičkih plemena (*zemgali, kurschi, latgali*), među kojima je najrašireniji oblik religije bio poganizam (*Dievturība*). Prema povijesnim podacima, ruski svećenici otpočeli su propovijedati pravoslavnu religiju u Latviji tijekom 9. i 10. stoljeća. Godine 1180., njemački redovnik Meinhardt počeo je propovijedati u Latviji. Nakon Meinhardtovog neuspješnog pokušaja preobraćenja baltičkih poganskih plemena na kršćanstvo, papa je odobrio njegov zahtjev za pokretanjem Križarskog rata na Baltiku, s ciljem pokrštavanja tamošnjeg stanovništva. Slijedila je njemačka invazija Latvije, pod čijom je kontrolom, s povremenim prekidima, ostala do 18. stoljeća. Luteranska se doktrina širila utjecajem njemačkih zemljoposjednika, što je bilo temelj za razvoj protestantizma. Latvijska evangelička luteranska Crkva osnovana je 1594. godine. U 18. stoljeću, nakon što Šveđani bivaju poraženi u Nordijskom ratu, Latvija je uključena u Rusko Carstvo. Rusi su pokušavali preobratiti latvijsko stanovništvo „carevoj vjeri“. Pravoslavna religija nije se popularizirala, iako joj se određen broj Latvijaca priklonio. U drugoj polovici 17. stoljeća, nedugo nakon odvajanja od službene Ruske ortodoksne (pravoslavne) Crkve, starokršćani postaju aktivni u Latviji. Unatoč tome što je Latvija bila dio Ruskog Carstva, stari pravoslavni vjernici ondje su pronašli utočište zbog drukčije i liberalnije vjerske politike. Latvijski stari pravoslavni vjernici, najveća su grupacija starokršćanske pravoslavne vjeroispovijesti na svijetu, a u *Grebenschikov* crkvi u Rigi, nalazi se najveća kongregacija starokršćana. Republika Latvija osnovana je 1918. te je postojala sve do sovjetske okupacije 1940., a drugo razdoblje Latvijske neovisnosti započelo je 1991. godine. Proglas o nezavisnosti demokratske Republike Latvije omogućen je u velikoj mjeri zbog obećanja osnivača države, ujedno predstavnika katolicizma, da će potpisati sporazum sa Svetom Stolicom o pravnom statusu rimokatolika u državi. Tako je teritorijalno jedinstvo latvijske države ovisilo o vjerskoj toleranciji prema katolicima.³³⁶

³³⁶ Balodis, Ringolds, *The Constitutional and Administrative Aspects of State and Church Regulation in the Republic of Latvia*, Martinez-Torron, Javier, Cole Durham Jr., Cole, *Religion and the Secular State National Reports*, The International Center for Law and Religion Studies Brigham Young University, Provo, Utah, 2010., str. 476., 477.

Europski utjecaj u Latviji, što se odnosa crkve i države tiče, počeo je ubrzo po početku drugog perioda nezavisnosti. Taj je period započeo Deklaracijom o restauraciji nezavisnosti Republike Latvije, koju je izdalo Vrhovno vijeće Latvijske Sovjetske Socijalističke Republike 4. svibnja 1990. godine, čime je ujedno počelo i ubrzano jačanje zaštite ljudskih prava. Nedugo po usvajanju Deklaracije nezavisnosti, Latvija je pristupila 51 međunarodnom dokumentu na polju zaštite ljudskih prava. Nakon 4. svibnja, na snagu je vraćen latvijski Ustav iz 1922. godine. Latvijski je Parlament 10. prosinca 1991., usvojio Zakon o ljudskim i građanskim pravima i obavezama. Godine 2000. Republika Latvija potpisala je sporazum sa Svetom Stolicom. Taj se sporazum ne tiče izravno odvajanja crkve i države ili vjerske slobode drugih crkava, no prisilio je latvijsku Vladu da riješi probleme jednakosti tradicionalnih crkava. Slijedom navedenog, od 2009. godine, latvijski luterani, pravoslavci, starokršćani, metodisti, baptisti, adventisti i židovi također imaju ugovore s Vladom kojima se štite njihova prava.³³⁷

2. Ustavno uređenje, Ustav Republike Latvije (*Satversme*) iz 1922. godine

Što se latvijskog Ustava tiče, donesen je 1922. godine i to ga čini najstarijim ustavom istočne i središnje Europe koji je još uvijek na snazi. Usvojila ga je Ustavotvorna skupština Latvije (*Satversmes sapulce*) 15. veljače spomenute godine.³³⁸ Najznačajniji amandman je onaj iz 1998. godine, kada je u Ustav implementirano novo poglavlje o temeljnim ljudskim pravima, među kojima je i ono vjerskoj slobodi. Tri godine prije, 1995., donesen je i Zakon o vjerskim organizacijama.³³⁹

Danas su u Latviji prisutne tri crkve s približno jednakim udjelima populacije, o čemu izvješćuje Ministarstvo pravosuđa. To su rimokatolička s 22.7 %, luteranska 19.7 % i ortodoksno kršćanska sa 16.8 %.³⁴⁰

³³⁷ Balodis (The Constitutional and Administrative Aspects of State and Church Regulation in the Republic of Latvia), op. cit., str. 477.

³³⁸ Jarinovska, Kristīne, Popular Initiatives as Means of Altering the Core of the Republic of Latvia, *Juridica International, Law Review* 2013 - XX, University of Tartu (1632), 2013.

³³⁹ Balodis, Ringolds, The Recent Developments of Latvian Model of Church and State Relationship: Constitutional Changes Without Revising of Constitution, University of Latvia, Riga, 2009., str. 8.

³⁴⁰ U. S. Department of State, International Religious Freedom report for 2012; Latvia, 2012., <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2012religiousfreedom/index.htm?year=2012&dliid=208332#wrapper>, pristup 27. 11. 2015.

Latvijski Ustav o vjerskoj slobodi govori u 8. poglavlju (temeljna ljudska prava), 99. članku gdje stoji da svatko ima pravo na slobodu misli, savjesti i religije te da će crkva biti odvojena od države.³⁴¹ Takav odnos detaljnije je uređen gore navedenim Zakonom o vjerskim organizacijama iz 1995. godine.

2. 1. „Tradicionalne“ i „nove“ religije

U praksi, Latvija je djelomično sekularna država, iako Ustav navodi razdvajanje države od crkve, tome nije uvijek tako. Država nije izravno povezana ni s jednom religijom, niti u pitanje dolazi vjerska tolerancija, već je sporna interpretacija spomenutog ustavnog članka 99., jer nije specificirano gdje je linija koja odjeljuje crkvu od države. Crkva i država su odvojene, međutim ako govorimo o uvjetima koji ih razdvajaju, tada oni ne postoje. Praktična postupanja države često su proturječna načelu postavljenom u spomenutom članku Ustava.³⁴²

Temeljem navedenog, nema državne religije, prema 51. članku Građanskog zakona Latvije i prema osnovi prava na ženidbu, prisutna je podjela na one „tradicionalne“ (luterani, rimokatolici, pravoslavci, takozvani stari vjernici, baptisti, metodisti, adventisti i židovi) te „nove“ religije. Za svaku od tradicionalnih, latvijski parlament usvojio je poseban zakon (osim s katoličkom koja ima međunarodnu ugovornu zaštitu).³⁴³

3. Zakon o vjerskim organizacijama iz 1995. godine

Zakon se, među ostalima, bavi i pitanjima uređivanja odnosa vjerskih zajednica, konceptom vjerske organizacije, promiče jednakosti bez obzira na vjersku pripadnost, uređuje osnove odnosa države i takvih zajednica, njihov utjecaj na obrazovanje te postupak osnivanja, njihovim institucijama i pravima.³⁴⁴

U 2. odjeljku ovog Zakona navedena mu je svrha, koja će biti omogućiti stanovnicima Latvije pravo na vjersku slobodu, što uključuje i pravo izražavanja pojedinčeva stava o njoj, pravo

³⁴¹ Latvijas Republikas Satversme, 1922., Valdības Vēstnesis 141/1922, čl. 99. : „Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion. The church shall be separate from the State.“

³⁴² Balodis (The Recent Developments of Latvian Model of Church and State Relationship: Constitutional Changes Without Revising of Constitution), op. cit., str. 8.

³⁴³ Ibid.

³⁴⁴ Zakon o religijskim organizacijama, 1995., Latvijas Vēstnesis, 146/1995

pripadati joj, samostalno ili unutar zajednice ili ne pripadati niti jednoj religiji uopće ili promijeniti religijsku pripadnost. Također, osigurana je sloboda izvođenja bilo kakvih aktivnosti povezanih s religijom kao i izražavanje takvih stajališta. Ovim Zakonom se u skladu s Ustavom i međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima reguliraju javni odnosi temeljeni za slobodi savjesti i vjerskih aktivnosti takvih organizacija.³⁴⁵

Odredbe ovog Zakona koje se odnose na odvajanje crkve od države nalaze se u 5. odjeljku. Institucije Republike Latvije, kao u države odvijene od crkve, bit će sekularne prirode i vjerske organizacije obavljat će državne funkcije samo u slučaju ako je tako propisano zakonom. Država štiti prava vjerskih organizacija osiguranih Zakonom te nema prava, što uključuje njene javne i druge organizacije i tijela lokalne vlasti, intervenirati u odnosu na aktivnosti vjerskih organizacija. Također, priznaje roditeljima i skrbnicima pravo odgajati djecu u skladu s vlastitim vjerskim uvjerenjima.³⁴⁶

Iako vlada ne zahtijeva registraciju vjerskih zajednica, ona donosi određene privilegije, kao što je status pravne osobe, koji pak omogućava posjedovanje nekretnina ili neke porezne olakšice. Također olakšava organiziranje javnih okupljanja. Kao vjerska skupina može se prijaviti barem 20 osoba (po uvjetom da se nalaze u registru stanovništva). Kongregacije koje

³⁴⁵Zakon o religijskim organizacijama 1995., odjeljak 2. : „*The Law On Religious Organisations, observing the Constitution of the Republic of Latvia, as well as international agreements regarding human rights in the field of religion, shall regulate public relations which are formed when implementing freedom of conscience and performing the activities of religious organisations. The purpose of the Law is to guarantee the inhabitants of Latvia with the right to religious freedom, which includes the right to freely express their opinion towards religion, individually or together with others to turn to any religion or not turn to any of them, freely change their religion or other faith, perform religious activities as well as express their religious conviction, observing the existing legislative enactments in force.*“ ;

³⁴⁶ Ibid., odjeljak 5.: „*1. In the Republic of Latvia, the State is separate from the church. State institutions have a secular nature and religious organisations shall only perform State functions in cases prescribed by laws. 2. The State shall protect the rights of religious organisations provided for in the Law. The State and local governments and the institutions thereof, as well as public and other organisations shall have no right to intervene in the religious activities of religious organisations. 3. The State recognises the right of parents and guardians to raise their children in accordance with the religious convictions thereof. 4. (abrogated by L. 07.06.1996) 5. The relationships of State and religious organisations shall be arranged by the Ministry of Justice, which shall ensure the development, co-ordination and implementation of State policies in religious matters in accordance with the competence determined in regulatory enactments and manage matters related to the relationships of State and religious organisations. The structural unit established by the Ministry of Justice, which organises issues of religious matters, shall provide consultations and assistance required by religious organisations upon the request thereof. 6. The conformity of the activities of religious organisations with regulatory enactments shall be monitored by law enforcement institutions and shall inform the Ministry of Justice regarding violations of regulatory enactments established in the activities of religious organisations. 7. The relationships of State and religious unions (churches) may be regulated by special laws. 8. The Council of Sacred Affairs is a consultative institution, whose personnel shall be determined by and by-law approved by the Cabinet. The objective of operation of the Council of Sacred Affairs is to promote and improve co-operation of the State and religious organisations.*“

ne pripadaju registriranim vjerskim organizacijama, moraju se kroz protek 10 godina registrirati svake godine. Takvih 10 ili više kongregacija iste vjeroispovijesti, ukoliko se redovito registriraju, mogu oformiti vjersku organizaciju. Samo kao takvima, dopušteno im je osnivanje vjerskih škola ili samostana.³⁴⁷

3. 1. Vjersko obrazovanje

U Latviji, bilo tko ima pravo zatražiti vjersko obrazovanje, individualno ili kao skupina. Štoviše, za one koji žele, podučavanje kršćanske religije dozvoljeno je u državnim školama. Takvo podučavanje ima biti u skladu s nastavnim programom koji je odobrilo Ministarstvo obrazovanja i znanosti te je za takvo podučavanje zainteresirano barem 10 učenika u školi. Škole za nacionalne manjine imaju isto pravo kao i ostale da podučavaju religiju specifičnu za njihovi manjinu. Država financira etičko te podučavanje kršćanske religije.³⁴⁸

³⁴⁷ Zakon o religijskim organizacijama 1995., odjeljak 7. i 8.

³⁴⁸ Ibid., odjeljak 6.

XVI. Litva

1. Povijesni pregled

Iako se radi o državi koja broji oko 3,3 milijuna ljudi³⁴⁹, vjera je jedan od glavnih razloga zašto tih ljudi nema puno manje. Svaki prikaz o vjeri i državi u Litvi počinje s krajem 1251. godine. U to vrijeme u Litvi nastaje prva biskupija koju osniva Papa Inocent IV. Mindaugasom te se pokrštava ubrzo pridružuje Svetoj Stolici, a ubrzo nakon toga formira još jednu biskupiju na području Litve.³⁵⁰ Učvršćivanje katoličanstva na litavskom području postaje još jače nakon ulaska u personalnu uniju s Poljskom. Tada velika grofovija Litve pod vodstvom velikoga grofa Jogaille³⁵¹ i formalno postaje katolička zemlja. Za vrijeme postojanja personalne unije ona je bila iznimno tolerantna prema različitim vjerskim grupacijama tako da u to vrijeme dolazi do izgradnje i džamija i sinagoga na području Litve.³⁵² Do pojave protestanata na području Litve, ponajprije kalvinista i luterana, dolazi tek u 16. stoljeću i to najviše pod pokroviteljstvom njemačkih vlasnika baltičkih zemljišta.³⁵³ Najveći problemi dolaze tek u 19. stoljeću okupacijom ruskih vlasti. U to vrijeme počinje povećano ograničavanje utjecaja Katoličke Crkve te pokušaj da se taj utjecaj prenese na Pravoslavnu Crkvu, iako je ona i u to vrijeme predstavljala jedan vrlo mali broj vjernika u Litvi.³⁵⁴ Do ponovne uspostave litavske neovisnosti dolazi 1918. godine, no tek 1927. godine dolazi do potpisivanja konkordata između Litve i Svete Stolice. To se ponajprije može pripisati odugovlačenju Vatikana da prizna neovisnu crkvenu provenijenciju u Litvi, neovisnu od Varšave.³⁵⁵ Ovakvo stanje traje kratko te završava sovjetskom okupacijom 1940. godine kojoj se Vatikan protivi i pravno je ne priznaje. Nakon okupacije se može reći da je najveća Sovjetska težnja eliminacija litavske kulture, a s time i katoličke vjere te njena zamjena sa

³⁴⁹ U. S. Department of State, International Religious Freedom report for 2012; Lithuania, <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2010/148955.htm>, pristup 22. 11. 2015.

³⁵⁰ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 178.

³⁵¹ Jogaila je ujedno bio i Poljski kralj (Jagiello) oženivši se poljskom kraljicom Jadwigom.

³⁵² Stan, Turcescu, op. cit., str. 102.

³⁵³ Ibid.

³⁵⁴ Dolazi do prisilnog naseljavanja ruskih seljaka na području Litve, te se na taj način formira broj pravoslavnih vjernika u Litvu. Iz tog razloga se pravoslavne mise služe na ruskom jeziku, koristi Julijanski kalendar te pravoslavne crkve potpadaju pod jurisdikciju Moskovskog patrijarha.

³⁵⁵ Sveta Stolica priznaje Litavsku neovisnost 1922. godine, ali nije uvažavala ideju o Litavskoj provenijenciji što je utjecalo na blago nezadovoljstvo Litavaca prema Svetoj Stolici. Godine 1926. donesen je *Lituanorum Gente* kojim se formira Litavska provenijencija te godinu dana nakon toga se sklapa konkordat između Vatikana i Litavske države, v. više Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 178.

sovjetskom. Ovdje se možda i najviše ističe uloga litavskog iseljništva i crkvene organizacije izvan Litve (poglavito u SAD-u) koji puštaju u tiskanje knjige na litavskom jeziku te pokušavaju održati litavsku kulturu i dalje živom.³⁵⁶

2. Suvremeno uređenje

2. 1. Ustavni i zakonski okvir

Litavski Ustav štiti pravo čovjeka na slobodu vjere i vjerovanja u 26. članku³⁵⁷. Čovjek ima slobodu vjerovati te izabrati vjeru koju želi prakticirati (na to ga nitko ne može prisiliti). Pravo čovjeka na vjeru i vjerovanje se može iznimno ograničiti jedino u slučajevima propisanim zakonom ako je to u interesu javnosti, javnog poretka te morala. Roditelji imaju pravo osigurati vjersko obrazovanje svoje djece u skladu sa svojim vjerovanjem. Za shvaćanje uređenja odnosa vjerskih zajednica i države u Litvi možda je najbitniji 43. članak Ustava. Ovim člankom pravi se temeljna distinkcija među vjerskim zajednicama koja je ključ za kasnije zakonsko uređenje tog pitanja. Naime, država poznaje tradicionalne litavske crkve i vjerske organizacije, kao i crkve i vjerske organizacije koje imaju podršku javnosti pod uvjetom da se njihovo djelovanje ne kosi sa zakonom i moralom.³⁵⁸ Dakle, iako formalno nema državne vjere, država u sustavu od 4 stupnja poznaje tradicionalne vjerske organizacije, one koje nisu tradicionalne ali ih država priznaje, registrirane i neregistrirane. Ovakva podjela je ujedno i temelj za donošenje zakona o vjerskim zajednicama i udrugama³⁵⁹ koji u svom 5. članku poznaje 9 „tradicionalnih“ vjerskih organizacija.³⁶⁰ Za početak je bitno razlikovati što se prema navedenom zakonu smatra vjerskom zajednicom, a što vjerskom udrugom. Vjerska

³⁵⁶ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 178.

³⁵⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992., Valstybės Žinios 33-1014/1992, čl.26.1.

„Freedom of thought, conscience, and religion shall not be restricted.

1. Every person shall have the right to freely choose any religion or faith and, either individually or with others, in public or in private, to manifest his or her religion or faith in worship, observance, practice or teaching.

2. No person may coerce another person or be subject to coercion to adopt or profess any religion or faith.

3. A person's freedom to profess and propagate his or her religion or faith may be subject only to those limitations prescribed by law and only when such restrictions are necessary to protect the safety of society, public order, a person's health or morals, or the fundamental rights and freedoms of others.

4. Parents and legal guardians shall have the liberty to ensure the religious and moral education of their children in conformity with their own convictions.“

³⁵⁸ Cranmer, op. cit., str. 23.

³⁵⁹ Law I - 1057 on Religious Communities and Associations, 1995., Valstybės žinios 89-1985/1995

³⁶⁰ Ibid., čl. 5.

„The state recognises nine traditional religious communities and associations existing in Lithuania, which comprise a part of the historical, spiritual and social heritage of Lithuania: Roman Catholic, Greek Catholic, Evangelical Lutheran, Evangelical Reformed, Russian Orthodox, Old Believer, Judaistic, Sunni Muslim and Karaites.“

zajednica je skup ljudi koji traže ostvarenje ciljeva iste religije. Obično vjerska zajednica funkcionira na način da je lokalni ogranak vjerske udruge na nižoj instanci. U gore navedenom Zakonu je ujedno i postavljen kriterij za registriranje takvih zajednica te upućuje na to da se vjerska zajednica može registrirati ako ima najmanje 15 punoljetnih Litavaca za svoje članove.³⁶¹ Što se tiče vjerskih udruga, za njih Zakon ima drukčije objašnjenje, prema tome vjerska udruga je skup vjerskih zajednica ili crkava koje pripadaju istoj vjeri i sadrži ne manje od dvije vjerske zajednice koje potpadaju pod zajedničko vjersko vodstvo.³⁶² Vodeće tijelo koje vlada vjerskom udrugom zove se vjerski centar. Dakle preduvjet za registraciju vjerske udruge je da se sastoji od najmanje dvije vjerske zajednice, no Ministarstvo pravosuđa takvu registraciju može i odbiti. Do toga će doći ako zaprimi nepotpunu dokumentaciju, ako se djelatnosti zajednice ili udruge kose s temeljnim ljudskim pravima i slobodama ili ugrožavaju javni poredak te kad je statut crkve pod istim imenom već registriran.

2. 2. Razlikovanje među vjerskim zajednicama i udrugama

Razlikovanja među religijama te njihovo priznavanje pod različitim oblicima je ujedno i razlikovanje od kojega zavise beneficije koje vjerske zajednice i udruge izvlače od države. Vjerska zajednica ili udruga je tradicionalna ako se uklapa u povijesnu, duhovnu i kulturološku ostavštinu Litve.³⁶³ Tradicionalne vjerske zajednice i udruge imaju pravnu osobnost po samoj snazi zakona te se za njih ne zahtijeva da registriraju svoj statut pri Ministarstvu pravosuđa. Tradicionalnost se priznaje onim vjerskim zajednicama koje mogu dokazati kontinuitet postojanja na području Litve unazad 300 godina.³⁶⁴ Nadalje, kao što je gore navedeno, zajednice i udruge koje ne potpadaju pod definiciju tradicionalnih nakon svoje registracije također mogu tražiti državno priznanje. U ovom kontekstu državno priznanje bi značilo ujednačavanje statusa tih vjerskih zajednica i udruga sa statusom tradicionalnih vjerskih zajednica i udruga. Međutim, iako ovo zvuči dosta jednostavno, ovakvo priznanje je uvelike otežano poglavito vremenskim periodom koji se za to zahtijeva. Zakon o vjerskim zajednicama i udrugama zahtijeva protjecanje vremena od 25 godina od inicijalne registracije takve zajednice i udruge za njezino priznanje od strane države. Takav akt priznanja daje Litavski sabor (*Seimas*) nakon izvještaja kojeg primi od Ministarstva pravosuđa, no ako bi

³⁶¹ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 182.

³⁶² Ibid., str. 182.

³⁶³ Ibid.

³⁶⁴ Stan, Turcescu, op. cit., str. 106

došlo do odbijanja takvog zahtjeva, ponovni zahtjev bi mogao biti uručen tek nakon proteka od 10 godina od odbijajućeg rješenja³⁶⁵. Vjerske zajednice i udruge koje nisu tradicionalne ni priznate također mogu imati pravnu osobnost ukoliko se registriraju kao takve. Gore je navedeno da se za zajednicu traži minimalno članstvo od 15 punoljetnih osoba, a za udruhu da je sastavljena od najmanje dvije zajednice te da joj djelovanje bude u skladu sa zakonima i da ne bude protivno moralu. Statut tih zajednica, odnosno udruga, treba sadržavati najbitnije informacije o udruzi kao što su primjerice njeni glavni ciljevi, sjedište pa i postupak raspodjele njene imovine nakon likvidacije.³⁶⁶ Tradicionalne vjerske zajednice i udruge mogu sudjelovati u sklapanju brakova, osnivati škole, pružati vjerski nauk u državnim školama, izuzeti su od uplaćivanja zdravstvenog i socijalnog osiguranja za članove klera te njihovi najviše predstavnici čak imaju pravo zahtijevati diplomatske putovnice.³⁶⁷

3. Vjersko obrazovanje

Javno obrazovanje u Litvi je ustavom određeno kao sekularno, no mogućnosti vjerskih zajednica i udruga (tradicionalnih i državno priznatih) da osnivaju svoje škole te da u javnim školama sudjeluju u vjerskim podukama, utječe na prisutnost vjerskog obrazovanja u školama. Vjerske poduke u školama su ne samo dopuštene nego njih financira država. U svim školama postoji alternativa između sata vjeronauka i sata etike, a škole su te koje odlučuju koje vjerske nauke uvrstiti u svoj kurikulum ponajprije vodeći se zahtjevima roditelja za vjersko obrazovanje njihove djece ukoliko se radi od djece do 14 godina, a ovi stariji odlučuju sami.³⁶⁸

³⁶⁵ U Litvi danas postoje dvije takve udruge koje su priznate od strane države a to su: Društvo Evangelističko Baptističke udruge Litve te Ujedinjena Metodistička Crkva Litve.

³⁶⁶ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 184.

³⁶⁷ U. S. Department of State, op. cit. bilješka 349

³⁶⁸ Ibid.

XVII. Luksemburg

1. Povijesni pregled

Zahvaljujući svom položaju na raskrižju nacija i kultura, Luksemburg je kroz povijest bio područje čestih izmjena vladara i osvajača. S tim promjenama dolazile su i one o pitanju uređenja odnosa crkve i države. Ono što se uspjelo oduprijeti brojnim povijesnim previranjima jest dominantno katolički identitet zemlje. Za svrhu ovog rada najznačajniji je dio luksemburške povijesti od početka 19. stoljeća pa do danas. Godine 1801., Napoleon je u ime Francuske sklopio konkordat sa Svetom Stolicom. U to je doba Luksemburg bio jedan od departmana Francuske te time i jedan od adresata konkordata. Iako je već sam konkordat izazivao nezadovoljstvo u crkvenim redovima u Luksemburgu, nakon stupanja na snagu Organskih zakona, zaniijekane su i one slobode koje su bile osigurane konkordatom. Francuska je vlada imala prerogativ u predlaganju biskupskih kandidata koje je Papa samo formalno birao. Nadalje, svećenstvo je moralo polagati zakletvu vjernosti državi, a zauzvrat je država financirala plaće tog istog svećenstva. Jedna od najradikalnijih odredbi je ona kojom se Katolička Crkva odriče prava na crkvenu imovinu oduzetu za vrijeme Francuske revolucije.³⁶⁹ Budući da je stalno dovođen u pitanje, nizozemska ga je vlast (za vrijeme dok je u vlasti držala i Luksemburg) pokušala obnoviti. 30-ih godina 19. stoljeća Luksemburg je djelomično pod belgijskom krunom te je tako razdvojen na dva dijela. U onom dijelu gdje nije primjenjivano belgijsko pravo, Papa je postavio apostolskog vikara te tako izašao iz okvira konkordata.³⁷⁰ Ubrzo nakon ujedinjenja načinjen je luksemburški Ustav 1848. godine. Iako je rađen po uzoru na belgijski, luksemburški je Ustav restriktivniji na području vjerskih sloboda.³⁷¹ Konkordat iz 1801. Ustavom je ostavljen na snazi do postizanja dogovora o novom konkordatu.³⁷²

³⁶⁹ Loi relative à l'Organisation des Cultes, 1801., bull. 1344/1802, čl. 5., 6. i 13.

³⁷⁰ Pauly, Alexis, State and Church in Luxembourg, Church Autonomy: A Comparative Survey, 2001., Frankfurt, Peter Lang

³⁷¹ Ibid.

³⁷² Constitution du Grand-Duché de Luxembourg, 1848., Legilux 52/1848, čl. 23.

2. Suvremeno uređenje

Luksemburg je najvećim dijelom kršćanska zemlja budući da se gotovo 82 % Luksemburžana izjašnjava kršćanima. Od toga svega 1 % čine pravoslavci, a nešto manje od 2 % protestanti. Ostalu većinu od gotovo 80 % čine katolici. U Luksemburgu živi i 2 % muslimana, a čak 15 % stanovnika ne osjeća se uopće religioznima.³⁷³

2. 1. Ustavno (Ustav iz 1868. godine) i zakonsko uređenje

Ustav donesen 1868. godine i danas je važeći, naravno uz brojne izmjene. Njime je zajamčena sloboda vjere i javnog ispovijedanja vjere te se svaki pojedinac štiti od prisilnog sudjelovanja u vjerskim obredima bilo koje vrste.³⁷⁴ Svi su građani jednaki pred zakonom i u Luksemburgu nema državne crkve. Za državu s velikim udjelom vjernika kao što je Luksemburg pomalo je neobično da Ustav propisuje obveznost civilnog braka. Samo nakon sklapanja civilnog braka vjerski službenik može ga tek „blagosloviti“. ³⁷⁵ 22. članak vrlo je teško pravilno interpretirati.³⁷⁶ Ostavljajući pitanje imenovanja vjerskih vrhovnika za daljnje dogovore ukazuje se na povijesni relikv specifičan još iz doba konkordata; nastojanje države da kontrolira imenovanja crkvenih dužnosnika. Na ustavnopravnu razinu uzdignuta odredba da plaće i mirovine svećenika isplaćuje država.³⁷⁷ Pomalo je to neobična norma s obzirom na to da je u Luksemburgu crkva formalno odvojena od države. Korak je to dalje od davanja primjerice financijske potpore u nekom iznosu jer se ovakvom odredbom uspostavlja neposredna ovisnost vjerskih zajednica o državi. Specifičnost je luksemburškog modela što država ne registrira vjerske zajednice. Ipak, one koje žele primati financijsku potporu države moraju s državom potpisati ugovor.³⁷⁸ Osnovni je preduvjet da zajednica ustanovi službeno reprezentativno tijelo s kojim će država komunicirati.³⁷⁹ Zakonski priznate crkve imaju i

³⁷³ European Christian Mission; Luksembourg, <http://ecmi.org/europe/country/LU/>, pristup 29. 1. 2016.

³⁷⁴ Constitution du Grand-Duché de Luxembourg, 1868., Legilux 25/1868, čl. 19. i 20.

³⁷⁵ V. više Doe, Norman, Law and Religion in Europe : A comparative Introduction, New York, Oxford University Press, 2011., str. 110.

³⁷⁶ Constitution du Grand-Duché de Luxembourg, 1868., čl. 22.

„The intervention of the State in the nomination and the installation of the leaders of religions, the mode of nomination and dismissal of other ministers of religions, the faculty of the former or the latter corresponding to their superiors and of the publication of their acts, as well as the relation between the Church and the State, are subject to conventions submitted to the Chamber of Deputies for the provisions which necessitate its intervention.“

³⁷⁷ Ibid., čl. 106.

³⁷⁸ Cranmer, op. cit., str. 25.

³⁷⁹ U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2013; Luxembourg, 2013., str.2., <http://www.state.gov/documents/organization/222451.pdf>, pristup 2. 2. 2016.

privilegiju izuzeća od plaćanja poreza te uživaju status pravnih osoba javnog prava.³⁸⁰ Zanimljivost je da u Luksemburgu plaćeni vjerski dužnosnici ne mogu biti izabrani u parlament ili tijelo lokalne uprave.³⁸¹ Također je bitno istaknuti da iako se razvijalo pod utjecajem susjednih država, luksemburško se pravo pri uređenju ovih pitanja ipak razlikuje i od belgijskog i od nizozemskog.³⁸²

2. 2. Katolička Crkva i ostale vjerske zajednice

Katolička Crkva u Luksemburgu okuplja najveći broj vjernika. Od 1873. propisano je kako luksemburški biskup mora biti luksemburški državljanin, a prije imenovanja Papin prijedlog mora potvrditi nacionalna vlada.³⁸³ 1988. Luksemburg je odredbom Pape postao nadbiskupija.³⁸⁴ Iako bi se moglo pretpostavljati da će toliko brojna i utjecajna crkva imati neke prerogative po zakonu, ona ih u ovom slučaju nema. Luksemburško zakonodavstvo ne izdvaja pojedinu vjersku zajednicu, nego ih sve stavlja u ravnopravan položaj. Do sada je i postojala određena razlika između Katoličke Crkve i većine ostalih zajednica, ali isključivo zato što je ona iskoristila mogućnosti koje je zakon nudio. Postupno sve više vjerskih zajednica sklapa ugovore s državom kako bi ostvarile pravo financiranja te se tako dokidaju postojeću razliku u položaju u odnosu na Katoličku Crkvu. Trenutno ugovorima s državom pravno su priznate sljedeće zajednice: Katolička Crkva, Grčka, Ruska, Rumunjska i Srpska pravoslavna Crkva, Anglikanska Crkva, Reformirana luksemburška protestantska Crkva, Luksemburška protestantska Crkva i Židovska zajednica.³⁸⁵ Nakon mnogo polemike ovo je pravo 2015. godine ostvarila i Islamska zajednica. Ipak, logično je da u praksi Katolička Crkva ima značajniji utjecaj na društvo u Luksemburgu zahvaljujući svojoj rasprostranjenosti.

³⁸⁰ Pauly, op. cit.

³⁸¹ Ibid.

³⁸² Iako je tijekom povijesti Kneževina bila pod značajnim utjecajem Belgije, religijski odnosi ondje teže više neutralnosti *laicitea* za razliku od Luksemburga. Sličnost s nizozemskom regulacijom očituje se u manjku formalnosti same regulacije. Naime, ni Luksemburg kao ni Nizozemska nemaju poseban zakon koji bi regulirao pitanja vjerskih zajednica. V. više u poglavljima o Belgiji i Nizozemskoj.

³⁸³ Cranmer, op. cit., str. 25.

³⁸⁴ Pauly, op. cit.

³⁸⁵ U. S. Department of State, op. cit. bilješka 379

3. Vjersko obrazovanje

Sve do početka 20. stoljeća Katolička Crkva je u Luksemburgu imala mogućnost nadzirati osnovne škole te prometnuti vjeronauk u obvezan školski predmet. Takvu je ovlast izgubila pred zahtjevima za vjersku neutralnost školskog obrazovanja.³⁸⁶ Nakon dugotrajnog neslaganja oko ovog pitanja kompromisni je model ustanovljen 1988. Od tada učenici mogu izabrati između Katoličkog vjeronauka i Etike u školama, a ukoliko su pripadnici neke druge religije mogu odustati od oba predmeta.³⁸⁷ Država plaća vjeroučitelje na svim razinama školovanja. Ona također financijski potpomaže sve privatne vjerske škole koje su povezane s nekom od zajednica koje imaju ugovor s Luksemburgom.³⁸⁸

³⁸⁶ Pauly, op. cit.

³⁸⁷ Ibid.

³⁸⁸ U. S. Department of State, op. cit. bilješka 379

XVIII. Mađarska

1. Povijesni pregled

Kao i u većini zemalja Europe, tako i u Mađarskoj vjerskoj povijesti, postoji evolucija od vjerovanja u određene plemenske paganske religije i određene totemizme, do postupnog prihvatanja monoteističkih religija, ponajprije kršćanstva, zbog njegove političke i teritorijalne superiornosti na tom kontinentu. Trenutak takvog prijelaza u mađarskoj povijesti možda je i najbolje opisan u preambuli mađarskog Ustava. Naime, u Ustavu piše da su Mađari ponosni na njihovog kralja sv. Stjepana koji je stvorio mađarsku državu i ukomponirao je u kršćansku kartu Europe prije tisuću godinu te priznaju ulogu koju je kršćanstvo imalo u očuvanju nacionalnog identiteta.³⁸⁹ Upravo je Stjepan izgradio prvu crkvenu infrastrukturu u Mađarskoj podijelivši je u 10 dijaceza³⁹⁰. Kako Mađarsku također možemo uvrstiti u krug zemalja srednje Europe, tako isto možemo do neke mjere na nju preslikati određene promjene koje su se zbile za vrijeme reformacije. Mađarski kraljevi upravo od Stjepana, imaju snažnu povezanost s Katoličkom Crkvom³⁹¹, a to se nije promijenilo čak ni nakon 1526³⁹². kada mađarski kraljevi počnu dolaziti iz Habsburške kraljevske kuće. Promjene su naime vidljive na političkom planu jer nakon reformacije katolici postaju pobornici Habsburške vlasti dok protestanti nalaze svoje najsnažnije uporište u dalekoj Transilvaniji. Upravo u vezi s Transilvanijom, može se naći i za ovu temu jedan od važnijih dokumenata tog vremena, a to je onaj koji je donio Parlament Torde u Transilvaniji te koji proglašava jednakost svih četiriju prihvaćenih vjerskih skupina³⁹³, a to su: kalvinisti, luterani, unitaristi te katolici. Ovim dokumentom se naseljima omogućilo opredjeljenje u vezi s vjerskom pripadnošću te slobodno preseljenje građana koji ne pripadaju toj vjerskoj denominaciji. Iz Habsburške perspektive slijedi vrijeme rekatolizacije, koje traje sve do 1781. godine, gdje se protestantima pokušavaju nametnuti pravila koji bi ih do određene mjere

³⁸⁹ Cumper, Peter, Lewis, Tom, Religion, Rights and Secular Society, EE, 2012., str.192.

³⁹⁰ Buranbaeva, Oksana, Miladineo, Vanja, Culture and Customs of Hungary, Greenwood, 2011., str.44.

³⁹¹ Stjepan I. (*Istvan*) je kanoniziran već 1038. godine te se njegova desna ruka i dan danas čuva kao sveto nacionalno blago.

³⁹² Nakon 1526. Mađarska funkcionira kao podijeljena na tri dijela: Zapadna koja je pod Habsburgovcima, središnja gdje dominira Osmansko carstvo te autonomna Transilvanija čiji prinčevi uživaju političku autonomiju.

³⁹³ Cumper, Lewis, op. cit., str. 195.

stopilo s katolicima³⁹⁴. Vrijeme nakon patenta o tolerancija Josipa II., donosi znatnije ublažavanje određenih vjerskih pravila, koje katolike stavljaju u povoljniji položaj, ali ipak više djeluju estetski nego realno. Najveće promjene na tom području u 19. stoljeću se ipak događaju pred sam kraj, iako je u političkom smislu, formacija Austro-Ugarske nešto najbitnije, za ovu temu je to definitivno zakonodavstvo doneseno 1895. godine, koje uvodi razlikovanje među vjerskim zajednicama u tri kolosijeka. Stvoreni sustav je možda najbolje opisati kao određenu piramidu, gdje na vrhu stoje prihvaćene vjerske zajednice, u sredini priznate vjerske zajednice, a na dnu samo čije se postojanje tolerira³⁹⁵. Ovakvo razlikovanje u Mađarskoj će postojati u određenim varijantama čak do pada komunističkog režima, ali nažalost ne toliko zbog svoje briljantnosti nego više zbog pomanjkanja interesa u uređenje ove tematike od komunističkih vlasti. Doba komunističke vladavine je vjerojatno i jedino doba mađarske religijske povijesti gdje se otvoreno osujećuje dominantni položaj Katoličke Crkve. To doba je najbolje podijeliti u tri različite faze: 1945.-1950., 1950.-1961., 1961.-1989³⁹⁶. Faze možemo opisati kao faza kontrole, faza stavljanja crkve u službu „socijalizma“ te na koncu faza otvorenosti koja kulminira 1964. godinom potpisivanjem ugovora između mađarske Vlade i Svete Stolice.

2. Suvremeno uređenje

Mađarska poznaje četiri povijesne vjerske zajednice, čiji status u odnosu na druge priznate zajednice nije ništa posebniji³⁹⁷. Te četiri „povijesne“ vjerske zajednice su: Rimokatolička Crkva, Reformistička Crkva, Luteranska Crkva te Židovska zajednica³⁹⁸.

2. 1. Ustav (*Magyarország Alaptörvénye*) iz 2011. godine

Suvremeni ustavni okvir mađarskog uređenja odnosa između države i religije počiva na principu neutralnosti države prema religiji i prema vjerskim zajednicama. U principu glavna podloga takve neutralnosti objašnjava se tako da država ne smije biti institucionalno vezana

³⁹⁴ Tako primjerice *explanatio Leopoldina* s kraja 17. stoljeća restriktivno određuje mjesta javnog štovanja za protestante. *Carolina resolutio* iz 1731. Stavlja sklapanje crkvenih brakova isključivo u ingerenciju katoličke crkve te određuje da će se djeca iz miješanih brakova katolika i protestanata uvijek smatrati katolicima.

³⁹⁵ Cumper, Lewis, op. cit., str. 199.

³⁹⁶ Buranbaeva, Miladineo, op. cit., str. 46.

³⁹⁷ Takav slučaj izaziva dosta kontroverza u krugovima brojčano nadmoćnih religijskih zajednica koje smatraju da trebaju imati posebniji tretman nego neke minornije religijske zajednice.

³⁹⁸ Cranmer, op. cit., str. 16.

temeljem ideologije ili vjerskog osjećaja niti za jednu vjersku zajednicu te na takav način pridonosi nejednakom položaju prema drugim vjerskim zajednicama³⁹⁹. Takav stav je vidljiv u članku 60.⁴⁰⁰ mađarskoga Ustava koji, po uzoru na neke druge europske države, ne samo da jamči slobodu vjere nego također jamči pravo svakog čovjeka na slobodu od vjere.

Zakon koji je zadužen za reguliranje područja odvajanje religije od države je Zakon o slobodi savjesti religije i crkava. Zakon dopušta organizaciju vjernika u svoju autonomnu vjersku zajednicu čija djelatnost treba biti obavljanje duhovnih i vjerskih zadataka te ni na jedan način ne smije biti protivna ustavnom poretku i prisilnim propisima.

2. 2. Zakon o slobodi savjesti religije i crkava

Iako je svatko slobodan prakticirati svoju vjeru bez obzira je li vjerska zajednica registrirana po odredbama ovog Zakona, registracija ipak kvalificira određenu vjersku zajednicu za državnu financijsku potporu i druge povlastice⁴⁰¹. Mađarski sustav registracije vjerskih zajednica koji je opisan u ovom zakonu potpada pod jurisdikciju ministarstva pravosuđa. Pravo na registraciju vjerskih zajednica pripada sudovima (općinskim ili županijskim zavisno od sjedišta vjerske zajednice), koji trebaju paziti na to da vjerske zajednice ispunjavaju kriterije za registraciju⁴⁰². Kao kriterij se može uzeti broj članova te organizacijska struktura vjerske zajednice. Zakon zahtjeva minimalan broj od 100 članova za registraciju te kriterij da vjerska zajednica ima svoj statut u kojem su određena rukovodeća tijela vjerske zajednice⁴⁰³. Uz pregled ovih pretpostavki, nadležni sud mora paziti na činjenicu da opisana djelatnost kojom se vjerska zajednica planira baviti ne bude u suprotnosti sa postojećim propisima te također mora paziti na tehničku pretpostavku da pod tim imenom nije registrirana niti jedna druga zajednica.

³⁹⁹ Schanda, Balasz, Religion and Law in Hungary, Wolters Kluwer, 2011., str. 23.

⁴⁰⁰ Constitution of the Republic of Hungary, čl. 60. „(1) In the Republic of Hungary everyone has the right to the freedom of thought, conscience and religion. (2) This right includes the free choice or acceptance of religion or any other conviction according to one's conscience, and the liberty to express, or refuse to express, to exercise or teach one's religion and conviction through the performance of religious acts and rites, either individually or together with others, either publicly or in a closed circle. (3) In the Republic of Hungary the Church functions in separation from the State. (4) The ratification of the law on the freedom of conscience and of religion requires the votes of two thirds of the MPs present.“ , https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2011.pdf, pristup 8. 2. 2016.

⁴⁰¹ Ibid.

⁴⁰² Stan, Turcescu, op. cit., str. 71.

⁴⁰³ U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2010; Hungary, 2010., <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2010/148942.htm>, pristup 8. 2. 2016.

Uz, naravno, financijsku pomoć, kao zasigurno najveću blagodat registracije, bitno je naglasti i mogućnost organiziranja društvenih i obrazovnih institucija od registriranih zajednica⁴⁰⁴. Sustav financiranja vjerskih zajednica počiva na bazi državnog proračuna kao osnovnog sredstva financiranja takvih zajednica, ali se konkretnije temelji na modelu usmjeravanja postotka poreza na dobit koji plaćaju građani. Naime, u svojoj poreznoj prijavi građanin donira do 1 % od svog ukupnog poreza vjerskoj zajednici svoje preferencije na što dobiva odbitak od poreza⁴⁰⁵. Međutim, vjerske zajednice imaju i druge izvore prihoda, kao što su razne donacije (koje su u Mađarskoj, bez obzira što se radi o vjerskim zajednicama, oporezive) te razne državne financijske pomoći za održavanje kulturoloških i umjetničkih baština koje postoje u sklopu vjerskih zajednica.

Iznimno velik broj vjerskih zajednica u Mađarskoj (prema podacima iz 2010. radi se o 368 registriranih zajednica) govori nam o dosta jednostavnom postupku registracije, ali i mogućih potreba za efikasnijim zakonodavnim rješenjima, ponajprije na polju razlikovanja između veličih i manjih vjerskih zajednica.

3. Vjersko obrazovanje

Sustav vjerskog obrazovanja u Mađarskoj, uistinu je proveden u duhu Ustavom propisane neutralnosti te slobode vjere i slobode od vjere. Naime, vjersko obrazovanje u državnim školama nije obvezno te postoji većinom kao izvanškolska aktivnost, o čijem pohađanju odlučuju učenici i njihovi roditelji, a nastavnici na tim predmetima su pretežito pripadnici vjerske zajednice o čijem je vjerskom obrazovanju riječ⁴⁰⁶. Vjerska poduka kreće od temelja neutralnosti te se bilo kakvo nametanje vjerskih mišljenja učenicima smatra nedopustivim.⁴⁰⁷ Škole koje nisu državne nemaju obvezu organizirati vjeronauk kao izvannastavnu aktivnost za svoje učenike te organizacija vjeronauka potpada pod njihovu diskreciju. Drukčiji je slučaj u visokom obrazovanju, gdje vjerski fakulteti postoje kao privatni, dok se na državnim fakultetima vjerski kolegiji ne pojavljuju.

⁴⁰⁴ U. S. Department of State, op. cit. bilješka 403

⁴⁰⁵ Cranmer, op. cit., str. 16.

⁴⁰⁶ U. S. Department of State, op. cit. bilješka 403

⁴⁰⁷ Schanda, op. cit., str. 89.

XIX. Malta

1. Povijesni pregled

Iako po svojoj veličini iznimno mala, Malta⁴⁰⁸ se nalazi na geografski strateškom mjestu za različite kulture i religije. Tom su se logikom vodili i njeni naseljenici kroz povijest koji su definitivno svojom kulturom ostavili neizbrisiv trag za današnjicu. Malta je katolička država, s visokim postotkom katoličkog stanovništva (oko 95 %), no na otoku slobodno postoje i druge vjerske skupine. Prema predaji prvu Katoličku Crkvu na Malti je osnova sv. Pavao nakon što se njegov brod nasukao na otoku negdje oko 65. godine poslije Krista. Iz tog ranog katoličkog perioda postoji malo podataka među kojima vrijedi spomenuti pisma pape Grgura Velikog iz kojih se saznaje da je na Malti stolovao biskup te postojao Benediktinski samostan⁴⁰⁹. Maltom vladaju i Arapi u periodu od 869. do 1127.⁴¹⁰ godine u kojem se smatra da je tada malobrojno kršćansko stanovništvo uglavnom bilo porobljeno. Oslobađaju je Normani⁴¹¹ koji otokom vladaju sve do dolaska vitezova sv. Ivana pod čijom upravom Malta doživljava religijski procvat. Izgradnja mnogobrojnih vjerskih objekata i uspostava novih svećeničkih redova samo su neki od noviteta na otoku⁴¹². Malta je u novijoj povijesti potpadala pod upravu britanske krune temeljem Pariškog sporazuma iz 1814. Britanska uprava nije ugrozila opstojnost katoličkog utjecaja na otoku, čak što više položaj se i učvrstio tako da su od 1831. godine malteški biskupi Maltežani, te je došlo do povećanja broja župa⁴¹³. Malta neovisnost stječe 1964. godine te unatoč određenim liberalnim strujama koje su se zalagale za odvajanje crkve od države, 1974. godine se Ustavom određuje upravo suprotno.

⁴⁰⁸ Malteški arhipelag sačinjavaju 3 otoka (Malta, Gozo i Comino) te čine državu čija populacija iznosi oko 400 tisuća ljudi na području od oko 300 km².

⁴⁰⁹ Christian History of Malta, http://www.ncregister.com/blog/edward-pentin/christian_history_of_malta, pristup 7. 2. 2016.

⁴¹⁰ Bettetini, Andrea, Religion and the Secular State: National Reports, The International Center for Law and Religion Studies Brigham Young University, 2010., str. 493.

⁴¹¹ Za vrijeme vladavine Normana na Malti Židovska zajednica doseže svoj vrhunac. 1472. Malta dolazi po Aragonsku krunu zajedno sa Sicilijom te iz tog razloga poznatom odlukom iz Alhambre dolazi do protjerivanja židova s otoka 1492. gdje im je dozvoljeno da sa sobom ponesu samo neke privatne stvari.

⁴¹² Christian History of Malta, op. cit. bilješka 409

⁴¹³ Ibid.

2. Suvremeno uređenje (Ustav iz 1964. godine)

Malteški Ustav u članku 2.⁴¹⁴ vrlo jasno daje do znanja da je religija države rimokatolička. Na taj način Malta ulazi u uski krug država u Europskoj uniji koji imaju službenu religiju ili državnu crkvu. Zapravo, je jedina država u EU, koja iako je predominantno katolička, u njoj je katolička vjera službena religija. Istim ustavnim člankom zajamčeno je pravo autoritetima Rimokatoličke Crkve na davanje poduka o tome koji su principi ispravni, a koji nisu. Nadalje, vjersko obrazovanje koje pruža Rimokatolička Crkva je obvezno u malteškim školama. Navedene odredbe pokazuju uistinu snažan položaj Rimokatoličke Crkve u društvu i vuku za sobom pitanje o postojanju sekularizma. Istina je naime, da navedene ustavne odredbe odgovaraju zbiljskom stanju u ovoj državi (postotak stanovnika koji su rimokatoličke vjeroispovijesti), ipak ovaj slučaj u Europi je donekle iznimka jer ne postoji ni jedna država u kojoj je položaj jedne vjerske organizacije stavljen na tako visoku institucionalnu razinu.

Status drugih vjerskih zajednica na ovaj način nije marginaliziran jer Ustav jamči slobodu slobodnog prakticiranja svakog vjerskog modusa u članku 40. te je to uistinu objašnjivo nepostojanjem nikakvih odredbi o potrebi registracije neke vjerske zajednice⁴¹⁵. Naime, sloboda je do te mjere omogućena da jedna vjerska zajednica kako bi postojala ne mora proći nikakav postupak pred nadležnim tijelima. Sloboda religije je tako u Malti shvaćena kao jedan standard koji se mora poštovati na svim razinama vlasti jer bi suprotno ponašanje bilo diskriminatorno, a s time i suprotno Ustavu i članku 45. koji upravo propisuje zabranu diskriminacije i jednakost.⁴¹⁶ Međutim, jedna takva nejednakost može se primjerice naći u odredbama Kaznenog zakona, koji predviđa različitu sankciju za klevetanje Katoličke Crkve i drugih zajednica koje priznaje zakon. Za klevetanje Katoličke Crkve bit ćete kažnjeni kaznom zatvora od jednog do šest mjeseci dok je u ostalim slučajevima gornja granica zatvorske kazne tri mjeseca⁴¹⁷.

⁴¹⁴ Constitution of Malta, 1964., Malta Government Gazette 11688/1964, čl. 2.:

„(1) *The religion of Malta is the Roman Catholic Apostolic Religion.*

(2) *The authorities of the Roman Catholic Apostolic Church have the duty and the right to teach which principles are right and which are wrong.*

(3) *Religious teaching of the Roman Catholic Apostolic Faith shall be provided in all State schools as part of compulsory education.*“

⁴¹⁵ Cranmer, op. cit., str. 26.

⁴¹⁶ Bettetini, op. cit., str. 494.

⁴¹⁷ U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2010; Malta, 2010., <http://www.state.gov/documents/organization/171708.pdf>, pristup 7. 2. 2016.

Odnos države prema svojoj Ustavom propisanoj većinskoj religiji je i dodatno učvršćen potpisivanjem sporazuma sa Svetom Stolicom koji uređuju širok raspon pitanja. Tako je primjerice 1988. posebnim sporazumom Sveučilištu Malte dodan i Fakultet teologije čija će diploma imati i civilno i kanonsko priznanje. Sporazumom potpisanim 1991. Crkva prepušta državi sve nekretnine koje joj nisu potrebne za svrhe bogoslužja. Ostali sporazumi su onaj o crkvenim školama te sporazum o građanskim učincima crkvenog braka.⁴¹⁸

3. Suvremena problematika

Iz drugog stavka drugog članka Ustava vidjeli smo da je Katolička Crkva stavljena u institucionalnu poziciju za stvaranje moralnih standarda. Danas u 21. stoljeću postoje mnoga pitanja u sekularnom društvu koja nisu u potpunosti sukladna naucima Crkve. Tako i pitanje razvoda braka pripada u tu „problematičnu“ kategoriju. Malteški slučaj u kojem građanski razvod nije dolazio u obzir do nedavno vuče korijen u gore spomenutoj ustavnoj odredbi, te sporazumu sa Svetom Stolicom gdje je odlučivanje o razvodu stavljeno pod jurisdikciju kanonskih autoriteta⁴¹⁹. Pitanje brakova drugih vjerskih zajednica uređeno je tek izmjenama Zakona o braku iz 1995. u kojem je priznavanje građanskih učinaka takvog braka ostavljeno diskrecijskoj ocjeni ministra pravosuđa⁴²⁰. Iako se radi o pretežno katoličkoj državi, ipak su određene liberalnije struje uspjele ishoditi održavanje referendumu u 2011. kojim će se ovo pravilo pod određenim okolnostima promijeniti. Referendumsko pitanje „Pristajete li na uvođenje razvoda braka za bračne parove koji su razdvojeni ili žive odvojeno više od 4 godine, a da su u isto vrijeme uređena pitanja uzdržavanja i sigurnosti i dobrobiti djeteta?“ dobilo je tanko pozitivan odgovor.⁴²¹

⁴¹⁸ Bettetini, op. cit., str. 494. - 495.

⁴¹⁹ Ibid., str. 500.

⁴²⁰ Grech, Alfred, Religion, Tolerance and Discrimination in Malta, <http://aei.pitt.edu/6034/1/27.pdf>, pristup 8. 2. 2016.

⁴²¹ Cranmer, op. cit., str. 27.

XX. Nizozemska

1. Povijesni pregled

Nizozemska je zemlja koja je poznata kao jedna od najliberalnijih država uopće, što se vidi iz njene politike u svezi s reguliranjem, tj. legaliziranjem prostitucije, droga, prava homoseksualaca, eutanazije i pobačaja.⁴²²

Vjerska sloboda je najstarije temeljno pravo koje je eksplicitno zajamčeno u Nizozemskoj. Utrechtska unija (*Unie van Utrecht*) iz 1579. godine, sporazum na kojem se temeljila Konfederacija Ujedinjene Republike Nizozemske, jamčio je slobodu očuvanja vjerskih vjerovanja kao i slobodu od inkvizicije. U to vrijeme, ova je odredba bila jedinstvena, međutim, njen smisao bio je ograničen na unutarnju sferu vjerovanja. Javna štovanja nisu bila zaštićena ovim jamstvom. Za vrijeme republike, Reformirana Crkva bila je državna. Njeni sljedbenici uživali su privilegirani status, a zaposlenici javnih službi mogli su biti samo pripadnici državne crkve. U to vrijeme je bio prisutan i broj raznih drugih vjerskih organizacija, a opći odnos prema njima bio je tolerantan. Iako su stari načini odnosa crkve i države (oni za vrijeme republike) napušteni slijedom Batavijske revolucije, nova načela odnosa crkve i države morala su se tek izgraditi u sklopu njihovog razdvajanja i jednakog tretmana raznih vjerskih organizacija, što je proces koji je trajao sve do prošlog stoljeća. Ustav iz 1841. godine, kojim je osnovana unitarna decentralizirana država, dao je osnove ovog procesa, čije je poglavlje izmjenjivano 1815., 1848. i 1972. te takvo ostalo na snazi do 1983. godine. Opća izmjena Ustava 1983. donijela je značajne promjene u formulaciji vjerskih sloboda, kao i cjelokupnog sustava zaštite temeljnih prava. Bivše poglavlje posvećeno religiji, zamijenjeno je novim člankom, koji po prvi put, uz pravo na religijska vjerovanja, štiti i ona nereligijska. Transformacija klasične liberalne države u modernu državu blagostanja te povećana diverzifikacija kršćanske religijske organizacije, izmijenila je pozornicu na kojoj su religijska sloboda, crkva i država zasnovale odnose. U zadnje vrijeme,

⁴²² Religlaw, International Center for Law and Religion Studies, www.religlaw.org/index.php?blurbId=30250&table=Blurb, pristup 18. 1. 2016.

vidljive su promjene u religijskoj sferi, ponajviše zbog procesa sekularizacije kršćanskih crkava, kao i povećanog priljeva nekršćanskih religija, posebice islama.⁴²³

Danas, govoreći o političkom i društvenom životu Nizozemske, ne možemo ne spomenuti takozvanu „podjelu na stupove“, na engleskom popularno znanu kao *pillarization*⁴²⁴ i činjenicu da su političke aktivnosti uvelike organizirane prateći religijske linije.⁴²⁵

2. Ustav Kraljevine Nizozemske (*Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden*) iz 1815. godine

Nizozemski Ustav usvojen je 1845. godine, a kroz prvu značajnu reviziju prošao je 1848., kada je uveden sustav parlamentarne demokracije. Od tada, bio je mijenjan još nekoliko puta, zadnji put 2002., a temeljna građanska i socijalna prava, uključujući reformulaciju vjerskih, dodana su u Ustav reformom iz 1983. godine.⁴²⁶ Hijerarhija prava nikad nije stvorena, sva se jamče pod jednakim uvjetima.⁴²⁷

Za opisivanje ustavnog konteksta odnosa crkve i države u Nizozemskoj, ključni su razdvajanje tih dvaju entiteta, sloboda religije i vjerovanja te državna neutralnost prema njima.⁴²⁸ O vjerskim slobodama govori se u 6. članku Ustava⁴²⁹ te je navedeno da će svatko imati pravo slobodno ispovijedati svoju religiju ili vjerovanja, individualno ili s ostalima, ne dovodeći u pitanje njegove zakonske odgovornosti, a odnos državne neutralnosti prema religiji se može iščitati iz navedenog članka u kombinaciji s 1.⁴³⁰, koji navodi da će s sve osobe u Nizozemskoj biti jednako tretirane u svim okolnostima. Zabranjena je diskriminacija

⁴²³ Van Bijsterveld, Sophie, *Religious Liberty and Church Autonomy in the Netherlands: A Comparative Survey*, Gerhard Robbers, ed., Frankfurt am Main, Peter Lang, 2001.

⁴²⁴ Ovaj pojam je prijevod Nizozemske riječi *Verzuiling*, koju je prvi upotrijebio J. P. Kruyt, znan u krugovima političkih znanosti, za opisivanje neobične prirode društvene strukture političkih institucija u Nizozemskoj, iako se od tada upotrebljava i na drugim mjestima (primjerice kod govora o Belgiji). Većinu dvadesetog stoljeća, nizozemsko društvo bilo je podijeljeno pretežito prema religijskim svjetonazorima na četiri najzastupljenije skupine ili bloka: katolički, protestantski, socijalistički i liberalni, oko kojih su se formirale „sve virtualno i društveno bitne političke i društvene organizacije i skupine“, (A. Lijphart, *The Politics of Accommodation*, 1968.), Encyclopedia.com, *Pillarization*, <http://www.encyclopedia.com/doc/1O88-pillarization.html>, pristup 19. 1. 2016.

⁴²⁵ Van Bijsterveld, Sophie, *Religion and the Secular State in the Netherlands*, Martinez-Torron, Javier, Cole Durham Jr., Cole, *Religion and the Secular State National Reports*, The International Center for Law and Religion Studies Brigham Young University, Provo, Utah, 2010., str. 524., 525.

⁴²⁶ Constitution of the Kingdom of the Netherlands of August 24, 1815, WIPO, <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=7418>, pristup 19. 1. 2016.

⁴²⁷ Van Bijsterveld, op. cit., str. 526.

⁴²⁸ Ibid.

⁴²⁹ Constitution of the Kingdom of the Netherlands, op. cit. bilješka 426, čl. 6.

⁴³⁰ Ibid., čl. 1.

temeljem religije, vjerovanja, političkih mišljenja, rase, spola ili bilo kojim drugim. Razdvajanje crkve i države, kao ni crkvena autonomija, nije eksplicitno navedeno u Ustavu niti kojem drugom zakonu, međutim, može se reći da je implicitno utjelovljeno u kombinaciji ustavnih jamstava, primarno u 1. i 6. članku. Navedeni principi formiraju samu srž ustavnog konteksta odnosa crkve i države.⁴³¹ U 23. članku⁴³² Ustava govori se i o odnosu religije i obrazovanja. Zajamčena je sloboda obrazovanja te je uveden dvostruki sustav javnog obrazovanja uz privatno (vjeroispovjesno), koje država jednako financira.

3. Zakonski okvir i autonomija

Prilikom donošenja zakona, u Nizozemskoj, religija i vjerska pitanja uzimaju se u obzir. Primjerice, obrazovni zakon oblikuje dvostruki sustav kako je navedeno u Ustavu, Zakon o masovnim medijima regulira televizijsko vrijeme posvećeno crkvama i vjerskim organizacijama, Zakon o radu i Zakon o jednakom tretmanu uzimaju religiju u obzir na različite načine. Porezni zakon posebno regulira karitativne organizacije, što uključuje crkve, itd. Također, nije osnovano posebno tijelo ili agencija, kao primjerice u Švedskoj⁴³³, koja bi se bavila isključivo vjerskim pitanjima, već svaki ministar u svojim poslovima mora ih uzeti u obzir.⁴³⁴

Do 1988. godine na snazi je bio Zakon o crkvama (*Law on the Churches*) iz 1853., no danas ne postoji takav ili sličan „Zakon o religiji“. U vrijeme stupanja na snagu, nije imao većeg

⁴³¹ Van Bijsterveld, op. cit., str. 525., 530., 531.

⁴³² Constitution of the Kingdom of the Netherlands, op. cit. bilješka 426, čl. 23.: „(1) Education shall be the constant concern of the Government. (2) All persons shall be free to provide education, without prejudice to the authorities' right of supervision and, with regard to forms of education designated by law, their right to examine the competence and moral integrity of teachers, to be regulated by Act of Parliament. (3) Education provided by public authorities shall be regulated by Act of Parliament, paying due respect to everyone's religion or belief. (4) The authorities shall ensure that primary education is provided in a sufficient number of public-authority schools in every municipality. Deviations from this provision may be permitted under rules to be established by Act of Parliament on condition that there is opportunity to receive the said form of education. (5) The standards required of schools financed either in part or in full from public funds shall be regulated by Act of Parliament, with due regard, in the case of private schools, to the freedom to provide education according to religious or other belief. (6) The requirements for primary education shall be such that the standards both of private schools fully financed from public funds and of public-authority schools are fully guaranteed. The relevant provisions shall respect in particular the freedom of private schools to choose their teaching aids and to appoint teachers as they see fit. (7) Private primary schools that satisfy the conditions laid down by Act of Parliament shall be financed from public funds according to the same standards as public-authority schools. The conditions under which private secondary education and pre-university education shall receive contributions from public funds shall be laid down by Act of Parliament. (8) The Government shall submit annual reports on the state of education to the States General.“

⁴³³ V. više u poglavlju o Švedskoj

⁴³⁴ Van Bijsterveld, op. cit., str. 528., 529.

značenja od smanjivanje tenzija između protestanata i katolika. Bavio se samo nekolicinom od širokog spektra pitanja odnosa crkve i države. Principalna važnost bila mu je u osiguravanju crkvene autonomije, međutim, danas to pitanje je riješeno u Građanskom zakonu (*Burgerlijk Wetboek*), u odredbama gdje se crkvom bavi kao pravnom osobom.⁴³⁵ U skladu sa 6. ustavnim člankom, što se tiče crkvene autonomije u smislu slobode crkvene organizacije, u članku 2:2⁴³⁶ Građanskog zakona navedeno je da crkve, njihove nezavisne jedinice i tijela koja su ujedinjena, imaju pravnu osobnost te su organizirane prema vlastitim statutima dokle god oni nisu u sukobu sa zakonom. Članak se jednako odnosi na hijerarhijski organizirane crkve kao i na one decetralizirane. Većina ostalih članaka Građanskog zakona, u pravilu primjenjiva na sve pravne osobe, nije primjenjiva na crkve, međutim, analogna interpretacija nije isključena. Crkvena autonomija konkretizirana je i u drugim zakonima. Primjerice, nije potrebna prethodna dozvola javnih vlasti za otpuštanje svećenstva. Zakon o jednakom tretmanu (*The Equal Treatment Act*), koji zabranjuje pravljenje razlika temeljem, između ostalog, religije u širokom spektru društvenih aktivnosti, nije primjenjiv na crkve ili odnose unutar crkava. Međutim, to ne znači da crkve smiju postupati kako ih je volja. Pravičnost i postupanje u dobroj vjeri su elementi koje će sudovi uzimati u obzir prilikom razmatranja crkvenih odluka.⁴³⁷

Islamska tijela su obično organizirana kao zaklade (nešto rjeđe udruženja) za zapošljavanje imama⁴³⁸ ili upravljanje mjestom (zgradom) štovanja. U tim slučajevima, primjenjuju se pravila o zakladama ili udruženjima. Međutim, unutar ovog okvira, također je bitna organizacijska sloboda religije.⁴³⁹

⁴³⁵ Van Bijsterveld, op. cit., str. 528.

⁴³⁶ Dutch Civil Code, Book 2 - Legal Persons, <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook022.htm>, pristup 21. 1. 2016.

⁴³⁷ Van Bijsterveld, op. cit., str. 531.

⁴³⁸ U zvanje imama, unutar islamske vjerske hijerarhije, može biti imenovana i postavljena osoba koja ima visoko ili više vjersko obrazovanje i godinu pripravničkog staža koje slijedi nakon završetka školovanja. On provodi organizaciju vjerskog života u svom džematu (župa). Odgovara za svoj rad glavnom imamu., Veritas, Glasnik sv. Antuna Padovanskog, Duhovna hijerarhija u islamu, http://www.veritas.hr/casopisi/2009_09/9_2009_islam.html, pristup 21. 1. 2016.

⁴³⁹ Van Bijsterveld, op. cit., str. 531.

4. Financiranje i oporezivanje vjerskih organizacija

Osnovno sredstvo financiranja crkava su njihovi pripadnici. Sustav crkava i njihov odnos s državom ne dopušta financiranje vjerskih aktivnosti kao takvih, međutim, razni su načini kojima se to ipak čini.⁴⁴⁰

U okviru Nizozemske kao države blagostanja, prisutni su sustavi gdje su razvijene aktivnosti koje nude privatnici, često oni vjerske osnove te koje nude javna, vjerski neutralna tijela. Državna potpora za navedeno proširena je i na vjerske organizacije, koju reguliraju ista državna tijela unutar istog financijskog sustava.⁴⁴¹

Javne institucije kao što su oružane snage ili kaznionice, u raspodjeli financijskih sredstava sudjeluju putem poreznog sistema, a opravdanje za navedeno je vjerska sloboda pojedinca. Primjerice, osobe u oružanim snagama ili kaznionicama žive u posebnim uvjetima, zbog čega su često spriječeni prakticirati svoju vjeru kako bi htjeli ili kako je zahtijevano (npr. odlazak na misna slavlja). U bolnicama, organizacija ovakvih kapelanskih službi je nešto drukčija, obzirom da su one organizirane i financirane na drukčiji način, stoga su financirane putem ukupnih sredstava kojima raspolaže bolnica. Takva „duhovna briga“ dio je opće pažnje koju bolnica pruža.⁴⁴²

Što se porezne obveze tiče, dostupni su razni mehanizmi. Izuzeća ili snižene porezne stope dostupne su u kontekstu poreza na nasljeđivanje i donacije raznih grupa ili pojedinaca crkvama. Time se ujedno potiče privatno financiranje istih (ili općenitije u vjerske svrhe). Takve pogodnosti nisu namijenjene isključivo vjerskom sektoru, nego i za razne karitativne institucije i djelatnosti.⁴⁴³

5. Vjersko obrazovanje

Sloboda obrazovanja dopušta vjeroispovjedno obrazovanje uz ono koje vodi država, sve unutar dvostrukog sustava. Prema Ustavu, osnovne vjeroispovjedne škole financira država istim temeljem kao i državne. Za srednjoškolsko obrazovanje, uključujući sveučilišta, ovaj

⁴⁴⁰ Van Bijsterveld, op. cit str. 533.

⁴⁴¹ Ibid.

⁴⁴² Ibid., str. 533., 534.

⁴⁴³ Ibid., str. 534.

sustav je usvojen kroz zakonodavstvo, kako je spomenuto u poglavlju o zakonskom okviru. Svaka škola vjeroispovjednog karaktera, za sebe određuje vjerski karakter. U pravilu, dopušteno im je i reguliranje o tome upisuju li se u školu učenici pripadnici bilo koje religije ili samo one kojoj je škola usmjerena. Međutim, moraju ostati u zakonskim okvirima.⁴⁴⁴

Državne škole također podučavaju religiju, no na neutralan način, a u školi može biti ponuđeno i vjeroispovjedno obrazovanje neke religije izvan nastavnog plana.⁴⁴⁵ Tako je u 23. članku⁴⁴⁶ Ustava, koji se bavi obrazovanjem, propisano da će javne vlasti provoditi obrazovanje poštujući svačiju religiju i vjerovanja, kako je regulirano Zakonom o parlamentu (*Act of Parliament*).

6. Kaznenopravna zaštita religije

Nizozemski Kazneni zakon (*Wetboek van Strafrecht*) sadrži brojne odredbe koje se odnose eksplicitno na religiju (izražavanje, okupljanja, vjerski rituali). Tako je u članku 137.c⁴⁴⁷ navedeno da bilo koja osoba koja u javnosti, verbalno ili pismeno ili putem slika, namjerno uvrijedi grupu osoba zbog, između ostalog, njihove religije ili vjerovanja, bit će kazneno gonjena.

Bogohuljenje je također kažnjivo temeljem 147. članka⁴⁴⁸ Kaznenog zakona. Osoba koja javno verbalno ili pismeno ili putem slika uvrijedi vjerski osjećaj, raspačavanjem bogohulnog sadržaja bit će kazneno gonjena.

⁴⁴⁴ Van Bijsterveld, op. cit, str. 535., 536.

⁴⁴⁵ Ibid., str. 536.

⁴⁴⁶ Constitution of the Kingdom of the Netherlands, op. cit. bilješka 426, čl. 23. st. 3.

⁴⁴⁷ Wetboek van Strafrecht, 1881., čl. 137.c,

<http://www.wetboek-online.nl/wet/Wetboek%20van%20Strafrecht.html>, pristup 22. 1. 2016.

⁴⁴⁸ Ibid., čl. 147.

XXI. Njemačka

1. Povijesni pregled

Još otkako je u 4. stoljeću Biblija prevedena na gotski jezik, područje današnje Njemačke bilo je i ostalo dominantno kršćansko. Najveći potres Crkva je u Njemačkoj doživjela pojavom svećenika Martina Luthera. Nezadovoljan stanjem u modernoj crkvi, 1517. godine na vrata crkve u Wittenbergu zakucio je svojih legendarnih 95 teza u kojima kritizira indulgencije, dogme i sveopće uređenje Crkve. Nakon što ga je papa Lav X. ekskomunicirao, pokretu koji je izazvao, pridružili su se mnogi te je kao rezultat došlo do raspada kršćanske zajednice u Njemačkoj na evangeličku i rimokatoličku⁴⁴⁹. Kroz njemačku povijest, sve od reformacije Martina Luthera u 16. stoljeću, vrlo je živa problematika koegzistencije katoličanstva i luteranizma. Prvi pokušaj uređenja novonastale situacije bio je mir u Augsburgu 1555. Tim je ugovorom uspostavljeno načelo *cuius regio, eius religio* kojim su prinčevi na čelu pojedine države unutar Carstva⁴⁵⁰ imali pravo samostalno odlučivati koje će vjeroispovijesti biti njihovi podanici.⁴⁵¹ Istovremeno su ti isti plemići ustupali podanicima i *ius emigrandi* odnosno pravo na odlazak iz države. Mnogi se slažu da su već tu vidljivi prvi začeci vjerske slobode u njemačkoj povijesti, a samim time i početak odvajanja crkve od države. Dolaskom moćnog pruskog kancelara Otta von Bismarcka na vlast nastupilo je doba takozvanog „kulturnog rata“ koji je pokrenuo protiv Katoličke Crkve u Prusiji. Naime, nije mu odgovarala činjenica da postoji centar moći izvan njegove države koji ima takav snažan utjecaj na dobar dio njene populacije kao što je bio Rim. Posebnu je ulogu imao paragraf 130a donesen 1871. kao dio tadašnjeg Kaznenog zakonika. Njime je penalizirano svako izjašnjavanje vjerskih službenika o temama javnog interesa na način koji nije odgovarao vladajućima. Uslijedilo je razdoblje sustavne diskriminacije katolika na način kako su već duže vrijeme diskriminirani i židovi u Njemačkoj. Dolaskom novog pape Lava XIII. na čelo

⁴⁴⁹ V. više Bishop, Paul A., Martin Luther and the Protestant Reformation, <https://www.hccfl.edu/media/173616/ee2luther.pdf>, pristup 4. 10. 2015.

⁴⁵⁰ Sveto rimsko carstvo njemačke narodnosti

⁴⁵¹ Augsburg, Ino, Koriotoh, Stefan, Religion and Secular State in Germany; Basedow, Jürgen, Kischel, Uwe, Sieber, Ulrich, German National Reports to the 18th International Congress of Comparative Law, Washington 2010, Tübingen: Mohr Siebeck, 2010., str. 321.

Katoličke Crkve ponovno je uspostavljen mir iako su svi kontroverzni njemački zakoni i dalje ostali na snazi.⁴⁵²

2. Suvremeno uređenje

Weimarskim ustavom iz 1919. godine Njemačka mijenja državno uređenje iz carstva u republiku, a u skladu s time donosi i niz odredbi kojima se građanima jamče vjerske slobode. Članci 136., 137., 138., 139. i 141. tadašnjeg ustava i danas čine sastavni dio Temelnog zakona (ustava) Savezne republike Njemačke⁴⁵³ kao članak 140. Na samom početku Temelnog zakona, kao jedna od temeljnih sloboda, utkana je sloboda vjere, ispovijedanja vjere ili filozofskog uvjerenja te sloboda prakticiranja vjere⁴⁵⁴.

Iako sva prava proklamirana weimarskim Ustavom nisu bila šticeana pa čak ni provediva u to doba, navedeni članci imaju vrijednost koja je danas istinski živa u njemačkom društvu. 136. članak jamči neovisnost građanskih prava i obveza o slobodi vjeroispovijesti. Također se osigurava da nitko neće biti obvezan izjasniti se o svojim vjerskim uvjerenjima⁴⁵⁵ te polagati neku vrstu religiozne zakletve. Možda i najvažnija odredba je ona 137. članka 1. stavka koja izričito kaže da nema državne crkve u Njemačkoj. Ipak, unatoč takvoj odredbi i činjenici da se Njemačka, kao i većina suvremenih država, proklamira kao sekularna, Temeljni zakon na svom samom početku, u preambuli, govori o odgovornosti pred Bogom i čovjekom⁴⁵⁶. U člancima weimarskog Ustava nadalje se jamči sloboda svih vjerskih zajednica, a one koje dobiju status pravne osobe javnog prava (*Körperschaft des öffentlichen Rechts*) imaju pravo nametnuti vlastiti porez svojim vjernicima⁴⁵⁷. To pravo danas koriste i dvije dominante crkve u Njemačkoj: rimokatolička i evangelička.

⁴⁵² V. više Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Germany, <http://countrystudies.us/germany/94.htm>, pristup 4.10. 2015.

⁴⁵³ Izglasao u svibnju 1949. godine te je tijekom vremena postao najdugovječniji pisani ustav u Europi iako je trebao samo poslužiti do ujedinjenja Njemačke kada bi bio oformljen pravi ustav (*Verfassung*), Kommers, Donald P., A Provisional Constitution, Built to Last, http://www.atlantic-times.com/archive_detail.php?recordID=1742, pristup 4. 10. 2015.

⁴⁵⁴ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 1949., BGBl. 1/1949, čl.4., st. 1. i st. 2.

„(1) Die Freiheit des Glaubens, des Gewissens und die Freiheit des religiösen und weltanschaulichen Bekenntnisses sind unverletzlich.

(2) Die ungestörte Religionsausübung wird gewährleistet.“

⁴⁵⁵ Osim u slučajevima propisanim zakonom

⁴⁵⁶ Ibid., preambula

„Im Bewußtsein seiner Verantwortung vor Gott und den Menschen, von dem Willen beseelt, als gleichberechtigtes Glied in einem vereinten Europa dem Frieden der Welt zu dienen, hat sich das Deutsche Volk kraft seiner verfassungsgebenden Gewalt dieses Grundgesetz gegeben.“

⁴⁵⁷ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, čl. 140., Weimarer Verfassung, 1919., čl 137., st 6.

2. 1. Dominantne zajednice: Rimokatolička Crkva i Evangelička Crkva

Naime, iako nema državne crkve, upravo te dvije vjerske zajednice jedine od većih zajednica, uz Židovsku zajednicu, koriste privilegij ubiranja poreza koji imaju uz titulu *Körperschaft des öffentlichen Rechts*. Takav status, prema Poreznom zakonu, zajednica može steći ukoliko su njezina osnovna svrha altruističke aktivnosti kao što su osnivanje i održavanje crkava, vjerska edukacija, osposobljavanje vjerskih službenika, upravljanje crkvenom imovinom, ukop mrtvih, briga za stare, bolesne, udovice i siročad⁴⁵⁸. O tome zadovoljava li neka zajednica navedene kriterije odlučuje se na razini svake savezne države posebno. Nerijetko se na temelju toga sugerira kako ipak postoji naklonost države određenim vjerskim zajednicama tim više što crkveni porez za crkve ubire državna administracija⁴⁵⁹. Ugovor je to na obostranu korist i zadovoljstvo jer bi za crkvu bilo iznimno nepraktično i skupo ubirati porez samostalno, a budući da država već ima svu potrebnu infrastrukturu, njoj to ne predstavlja dodatni trošak. *Kirchensteuer* iznosi 8 do 9 % godišnjeg poreza na dohodak. Dobit od toga, naravno, ima i sama država koja ubire naknadu od 3 do 4 % od skupljenog poreza. Bitno je također da se država ne bavi daljnjom raspodjelom prikupljenih sredstava već to čine vrhovne organizacije svake od crkava na državnoj razini⁴⁶⁰. Svaki njemački državljanin pri prijavi boravišta mora se izjasniti o svojoj vjeroispovijesti kako bi se moglo odrediti hoće li i kojoj crkvi plaćati porez.

Danas se svega 65 % Nijemaca izjašnjava pripadnicima jedne ili druge većinske vjerske zajednice. Taj je postotak prije bio znatno viši, a počinje padati polako već u drugoj polovici 20. stoljeća. Jedan od uzroka tome je i ranije spomenuti crkveni porez. Naime, da bi izbjegli plaćanje istog, Nijemci sve češće pribjegavaju službenom ispisu iz crkvene zajednice (*Kirchenaustritt*) koji predstavlja službeni pravni akt koji mora biti ovjeren i od države i od vjerske zajednice⁴⁶¹. Još je manji postotak onih pripadnika crkve koji redovito prakticiraju vjeru, a udjeli Rimokatoličke i Evangeličke Crkve su gotovo jednaki⁴⁶².

⁴⁵⁸ Abgabenordnung, 1976., BGBl. 29/1976, čl. 54.

⁴⁵⁹ Bloß, op. cit., str. 46. - 49.

⁴⁶⁰ Zanimljivo je istaknuti kako se prikupljeni iznos raspoređuje župama prema njihovim potrebama, a ne prema količini novca koji su platili pripadnici upravo te iste župe, a samim time se sprječava miješanje religioznog i materijalnog.

⁴⁶¹ Posljedica ispisa je nemogućnost crkvenog vjenčanja ili pogreba.

⁴⁶² Samim time i količina doprinosa od poreza je gotovo potpuno jednaka te iznosi približno 5 milijardi eura godišnje za svaku od ove dvije kršćanske zajednice, Evangelische Kirche in Deutschland; Kirchensteuer, <http://www.ekd.de/statistik/kirchensteuer.html>, pristup: 20. 10. 2015.

Važno je napomenuti da više od 60 % pripadnika spomenutih zajednica čine osobe koje su oslobođene plaćanja poreza kao što su umirovljenici i nezaposleni pa samim time je ukupni dobitak za crkve utoliko manji. Međusobni odnosi saveznih država i crkava regulirani su pojedinačnim ugovorima.

2. 2. Ostale vjerske zajednice

Upravo zahvaljujući mogućnosti da svaka od država zasebno uređuje vjerske odnose, neke od njih priznale su status *Körperschaft des öffentlichen Rechts* i nekim nekonvencionalnim vjerama kao što su mormoni, adventisti, Nova apostolska Crkva...⁴⁶³ Svaka savezna država pridržava samostalno pravo prema vlastitom pravu (a u skladu s Temeljnim zakonom) odrediti kojoj će zajednici priznati takav status. U praksi je za to potrebno još da je dotična zajednica dugotrajno prisutna i značajna na teritoriju pojedine savezne države⁴⁶⁴.

Kontroverzne zajednice kao što su Jehovini svjedoci i Scijentološka Crkva svoj su status pokušale izboriti sudskim putem. Ovisno o saveznoj državi, imali su više ili manje uspjeha u tome jer prvi zabranjuju svome članstvu sudjelovanje u izborima (bilo aktivno bilo pasivno), a Scijentološka Crkva ne ispunjava osnovne pretpostavke o altruističkim načelima⁴⁶⁵. Sve ostale zajednice koje nemaju status *Körperschaft des öffentlichen Rechts* vode se kao pravne osobe privatnog prava te eventualno mogu dobiti neke povlastice na temelju svog dobrotvornog rada. Upravo su brojna porezna oslobođenja (primjerice od poreza na dohodak ili nekretnine) razlog nastojanja većine zajednica da steknu spomenuti status.

Najveću manjinsku vjersku zajednicu u Njemačkoj čine muslimani s udjelom od 4 % stanovništva. Iznimno je bitno istaknuti kako ne postoji niti jedna krovna institucija na razini čitave države koja bi okupljala državljane islamske vjeroispovijesti⁴⁶⁶. Manji dio njemačkih muslimana pripadaju Muslimanskoj zajednici, a nijedna od postojećih zajednica nema status *Körperschaft des öffentlichen Rechts*. Upravo u svrhu bolje integracije zajednice i bolje komunikacije s državnim vlastima osnovana je 2006., pod okriljem Ministarstva unutarnjih

⁴⁶³ Bloß, op. cit., str. 43.

⁴⁶⁴ Bundesministerium des Innern, Gesellschaft und Verfassung; Staat und Religion, http://www.bmi.bund.de/DE/Themen/Gesellschaft-Verfassung/Staat-Religion/Religionsverfassungsrecht/religionsverfassungsrecht_node.html;jsessionid=D3DCA7DE95EAF27826D6D7AE3A6F26B7.2_cid295, pristup 18.10.2015.

⁴⁶⁵ V. više Bloß, op. cit., str. 41., 42.

⁴⁶⁶ Ibid., str. 44.

poslova, Njemačka islamska konferencija⁴⁶⁷. Postavlja se pitanje kakve će implikacije imati nedostatak jedne čvrste vjerske zajednice na sve brže rastući broj pripadnika islama u Njemačkoj. Naime, trend koji je bio značajan već u proteklih nekoliko godina, 2015. godine dobio je i definitivnu potvrdu; veliki migrantski val koji je tek počeo načimati Europu usmjeren je velikim dijelom upravo prema najvećem gospodarstvu suvremene Europe.

3. Vjersko obrazovanje

Samim odredbama Temelnog zakona, Njemačka svojim državljanima jamči da nitko neće biti primoran prisilno izvoditi bilo kakve vjerske radnje ni u kojem kontekstu. Ta je sloboda iznimno važna upravo na području vjerskog obrazovanja. Budući da se savezne države i danas mogu podijeliti na dominantno rimokatoličke ili dominantno protestantske, u najvećem će broju slučajeva vrsta vjeronauka u školama ovisiti upravo o većinskom opredjeljenju dotične savezne države⁴⁶⁸. Roditelji tako nisu obvezni svoje dijete upisati na takav kolegij ukoliko on ne odgovara njihovu svjetonazoru. Unatoč tome, vjeronauk se ne smatra izbornim predmetom te se integrira u kurikulum kao i svi ostali predmeti⁴⁶⁹. Javlja se pitanje adekvatne zamjene za djecu koja ne pohađaju takve satove. Rješenje je najčešće u alternativama kao što su predmeti etike ili filozofije. Jednako tako ni učitelji ni profesori ne mogu biti obvezni predavati predmet religioznog karaktera ukoliko to ne žele⁴⁷⁰. Posljednjih godina jača pitanje potrebe eventualnog religioznog nauka ostalih vjera u školama, posebice Islama čiji je udio u religijskoj krvnoj slici Njemačke rapidno rastući.

4. Društveno korisne aktivnosti vjerskih zajednica

Dvije kršćanske crkve u Njemačkoj najveći su pružatelji društvenih i socijalnih usluga u državi, a također su i prvi sljedeći najveći poslodavac nakon države. Veći dio troškova izdavanja istih usluga snose crkve same pomoću svojih poreznih budžeta dok ostatak snosi

⁴⁶⁷ V. više Deutsche Islam Konferenz, <http://www.deutsche-islam-konferenz.de/DIK/DE/Startseite/startseite-node.html>, pristup 20. 10. 2015.

⁴⁶⁸ Države na jugu su pretežno katoličke, dok su one sjeverne pretežito protestantske. Zanimljivo je da su istočne države koje su integrirane tek 1990. i danas pretežito ateističke što je posljedica represije bivše komunističke vlasti protiv religije.

⁴⁶⁹ Problem nastaje u nekim školama u kojima je etika, kao zamjenski predmet, sada postala obvezna za sve učenike pa se nameće pitanje ne postaje li time vjeronauk zapravo izborni, v. više Augsburg, Koriath, op. cit., str. 328.

⁴⁷⁰ Pojavljuju se ideje kako bi vjeronauk posebnih religija trebalo zamijeniti u potpunosti sveopćim predmetom Religija koji bi izučavao sve veće svjetske religije, v. više Bloß, op. cit., str. 45.

država. Unatoč brojnim kritikama tako uskog povezivanja države s crkvenim zajednicama (pa čak se može nazvati donekle i ovisnošću), obje strane smatraju da neutralnost države u takvom odnosu nije narušena. Dapače, ističu kako je zapravo činjenica da je oslobođena tereta organiziranja čitavog tog sustava velika proračunska ušteda za državu. S druge strane, crkva smatra takvo društveno korisno djelovanje sastavnim dijelom njezina nauka te ga time ni ne smatra neprikladnim⁴⁷¹.

5. Odnos države prema crkvama

Njemačka država provodi politiku neutralnosti⁴⁷² i distance prema vjerskim zajednicama. One imaju punu slobodu sve dok ne zadiru u područje države i prava. Iako nema državne crkve, odnos religije i države u Njemačkoj nije ni približno hladan kao primjerice u Francuskoj. Ne samo da dvije najutjecajnije crkve osnivaju brojne škole i vrtiće te pružaju razne socijalne i humanitarne usluge i na takav način značajno rasterećuju državni aparat već i država uzvraća uslugu. Kazneni zakon 166. i 167. člankom inkriminira prijestupe povezane s religijom i ideologijom (tzv. odredbe o bogohuljenju) te na taj način štiti ne samo javni red i mir nego i slobodu ispovijedanja vjere⁴⁷³. Jednako tako, 2008. godine zakonska izmjena otvorila je mogućnost sklapanja crkvenog braka prije sklapanja civilnog, iako će brak pravne posljedice proizvoditi tek sklapanjem potonjeg⁴⁷⁴.

Mnogo više od same Savezne republike, njezine savezne države pokazuju privrženost Crkvi te time djelomično odstupaju od načela neutralnosti. Najpoznatiji slučajevi kao što je zakon o raspelu u bavarskim školama⁴⁷⁵ ili slučaj muslimanske učiteljice kojoj je zabranjen šal kao pokrivalo na glavi⁴⁷⁶ podigli su svijest na nacionalnoj razini o potrebi regulacije takvih i sličnih osjetljivih pitanja. Odlukama saveznih sudova primat je ipak dan temeljnim pravima na slobodu vjeroispovijesti pojedinca nasuprot slobodi saveznih država da samostalno odlučuju o pitanjima religije u svojim školama. Na koncu možemo reći kako njemački model odnosa države i vjerskih zajednica vrlo precizno balansira između neutralnosti državnog vrha i samog Temelnog zakona i živih preferencija i težnji svojih saveznih država.

⁴⁷¹ Bloß, op. cit., str. 49.-50.

⁴⁷² V. više Augsburg, Koriath, op. cit., str. 324.

⁴⁷³ Ibid, str. 329.

⁴⁷⁴ Ibid, str. 327.

⁴⁷⁵ Ibid, str. 329.

⁴⁷⁶ V. više Cranmer, op. cit., str. 14.

XXII. Poljska

1. Povijesni pregled

Bilješka čitatelju: Poljska je zemlja s dugom religijskom tradicijom, koja je utkana u kulturu i svijest naroda pa tako i u državne odnose. Povijesni događaji bili su od velikog utjecaja na sadašnje uređenje odnosa vjerskih zajednica i države, zato je, zbog jasnijeg uvida u materiju, povijesni pregled potrebno nešto detaljnije razraditi.

Prošlih stoljeća, dok je Poljska još bila kraljevstvo, moto poljskog gospodstva bio je „Bog, čast, domovina“, gdje je bog uvijek imao vodeće mjesto, a religija je do danas ostala važan element poljske svijesti i identiteta. Tako je u Poljskoj danas oko 90 % katolika⁴⁷⁷, koja je uz Maltu, najkatoličkija država Europe.⁴⁷⁸

Za vrijeme Prve Republike, od usvajanja kršćanstva 966. do 1795. godine, Poljska je bila katolička zemlja, a istovremeno multietnička i multireligijska (katolici, pravoslavci, židovi, muslimani, protestanti). Za poljsko-litavskog Commonwealtha, osnovanog 1569. godine, tolerancija nije bila samo stvar potrebe, već utemeljena na prije razvijenim teorijama. Nadalje, za vrijeme reformacije i borbe kršćana u zapadnoj Europi, Poljska je bila država koja je pokazivala opciju religijske otvorenosti. Takav model je pružen poljskim Ustavom 1791. godine, prvim demokratskim u Europi. Konkordat sa Svetom Stolicom sklopan je tri puta za Prve Republike, zbog pitanja davanja povlastica.⁴⁷⁹

U Drugoj Republici, gdje su katolici zauzimali 75 % populacije, odnosi između crkve i države uokvireni su ustavima iz 1921. i 1935. godine, te Konkordatom iz 1925. Ustav iz 1921. osiguravao je vjersku slobodu na osobnoj razini, gdje su crkva i vjerske organizacije, temeljem principa jednakosti, imale slobodu slijediti svoje unutarnje interese, organizirati javne usluge te slobodu stjecati i upravljati posjedima. Slijedom toga, Katolička Crkva dobila je vodeću ulogu među religijama, dok sve imaju jednaka prava, što je formulirano kao počasno mjesto ili povlastica službene crkve. Sva crkvena pitanja, uređena su odredbama

⁴⁷⁷ StayPoland.com, Religion, <http://www.staypoland.com/poland-religion.htm>, pristup 15. 12. 2015.

⁴⁷⁸ Mazurkiewicz, Piotr, Autonomy of the Church and Freedom of Religion in Poland, Church Autonomy: A Comparative Survey, Gerhard Robbers, ed., Frankfurt am Main, Peter Lang, 2001.

⁴⁷⁹ Ibid.

Konkordata iz 1925. godine, koji je Katoličkoj Crkvi osigurao, neovisno o drugim vjerskim organizacijama, punu slobodu nastaviti svoje aktivnosti. Međutim, ograničio je Svetu Stolicu barem po pitanju imenovanja biskupa, što je postala privilegija državnog poglavara, uz njeno prethodno odobrenje.⁴⁸⁰

Dok je Poljska bila u sovjetskoj sferi utjecaja, privremena Vlada nacionalnog jedinstva jednostrano je 1945. godine ukinula Konkordat. Ustav iz 1952. formalno je proglasio slobodu savjesti i vjeroispovijesti kao građansko pravo jamčeno svakoj osobi. Također, stimulirano je razdvajanje crkve i države, a pravna pitanja crkvenog vlasništva riješena su posebnim zakonima. Ukidanjem Konkordata, komunističke vlasti vodile su pregovore s predstavnicima poljskog episkopata, čiji su rezultat bila dva sporazuma, iz 1950. i 1956. godine. Od 1975., pregovori su vođeni i sa Svetom Stolicom s namjerom potpisivanja konvencije. Preduvjet takvog sporazuma bio je da crkva poštuje ustavna načela totalitarne komunističke države. Unatoč sklopljenim sporazumima, komunističke vlasti mogle su nastaviti s neprijateljskom politikom prema crkvi, arbitrarnim administrativnim dokumentima i presudama bez zakonskog temelja.⁴⁸¹ Naime, položaj Katoličke Crkve u Poljskoj ipak je ojačan, kada je kardinal Wojtyła 1978. godine postao papa Ivan Pavao II., na proljeće 2015. proglašen svetim. Njegova tri posjeta Poljskoj svjedočili su snazi poljskog katolicizma.⁴⁸²

Sporazum Okruglog stola (*Round Table Accord*), potpisan 1989., bio je okidač procesu sustavnih promjena. Slijedila je promjena pravnog položaja crkve podijeljenog u dva stadija. Prvi, kroz tri Crkvena zakona 1989. te drugi ratifikacijom Konkordata sa Svetom Stolicom 1998. godine. Takav konkordat, uz Poljsku, potpisan je i s Hrvatskom, Mađarskom, Slovačkom i Češkom. Prije spomenuti zakoni iz prvog stadija, doneseni nakon pregovora poljske Vlade i episkopata, prihvaćeni su zajedno te uključuju: Zakon o jamstvima slobode savjesti i religije, Zakon o odnosima države i Katoličke Crkve i Zakon o socijalnom osiguranju svećenika.⁴⁸³

U skladu s načelima jednakih prava crkve i vjerskih organizacija, od 1991. do 1997. godine, poljski Parlament donio je jedanaest zakona, osiguravajući drugim vjerskim zajednicama

⁴⁸⁰ Mazurkiewicz, op. cit.

⁴⁸¹ Ibid.

⁴⁸² Nations Encyclopedia, Poland-Religions, <http://www.nationsencyclopedia.com/Europe/Poland-RELIGIONS.html>, pristup 16. 12. 2015.

⁴⁸³ Mazurkiewicz, op. cit.

prava analogna onima koje je uživala Katolička Crkva. Uz iznimku zakona iz 1991. godine, koji je uređivao pitanje Pravoslavne Crkve, svi su bili po modelu Konkordata.⁴⁸⁴

Glavne promjene u odnosu crkve i države razvile su se kao rezultat usvajanja Ustava Republike Poljske iz 1997. godine i ratifikacije spomenutog Konkordata. Stvorila se potreba unijeti ispravke u neke od zakona u svezi s tim pitanjem.⁴⁸⁵

2. Suvremeno uređenje

Vjerske zajednice u Poljskoj podijeljene su u dvije skupine zbog priznavanja i pravnog statusa: one koje funkcioniraju na temelju posebnog zakona, koji regulira njihov odnos s državom i one koje su predmet reguliranja Zakona o slobodi savjesti i vjeroispovijesti iz 1989. godine, te općih zakona u svezi s dobrovoljnim udruženjima. Prva skupina uključuje sve veće kršćanske zajednice, židove, muslimane i karaite.⁴⁸⁶

2. 1. Ustav Republike Poljske (*Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*) iz 1997. godine

Pravni temelj odnosa crkve i države postavljen je u 25. članku⁴⁸⁷ Ustava. U njemu su definirane osnove institucionalnog odnosa i jamstva vjerske slobode na osobnoj razini. To dvoje usko je povezano jer su u demokratskoj državi temeljeni na jamstvima osobnih sloboda, savjesti i religije. Dakle, kako je Ustavom ugovoreno, u Poljskoj, crkve i druge vjerske organizacije imaju jednaka prava, a javne vlasti su nepristrane što se tiče osobnih uvjerenja, vjerskih, filozofskih ili u svezi s pogledima na život općenito. Zbog toga, takve slobode i njihovo izražavanje u javnom životu je osigurano. Također, odnos države s crkvom te drugim

⁴⁸⁴ Mazurkiewicz, op. cit.

⁴⁸⁵ Ibid.

⁴⁸⁶ Cranmer, op. cit., str. 29.

⁴⁸⁷ The Constitution of the Republic of Poland, 1997., Dz.U. 78/1997, čl. 13.: „(1) Churches and other religious organizations shall have equal rights. (2) Public authorities in the Republic of Poland shall be impartial in matters of personal conviction, whether religious or philosophical, or in relation to outlooks on life, and shall ensure their freedom of expression within public life. (3) The relationship between the State and churches and other religious organizations shall be based on the principle of respect for their autonomy and the mutual independence of each in its own sphere, as well as on the principle of cooperation for the individual and the common good. (4) The relations between the Republic of Poland and the Roman Catholic Church shall be determined by international treaty concluded with the Holy See, and by statute. (5) The relationship between the Republic of Poland and the Roman Catholic Church shall be determined by statutes adopted pursuant to agreements between their appropriate representatives and the Council of Ministers.“

vjerskim organizacijama, temelji se na načelu poštivanja njihove autonomije i međusobne nezavisnosti svake u svojoj sferi, kao i načelu suradnje kako za svakog posebno, tako i u općem interesu. Navedene su i osnove međusobnog odnosa države i vjerskih entiteta, koji je Konkordat sa Svetom Stolicom što se Katoličke Crkve tiče, a za ostale sklopljeni ugovori.

Pojam „crkve“ koji se koristi u Ustavu, odnosi se na kršćanske zajednice, a pojam „vjerske organizacije“ na one nekršćanske, a pojam „jednakost prava“ implicira na odstupanje od ikakve privilegiranosti Katoličke Crkve.⁴⁸⁸ Krajnji temelj za jednakost prava crkava postavljen je na priznavanju jednakog dostojanstva svih ljudi.⁴⁸⁹

Nadalje, prema 53. članku⁴⁹⁰ Ustava, sloboda savjesti i religije osigurana je svima, što uključuje slobodu ispovijedati ili prihvaćati je kao osobni izbor te kao crkvene manifestacije takve religije, individualno ili kolektivno, javno ili privatno, štovanjem, molitvom, sudjelovanjem u ceremonijama, izvođenjem rituala ili podučavanjem. Vjerska sloboda uključuje i posjed svetišta i drugih mjesta štovanja, neovisno o tome koriste li vjerskim službama. Roditelji imaju pravo odgajati svoju djecu u skladu sa svojim uvjerenjima te ih učiti o tome. Također, vjerska uvjerenja dopušteno je podučavati i u školama, međutim, bez ugrožavanja vjerskih sloboda drugih ljudi. Nikog se ne smije prisiljavati na sudjelovanje u vjerskim stvarima, niti će javne vlasti koga prisiljavati da se odrekne svoje filozofije, religijskog uvjerenja ili vjerovanja.

Navedeno je i ograničenje. Sloboda javnog izražavanja vjere može biti ograničena samo gdje je potrebno brinuti o državnoj sigurnosti, javnom redu, zdravlju, moralu te pravima i slobodama drugih.⁴⁹¹

2. 2. Zakonski okvir odnosa crkve i države

Odnosi crkve i države regulirani su dvama aktima iz 1989. godine: Statutom o odnosima između države i Katoličke Crkve te Statutom o slobodi savjesti i religije. Potonji definira

⁴⁸⁸ Mazurkiewicz, op. cit.

⁴⁸⁹ Constitution of the Republic of Poland, čl. 32.: „(1) All persons shall be equal before the law. All persons shall have the right to equal treatment by public authorities. (2) No one shall be discriminated against in political, social or economic life for any reason whatsoever.“

⁴⁹⁰ Ibid., čl. 53.

⁴⁹¹ Ibid.

osnove odnosa između države i vjerskih zajednica izuzev Katoličke Crkve. Posebice, 2. članak koji definira značenje slobode savjesti i jamči, između ostalog, pravo osnivanja crkvi, pravo građana na (ne)iskazivanje svojih vjerovanja i obrazovanje djece u skladu s vlastitim uvjerenjima. Članak 10. kaže kako država neće materijalno pomagati crkve, međutim, posebnom odredbom dopuštena je financijska pomoć crkvama u skladu s posebnom regulacijom. Nadalje, 11. člankom, utvrđen je autonomni karakter crkava i sličnih organizacija te im daje *locus* pred Ustavnim sudom.⁴⁹²

Odnos Poljske s Katoličkom Crkvom reguliran je konkordatom potpisanim 1993., a ratificiranim 1998. godine. U pogledu pripadnika manjinskih religija, Konkordat, favorizira Katoličku Crkvu i jača joj položaj. Dva pitanja se smatraju posebno kontroverznim. Obveza države, nametnuta 12. člankom, da država mora omogućiti rimokatoličko vjersko obrazovanje u javnim školama, ako je zatraženo, te ona iz 10. članka o priznanju brakova sklopljenih pod rimokatoličkim kanonskim pravom. Potonje je postavljeno kao uvjet.⁴⁹³

3. Pravna osobnost vjerskih institucija

Pitanje pravne osobnosti vjerskih institucija regulirano je zakonom o odnosu države i Katoličke Crkve iz 1989. godine. Zakon nabroja neke pravne osobe poimence, uključujući Konferenciju episkopata Poljske i kategorije teritorijalnih i osobnih pravnih osoba koja su postojale u vrijeme kada je Zakon stupio na snagu (članci 6.-9.). Štoviše, dopuštena je registracija novih pravnih osoba. Konkordat ratificiran 1998. proširio je krug crkvenih institucija kojima je dopušteno zatražiti pravnu osobnost.⁴⁹⁴ U članku 4.⁴⁹⁵ Konkordata država priznaje pravnu osobnost Katoličke Crkve.

Država priznaje pravnu osobnost svih crkvenih institucija, teritorijalnih i osobnih koje imaju „kanonsku osobnost“.⁴⁹⁶ Druge crkvene institucije mogu na zahtjev crkvenim vlastima, dobiti

⁴⁹² Cranmer, op. cit. str. 30.

⁴⁹³ Konkordat Poljske sa Svetom Stolicom, 1993., čl. 10., <http://www.concordatwatch.eu/topic-1331.834>, pristup 20. 12. 2015.

⁴⁹⁴ Mazurkiewicz, op. cit.

⁴⁹⁵ Konkordat Poljske sa Svetom Stolicom, op. cit bilješka 493, čl. 4.

⁴⁹⁶ Ibid., čl. 4., st. 2.

pravnu osobnost u poljskom pravu (misli se na one koje nemaju „kanonsku osobnost“). Ovo uključuje crkvena udruženja ili zaklade s privatnim statusom.⁴⁹⁷

Što se ostalih crkava i vjerskih zajednica tiče, pitanje pravne osobnosti riješeno je ranije već spomenutim Zakonom o slobodi savjesti i vjeroispovijesti iz 1989. godine. Svaka crkva ili vjerska zajednica dobit će pravnu osobnost kada se upiše u državni registar. Unutarnje pravo takvih crkvi definira unutarnje uređenje takve pravne osobe.⁴⁹⁸

4. Financiranje i karitativna aktivnost

Tradicionalno, Katolička Crkva u Poljskoj financirala se od darova vjernika – sredstava prikupljenih na nedjeljnim misama i pastoralnih posjeta koje su svećenici obavljali u božićno vrijeme. Svećenici zarađuju putem *jura stolae*⁴⁹⁹ i komemorativnih misa. Od 1989. godine, zaposleni u bolnicama, vojnim i zatvorskim kapelanskim službama primaju plaću iz državnog proračuna, a svećenici zaposleni u javnim školama od 1997. godine.

Zakon o odnosu crkve i države iz 1989. jamči pravnim osobama pravo obavljati karitativne aktivnosti, prikladne za takve osobe. Konkordat potvrđuje generalne odredbe Zakona. Novina je dovođenje na razinu humanitarnih djelatnosti, karitativne i djelatnosti skrbnništva, znanstvene, edukativne i odgojne službe koje crkva pruža analogno državnim tijelima. Ove odredbe su odlučujuće što se tiče oporezivanja i pristupa subvencijama iz državnog proračuna.⁵⁰⁰

5. Vjersko obrazovanje

Polazišna točka za promatranje prirode javnog obrazovanja je 48. članak 1. stavak Ustava gdje je navedeno da roditelji imaju pravo podizati djecu u skladu sa svojim vjerovanjima, koje

⁴⁹⁷ Konkordat Poljske sa Svetom Stolicom, op. cit bilješka 493, čl. 4., st. 3.

⁴⁹⁸ Mazurkiewicz, op. cit.

⁴⁹⁹ Pastoralne „napojnice“ (nekad zvani pastoralnim doprinosima ili crkvenim dugovima) su naknade koje vjernici plaćaju svećenstvu za određene liturgijske usluge, kao krštenja, vjenčanja ili pokope., BrillOnline Reference Works, Pastoral Perquisites (Jura Stolae), http://referenceworks.brillonline.com/entries/religion-past-and-present/pastoral-perquisites-jura-stolae-SIM_124982, pristup 22. 12. 2015.

⁵⁰⁰ Mazurkiewicz, op. cit.

pravo priznaje i zakonodavac. Ovo pravo osigurano je u sustavu javnog obrazovanja, kao i kroz mogućnost odabira neke druge škole osim javne.⁵⁰¹

Podučavanje katoličke vjere na fakultativnoj osnovi vraćeno je u javne škole 1990. godine napatkom ministra obrazovanja, a nešto kasnije je takav napatok izdan i za ostale nekatoličke zajednice. Na koncu, takvo uređenje je potvrđeno Zakonom o obrazovnom sustavu iz 1991. godine. Uvedena je i alternativa slušanja satova etike. Važna odredba ovog Zakona je ta da škole ne samo da moraju pružati takvu vrstu obrazovanja, već je i organizirati. Nastavni program i udžbenike odobravaju crkveni autoriteti. Svećenici za svoj rad u školama primaju plaću iz državnog proračuna. Danas, vjersko podučavanje u javnim školama regulirano je člankom 53. stavcima 3. i 4. te 70. člankom Ustava te se odvija i u vrtićima, koje još više odgovara jamstvu da će roditelji biti u mogućnosti odgajati djecu u skladu s vlastitim vjerskim stavovima.⁵⁰²

6. Kaznenopravna zaštita religije

Unatoč činjenici da je uporaba zakona koji zabranjuje bogohuljenje u Poljskoj sve kontroverznija, takva odredba ipak postoji.⁵⁰³ Tako u 196. članku⁵⁰⁴ poljskog Kaznenog zakona (*Kodeks karny*) stoji da osoba koja uvrijedi vjerski osjećaj javnim sramoćenjem predmeta ili mjesta štovanja, bit će kažnjena novčano, ograničenjem slobode ili kaznom zatvora. S obzirom na to da je poljska populacija velikom većinom katoličke vjeroispovijesti, velik dio optužbi uključuje upravo katolički vjerski osjećaj, iako su i manjinske vjerske zajednice slobodne koristiti se navedenom odredbom. U posljednje vrijeme, najviše optužbi za bogohuljenje odnosi se na umjetnike i sukob slobode izražavanja te poštivanja religijskih vrijednosti. Godine 2012. poljskom pjevaču dosuđena je novčana kazna zbog izjave tijekom intervjua da je Bibliju napisao „netko tko se napio vina i napužio trava“. S druge strane, pjevač koji je za vrijeme koncerta trgao stranice iz Biblije i vrijeđao Katolički Crkvu, oslobođen je optužbe za bogohuljenje jer je to bilo dio njegove umjetničke izvedbe.⁵⁰⁵

⁵⁰¹ Constitution of the Republic of Poland, čl. 70.

⁵⁰² Mazurkiewicz, op. cit.

⁵⁰³ Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs, National Laws on Blasphemy: Poland, <http://berkeleycenter.georgetown.edu/essays/national-laws-on-blasphemy-poland>, pristup 23. 12. 2015.

⁵⁰⁴ Kodeks karny, 1997., Dz.U. 88/1997, čl. 196.

⁵⁰⁵ Berkley Center for Religion, op. cit. bilješka 503

XXIII. Portugal

1. Povijesni pregled

Dugačka je povijest značajnog utjecaja katoličanstva na politički i društveni život Portugala. Prema uvriježenoj izreci, „biti Portugalac, znači biti katolik“.

Približno 97 % populacije izjašnjavalo se rimokatolicima, što je bio najveći postotak u zapadnoj Europi. Prvo ujedinjenje crkve i države, zbog obostrane koristi i partnerstva, zbilo se za vlasti kralja Afonsa Henriquesa u 12. stoljeću, koji je ujedno proglasio Portugal papinskom vazalskom državom. Unatoč činjenici da je crkva postala najveći zemljoposjednik, Afonso je osigurao nadmoć države. Snaga Katoličke Crkve u Portugalu toliko je jačala da se za vrijeme i nakon rekonkviste izjednačavala s portugalskim nacionalizmom. U 15. stoljeću to vodi do protjerivanja Židova i preostalih Maura te, gotovo pola stoljeća kasnije, do uvođenja inkvizicije u svrhu osiguravanja čistoće vjere. U to doba jezuiti organiziraju obrazovanje. Do prvog vala antiklerikalizma dolazi za vrijeme Marqueša de Pombala, koji 1759. stavlja obrazovanje pod kontrolu države. Pombalov utjecaj osjetio se i nakon njegova odlaska, zbog jačanja antiklerikalizma u portugalskom društvu. Dalje su odnosi crkve i države u nekoj mjeri oscilirali, primjerice, ukidanje inkvizicije 1821., ponovno poboljšanje odnosa te novi val antiklerikalizma osnivanjem Prve Republike 1910. (koja je uvela radikalna rješenja)^{506 507}. Nedugo zatim, sredinom 20. stoljeća, António de Oliveira Salazar uvodi diktaturu temeljenu na tradicionalnim vrijednostima rimokatolicizma.

Konkordatom potpisanim s Vatikanom, 1940. godine, provedeno je formalno razdvajanje države od crkve, ali s daljnjim osiguravanjem povlaštenog crkvenog položaja.⁵⁰⁸ Nakon

⁵⁰⁶ Radikalna rješenja Prve Republike bila su primjerice zapljena crkvenih posjeda, strogo odvajanje obrazovanja od crkvenih institucija te neki od najradikalnijih, kao što je zabrana slavlja crkvenih blagdana, nošenje svećeničke odore u javnosti ili zvonjenje crkvenih zvona.

⁵⁰⁷ Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Portugal, Religion, <http://countrystudies.us/portugal/56.htm>, pristup 3. 10. 2015.

⁵⁰⁸ Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Portugal, The Salazar Regime, <http://countrystudies.us/portugal/57.htm>, pristup 5. 10. 2015

revolucije 1974. donesen je portugalski Ustav iz 1976. kojim su crkva i država ponovno formalno razdvojene.⁵⁰⁹

2. Ustav (*Constituição da República Portuguesa*) iz 1976.

Vjerske slobode, koje dobivaju na društvenom značaju, bivaju sve šire priznate od donošenja sadašnjeg Ustava iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća, nakon revolucije. Nadasve je značajan Zakon o vjerskim slobodama (*Lei da liberdade religiosa*)⁵¹⁰ iz 2001. godine.⁵¹¹

S obzirom da je Portugal država kontinentalnog prava, u njemu su osjetni utjecaji španjolskog i francuskog pravnog sustava i odnosi su regulirani zakonima. Više je puta provedena revizija inicijalnog Ustava iz 1976., a posljednja, sedma, iz 2005. godine, još je uvijek aktualna te u velikom broju članaka promiče i štiti vjerske slobodu.⁵¹² Najvažniji za vjerske slobode, 41. članak, navodi da je sloboda savjesti, religije i štovanja, nepovrediva te da nitko neće biti kazneno gonjen, niti će mu biti oduzeto neko pravo niti će biti izuzet od obavljanja građanskih dužnosti zbog svojih uvjerenja ili religijskih stavova, kao što ni vlast nikog ne može pozvati na odgovornost zbog istih. Crkve i ostale vjerske zajednice smatraju se odvojenim od države te su slobodne organizirati i izvoditi svoje obrede i štovanja. Nadalje, sloboda podučavanja bilo kojih vjerskih stajališta, koja mogu podrazumijevati korištenje medija, garantirana je, kao i pravo iznošenja objektivnih kritika, kako je propisano zakonom.⁵¹³

⁵⁰⁹ Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Portugal, Changes After the Revolution of 1974, <http://countrystudies.us/portugal/58.htm>, pristup 5. 10. 2015.

⁵¹⁰ Lei da Liberdade Religiosa, 2001., DR 16/2001

⁵¹¹ Religlaw, International Center for Law and Religion Studies, <http://www.religlaw.org/index.php?blurbId=46187&table=Blurb>; pristup 3. 10. 2015.

⁵¹² Ibid.

⁵¹³ Constituição da República Portuguesa, 1976., čl. 41., parafrazirano u tekstu: „*Liberdade de consciência, de religião e de culto: 1. A liberdade de consciência, de religião e de culto é inviolável. 2. Ninguém pode ser perseguido, privado de direitos ou isento de obrigações ou deveres cívicos por causa das suas convicções ou prática religiosa. 3. Ninguém pode ser perguntado por qualquer autoridade acerca das suas convicções ou prática religiosa, salvo para recolha de dados estatísticos não individualmente identificáveis, nem ser prejudicado por se recusar a responder. 4. As igrejas e outras comunidades religiosas estão separadas do Estado e são livres na sua organização e no exercício das suas funções e do culto. 5. É garantida a liberdade de ensino de qualquer religião praticado no âmbito da respectiva confissão, bem como a utilização de meios de comunicação social próprios para o prosseguimento das suas actividades. 6. É garantido o direito à objecção de consciência, nos termos da lei.*”, <https://www.parlamento.pt/Legislacao/Paginas/ConstituicaoRepublicaPortuguesa.aspx>, pristup 9. 10. 2015.

Navedeni je članak primaran u pitanju uređenja vjerskih sloboda, no treba ga promatrati u odnosu s člancima 13., 35., 59., 43., 44., 46., i 16. stavak 2. u kojima su specificirana pojedina prava navedena u 41. članku. Naime, u njima se detaljnije govori o odnosu vjerskih zajednica i uvjerenjima pojedinaca kada se radi o zaštiti građanskih prava i obveza, kao i o zaštiti u prikupljanju osobnih podataka u statističke svrhe koje uključuju i vjerska stajališta, a uključuju i religiju kao zaštićeni dio osobnog identiteta, obzirom na pravo na rad. Podrobnije je određeno i pravo na vjersko obrazovanje, no ono je odvojeno od onog javnog. Dotiču se i prava na udruživanje s tijelima javnih vlasti, dok je god takvo udruženje miroljubivo i dobrovoljno.⁵¹⁴ Dakle, mnogima od navedenih odredaba nije temeljni cilj zaštita vjerskih sloboda, već su one esencijalne za utvrđivanje onih širih, kao temelja za mnoga prava, pa tako i ona religijska. Osigurava se također interpretacija ustavnih prava u skladu s temeljnim ljudskim pravima zaštićenih Međunarodnom deklaracijom o ljudskim pravima iz 1948., koja među ostalim odredbama zabranjuje vjersku diskriminaciju i utvrđuje pravo na slobodu religije i mijenjanja iste, ovisno o pojedinčevim uvjerenjima.⁵¹⁵

3. Zakonsko uređenje

Pored Ustava, iznimno su bitni gore spomenuti Zakon o vjerskim slobodama iz 2001. godine te novi konkordat s Vatikanom potpisan 2004., koji abrogira onaj iz 1940. i priznaje svojstvo pravne osobe Portugalske episkopalne konferencije. Naime, navedenim konkordatom uređeno je, slično kao u Španjolskoj, da porezni obveznici imaju slobodu odlučiti da određeni postotak poreza, koji je inače namijenjen raznim institucijama u godišnjem poreznom povratu, primi Katolička Crkva. Taj udio poreza može primiti i bilo koja registrirana vjerska skupina. Država financira kapelanske službe u bolnicama i zatvorima koje također može osnovati bilo koja registrirana vjerska skupina.⁵¹⁶

3. 1. Zakon o vjerskim slobodama (*Lei da liberdade religiosa*) iz 2001. godine

Zakon o vjerskim slobodama, primjenjiv od 2003. godine, podijeljen je u osam poglavlja u kojima se ojačavaju i detaljnije ocrtavaju načela slobode vjerovanja i religije, utemeljene

⁵¹⁴ Constituição da República Portuguesa, op. cit. bilješka 513

⁵¹⁵ Ibid., čl. 16. st. 2.

⁵¹⁶ U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2012; Portugal, 2012., <http://www.state.gov/documents/organization/208568.pdf>, pristup 11. 10. 2015.

Ustavom. Ovdje navodimo samo neke od članaka najznačajnijih za izlaganje. Dakle, tako 1. članak garantira slobodu i nepovredivost savjesti, religije i štovanja u suglasnosti s Ustavom i Međunarodnom deklaracijom o ljudskim pravima, primjenjivim međunarodnim i sadašnjim pravom. Nadalje, 2. članak proglašava načelo jednakosti, a 3. i 4. promiču načela nepristranosti i odvojenosti crkve i države⁵¹⁷.

Godine 2003., uredbama je stvoren zakonski okvir za registraciju vjerskih zajednica osnovanih unutar zemlje prije najmanje 30 godina ili onih međunarodno priznatih najmanje 60 godina, temeljem čega im taj zakonski okvir daje mnoga prava koja je prethodno uživala samo Rimokatolička Crkva. Zakonodavstvo osniva registar „kolektivnih vjerskih tijela“. Iako nije obvezna, registracija osigurava kvalificiranim vjerskim zajednicama potpuno izuzeće od oporezivanja te pravo za osiguravanje moralne podrške i vjerskih naputaka u državnim školama. Također, daje pravno priznanje bračnim obredima i mogućnost pružanja kapelanskih službi u bolnicama i zatvorima. Nadasve svaka vjerska zajednica ima mogućnost zaključiti vlastiti „konkordat“ s Vladom.⁵¹⁸

4. Ostale vjerske zajednice

Unatoč činjenici da nije imao državnu religiju preko sto godina, u Portugalu su još uvijek osjetni utjecaji katoličanstva. Približno 80 % Portugalaca starijih od 12 godina izjašnjava se pripadnicima Katoličke Crkve dok razne ostale kršćanske ili nekršćanske vjerske skupine tvore manje od 5% populacije. Tu se ubrajaju muslimani, hinduisti, židovi, budisti, taoisti i drugi. Protestantska populacija uključuje približno 250 000 članova evangeličkih crkava. Do sada nije bilo izvještaja o društvenim zloupotrebama ili diskriminaciji temeljem vjerskog afiniteta, vjerovanja ili prakse, a istaknuti društveni vođe poduzimaju korake ka promicanju vjerske slobode. Iako je politički utjecaj crkve znatno smanjen u posljednjih trideset godina, ona i dalje ostaje značajan faktor pri uređivanju zakonskih pitanja te pitanja koja se tiču religije i vjerskih organizacija.⁵¹⁹

⁵¹⁷ Detaljnije Lei da Liberdade Religiosa, čl. 3.: „*Princípio da separação: As igrejas e demais comunidades religiosas estão separadas do Estado e são livres na sua organização e no exercício das suas funções e do culto.*“ članak 4. : *Artigo 4.º: Princípio da não confessionalidade do Estado 1 . O Estado não adopta qualquer religião nem se pronuncia sobre questões religiosas. 2. Nos actos oficiais e no protocolo de Estado será respeitado o princípio da não confessionalidade. 3. O Estado não pode programar a educação e a cultura segundo quaisquer directrizes religiosas. 4. O ensino público não será confessional“*

⁵¹⁸ Crammer op. cit., str. 31., 32.

⁵¹⁹ U. S. Department of State, op. cit. bilješka 516

5. Kaznenopravna zaštita religije

Kaznenopravna zaštita religije uvedena je za temeljite revizije (1995. godine) portugalskog Kaznenog zakona (*Código Penal*) iz 1982. godine.⁵²⁰ Jedno poglavlje posebnog dijela odnosi se na kaznena djela protiv obitelji, religijskog osjećaj i poštovanja mrtvih te su ona prema tom poglavlju i kažnjiva. Tako 251. članak predviđa kazneno gonjenje za osobe koje javno vrijeđaju drugu osobu ili je ismijavaju zbog njenog vjerovanja, religijske funkcije ili oskvrnjuju mjesto ili objekt vjerskog štovanja na način kojim remeti javni red i mir.⁵²¹ Slijedeći, 252. članak, pak inkriminira sprječavanje ili ometanje legitimnog prakticiranja religije nasiljem ili prijetnjom te javno omalovažavanje vjerskog čina.⁵²² Izvan navedenog poglavlja, 240. članak portugalskog Kaznenog zakona, inkriminira rasnu i vjersku diskriminaciju.⁵²³

⁵²⁰ Robbers, Gerhard; *État et Églises dans l'Union européenne*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1997., str. 496.

⁵²¹ Código Penal, 2015., DR 83/2015, čl. 251.: „(1) *Quem publicamente ofender outra pessoa ou dela escarnecer em razão da sua crença ou função religiosa, por forma adequada a perturbar a paz pública, é punido com pena de prisão até 1 ano ou com pena de multa até 120 dias. (2) Na mesma pena incorre quem profanar lugar ou objecto de culto ou de veneração religiosa, por forma adequada a perturbar a paz pública.*“

⁵²² Ibid., čl. 252.: „*Quem: a) Por meio de violência ou de ameaça com mal importante impedir ou perturbar o exercício legítimo do culto de religião; ou b) Publicamente vilipendiar ato de culto de religião ou dele escarnecer; é punido com pena de prisão até 1 ano ou com pena de multa até 120 dias.*“

⁵²³ Ibid., čl. 240.: „(1) *Quem: a) Fundar ou constituir organização ou desenvolver actividades de propaganda organizada que incitem à discriminação, ao ódio ou à violência raciais ou religiosas, ou que a encorajem; ou b) Participar na organização ou nas actividades referidas na alínea anterior ou lhes prestar assistência, incluindo o seu financiamento; é punido com pena de prisão de 1 a 8 anos. (2) Quem, em reunião pública, por escrito destinado a divulgação ou através de qualquer meio de comunicação social: a) Provocar actos de violência contra pessoa ou grupo de pessoas por causa da sua raça, cor, origem étnica ou nacional ou religião; ou b) Difamar ou injuriar pessoa ou grupo de pessoas por causa da sua raça, cor, origem étnica ou nacional ou religião, nomeadamente através da negação de crimes de guerra ou contra a paz e a humanidade; com a intenção de incitar à discriminação racial ou religiosa ou de a encorajar, é punido com pena de prisão de 6 meses a 5 anos.*“

XXIV. Rumunjska

1. Povijesni pregled

Povijest Rumunjske je povijest kršćanstva u toj zemlji. Rumunjska pravoslavna Crkva pratila je vjerno razvoj same države uz manje poteškoće u pojedinim razdobljima.⁵²⁴ Još otkad su stanovnici tog područja u 2. stoljeću preuzeli kršćanstvo, ono je postalo jedan od simbola njihovog nacionalnog identiteta. Čak ni tijekom više od stoljeća duge okupacije Osmanskog carstva, kršćanski identitet današnjih Rumunja nije pokleknuo pred islamom.⁵²⁵ Status iz 1858. godine prvi je propis ustavnog značaja. Njime je ustanovljeno spajanje dvaju metropolija u jedinstvenu Rumunjsku pravoslavnu Crkvu. O jačini spona između države i crkve govori činjenica da se njezin Metropolit imenuje predsjednikom parlamenta. Prvi pravi Ustav iz 1866. takvom odnosu doprinosi još i više. Naime, iako proklamira apsolutno slobodu savjesti i vjeroispovijesti, izričito govori o Rumunjskoj pravoslavnoj Crkvi kao dominantnoj, a njezin Metropolit i biskupi imenuju se članovima Senata. Nakon spajanja u drugoj polovici 19. stoljeća, ona je još uvijek bila ovisna o crkvi u Konstantinopolu. Tek 1872. godine Rumunjska će crkva postati autokefalno neovisna. Novi Ustav iz 1923. nastavlja širiti vjerska prava svih građana tako što naglašava kako rumunjsko državljanstvo nije izričito vezano za pripadnost nijednoj religiji. Ipak, u isto vrijeme dodatno jača primat Pravoslavne i Grkokatoličke Crkve koje se ovim putem proglašavaju nacionalnim crkvama.⁵²⁶ Njihovi vrhovni predstavnici zajedno s predstavnicima ostalih vjerskih zajednica (čiji broj članova prelazi 200 000) te predstavnik Muslimanske zajednice ustanovljuju se članovima Senata.⁵²⁷ Jedan od prvih propisa u novijoj rumunjskoj povijesti koji uređuje vjerska pitanja je Zakon o kultovima iz 1928. godine. Njime se ponovno proklamiraju jednake slobode i jednaka zaštita za sve taksativno navede priznate crkve.⁵²⁸ Ipak, navodi se kako je i ostalim vjerskim zajednicama moguće zatražiti zakonsko priznanje ukoliko udovoljavaju određenim

⁵²⁴ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 239.

⁵²⁵ Tăvală, Emanuel P., State and Church in Romania,

https://www.unitrier.de/fileadmin/fb5/inst/IEVR/Arbeitsmaterialien/Staatskirchenrecht/Staat_und_Kirche_in_der_EU/State_and_Church_in_Romania.pdf, pristup 15. 11. 2015.

⁵²⁶ Naglašava se kako pravoslavlje većinska vjera pa je time i Pravoslavna Crkva dominantna crkva, no Grkokatolička Crkva u Rumunjskoj ima prednost pred svih ostalim vjerskim zajednicama, Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 240

⁵²⁷ Ibid., str. 241.

⁵²⁸ Legea pentru regimul general al cultelor, 1928., Monitorul Oficial 54/1928, čl. 21.

standardima.⁵²⁹ Među najznačajnijim odredbama toga zakona su zabrana osnivanja političkih organizacija na religioznoj osnovi te zabrana ovisnosti vjerske zajednice u Rumunjskoj o stranoj crkvenoj vlasti.⁵³⁰ Desetljeća komunističke vladavine nakon 2. svjetskog rata teško su razdoblje za sve oblike religioznih zajednica. Iako redom svi Ustavi koji su doneseni zadržavaju odredbe o slobodi vjeroispovijesti, sve vjerske škole su zatvorene, a crkvene građevine su sustavno uništavane. Zanimljivo je kako u Rumunjskoj nije bilo izravne zabrane ili progona vjerskih službenika. Dapače, svi blagdani i obredi redovito su se slavili, a potihom se raznim sredstvima pokušavalo umanjiti golem utjecaj koji je Rumunjska pravoslavna Crkva imala na građane i javni život u cjelini.⁵³¹

2. Suvremeno uređenje

Rumunjska je jedna od država Europske unije s najvećim udjelom vjernika u stanovništvu. Tek nešto više od 2 % građana ne smatra se uopće religioznim dok se kršćanima izjašnjava gotovo 97 % Rumunja.⁵³²

2. 1. Ustavni (Ustav iz 1991. godine) i zakonski okvir

Ustav iz 1991. na svom samom početku proklamira slobodu vjeroispovijesti i autonomiju vjerskih zajednica u odnosu prema državi. Dozvoljava im se djelovanje u vojsci, bolnicama, zatvorima i sirotištima te osigurava financijsku potporu države. Ustav čak posebno naglašava da je zabranjen svaki oblik netrpeljivosti između vjerskih zajednica.⁵³³ Država zakonom jamči slobodu vjerskog obrazovanja u školama u skladu s zahtjevima pojedinih priznatih zajednica.⁵³⁴ Vidljivo je dakle da je pravo vjerske slobode definirano i kao pozitivno i kao negativno.

⁵²⁹ Legea pentru regimul general al cultelor, čl. 22., „*If their articles of faith and their moral-religious principles do not conflict with the public order, moral law and law of the State and when their system of organization, leadership and administration is in accordance with this Law.*“

⁵³⁰ Ibid., čl. 6. i 7. Zabrana se nije odnosila na one zajednice kojima je takav inozemni autoritet u samoj prirodi djelovanja te bi inače najviše pogodila Katoličku crkvu.

⁵³¹ V. više Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 241. Istaknimo i kako su neki od restriktivnih komunističkih zakona i danas na snazi iako nisu u skladu s novim ustavnim poretkom.

⁵³² European Christian Mission; Romania, <http://ecmi.org/europe/country/RO/>, pristup 15.11.2015.

⁵³³ Constituția României, 1991., Monitorul Oficial 233/1991 - 767/2003, čl. 29.

⁵³⁴ Ibid., čl. 32.

Rumunjska je 2000. godine ustanovila i jedno vrlo zanimljivo tijelo. Naime, osnovano je Nacionalno vijeće za borbu protiv diskriminacije koje je ovlašteno primati pritužbe i sankcionirati kršenja antidiskriminacijskih propisa.⁵³⁵ Također, nigdje u Ustavu nije jasno određena granica između crkve i države iako je Rumunjska formalno sekularna država.⁵³⁶ Najvažniji zakon koji uređuje pitanje vjerskih zajednica je Zakon o slobodi vjere i općem statusu vjeroispovijesti. U Rumunjskoj postoje tri vrste zajednica; vjerska grupa koja nema status pravne osobe, vjerska zajednica koja je pravna osoba privatnog prava te vjeroispovijesti koje su pravne osobe javnog prava. Važno je naglasiti kako vjerske zajednice mogu, ispunivši pretpostavke određene ovim zakonom, postati vjeroispovijesti.⁵³⁷ Nešto jasnije nego u Ustavu naglašava se i kako nema državne crkve u Rumunjskoj. One zajednice koje imaju status vjeroispovijesti primaju brojne privilegije. Osim što imaju pravo na porezne olakšice, država na različite načine potiče donacije građana, a na zahtjev će i sama država sufinancirati plaće klera.⁵³⁸ Da bi neka zajednica dobila status vjeroispovijesti, mora u svom podnesku Ministarstvu kulture i vjeroispovijesti dostaviti dokaze postojanja u obliku vjerske zajednice u kontinuitetu od 12 godina, popis članstva koje mora činiti najmanje 0.1 % rumunjskih državljanima s prebivalištem u državi te svoje unutarnje propise i statute.⁵³⁹ Ministarstvo će takav status odobriti vladinim dekretom. Očuvan je i institut ispovjedne tajne, a dopušteno je i osnivanje vjerskih sudova, ali samo za rješavanje unutarcrkvenih pitanja.⁵⁴⁰ Također imaju pravo vlasništva nad nekretninama i pokretninama te pravo upravljati njima na temelju vlastitih propisa.⁵⁴¹ Status vjerske zajednice može se ostvariti podnošenjem zahtjeva pri registru vjerskih zajednica o čemu na koncu odlučuje sud. Takva zajednica mora imati najmanje 300 članova⁵⁴² te pridržavaju prava na porezne olakšice.⁵⁴³

⁵³⁵ V. više Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 247.

⁵³⁶ Ibid., str. 245. Autori smatraju da ona jest sekularna država, ali nikako nije profana.

⁵³⁷ Lege privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, 2006., Monitorul Oficial 489/2006, čl. 6.

„(1) *A religious group is a form of association, without a distinct legal entity status, of individuals who, without a preliminary procedure, freely adopt, share and practice the same religion.*

(2) *A religious association is a private-law legal entity, established under this Law, and made up of individuals who adopt, share and practice the same religion.*

(3) *Under this Law, a religious association can become a denomination“*

⁵³⁸ Ibid., čl. 10. Donacije građana neće biti oporezivane, a dodatna mogućnost nudi se u odredbama Poreznog zakona. Naime, svatko može 2 % svog poreza na prihod donirati neprofitnoj organizaciji ili vjerskoj zajednici, v. više Tăvală, op. cit. bilješka 525

⁵³⁹ Lege privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, čl. 18.

⁵⁴⁰ Ibid., čl. 23. st. 3. i čl. 26. st. 1.

⁵⁴¹ Ibid., čl. 27. st. 1.

⁵⁴² Ibid., čl. 4.

„(1) *Freedom of religion can also be exercised in religious associations, which are legal entities comprised of at least 300 members, citizens of Romania or resident in Romania, who associate in order to manifest a religious belief.*

2. 2. Vjerske zajednice u Rumunjskoj

Najveća i najutjecajnija vjerska zajednica je svakako Rumunjska pravoslavna Crkva. Više od 87 % stanovništva čine pravoslavni vjernici.⁵⁴⁴ Iako, kao što je ranije spomenuto, u Ustavu više nema odredbi koje stavljaju Pravoslavnu Crkvu u izravno povoljniji položaj od ostalih zajednica simbolički je njena važnost naglašena u Zakonu o slobodi vjere i općem statusu vjeroispovijesti.⁵⁴⁵ Upravo zbog svoje sveprisutnosti u društvu, Rumunjska pravoslavna Crkva, uz Katoličku Crkvu, najviše djeluje na području humanitarne i socijalne pomoći. Vlada je s rumunjskim patrijarhatom sklopila i nekoliko sporazuma kojima se regulira zajedničko socijalno djelovanje.⁵⁴⁶ Koliko je difuzna barijera između države i Rumunjske pravoslavne Crkve govori i činjenica da je mirovinski sustav države premrežen s onim crkvenim.⁵⁴⁷ Još je nekoliko pokazatelja prigušene pristranosti države u korist Pravoslavne Crkve. Naime, to je jedina vjerska zajednica koju država financira i u inozemstvo, a sve u svrhu kako bi očuvala identitet i širila rumunjsku kulturu.⁵⁴⁸ Ona utječe i na politički život Rumunjske zato što potpora Crkve određenoj političkoj opciji često može biti presudna za birače.⁵⁴⁹ Zbog takve pristranosti još je uvijek aktualno osjetljivo pitanje povrata posjeda oduzetih Grkokatoličkoj Crkvi za vrijeme komunističke vladavine, a sve u korist Pravoslavne Crkve.⁵⁵⁰ Unatoč tome što se jednakopravnost svih vjerskih zajednica podređenog stupnja deklarira u više zakona u praksi to baš i ne funkcionira najbolje. Sve su manjinske vjere zastupljene u toliko malom broju da nemaju praktične mogućnosti boriti se s Pravoslavnom Crkvom.⁵⁵¹

(2) A religious association receives legal entity status by registering with the Registry of Religious Associations, which shall operate at the Clerks' Office of every Trial Court in whose jurisdiction the association's head office is located.

⁵⁴³ Lege privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, čl. 44. st. 1.

⁵⁴⁴ European Christian Mission; Romania, op. cit. bilješka 532

⁵⁴⁵ Lege privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, čl. 7. st. 2. „*The Romanian State recognizes the important role of the Romanian Orthodox Church and that of other churches and denominations as recognized by the national history of Romania and in the life of the Romanian society.*“

⁵⁴⁶ Tăvală, op. cit. bilješka 525. Riječ je o Sporazumu o suradnji na području društvene uključenosti te Sporazumu o partnerstvu na području medicinske i mentalne pomoći sklopljenima 2007. godine.

⁵⁴⁷ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 258.

⁵⁴⁸ Tăvală, op. cit. bilješka 525

⁵⁴⁹ V. više Stan, Turcescu, op. cit., str. 149.

⁵⁵⁰ Cranmer, op. cit., str. 33.

⁵⁵¹ Udio protestana iznosi 6.64%, a katolika 5.28%, European Christian Mission; Romania, op. cit. bilješka 532

3. Vjersko obrazovanje

U razdoblju nakon pada komunizma uvedeno je vjersko obrazovanje u škole, a inicijativu je predvodila Rumunjska pravoslavna Crkva. To pravo imaju samo zajednice sa statusom vjeroispovijesti, a plaće učiteljima isplaćuje država koja ih i postavlja.⁵⁵² Također imaju pravo osnivati vjerske škole. Dijete uz pristanak roditelja, odlučuje nauk koje religije će polaziti. Vjeronauk nije obavezan, no ukoliko dijete ne želi pohađati taj predmet koji je inkorporiran u kurikulum i satnicu, mora priložiti pisani pristanak roditelja. Trenutno ne postoji nikakva alternativa za djecu koja odluče ispisati se s vjeronauka.⁵⁵³

⁵⁵² Lege privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, čl. 39. st. 3.

⁵⁵¹ Lege educației naționale, 2011., Monitorul Oficial 1/2011 - 49/2014, čl. 18. st. 1.

XXV. Slovačka

1. Povijesni pregled

Iako vrlo mlada država (ustanovljena 1. siječnja 1993. godine), Slovačka ima dugu povijest kršćanstva djelomice i zaslugom Habsburgovaca pod čijom su vlašću bili sve do 1918. Posljedica toga bila je da su na području Slovačke vrijedili mađarski, a kasnije austrijski zakoni. Osnutkom Čehoslovačke 1918. godine, većina je tih zakona ostala na snazi slijedom pravnog kontinuiteta.⁵⁵⁴ Jedan od njih i iznimno bitan Zakon o potpori vjerskom fondu iz 1874. godine (tzv. *congrua* zakon). Njime se država obvezuje sufinancirati nedostatne vjerske fondove. U razdoblju do početka 2. svjetskog rata nije se mnogo promijenilo u odnosima crkve i države uspoređujući ga s onim u Austro-Ugarskoj. Štoviše, Ustavom Čehoslovačke iz 1920. godine proklamira se jednakost svih religija pred zakonom.⁵⁵⁵ Nakon završetka rata Katolička Crkva optužena je da je podupirala režim Prve Slovačke Republike, nacističke satelitske države za vrijeme rata. Time izazvano negativno raspoloženje prema crkvi vodilo je usponu komunista na vlast. Obnovom Čehoslovačke 1948. uvedeno je komunističko i socijalističko uređenje što je moralo značiti pogoršanje statusa za vjerske zajednice u državi. Zatvorene su vjerske škole, raspušteni svećenički redovi, a crkvena je imovina nacionalizirana. Osobito je teško pogođena Grkokatolička Crkva koja je gotovo u potpunosti uništena.⁵⁵⁶ Čitavo to vrijeme u socijalističkim Ustavima iz 1948. i 1960. godine stoji kako je sloboda vjeroispovijesti i ispovijedanja vjere zajamčena svima dok god nije u suprotnosti s javnim poretom.⁵⁵⁷ Utjecaj Katoličke Crkve i religije općenito jačao je tijekom 1980-ih da bi kulminirao nakon završetka Baršunaste revolucije i pada komunističkog režima. Mnogi smatraju da je Katolička Crkva u Slovačkoj velikim dijelom odgovorna za raspad Čehoslovačke. Naime, propovijedajući vjeru katolički su svećenici jačali nacionalni identitet Slovaka što se u Češkoj nije dogodilo.⁵⁵⁸

⁵⁵⁴ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 312.

⁵⁵⁵ Ústavná listina Československej republiky, 1920., Zb. 121/1920, čl. 124.

⁵⁵⁶ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 313.

⁵⁵⁷ V. više Ústava Československé republiky, 1948., Zb. 150/1948, čl. 15.-17. i Ústava Československé socialistické republiky, 1960., 100/196 Zb., čl. 32.

⁵⁵⁸ V. više Stan, Turcescu, op. cit., str. 153.

2. Suvremeno uređenje

Slovačka je danas jedna od malobrojnih država Europske unije čije se stanovništvo izjašnjava prvenstveno vjernicima uopće, a zatim i kršćanima u toliko velikom broju.⁵⁵⁹ Ona je također država s jednom od najkonzervativnijih vjerskih politika.

2. 1. Ustav (*Ústava Slovenskej Republiky*) iz 1992. godine

Slovački Ustav iz 1992. godine već u prvom svom članku ističe kako se država ne veže uz nijednu religiju što drugim riječima znači da nema državne crkve u Slovačkoj.⁵⁶⁰ Kao i svaka moderna država, Slovačka svojim građanima Ustavom jamči slobodu vjeroispovijesti i javnog ispovijedanja vjere. Naglašava se kako crkve same uređuju svoje poslove, osnivaju institucije i redove.⁵⁶¹ Jedno od također suvremenih prava navedenih u Ustavu je i pravo priziva savjesti za služenje u vojsci na temelju vjerskih ili drugih uvjerenja.⁵⁶² To je pravo posebno zanimljivo u socijalističkom Ustavu Čehoslovačke jer je takav priziv bio izričito zabranjen. Ova i slična prava inkorporirana u slovački Ustav iz Povelje o temeljnim pravima i slobodama (*Listina základných práv a slobôd*) koju je donijela Čehoslovačka još 1991. godine.

2. 2. Zakonski okvir

Osnovu odnosa između crkvenih i vjerskih zajednica i države čini Zakon o slobodi vjere i statusu vjerskih zajednica donesen još za vrijeme bivše države 1991. godine. Od tada je nekoliko puta mijenjan, a definira između ostalog i pojam vjerske zajednice, jamči vjernicima prava ispovijedanja vjere i slavljenja blagdana te deklarira registrirane zajednice pravnim osobama.⁵⁶³ Članak 6. istog Zakona detaljno propisuje kojim se aktivnostima crkve i vjerske zajednice mogu baviti.⁵⁶⁴ Jedno od zanimljivih prava koji se jamče svećenicima Katoličke

⁵⁵⁹ Naime, svega 6.5% Slovaka smatra se nereligioznima, a čak 93% stanovništva čine kršćani, European Christian Mission; Slovakia, <http://ecmi.org/europe/country/SK/>, pristup 12. 11. 2015.

⁵⁶⁰ Ústava Slovenskej republiky, 1992., Zb. 460/1992, čl. 1.

⁵⁶¹ Ibid., čl. 24

⁵⁶² Ibid., čl. 25.

⁵⁶³ Zákon o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností, 1991., Zb. 308/1991, čl. 1. - 4.

⁵⁶⁴ Ibid., čl. 6.

„a) *Freely determine their religious teachings and rites ;*

b) *Issue internal rules unless inconsistent with generally binding legal regulations ;*

c) *Provide spiritual and material services ;*

d) *Teach religion ;*

Crkve jest pravo ispovjedne tajne, odnosno nepovredivost iste.⁵⁶⁵ Budući da ta prava i ostale povlastice država priznaje samo zajednicama koje su zakonski priznate odnosno registrirane, ovaj zakon određuje i taj postupak. O tome jesu li ispunjene pretpostavke za registraciju zajednice odlučuje Ministarstvo kulture.⁵⁶⁶ U izvornom obliku iz 1992. međutim, nije bio preciziran broj članova koje je potrebno imati da bi se zajednica mogla registrirati kao vjerska. Promjenama zakona iz 2000. i 2007. godine taj je broj ustanovljen na 20 000 punoljetnih slovačkih državljana i to s prebivalištem u Slovačkoj.⁵⁶⁷ Takva je odredba naišla na neodobravanje velikog dijela javnosti uključujući i dio međunarodne zajednice. Slijedom tužbi o spornoj je stavci odlučivao i slovački Vrhovni sud koji je presudio kako nema ništa sporno u takvoj odredbi te je ona ostala na snazi.⁵⁶⁸ Vjerske se zajednice naravno ne moraju registrirati kao takve, ali time gube mogućnost ostvarivanja brojnih privilegija kao što su porezne olakšice, državne potpore te mogućnost priznavanja civilnih učinaka brakovima sklopljenim u vjerskom obliku.⁵⁶⁹ Zanimljivo je da je slovački zakonodavac odredio značajno strože kriterije za registraciju vjerske zajednice po pitanju broja potrebnih pripadnika od svog češkog ekvivalenta⁵⁷⁰. Razlog tome može se tražiti u općenito konzervativnijem stavu Slovačke prema manjinskim religijama te čvršćoj povezanosti s Katoličkom Crkvom. Zakon je propisao da zajednicama koje su djelovale kao vjerske već u trenutku stupanja na snagu istog (1991.), priznaje status crkve/vjerske zajednice bez obzira na broj članova.⁵⁷¹ Budući da je taj popis obuhvatio većinu većih zajednica, malo je onih koje su uspjele naknado dobiti takav status na temelju prikupljenog broja članova. Porezni obveznici također imaju

e) Teach and educate their clerical and lay workers in their own schools and other establishments, including theological universities and theological faculties, in compliance with conditions set forth in generally binding legal regulations ;

f) Organise their gatherings without notification

g) Own tangible and intangible property and have other rights in property and incorporeal rights ;

h) Establish and operate specific purpose facilities ;

i) Operate press companies, publishing companies and printing houses ;

j) Establish and operate their own cultural institutions and facilities ;

k) Establish and operate their own health care and social care establishments, and participate in the provision of related services also at state establishments in accordance with generally binding legal regulations ;

l) Delegate their representatives for visits abroad and accept visits of representatives of churches and religious societies from abroad.“

⁵⁶⁵ Zákon o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností, čl. 8

⁵⁶⁶ Ibid., čl. 10.

⁵⁶⁷ Ibid., čl. 11.

⁵⁶⁸ V. više Cranmer, op. cit., str. 34.

⁵⁶⁹ Ibid.

⁵⁷⁰ V. više u poglavlju o Češkoj

⁵⁷¹ Zákon o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností, čl. 22.

mogućnost odlučiti da 2 % njihovog poreza na dohodak ide nekoj od registriranih zajednica.⁵⁷²

2. 3. Katolička Crkva u Slovačkoj; Konkordat (Osnovni sporazum) sa Svetom Stolicom

Slovačka je primjer države koja je uspjela očuvati čvrst odnos s Katoličkom Crkvom unatoč desetljećima dugom komunističkom režimu. Nakon pada režima, a posebice nakon osamostaljenja taj je utjecaj dodatno ojačao. Nacionalni identitet povezivao se neposredno s katoličkom vjerom. Unatoč trendovima pada religioznosti u svim europskim državama koji nije zaobišao ni Slovačku, i danas se gotovo 80 % Slovaka izjašnjava katolicima.⁵⁷³ Prožimanje Crkve i države vidljivo je na mnogim poljima, a posebice u činjenici da je nakon osamostaljenja čak 16 % zastupnika u parlamentu dolazilo iz redova svećenstva.⁵⁷⁴ Prvi oblik sporazuma s najvećom vjerskom zajednicom u državi bio je *Modus Vivendi* kojeg je Čehoslovačka sklopila još 1928. godine. Iz tog je ugovora bitno istaknuti prepuštanje prava veta državi na imenovanja biskupa u zamjenu za povratak crkvene imovine pod upravu same Crkve.⁵⁷⁵ Iako je načelno vrijedio sve do novog sporazuma s Katoličkom Crkvom, *Modus Vivendi* bio je teško kršen za svo vrijeme komunističke vladavine.⁵⁷⁶ 2000. godine sklopljen je bilateralni Konkordat (Osnovni sporazum) sa Svetom Stolicom. Od mnogih prava koja su time zajamčena Crkvi, treba istaknuti pravo da tijela koja se po kanonskom pravu smatraju pravnim osobama taj status uživaju i u državnom pravu⁵⁷⁷. Također, Slovačka se obvezuje poštivati taksativno navedene najveće katoličke blagdane kao praznike.⁵⁷⁸ Crkveni brak bit će osnažen jednako kao i civilni temeljem ovog ugovora.⁵⁷⁹ Crkva i država se, nadalje, suobvezuju održavati crkvene posjede i građevine koje su zaštićene kao kulturno dobro.⁵⁸⁰

⁵⁷² Moravčíková, Michaela, Religion, Law, and Secular Principles in the Slovak Republic, str. 623., <http://www.iclrs.org/content/blurb/files/Slovakia.1.pdf>, pristup 12.11.2015.

⁵⁷³ European Christian Mission; Slovakia, op. cit. bilješka 559

⁵⁷⁴ Stan, Turcescu, op. cit., str. 158.

⁵⁷⁵ Modus Vivendi, 1928., čl. 4. i 2.

⁵⁷⁶ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 315.

⁵⁷⁷ Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou, 2000., Z.z. 326/2001, čl. 1.

⁵⁷⁸ Ibid., čl. 9.

⁵⁷⁹ Ibid., čl. 10. st. 1.

„Marriage contracted according to Canon Law, which also fulfils the conditions agreed by the law of the Republic of Slovakia for the contracting of marriage, has also identical validity and identical juridical consequences as marriage contracted according to civil procedure“

⁵⁸⁰ Ibid., čl. 21. st 1.

⁵⁸¹ Sporazum Zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou v duchovnej službe katolíckym veriacim v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch v Slovenskej republike donesen je 2002. godine, a Zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o katolickej výchove a vzdelávaní 2004. godine. V. više Moravčíková, op. cit., str. 620., 621.

⁵⁸² V. više Stan, Turcescu, op. cit., str. 163.

Prava Katoličke Crkve u pogledu rada pri oružanim snagama i vjerskog obrazovanja u školama uređena su kasnijim sporazumima.⁵⁸¹ Postojao je i nacrt Sporazuma o prizivu savjesti koji bi omogućio slovačkim liječnicima da prizivom savjesti iz vjerskih uvjerenja odbiju izvršiti pobačaj, no pod pritiskom europske zajednice, pri čemu je pala i slovačka vlada, od sporazuma se odustalo.⁵⁸²

2. 4. Ostale vjerske zajednice

U vjerski prilično homogenom slovačkom stanovništvu tek nekoliko manjina prelazi udio od nekoliko posto. To su protestanti (9.38 %) i pravoslavci (1.1 %). Zanimljiva je činjenica kako je udio muslimana u društvu svega 0.3 %, a u svim državama u okruženju njihov udio neprestano raste.⁵⁸³ Unatoč tome što Ustav svim vjerskim zajednicama jamči jednakost pred zakonom, mnogo je prigovora kako se manje zajednice diskriminira, posebice u korist Katoličke Crkve. To je svakako bio i jedan od povoda da se nakon Konkordata sa Svetom Stolicom i s ostalim zajednicama sklopi sporazum. *Zmluva medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami* promulgiran je 2002. godine, ali je bio prilično manjkav u odnosu na sporazum s Katoličkom Crkvom.⁵⁸⁴ Kasnije su uslijedili i pandani sporazumima sa Svetom Stolicom o vjerskoj brizi za pripadnike oružanih snaga i o vjerskom odgoju i edukaciji koji su im sadržajno bili vrlo slični. Time je znatno ujednačen položaj svih vjerskih zajednica.

3. Vjersko obrazovanje

Satovi vjeronauka u osnovnim i srednjim školama diljem Slovačke obavezni su s mogućnošću izbora. Dijete, za koje do petnaeste godine izbor vrši roditelj, a poslije to čine sami, može odlučiti želi li pohađati takve satove. Kao zamjena u srednjim se školama nudi Etika. Sve registrirane zajednice mogu pružati obrazovanje pripadnicima svoje vjere, no najmanji mogući broj učenika zainteresiranih ne smije bit manji od 12.⁵⁸⁵ Učitelji vjerskih predmeta

⁵⁸³ European Christian Mission; Slovakia, op. cit. bilješka 559

⁵⁸⁴ Kritičari najčešće ističu nedostatak uređenja područja vjerskog obrazovanja, v. više Stan, Turcescu, op. cit., str. 157.

⁵⁸⁵ Čak i u slučaju kada je broj zainteresiranih manji od 12 postoje mogućnosti za održavanje takvih satova izvan regularne satnice, Moravčíková, op. cit. bilješka 572, str. 626.

imaju radna prava poput svih ostalih svojih kolega osim što njih mora odobriti nadležno tijelo zajednice koju predstavljaju. Registrirane zajednice imaju i pravo osnutka vlastitih privatnih škola koje je država obvezna sufinancirati.⁵⁸⁶ Takve škole u potpunosti su uklopljene u nacionalni obrazovni kurikulum te njihove diplome imaju jednaku težinu kao i one državnih škola.⁵⁸⁷

⁵⁸⁶ V. više Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 321.

⁵⁸⁷ Moravčíková, op. cit., bilješka 572, str. 625.

XXVI. Slovenija

1. Povijesni pregled

Slovenija pripada u krug država za koje se može reći da im je katoličanstvo državna vjera, iako nije tako formalno propisano.⁵⁸⁸ Pregled odnosa vjerskih zajednica i njihovo postojanje u organiziranom društvu kod Slovenije bi trebalo početi od vlasti Habsburgovaca. Poznato je da je katoličanstvo bilo jedan od glavnih temelja Habsburške Monarhije dosta dugo vremena pa tako i Slovenije koja je bila u sastavu iste monarhije. Međutim, prvi oblici sekularizma zahvaćaju Sloveniju u isto vrijeme kao i ostatak monarhije. Takvo stanje može se pripisati djelovanju cara Josipa II. krajem 18. stoljeća u godinama poznatim kao vrijeme „josefinizma“.⁵⁸⁹ No unatoč povećanoj sekularnosti, crkva i dalje uspijeva zadržati povećani utjecaj u društvu i u politici sve do Drugog svjetskog rata. Do nagle promjene položaja crkve u društvu dolazi nakon rata, kada se crkva nameće kao jedan od glavnih protivnika u ispunjavanju „socijalističkih“ aspiracija tadašnje vlasti. Radi se o vremenu u kojem je crkvi zabranjeno istupanje u javnom životu te općenito obavljanje društveno značajnih djelatnosti od kojih su možda najvažnije pravo osnivanja škola.⁵⁹⁰ Iako je formalno postojalo načelo podjele crkve od države, takvo što u suštini nije postojalo,⁵⁹¹ ponajprije zbog težnje jugoslavenskih vlasti da se crkvu razbije iznutra. Međutim, čak i to vrijeme bi se moglo podijeliti na dvije etape u odnosu crkve i države. Kao prijelomni trenutak bi se trebala uzeti godina ponovnih uspostavljanja diplomatskih odnosa SFRJ i Vatikana, a to je godina 1966. Moglo bi se čak i reći da se radi o svojevrsnom kompromisu obiju strana, s jedne strane komunističke vlasti zbog već dobrih rezultata sekularnog djelovanja mogle su popustiti crkvi u minimalnoj mjeri, a crkva zbog tadašnjih promjena ponajprije nakon Drugog vatikanskog koncila, bila je spremna prihvatiti stav od podjeli crkve i države.⁵⁹² Kada govorimo o zakonodavnom djelovanju toga vremena, sigurno je uz Ustav iz 1974. najbitnije spomenuti Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 1976. godine. Oba akta uvažavaju slobodu

⁵⁸⁸ Ferrari, Durham, Sewell, op. cit., str. 327.

⁵⁸⁹ Sturm, Lovro, Church-State relations and the Legal Status of Religious Communities in Slovenia, *BYU Law Review*, 2004., str. 607.

⁵⁹⁰ *Ibid*, str. 610.

⁵⁹¹ Država regulira crkve više preko tajnih službi državne sigurnosti tako da bi se moglo reći da propisi koji se tiču tog odnosa više imaju značaj mrtvog slova na papiru.

⁵⁹² Takvo što je vidljivo primanjem tadašnjeg predsjednika Josipa Broza Tita kod pape Ivana Pavla VI. 1971. što je do tada bilo gotovo pa nezamislivo.

vjere te eksplicitno ukazuju na podjelu crkve od države, ali na jednak način propisuju i ograničenja vjerskih zajednica. Najbitnije odrednice se tiču vlasništva imovine samo u vjerske svrhe (uz vrlo restriktivno tumačenje vjerske svrhe), mogućnosti osnivanja škola samo za školovanje klera te obavezna registracija vjerskih zajednica.⁵⁹³

2. Suvremeno uređenje

Nakon proglašenja neovisnosti, Slovenija je krenula u demokratskom duhu u uređenju odnosa države i vjerskih zajednica. Tu se ponajprije misli na ustavne odredbe iz 7. i 41. članka. Država i vjerske zajednice moraju biti odvojene, a vjerske zajednice imaju jednaka prava i mogu svoje aktivnosti slobodno ostvarivati, što je odredba spomenutog članka,⁵⁹⁴ u kojoj se naglašava nepostojanje državne vjere, ali se omogućava sloboda vjerskog djelovanja. Gore navedeni 41.⁵⁹⁵ članak propisuje uz pravo čovjeka da vjeruje, njegovu slobodu da ga nitko ne može prisiliti da iskazuje svoja vjerska ili druga uvjerenja.⁵⁹⁶

Godine 2001. Slovenija dodatno formalizira svoj odnos sa Svetom Stolicom potpisivanjem Sporazuma, dok s ostalim vjerskim zajednicama potpisuje pojedinačne sporazume, koji se tiču međusobnih odnosa svake stranke i države.⁵⁹⁷ Nadalje, Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica preuzet je i u slovensko zakonodavstvo uz odgovarajuće izmjene odredbi koje štete demokratskom poretku. Međutim, taj Zakon je pokazao brojne manjkavosti, ponajprije u polju registracije vjerskih zajednica i nejasnih odredbi o pravima koje vjerske zajednice stječu takvom registracijom. Zakon je također povukao određene atavizme iz vremena u kojem je donesen te je tako poglavito vjeru svodio na privatnu sferu što je na koncu protivno gore navedenoj odredbi članka 7. Ustava.⁵⁹⁸ Godine 2007. donesen je Zakon o vjerskim slobodama, u kojem je više nego jasno određen postupak registracije vjerskih zajednica, samo značenje vjerske zajednice te prava vjerskih zajednica u društvu.

⁵⁹³ Črnič, Aleš, Komel, Mirt, Smrke, Marjan, Šabec, Ksenija, Vovk, Tina, *Religious Pluralisation in Slovenia, Teorija in Prakse*, University of Ljubljana, 2013., str. 216.

⁵⁹⁴ Ustava Republike Slovenije, Uradni list RS 33/91-I 42/97 66/2000 24/03, čl. 7.

„1. *The state and religious communities shall be separate.*

2. *Religious communities shall enjoy equal rights; they shall pursue their activities freely.*“

⁵⁹⁵ Člankom se također omogućuje pravo roditeljan na odlučivanje o vjerskom obrazovanju i opredjeljenju njihove djece u skladu sa godinama i zrelosti djeteta. Ibid., članak.41. stavak.3.

⁵⁹⁶ Cramer, op. cit., str. 34.

⁵⁹⁷ Ibid.

⁵⁹⁸ Sturm, op. cit., str. 619.

2. 2. Zakonsko uređenje

Spomenuti Zakon o vjerskim slobodama je ključni zakon za status vjerskih zajednica u Sloveniji. Njime se već u uvodnim člancima ponavljaju neka ustavna načela i na taj način ukazuje na značaj tematike te ozbiljnost pristupa pri njegovu donošenju. Tako primjerice, u 4. članku ističe se sloboda i pravo vjerskih zajednica u svom organiziranju i djelovanju u skladu s pravnim pravilima te neutralnost države prema vjerskim zajednicama i suzdržavanje države od iskazivanja vjerskih stavova.⁵⁹⁹

Zakonom su također definirani neki ključni pojmovi kao što su crkva i vjerska zajednica, ponajprije kao organizacije općeg dobra. Pitanje registracije vjerske zajednice je uređeno tako da se kao primarno pitanje postavlja kriterij članstva. Naime, Zakon zahtijeva brojku od minimalno 100 članova uz dodatan kriterij da je vjerska zajednica bila aktivna u Sloveniji najmanje 10 godina. Ovdje je definitivno zanimljivost, kad se uzme obzir da pola registriranih vjerskih zajednica, u Sloveniji ne bi uopće mogle biti registrirane da je ova odredba bila na snazi u trenutku njihove registracije.⁶⁰⁰ Vjerska zajednica koja traži registraciju, dužna je uz svoj zahtjev, priložiti podatke o svom imenu, opis svoje aktivnosti, podatke o svom sjedištu te akt o svom osnivanju.⁶⁰¹ Zakon navodi kriterije koji moraju biti ispunjeni u zahtjevu u člancima 14. i 15., ali isto tako navodi situaciju kod nepotpunog zahtjeva. Naime, u tom slučaju je nadležno tijelo dužno pismenim putem upoznati kandidata za registraciju o činjenici da je zahtjev za registraciju nepotpun i to u roku koji ne može biti kraći od 15 dana ni dulji od 3 mjeseca.⁶⁰² U slučaju da stranka ne ispuni zahtjev na propisan način, u naknadno primjerenom roku, njen zahtjev će biti odbijen te će stranka ostati bez mogućnosti na žalbu, što ne isključuje mogućnost pokretanja upravnog spora protiv tijela koje je donijelo odluku o odbijanju zahtjeva. O zahtjevu za registraciju se odlučuje 60 dana te ukoliko dođe do

⁵⁹⁹ Religious Freedom Act, 2007., Uradni list RS 14/07, čl. 4.

„1. Churches and other religious communities shall act separately from the state and shall be free to organize and pursue their activities. The state shall not interfere with their organization and activities except in cases laid down by the law.

2. Churches and other religious communities shall have equal rights and obligations. Every church or other religious community shall be independent and autonomous in its organization. The state shall undertake to fully respect this principle in mutual relations and to co-operate with them in the advancement of the human person and the common good.

3. The state shall be neutral towards religious beliefs.

4. The state shall not express opinion on religious issues.“

⁶⁰⁰ Črnič, Komel, Smrke, Šabec, Vovk, op. cit., str. 218.

⁶⁰¹ U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2010; Slovenia, 2010., <http://www.state.gov/documents/organization/171721.pdf>, pristup 26. 11. 2015.

⁶⁰² Religious Freedom Act, čl. 16.

prihvatanja zahtjeva nadležno je tijelo dužno crkvu ili vjersku zajednicu upisati⁶⁰³ u registar crkvi i drugih vjerskih zajednica.⁶⁰⁴

Registracijski postupak je bitan jer njime registrirana zajednica stječe pravnu osobnost⁶⁰⁵ te na taj način automatski postaje nositelj određenih prava, ali i dužnosti. Registrirane vjerske zajednice tako stječu pravo izvršavanja vjerskih obreda u vojsci, zatvorima, policiji te bolnicama.⁶⁰⁶ Nadalje, stječe se pravo izgradnje objekata⁶⁰⁷ koji su potrebni za bogoslužje i za djelatnost vjerskih organizacija.⁶⁰⁸

Prava registriranih vjerskih zajednica u financijskom aspektu se kreću od propisane mogućnosti subvencioniranja rata zdravstvenog i mirovinskog osiguranja za pripadnike klera (zaposlenike) crkve, do financiranja crkve i vjerskih zajednica. Naime, prema 29. članku Zakona o vjerskim slobodama propisuje se da će se vjerske zajednice i crkve financirati od donacija te drugih doprinosa koji su dani od fizičkih i pravnih osoba, kao i iz imovine koja pripada vjerskoj zajednici, ali isto tako i od doprinosa koji se daju od međunarodnih vjerskih organizacija, kojima te zajednice pripadaju. Također, crkvama može pripasti i financijska pomoć od države na temelju njihovog djelovanja kao organizacijama općeg dobra.⁶⁰⁹

⁶⁰³ Člankom 20. je predviđena i mogućnost brisanja iz registra. Brisanjem iz registra vjerska zajednica gubi status pravne osobe.

⁶⁰⁴ Religious Freedom Act, čl. 17.

⁶⁰⁵ Na taj način vjerske zajednice i stječu mogućnost sklapanja pojedinačnih ugovora sa državom.

⁶⁰⁶ Religious Freedom Act, čl. 22. - 25.

⁶⁰⁷ Interesantno je spomenuti da se gradi prva džamija u Sloveniji u tijeku pisanja ovog rada, unatoč više nego respektabilnoj Islamskoj zajednici koju čine ponajprije doseljenici iz Bosne i Hercegovine. Izgradnja džamija nažalost nije prošla bez ksenofobnih incidenata te je tako u jednom navratu na gradilištu buduće džamije zabilježen incident gdje su na gradilištu bile položene svinjske glave i tegle pune svinjske krvi.

⁶⁰⁸ Sastavljači planova za prostorno uređenje u urbanim sredinama moraju uzeti u obzir činjenicu da se možda u blizini nalazi crkva.

⁶⁰⁹ Religious Freedom Act, čl. 29.

XXVII. Španjolska

1. Povijesni pregled

Španjolska, smještena na Iberijskom poluotoku, zajedno s Portugalom, jedna je od europskih zemalja kojima i danas u velikom postotku dominira katoličanstvo.⁶¹⁰ Kako je vidljivo kroz povijest, ona je nacionalna država iznikla iz vjerskih borbi katoličanstva, islama, judaizma i protestantizma. Slijedom stoljeća Rekonkviste, kad su španjolski kršćani vodili borbu s muslimanima te ih konačno protjerali iz Europe, inkvizicija je, protjerujući Židove, protestante i druge nevjernike, bila sredstvo postizanja potpune vjerske čistoće Iberijskog poluotoka. Konačno je ukinuta tridesetih godina 19. stoljeća, no čak i nakon toga, vjerska sloboda je negirana u praksi, ako ne i u teoriji. Katoličanstvo postaje državnom religijom 1851. godine, kada Španjolska vlada potpisuje Konkordat s Vatikanom, koji obvezuje Madrid na osiguravanje plaća svećenstvu i podmirivanje ostalih troškova Rimokatoličke Crkve.⁶¹¹ Dominacija katoličanstva u povijesti Španjolaca prekinuta je dva puta; republikanskim ustavima iz 1873. i 1931.⁶¹² Spomenutim sekularnim Ustavom Druge Republike iz 1931., nametnute su mnoge antiklerikalne mjere, koje tada prijete i samoj egzistenciji crkve u Španjolskoj. Upravo navedeno bilo je jedan od uzroka Francove potpore klerikalizmu u nadolazećim godinama. Za vrijeme, „Francovih godina“, te nakon Građanskog rata (1936.-1939.), rimokatoličanstvo je jedino imalo pravni status. General Franco uspostavio je autokratski režim postavljajući Katoličku Crkvu kao državnu, vraćajući joj prijašnje privilegije.⁶¹³ Franco je zauzvrat sebi pridržao pravo imenovati biskupe u Španjolskoj, kao i pravo veta nad imenovanjem svećenstva i na najnižim razinama. Takva suradnja formalizirana je novim Konkordatom s Vatikanom 1953., u kojem je osiguran velik broj privilegija pridržanih za Katoličku crkvu u Španjolskoj, među kojima navodimo nekolicinu: izuzeće od državnog oporezivanja, obvezatnost crkvenog braka, subvencioniranje novogradnje, ovlast crkve da cenzurira tiskovine koje je držala uvredljivima, pravo osnivanja

⁶¹⁰ Religlaw, International Center for Law and Religion Studies, <http://www.religlaw.org/index.php?blurbId=1559&table=Blurb>, pristup 10. 10. 2015.

⁶¹¹ Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Spain, Religion, <http://countrystudies.us/spain/44.htm>, pristup 10. 10. 2015.

⁶¹² Bloß, op. cit., str. 29.

⁶¹³ Detaljnije o Francovom režimu: Uz činjenicu da je vlada nastavila financirati svećenike i subvencionirati samu Crkvu, ona je pomogla u obnavljanju crkava oštećenih u ratu. Prihvaćeni su zakoni kojima se ukida razvod braka i zabranjuje prodaja kontracepcijskih sredstava. Katoličko obrazovanje postalo je obvezatno u državnim školama.

sveučilišta, objavljivanja tiskovina, zaštita od policijske intervencije u crkvama, izuzeće svećenstva iz vojnih službi i ostale.⁶¹⁴ U vrijeme posljednjih godina Francova režima, došlo je do relevantnih promjena vezanih za Drugo vatikansko vijeće, a za vrijeme njegova zasjedanja donesen je i dokument the *Dignitatis Humanae*, Deklaracija o vjerskim slobodama iz 1965.⁶¹⁵

Kako pretpostavka 2. članka⁶¹⁶ iz Zakona o načelima narodnog pokreta (*Ley de Principios del Movimiento Nacional*), da španjolski narod ima čast pridržavati se božjeg zakona prema doktrini svete Katoličke, Apostolske i Rimske Crkve, nije više bila održiva, 1967. donesen je novi zakon o vjerskim slobodama dajući nekatoličkim vjeroispovijestima prava, kojih su one bile lišene stoljećima. No uz navedeno, potvrđena su i prava Katoličke Crkve. Svaki pokušaj revizije konkordata iz 1953. diktator bi odmah zaustavio.⁶¹⁷

2. Ustavno uređenje (*Constitución Española*) iz 1978.

Za državni odnos s crkvom značajni su španjolski Ustav (*Constitución Española*) iz 1978. te Organski zakon o vjerskoj slobodi (*Ley Orgánica de Libertad Religiosa*) iz 1980.

Nakon Francove diktature, u naslovu navedenim Ustavom iz 1978., u Španjolskoj je uvedena ustavna demokracija. Stvoreni su temelji moderne demokracije i uveden je novi sustav odnosa crkve i države. Naime, katoličanstvo prestaje biti državnom religijom.⁶¹⁸ Za slobodu ideologije, vjeroispovijesti i štovanja najbitniji je 16. članak, koji garantira pojedincima i zajednicama bez ikakvih ograničenja, osim u slučaju da takve radnje remete javni mir ili na španjolskom *ordre public*.⁶¹⁹ Navodi tako u trećem stavku da niti jedna religija neće biti

⁶¹⁴ Country studies; Religion, op. cit. bilješka 611

⁶¹⁵ Declaration on Religious Freedom *Dignitatis Humanae* on the Right of the Person and of Communities to Social and Civil Freedom in Matters Religious, 1965., http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651207_dignitatis-humanae_en.html, pristup 15. 10. 2015.

⁶¹⁶ Ley de principios del movimiento nacional, 1958., čl. 2. : „, *La Nación española considera como timbre de honor el acatamiento a la Ley de Dios, según la doctrina de la Santa Iglesia Católica, Apostólica y Romana, única verdadera y fe inseparable de la conciencia nacional, que inspirará su legislación.*“, Galeon.com, <http://galeon.com/franquismo/web/movimiento.pdf>, pristup 24. 2. 2016.

⁶¹⁷ Bloß, op. cit., str. 30.

⁶¹⁸ Ibid.

⁶¹⁹ Constitución Española, 1978., čl. 16.: „1. Se garantiza la libertad ideológica, religiosa y de culto de los individuos y las comunidades sin más limitación, en sus manifestaciones, que la necesaria para el mantenimiento del orden público protegido por la ley. 2. Nadie podrá ser obligado a declarar sobre su ideología, religión o creencias. 3. Ninguna confesión tendrá carácter estatal. Los poderes públicos tendrán en

državna (*Ninguna confesión tendrá carácter estatal*), no također kako će javne vlasti uzeti u obzir vjerovanja španjolskog naroda i održavati prikladne odnose s Katoličkom Crkvom i ostalim vjerama.⁶²⁰ Unatoč tome što jasno navodi slobodu vjeroispovijesti, članak 16. ne možemo promatrati kao samostalnu stavku, već u kontekstu cjelokupnog Ustava gdje vidimo da su u člancima 9. i 14. naglašene odgovornost javnih vlasti za promicanje slobode i jednakosti te vjerske slobode pred zakonom. Sva navedena prava valja tumačiti u skladu s Međunarodnom deklaracijom o ljudskim pravima i ostalim potpisanim i ratificiranim međunarodnim dokumentima.⁶²¹

Između strogog separatizma i katoličkog režima, Ustav iz 1978. stvara neku vrstu ravnoteže. Četiri su kapitalna načela kojima se vodi današnji odnos crkve i države u Španjolskoj. Tako kao prvi, može se smatrati načelo slobode vjeroispovijesti. Formalno, država ne podržava niti jednu religiju, umjesto čega potiče individualnu slobodu svakog pojedinca na tom području. Nadalje, drugim se proklamira sekularizam i nepristranost javnih vlasti prema bilo kojoj religiji, a trećim pravnu obvezu nediskriminacije izričito navedenu u 14. članku Ustava. Zadnji, četvrti, odnosi se na dužnost suradnje. Crkva i država nisu podređene jedna drugoj, no djeluju u istom društvenom kontekstu i stoga su primorane surađivati u svrhu stvaranja društvene ravnoteže i učinkovite provedbe Ustavom zajamčenih prava.⁶²²

Što se poreza tiče, od 1987. porezni obveznici slobodni su odlučiti žele li 0.5237 % usmjeriti crkvi ili državnom budžetu za karitativnu i kulturnu djelatnost. Navedeni postotak nije dodatni porez, već dio postojećeg. Uz navedeno, Katolička Crkva prima dodatne prihodne, kao rezultat njenih društvenih aktivnosti na području medicine, obrazovanja i karitativnog djelovanja.⁶²³

cuenta las creencias religiosas de la sociedad española y mantendrán las consiguientes relaciones de cooperación con la Iglesia Católica y las demás confesiones“,

http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/constitucion.t1.html#a16, pristup 10. 10. 2015.

⁶²⁰ Constitución Española, op. cit. bilješka 619

⁶²¹ Ibid., čl. 10., 27., 20. i 30.

⁶²² Bloß, op. cit., str. 31.

⁶²³ Ibid., str. 32.

3. Organski zakon o vjerskoj slobodi (*Ley Orgánica de Libertad Religiosa*) iz 1980.

Prvi članak navedenog zakona jamči temeljno pravo na slobodu vjeroispovijesti i štovanja, priznatu i garantiranu Ustavom te jednak tretman pred zakonom, a u trećem stavku stipulira kako nema državne religije.⁶²⁴

Naime, nakon Francove smrti, konkordat iz 1953. biva zamijenjen nizom sporazuma zaključenih pod okriljem javnog međunarodnog prava, od kojih su najbitnija četiri s Katoličkom Crkvom. Njima se uređuju pravna pitanja, financijska, religijsko-kulturna te ona koja se tiču vojne službe svećenstva i članova vjerskih redova.⁶²⁵ Zakonom o vjerskoj slobodi, Španjolskoj se daju sredstva za osiguranje suradnje države i raznih vjerskih zajednica.

3. 1. Registracija vjerskih zajednica

Prvo sredstvo je *Registro público* tj. registar vjerskih tijela. Upisom u isti, pravni sustav vjerskim zajednicama daje status vjeroispovijesti.⁶²⁶ Međutim, postavljeni su uvjeti za upis: osnutak na teritoriju Španjolske, identifikacijski detalji, predstavništvo te vjerska svrha. Zakon nigdje pozitivno ne definira pojam vjerske svrhe, već samo negativno⁶²⁷, odnosno koje kategorije na spadaju u isti.⁶²⁸ Prema Zakonu, to bi bile aktivnosti, svrhe i tijela koja sudjeluju ili su u odnosu s izučavanjima ili eksperimentiranjem s fizičkim ili parapsihološkim fenomenima ili širenjem humanističkih ili spiritualističkih vrijednosti ili drugih sličnih nevjerskih ciljeva. Registracijom vjerske skupine dobivaju pravnu osobnost, no to nije jedina „povlastica“ koju registracija osigurava. Tako ih članci 6., 7. i 8. Zakona navode i razrađuju: pravo autonomne unutarnje organizacije, identiteta, posjeda dobara i pravo pregovaranja,

⁶²⁴ Ley Orgánica de libertad religiosa, 1980., čl. 1.: „1. El Estado garantiza el derecho fundamental a la libertad religiosa y de culto, reconocida en la Constitución, de acuerdo con lo prevenido en la presente Ley Orgánica. 2. Las creencias religiosas no constituirán motivo de desigualdad o discriminación ante la Ley. No podrán alegarse motivos religiosos para impedir a nadie el ejercicio de cualquier trabajo o actividad o el desempeño de cargos o funciones públicas. 3. Ninguna confesión tendrá carácter estatal.“, http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/lo7-1980.html, 10. 10. 2015.

⁶²⁵ Pravna pitanja: brak, priznanje pravne osobnosti prema Kanonskom pravu, zaštita svetišta i vjerskih arhiva te štovanje za vrijeme svetkovina; Financijska pitanja: oporezivanje i državni fondovi; Religijsko-kulturna pitanja: vjersko obrazovanje u javnim školama, crkveni nadzor obrazovnih ustanova te crkvenih posjeda od povijesne i kulturne važnosti; Pitanja vojne službe svećenstva i članova vjerskih redova

⁶²⁶ Ley Orgánica de libertad religiosa, op. cit., bilješka 624, čl. 5.

⁶²⁷ Ibid., čl. 3., st. 2.: „Quedan fuera del ámbito de protección de la presente Ley las actividades, finalidades y Entidades relacionadas con el estudio y experimentación de los fenómenos psíquicos o parapsicológicos o la difusión de valores humanísticos o espiritualistas u otros fines análogos ajenos a los religiosos.“

⁶²⁸ Bloß, op. cit., str. 33.

porezno izuzeće te da samo registrirane vjeroispovijesti mogu sudjelovati u savjetodavnim agencijama i sklapati ugovore s državom.⁶²⁹

3. 2. Vjerske zajednice u odnosu s Vladom

Nadalje, drugo sredstvo osigurano Zakonom u pitanju, točnije njegovim 8. člankom, jest *Comisión Asesora de Libertad Religiosa*, u slobodnom prijevodu Odbor za vjerske slobode, pod okriljem Ministarstva pravosuđa. Članstvo je podijeljeno među predstavnicima odgovarajućih crkvi, vjera i vjerskih zajednica ili njihovih organizacija, koje imaju značajan utjecaj u Španjolskoj te osoba znatnog ugleda i sposobnosti čije se članstvo i savjet drže bitnim za vjerska pitanja. Odbor je ovlašten nadzirati, izvještavati i davati prijedloge kada se radi o pitanjima koja dotiče Zakon o vjerskoj slobodi.⁶³⁰

Na koncu, treće sredstvo položeno 7. člankom Zakona o vjerskoj slobodi jest mogućnost sklapanja sporazuma sa španjolskom Vladom, pod uvjetom da je vjerska zajednica registrirana u *Registro público*, i pod uvjetom da ima bitan utjecaj u španjolskom društvu.⁶³¹ Ovaj drugi uvjet drži se diskutabilnim, no ipak objašnjava zašto je Španjolska takav sporazum potpisala s muslimanima i židovima, a s Jehovinim svjedocima, brojčano većom vjerskom skupinom od navedenih, nije. Tokom 1992., u skladu s člankom 7. Organskog zakona o vjerskoj slobodi, sklopljeni su sporazumi s tijelima Evangeličke crkve, židovskim i muslimanskim zajednicama.⁶³²

4. Suvremena problematika

Katoličanstvo je prema istraživanjima⁶³³ u Španjolskoj još uvijek daleko najzastupljenija religija s preko 70 % samodeklariranih katolika. Unatoč navedenom, većina ih ne prakticira vjeru (odlazak na vjerska slavlja i sl.) te agnosticizam i ateizam postaju sve popularniji i

⁶²⁹ Ley Orgánica de libertad religiosa, op. cit. bilješka 624, čl. 5.

⁶³⁰ Ibid.

⁶³¹ Ibid.

⁶³² Bloß, op. cit., str. 35.

⁶³³ Istraživanje koje je proveo Španjolski Centar za Sociološka Istraživanja iz listopada 2011. godine ; 70.1% katolika, 2.7% druge vjere, 25% se ne identificira kao pripadnicima bilo koje vjere. Centro de Investigaciones Sociológicas, CIS; Religión (I), http://www.cis.es/cis/opencm/EN/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=1290, pristup 11. 10. 2015, Centro de Investigaciones Sociológicas, CIS; Religión (II), http://www.cis.es/cis/opencm/EN/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=10382, pristup 11. 10. 2015.

prema nekim mišljenjima uživaju društveni prestiž, što je u skladu sa zapadnoeuropskim trendom sekularizacije. Zanimljivost je da, obzirom na dugi povijesni utjecaj katoličanstva, kao dokaz sve široj sekularizaciji španjolskog društva, možemo uzeti legalizaciju istospolnih brakova 2005. godine, čime je Španjolska postala treća država u Europi gdje su istospolni brakovi legalni.⁶³⁴

Relativno nedavni valovi imigracije tijekom, i nakon, devedesetih godina prošlog stoljeća, doveli su do povećanja broja muslimanskog stanovništva te je nakon katoličanstva islam druga najzastupljenija religija u Španjolskoj s približno 2.5 % stanovništva. Neke od drugih vjerskih skupina su i protestanti, židovi, hinduisti i budisti.⁶³⁵

Temeljem svega navedenog, nije začuđujuće da je povijest katoličanstva u Španjolskoj osjetna i danas, što se ogleda u njegovoj, još uvijek značajnoj, prisutnosti u javnim tijelima. Prema tome možemo zaključiti kako se religija drži vrijednim fenomenom na tom području. Dakle, čini se da Katolička Crkva i dalje ima povlaštenu položaj u Španjolskoj, no nedavno zaključeni ugovori s evangeličkom, islamskom i židovskom zajednicom ukazuju na spremnost vlasti na priznavanje prava sličnih onima koje uživa Katolička Crkva, koja unatoč svemu ipak ima najviši stupanj suradnje s državom.

Dva najznačajnija problema koji se javljaju, kada je tema odnos države i crkve u Španjolskoj, su definicija pravnog koncepta religije i nezadovoljavajući pravni status nekih crkava. Te crkve imaju do nekoliko tisuća sljedbenika, a Španjolska i dalje odbija stupiti u ugovorne odnose s njima (npr. Jehovini svjedoci i mormoni). Kako je vidljivo, Španjolska nema potrebe sklapati takve ugovore s vjerskim grupama, koje nisu ,nazovimo ih, tradicionalne. Kako se uz brojnost, prema 7. članku Organskog zakona o vjerskim slobodama, traži i „bitan utjecaj“ u španjolskom društvu, moguće je da objektivna procjena tih kriterija bude nešto teža.⁶³⁶

⁶³⁴ Religlaw, op. cit. bilješka 610

⁶³⁵ Ibid.

⁶³⁶ Bloß, op. cit., str. 37., 38.

5. Kaznenopravna zaštita religije

Iako ne često korištena, u španjolskom Kaznenom zakonu (*Código Penal*), inkorporirana je odredba koja zabranjuje bogohuljenje. Tako 525. članak⁶³⁷ spomenutog zakona zabranjuje klevetu pojedinca ili skupine temeljem religijskog osjećaja, vjerovanja ili običaja. Za navedeno zapriječena je zatvorska kazna do najviše dvanaest mjeseci.

S obzirom na to da je španjolska populacija tradicionalno pretežito katolička, mjere protiv bogohuljenja često su usmjerene na zaštitu upravo katoličkog religijskog osjećaja, međutim, upotrebljiva je i za nekatolike. Jedan od nedavnih slučajeva bogohuljenja dogodio se 2012. godine, kada je poznati španjolski umjetnik, Javier Krahe, za navedeno optužen, kasnije i oslobođen, zbog prikaza u dokumentarcu gdje on navodno kuha raspelo.⁶³⁸

⁶³⁷ Código penal, čl. 525.: „1. Incurrirán en la pena de multa de ocho a doce meses los que, para ofender los sentimientos de los miembros de una confesión religiosa, hagan públicamente, de palabra, por escrito o mediante cualquier tipo de documento, escarnio de sus dogmas, creencias, ritos o ceremonias, o vejen, también públicamente, a quienes los profesan o practican. 2. En las mismas penas incurrirán los que hagan públicamente escarnio, de palabra o por escrito, de quienes no profesan religión o creencia alguna.“, *Boletín Oficial del Estado*,

http://boe.es/legislacion/codigos/codigo.php?id=038_Codigo_Penal_y_legislacion_complementaria&modo=1, pristup 25 .2. 2016.

⁶³⁸ Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs, National Laws on Blasphemy: Spain, <http://berkeleycenter.georgetown.edu/essays/national-laws-on-blasphemy-spain>, pristup 25. 2. 2016.

XXVIII. Švedska

1. Povijesni pregled

Švedska je danas zemlja bez državne religije,⁶³⁹ što je rezultat dugog i kompleksnog povijesnog razvoja, okarakteriziranog tenzijama suprotstavljenih ideja, interesa i snaga.⁶⁴⁰ Kršćanstvo se u Švedskoj počelo formirati u 9. st., a tradicionalne religije prevladane su već početkom 12. stoljeća. Godine 1104., južni grad Lund postaje biskupija za arhibiskupa Danske, Norveške i Švedske te se kanonsko pravo uspješno razvijalo, kao i župni sustav. Crkva kao vlasnik zemlje, povezane s crkvenim zgradama i župama, imala je pravo prikupljanja poreza pa je tako crkva postala jedan od najbogatijih zemljoposjednika u državi, no imala je i važnu ulogu u pružanju zdravstvenih usluga, zbrinjavanju siromašnih i osnovnog obrazovanja. Početkom 16. stoljeća, europski evangelički pokret dosegao je Švedsku. Jačao je utjecaj reformacije te je 1593. godine Evangeličko-luteranska Crkva ustanovljena kao nacionalna religija, a kralj je zamijenio papu kao najviši crkveni autoritet. Takvo jedinstvo crkve i države formalizirano je Ustavom iz 1643. godine. Kroz 18. i 19. stoljeće, postupno su uvedene neke vjerske slobode⁶⁴¹, međutim ograničene, jer su se Šveđani morali pokoravati evangeličko-luteranskom sustavu vjerovanja, dakle u praksi se nije mnogo promijenilo. Tek pravnim promjenama iz 1860. godine, građanima je dopušteno napuštanje evangeličko-luteranske da bi se pridružili nekoj od drugih kršćanskih religija, a 1873. biva dopušteno osnovati vjersku zajednicu unutar priznatih kršćanskih religija. Sredinom 19. stoljeća, područne jedinice državne uprave razdvojene su na župe i državne lokalne jedinice, što je važan korak prema razdvajanju religijske i političke moći, a velik broj pravnih promjena vezanih za organizaciju i politiku odvijao se u prvoj polovini 20. stoljeća. Vjerska sloboda nastavila je biti stvar političkih rasprava, a 1951. donesen je Zakon o vjerskoj slobodi (*Act on Religious Freedom*). U njemu je bilo sadržano pravo na slobodu formiranja i pripadanja vjerskim zajednicama te pravo ne biti član istih. Unatoč navedenom, crkva je i dalje obavljala neke javne poslove. Ovi događaji bili su poticaj razmatranju dugotrajnog međuodnosa crkve i

⁶³⁹Sweden Sverige, 10 Fundamentals of Religion in Swden, <https://sweden.se/society/10-fundamentals-of-religion-in-sweden/>, pristup 4. 1. 2016.

⁶⁴⁰Jänterä-Jareborg, Maarit, Religion and the Secular State in Sweden, Martinez-Torron, Javier, Cole Durham Jr., Cole, Religion and the Secular State National Reports, The International Center for Law and Religion Studies Brigham Young University, Provo, Utah, 2010., str. 670.

⁶⁴¹Godine 1781., imigranti drugih kršćanskih vjerovanja mogli su prakticirati svoju religiju, a godinu nakon Židovi su dobili ista prava. Ustav iz 1809. Uveo je više religijskih sloboda.

države. Mnoge pravne promjene uvedene su osamdesetih godina prošlog stoljeća, a 1995. godine, odbor pod imenom *Kyrkoberedningen* (crkveni odbor), dao je temelje za prijedlog o razdvajanju crkve i države, koji je bio široko prihvaćen.⁶⁴² Dana 1. siječnja 2000., provedeno je razdvajanje.⁶⁴³

Prije 1. siječnja 2000. godine, Švedska Crkva bila je državna. Biskupe i dekane katedrala te svakog trećeg rektora, imenovala je Kruna nakon savjetovanja s Vladom. Iako Švedska Crkva i dalje ima veliku ulogu u društvu, pravni joj je položaj razdvajanjem od države drastično promijenjen. Prije samog razdvajanja, rasprave o navedenom kulminirale su donošenjem dva važna zakona koji se drže temeljnim zakonima države: Zakon o vjerskim zajednicama (*Lag om trossamfund*) iz 1998. i Zakon o Švedskoj Crkvi (*Lag om Svenska kyrkan*) iz iste godine, koji je postavio temelje Švedske Crkve kao vjerske organizacije.⁶⁴⁴

2. Ustav Kraljevine Švedske

Švedska ima četiri temeljna dokumenta, zakona koji zajedno tvore Ustav. Instrument vladanja (*Instrument of Government*) iz 1974. godine u kojem su sadržana osnovna načela rada Vlade, Zakon o nasljeđivanju (*Act of Succession*) iz 1810., koji regulira nasljeđivanje prijestolja, Zakon o slobodi tiska (*Freedom of the Press Act*) iz 1949. i Temeljni zakon o slobodi izražavanja (*Fundamental Law on Freedom of Expression*) iz 1991. godine.⁶⁴⁵

U 1. članku drugog poglavlja Instrumenta upravljanja govori se o vjerskoj slobodi. Tako je, između ostalog, navedeno da se svakom građaninu jamči sloboda štovanja, koja znači slobodu prakticirati vlastitu vjeru sam ili u društvu drugih.⁶⁴⁶ Također, u 2. članku istog poglavlja navedenog dokumenta, stoji da je pojedinac slobodan ne pripadati vjerskim zajednicama kao i da se ne treba slagati sa stajalištima ostalih, u bilo kojem pogledu, uključujući i onaj vjerski.⁶⁴⁷ Ustavom zaštićena vjerska sloboda ne može biti ograničena, smatra se apsolutnim pravom pojedinca i zahtijeva jednak tretman za sve vjerske zajednice. Međutim, zanimljivo je

⁶⁴² De Beaufort, Hägg, van Schie, op. cit., str. 32., 33.

⁶⁴³ Jäterä-Jareborg, op. cit., str. 672.

⁶⁴⁴ Cranmer, op. cit., str. 36.

⁶⁴⁵ Government Offices of Sweden, The Constitution, <http://www.government.se/how-sweden-is-governed/the-constitution/>, pristup 5. 1. 2016.

⁶⁴⁶ Constitution of Sweden, The Instrument of Government, 1974., 2. poglavlje čl. 1., WIPO, http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=267691, pristup 5. 1. 2016.

⁶⁴⁷ Ibid., čl. 2.

spomenuti kako unatoč garantiranoj vjerskoj slobodi, Švedska je jedina zemlja Europske unije, gdje je strancima moguće ograničiti, kako je u 25. članku drugog poglavlja Instrumenta vladanja navedeno, „slobodu štovanja“.⁶⁴⁸

Unatoč navedenom razdvajanju crkve i države te načelu da niti jedna vjerska zajednica u Švedskoj neće imati značaja u religijski neutralnoj vladavini, u Zakonu o nasljeđivanju stoji kako državni poglavar, monarh, mora biti „čiste evangeličke vjere“. U suprotnom mora abdicirati, koje se smatra njegovim pravom na vjersku slobodu.⁶⁴⁹ Također, Švedska Crkva je eksplicitno navedena u 2. članku osmog poglavlja Instrumenta vladanja, gdje se govori o odredbama koje će *Riksdag*, švedski Parlament, zakonski priznati. Dakle, navedeno je da se kao takve priznaju odredbe koje se tiču vjerskih zajednica i principi na kojima se temelji Švedska Crkva kao vjerska zajednica.⁶⁵⁰

Opća delegacija ovlasti, kako stoji u Instrumentu vladanja, moguća je na način da se administrativne dužnosti državne prirode, među ostalima, mogu delegirati registriranoj vjerskoj organizaciji.⁶⁵¹ Ova odredba je temelj za delegaciju ovlasti koje se tiču bračnih obreda s pravnim učinkom.

Kako Instrument vladanja navodi, sve odredbe u svezi s vjerskim zajednicama trebaju biti u obliku zakona, koje se nalaze u već spomenutim, Zakonu o vjerskim zajednicama i Zakonu o Švedskoj Crkvi.⁶⁵²

3. Državna tijela za odnos s vjerskim zajednicama

Dva su državna tijela za reguliranje različitih pitanja u vezi s vjerskim zajednicama. Vladina komisija za potporu vjerskih zajednica (*Nämnden för statligt stöd till trossamfund*) i Agencija za pravne, financijske i administrativne poslove (*Kammarkollegiet*). Prva je zadužena za raspodjelu državnih financijskih sredstava vjerskim organizacijama i za raspravu o preduvjetima za iste, dok su zaduženja druge formalnosti oko registracije istih.⁶⁵³ Godine

⁶⁴⁸ Constitution of Sweden, The Instrument of Government, 2. poglavlje čl. 25., op. cit. bilješka 646

⁶⁴⁹ Jänterä-Jareborg, op. cit., str. 676.

⁶⁵⁰ Constitution of Sweden, The Instrument of Government, 8. poglavlje čl. 2., op. cit. bilješka 646

⁶⁵¹ Ibid., 11. poglavlje, čl. 6.

⁶⁵² Ibid., 8. poglavlje, čl. 6.

⁶⁵³ Jänterä-Jareborg, op. cit., str. 677.

2000., Vlada je osnovala posebno Vijeće za odnose s vjerskim zajednicama (*Regeringens råd för kontakt med trossamfundet*), na čijem je čelu Ministar zadužen za odnose s vjerskim organizacijama. Vijeće se sastoji od osamnaest članova, uključujući predstavnike svake od vjerskih organizacija u Švedskoj. Sastaje se tri do četiri puta godišnje, a raspravlja o pitanjima zajedničkog interesa te je izvor informacija za pitanja iz svoje nadležnosti.⁶⁵⁴

3. 1. Registracija i financijska potpora vjerskih organizacija

Prema švedskom pravu, da bi vjerska kongregacija zadobila pravnu osobnost, mora se ustanoviti kao državno priznato udruženje. Od 1. siječnja 2000. godine, dostupan je poseban oblik udruženja za tu svrhu, nazvan „registrirane religijske (ili vjerske) organizacije“ (*registrerat trossamfund*). Agencija utvrđuje formalne uvijete za registraciju i ne ulazi u pitanja vjeroispovijesti bilo koje od organizacija u pitanju te se bavi pitanjima u svezi s delegacijom ovlasti za sklapanje braka, koji su uvjeti jednaki za sve kojima je ta ovlast delegirana.⁶⁵⁵

Švedska pruža direktnu financijsku potporu vjerskim zajednicama koje se shvaća kao organizacije čije su aktivnosti uglavnom od dobiti za društvo i stoga su kvalificirane za takve potpore. Uvjeti su ozakonjeni u Zakonu o državnoj potpori vjerskim zajednicama (*Act on State Support to Religious Communities*) i već spomenutom Zakonu o vjerskim zajednicama. Glavni cilj takve pomoći je stvoriti prilike za vjerske organizacije da održavaju dugotrajne vjerske aktivnosti kao primjerice vjersko vodstvo, obrazovanje i briga. Potpore vjerskim zajednicama, što se tiče obrazovanja i karitativne svrhe, nisu predmet poreznog izuzeća.⁶⁵⁶

4. Vjersko obrazovanje

U pravilu, odgovornost za školovanje pripada državi, međutim, nakon zakonske reforme iz 1990. godine, svaka nezavisna fizička ili pravna osoba može osnovati škole, tzv. samostalne škole (*fristående skolor*). Navedeno uključuje i vjerske zajednice, koje imaju pravo osnovati i voditi škole s vjerskom orijentacijom. Za osnovati i voditi takvu školu, potrebna je posebna

⁶⁵⁴ Jäntherä-Jareborg, op. cit

⁶⁵⁵ Ibid., str. 678.

⁶⁵⁶ Ibid., str. 681., 682.

dozvola, koji daje Nacionalna agencija za škole (*Statens skolverk*). Treba biti ispunjeno nekoliko uvjeta, uključujući onaj da obrazovanje mora biti jednako onom koje je osigurano u javnim školama te da ono odgovara općim vrijednostima i ciljevima istog. Takve škole trebaju biti dostupne svim učenicima, neovisno od primjerice njihove vjere, a zaposleno osoblje mora imati opće kvalifikacije koje su potrebne temeljem Zakona o školovanju (*School Act*). Škola neke posebne vjerske orijentacije ne smije favorizirati učitelje vlastite vjere na štetu profesionalno kvalificiranih učitelja koji religiji u pitanju ne pripadaju.⁶⁵⁷

⁶⁵⁷ Jänterä-Jareborg, op. cit., str. 683., 684.

XXIX. Ujedinjeno Kraljevstvo

1. Povijesni pregled

Od 13. stoljeća kada je engleski kralj Ivan bez Zemlje postao papinskim vazalom pa sve do reformacije u 16. stoljeću katoličanstvo je u Engleskoj bilo dominantna i službena religija. Iako je uvriježen stav da je Henrik VIII. razlaz sa Svetom Stolicom inicirao zato što mu papa nije odobrio razvod od Katarine Aragonske, danas anglikanci rado ističu kako je kralj već duže vrijeme prije toga propitkivao Papin autoritet. Separacija 1534. bila je prvotno politička te je nastala samostalna *Church of England* na čijem je čelu sjedio kralj kao vrhovni poglavar. Parlamentarni zakon kojim je ozakonjeno ovakvo uređenje naziva se *Act of Supremacy*⁶⁵⁸. Razlaz u nauku uslijedio je tek dolaskom na prijestolje Edwarda VI. kad se Church of England po učenju približila protestantima (i kalvinistima)⁶⁵⁹. Za vrijeme kraljice Mary I. kratkotrajno je *Church of England* vraćena u okrilje Rima, no već za Elizabete I. ponovno je ustanovljen Act of Supremacy⁶⁶⁰ te započinje sustavna diskriminacija i progon katolika. 1688. godine britanski je Parlament donio *Bill of Rights* kojom je, *inter alia*, ustanovljena zabrana za vladara da bude rimokatoličke vjeroispovijesti. Svatko tko se na neki način vezao uz Svetu Stolicu, preobratio se ili stupio u brak s rimokatolikom gubio je mjesto u nasljednom redu⁶⁶¹. Korak dalje načinjen je kad je 1688. na snagu stupio *Coronation Oath Act* koji je propisivao tekst kraljevske prisega koja je uključivala odricanje svih aspekata rimokatoličanstva te kasnije obvezu zaštite protestantske vjere.⁶⁶² Ipak, po prvi put je službeno propisano da suveren mora biti protestant tek donošenjem *Act of Settlement* 1700. godine kojim je ujedno i ustanovljen nasljedni red⁶⁶³.

⁶⁵⁸ Ross, David, Act of Supremacy, <http://www.britainexpress.com/History/tudor/act-of-supremacy.htm>, pristup 6. 10. 2015.

⁶⁵⁹ 1552. nadbiskup od Canterburyja napisao je Book of common prayer koja je do danas postavila temelje anglikanskog bogoslužja, Cranmer, op. cit., str. 40.

⁶⁶⁰ To je u potpunosti novi parlamentarni zakon, ali je donesen (1559.) s istim ciljem kao i prethodni.

⁶⁶¹ Bill of Rights, 1688., HMSO 2/1688, section 1,

„And whereas it hath beene found by Experience that it is inconsistent with the Safety and Welfaire of this Protestant Kingdome to be governed by a Popish Prince or by any King or Queene marrying a Papist the said Lords Spirituall and Temporall and Commons doe further pray that it may be enacted That all and every person and persons that is are or shall be reconciled to or shall hold Communion with the See or Church of Rome or shall professe the Popish Religion or shall marry a Papist shall be excluded and be for ever uncapeable to inherit possesse or enjoy the Crowne and Government of this Realme and Ireland and the Dominions“

⁶⁶² Bloß, op. cit., str. 54.

⁶⁶³ Act of Settlement, 1700., HMSO 2/1700, section 2

2. Suvremeno uređenje

Ujedinjeno je Kraljevstvo jedna od rijetkih država Europske unije koja formalno nije sekularna. Naime, u Ujedinjenom Kraljevstvu postoji državna crkva. Ne samo da postoji državna crkva, već je na čelu Church of England sam suveren. Važno je naglasiti kako je Church of England samo dio Anglikanske Crkve, kojoj uz nju pripadaju i Church of Wales i Church of Scotland. Monarh, dakle, nije vrhovni poglavar i Church of Scotland već samo njen član⁶⁶⁴. Prema aktualnom popisu stanovništva tek se 59,66 % stanovništva izjašnjava kršćanima, a gotovo 35 % Britanaca ne smatra se uopće religioznima⁶⁶⁵. Vjersko obrazovanje u Ujedinjenom Kraljevstvu obavezno je za sve učenike prema nacionalnom standardu osim ako roditelj izričito ne zatraži izuzeće djeteta s takvog kolegija⁶⁶⁶. Važno je naglasiti da iako postoji državna Anglikanska Crkva, vjersko obrazovanje u školama nije izričito anglikanskog nauka. Naime, djecu se poučava svim (široko shvaćeno) kršćanskim vrijednostima, a ne postulatima pojedine crkve ili zajednice⁶⁶⁷. Ta zakonska odredba, naravno, ne vrijedi za vjerske škole koje imaju pravo poučavanja vjere u kojoj se izjašnjavaju⁶⁶⁸.

2. 1. Anglikanska Crkva, Church of England

Crkva i država se u Ujedinjenom Kraljevstvu isprepliću na mnogo načina i više razina. Krenuvši od formalnosti, britanskog monarha kruni uvijek nadbiskup od Canterburyja u Westminsterskoj opatiji. Preduvjet za to je, kao što smo ranije spomenuli, da je suveren protestant. Jednako tako, kralj imenuje biskupe koji pred njim također polažu zakletvu. Od iznimne je važnosti istaknuti kako spona države i Crkve nije utemeljena samo u osobi monarha. Dapače, biskupe za imenovanje kralju predlaže premijer u ime vlade. Budući da Vijeća župnih crkava (*Parish Church Council's*, PCC) imaju status dobrotvorne ustanove (*charity*), Church of England oslobođena je plaćanja poreza na donacije, trgovinsku dobit,

„Provision to be made for the Succession of the Crown in the Protestant Line for the Happiness of the Nation and the Security of our Religion And it being absolutely necessary for the Safety Peace and Quiet of this Realm“

⁶⁶⁴ Naime, potpisom na Treaty of Union iz 1707. godine, britanski se suveren obvezao očuvati Church of Scotland, The official Website of the British Monarchy; Queen and the Church, <http://www.royal.gov.uk/MonarchUK/QueenandChurch/History.aspx>, pristup 8. 10. 2015.

⁶⁶⁵ European Christian Mission; UK, <http://ecmi.org/europe/country/UK/>, pristup 8. 10. 2015.

⁶⁶⁶ School Standards and Framework Act, 1998., HMSO 31/1998, 2. dio, poglavlje 6., čl. 71, st.1

⁶⁶⁷ Ibid, section 70, čl. 3., st. 3.,

„...collective worship is of a broadly Christian character if it reflects the broad traditions of Christian belief without being distinctive of any particular Christian denomination.“

⁶⁶⁸ V. više Religious education in English schools: Non-statutory guidance 2010,

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/190260/DCSF-00114-2010.pdf, str. 10., pristup 8. 10. 2015.

najamnine, dobit od prodaje imovine⁶⁶⁹. Sva PCC koja imaju godišnje prihode iznad 100 000 funti dužna su se registrirati pri Komisiji za dobrotvorne ustanove (*Charity Commission*)⁶⁷⁰. Iako bismo očekivali suprotno, Church of England, kao cjelina, nema status pravne osobe iako ga neka njezina tijela imaju. Upotrebljava se izraz za crkvu *establishment in law*, no to ne znači da je se tretira kao pravnu osobu nego da je njezino pravo inkorporirano u državno pravo⁶⁷¹. Crkveno pravo nije samo interni skup pravila već ravnopravni dio državnog prava⁶⁷². Iz tog razloga propisan je posebni postupak usvajanja takvih pravnih akata. Naime, u Parlamentu sjedi poseban Crkveni odbor (*Ecclesiasticall Committee*⁶⁷³) koji razmatra prijedloge legislative Zakonodavnog odbora (*Legislative Committee*) Generalne crkvene sinode te na koncu upućuje na čitanje u oba parlamentarna doma⁶⁷⁴. Osim direktne mogućnosti stvaranja prava, vjerojatno najveća privilegija koju Church of England uživa jest činjenica da u Gornjem domu Parlamenta sjede nadbiskupi od Canterburyja i Yorka, biskup Londona, Durhama i Winchestera te još 21 dijecezanski biskup⁶⁷⁵. Oni nose naziv Lords Spiritual te su punopravni parlamentarni zastupnici. Nasuprot prisutnim kritikama takvog oblika privilegija za Church of England mnogi ističu kako religiozni pogled na prijedloge zakona može biti blagotvoran bez obzira iz kuta koje religije dolazi jer time predstavlja interese duhovnog i religioznog svih državljana⁶⁷⁶. Rastući broj takvih i sličnih negodovanja potpomognut nezavidnom brojkom od samo 36,23 % građana koji se izjašnjavaju anglikancima⁶⁷⁷ najavio je neke potrebne promjene. Naime, budući da je Crkva bila zastupljena u Gornjem domu Parlamenta zabranjen je bio ulazak pripadnika klera u Donji dom. Pod utjecajem prakse Europskog suda za ljudska prava 2001. godine takva je zapreka

⁶⁶⁹ V. više Charities and Tax; Tax relief for charities, <https://www.gov.uk/charities-and-tax/tax-reliefs>, pristup 18. 10. 2015.

⁶⁷⁰ Da bi organizacija mogla dobiti naziv *charity* mora ispuniti nekoliko pretpostavki; imati sjedište u UK, EU, Islandu, Lihtenštajnu ili Norveškoj, biti ustanovljena isključivo u dobrotvorne svrhe, registrirana pri Komisiji za dobrotvorne ustanove, biti vođena od strane odgovornih osoba te biti priznata od strane HM Revenue and Customs, Charities and Tax; Get Recognition for tax purposes, <https://www.gov.uk/charities-and-tax/get-recognition>, pristup 20. 10. 2015.

⁶⁷¹ Parochial Church Council v. Wallbank,

<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200203/ldjudgmt/jd030626/aston-3.htm>, pristup 8. 10. 2015.

⁶⁷² Cranmer, op. cit., str. 41

⁶⁷³ Church of England Assembly (Powers) Act, 1919., HMSO 76/1919, section 2

„*The Ecclesiastical Committee shall consist of fifteen members of the House of Lords, nominated by the Speaker of the House of Lords and fifteen members of the House of Commons nominated by the Speaker of the House of Commons*“

⁶⁷⁴ Na svaki prepravak u prijedlogu Zakonodavni odbor mora dati suglasnost da bi mogao biti otpravljen na čitanje, Church of England Assembly (Powers) Act, section 3,

„*The Ecclesiastical Committee shall communicate its report in draft to the Legislative Committee, but shall not present it to Parliament until the Legislative Committee signify its desire that it should be so presented.*“

⁶⁷⁵ Cranmer, op. cit., str. 41.

⁶⁷⁶ V. više Bloß, op. cit., str. 55.-56.

⁶⁷⁷ European Christian Mission; UK, bilješka 665

uklonjena aktom *Removal of Clergy Disqualification Act*⁶⁷⁸. Nadalje, još od djelomičnog ukidanja nasljednog mjesta u Gornjem domu⁶⁷⁹ jačale su težnje za u potpunosti izbornim Gornjim domom. U tom smjeru išao je i prijedlog zakona o reformi Gornjeg doma iz 2011. kojim bi se značajno smanjio utjecaj Crkve u Parlamentu koja bi sada imala samo 12 zastupničkih mjesta s tendencijom smanjenja, no taj je prijedlog povučen⁶⁸⁰. Možda jedan od simbolički najznačajnijih koraka učinjen kada je donesen *Succession to the Crown Act* 2013. godine u kojem je, *inter alia*, skinuta zabrana za brakove pretendenta na prijestolje s osobama rimokatoličke vjeroispovijesti⁶⁸¹.

2. 2. Ostale vjerske zajednice

Nakon Anglikanske Crkve, najzastupljenije manjinske religije su katolici (8,61 %), ostale protestantske zajednice (6,91 %) i muslimani (3,20 %)⁶⁸². Sve te, a i ostale vjerske zajednice u britanskom se pravu tretiraju kao privatne udruge čije članove veže neka vrsta ugovora. Također, u Ujedinjenom Kraljevstvu ne postoji formalni registar priznatih crkvenih zajednica⁶⁸³. Osim masovne ateizacije, britansku religijsku sliku mijenjali su i brojni imigranti. Posljedica toga je da je u posljednjih nekoliko godina veći broj katolika koji redovito prisustvuje misi nego anglikanaca koji prisustvuju bogoslužju⁶⁸⁴. Druga vjerska zajednica koja je ojačana migrantskim kretanjima je muslimanska zajednica. Iako su prvi muslimani Ujedinjeno Kraljevstvo naselili već u srednjem vijeku, masovnije doseljavanje započinje tek u drugoj polovici 20. stoljeća. Vrlo su specifična religiozna skupina zbog brzorastuće populacije, a samima im je i važnije istaknuti činjenicu da su muslimani nego da su Sirijci, Iračani ili neke druge nacionalnosti⁶⁸⁵. Najznačajnije predstavničko tijelo na

⁶⁷⁸ Removal of Clergy Disqualification Act, 2001., HMSO 13/2001, section 1,

„(1) A person is not disqualified from being or being elected as a member of the House of Commons merely because he has been ordained or is a minister of any religious denomination.

(2) But a person is disqualified from being or being elected as a member of that House if he is a Lord Spiritual.“

⁶⁷⁹ House of Lords Act, 1999., HMSO 34/1999, „No-one shall be a member of the House of Lords by virtue of a hereditary peerage..

...At any one time 90 people shall be excepted from section 1“

⁶⁸⁰ V. više Cranmer, op. cit., str. 44.

⁶⁸¹ Succession to the Crown Act, 2013., HMSO 20/2013, section 2

„A person is not disqualified from succeeding to the Crown or from possessing it as a result of marrying a person of the Roman Catholic faith.“

⁶⁸² European Christian Mission; UK, bilješka 665

⁶⁸³ Bloß, op. cit., str. 58.

⁶⁸⁴ Wayne-Jones, Jonathan, Britain has become a 'Catholic country',

<http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1573452/Britain-has-become-a-Catholic-country.html>, pristup 8. 10. 2015.

⁶⁸⁵ V. više Bloß, op. cit., str. 59.

nacionalnoj razini je *Muslim Council of Britain* koje okuplja preko 500 nacionalnih, regionalnih i lokalnih muslimanskih organizacija, džamija, škola i udruga⁶⁸⁶.

⁶⁸⁶ The Muslim Council of Britain, <http://www.mcb.org.uk/about-mcb/>, pristup 8. 10. 2015.

XXX. Kritički osvrt na uređenje odnosa crkve i države s naglaskom na pozitivne aspekte kooperacije

U europskim državama kao kolijevkama stare civilizacije kroz povijest se isticala snažna veza vrha državne vlasti i klasičnih kršćanskih crkava. U novije vrijeme nakon dužeg perioda vladavine ideje sekularizma u javnosti zemalja zapadnog svijeta, nastupilo je razdoblje ponovnog povezivanja države i vjerskih zajednica. U ovom ćemo poglavlju istaknuti važnost i povoljnost kooperacije države i vjerskih zajednica nasuprot ideji potpune neutralnosti.

1. Povijesni razvoj

Europa je specifično etničko-geografsko područje koje je posebice nakon prekrajanja državnih granica u 19. stoljeću postala prostorom nacionalnih država. Uz mnoge druge značajke pripadnost određenoj vjeroispovijesti bila je jedna od zajedničkih karakteristika koje su označavale pripadnost određenom narodu. Vrlo je lako razumljivo da je u takvim uvjetima suradnja, ako ne i izuzetno blisko povezivanje, između organa državne i crkvene vlasti neizbježno. Naime, i sam je vladar često morao biti pripadnik nacionalne vjere da bi mogao stupiti na prijestolje. Do početka 20. stoljeća te su veze toliko isprepletene da se gotovo ne može zamisliti sustav koji bi omogućio odvajanje države od utjecaja crkve.⁶⁸⁷ Razvojem liberalizma u jednima, a desetljećima dugom socijalističkom vladinom u drugima, europske su države polako prigrlile ideju o nužnosti što je moguće sveobuhvatnijeg državno-crkvenog razlaza. Doba je to razvoja većine ljudskih prava, pa tako i prava na slobodu vjeroispovijesti, u međunarodnim, a potom i nacionalnim dokumentima i propisima. U međuvremenu, poglavito u drugoj polovici 20. stoljeća, migracijska su kretanja izmijenila etničku sliku Europe.

⁶⁸⁷ S iznimkom Francuske koja još u 18. stoljeću započela proces odvajanja koji će tek povremeno oscilirati u iduća dva stoljeća.

2. Zašto bi odnos države i religije trebao biti kooperacijski?

Kao polazišnu osnovu vrlo racionalnih argumenata u korist suradnje države i crkve uzet ćemo neke od interesa koji su im zajednički. Naime, bez obzira o kojoj se vjerskoj zajednici radi, bila ona manjinska ili većinska u pojedinoj državi, složiti ćemo se da ona s državom dijeli određene ciljeve i vrijednosti.⁶⁸⁸ Prvenstveno su to zajedničke zabrinutosti ili zajednički „neprijatelji“ kao što su siromaštvo, rat i ljudska prava. Zatim valja spomenuti činjenicu da i jedna i druga predstavljaju oblik organizacije sa širokom bazom i značajnim utjecajem koji im omogućuju da lakše dolaze do određenih saznanja. Potpuno je nelogično da takve dvije organizacije ne bi dijelile takve informacije poglavito ako se radi o univerzalnom interesu. Nadalje, sama činjenica da obje organizacije mogu doći do određenih spoznaja istraživanjem, prikupljanjem ili da obje mogu pružiti istovjetnu uslugu ne znači da nužno to moraju činiti obje. Mnogo je ekonomičnije, a samim time i efikasnije da se ne izvodi dvostruki posao ako se to može učiniti samo jednom, a nema ozbiljnih razloga koji bi se tome protivili. Plastično prikazano, svaka bolnica ili svaki vrtić koji osnuje i vodi neka vjerska zajednica, jedna je manje ustanova o kojoj mora brinuti država. Na spomenuto se nadovezuje i argument da obje instance imaju specifične sposobnosti i sredstva koje druga stranka nema. Ta su sredstva u najvećem broju slučajeva komplementarna i najpovoljniji rezultati za društvo u cjelini ostvarivi su tek i isključivo kvalitetnom suradnjom dviju organizacija.

Na koncu ne treba zaboraviti i nešto što se često ocjenjuje kao irelevantno te se time redovito previdi u brojanju argumenata za odvajanje i protiv odvajanja države od crkve. Naime, vjerske organizacije u gotovo stopostotnoj većini⁶⁸⁹ počivaju na nekima od univerzalnih načela dobra, etičnosti i morala. Samim time one u suradnji oplemenjuju državnu administraciju kojoj se često s pravom predbacuje prevelika birokratizacija, krutost pa i beskrupuloznost. Posebno je zanimljivo tu istaknuti primjer Ujedinjenog Kraljevstva u čijem Parlamentu (točnije u Domu Lordova) sjede biskupi kao najviši predstavnici Anglikanske Crkve. Iako ona jest državna crkva, sve više rastući udio ateista kao i pripadnika ostalih religija u korpusu stanovništva nameće pitanje potrebe i opravdanosti takvog upliva crkve (i to samo jedne i dominantne) na teritorij državne vlasti. Ono što je bitno za ova razmatranja je

⁶⁸⁸ V. više Truett Baker, C, Church-State Cooperation Without Denomination: A New Paradigm for Church-State Relations, Xlibris, 2010., str. 189. - 194.

⁶⁸⁹ Nećemo u ovom trenutku uzimati u obzir neke od zajednica (primjerice Jehovini svjedoci ili Scijentološka Crkva) koje u svom fundusu ističu neke ideale diskutabilne vrednote, zbog čega su uostalom i nailazile na probleme pri registraciji u nekim državama.

činjenica da je ipak danas raširena teza o povoljnostima takvog uređenja. Naime, smatra se da predstavnici vjerske zajednice mogu imati izuzetno pozitivan učinak na rad i donošenje odluka u Parlamentu. Interesi pripadnika bilo koje vjere na neki se način štite budući da biskupi zastupaju neke od univerzalno moralno i etički ispravnih ideala.⁶⁹⁰ Sasvim je uobičajeno da države surađuju i podupiru razne humanitarne organizacije i udruge pa bi bilo potpuno neprirodno da to ne čine i u slučaju vjerskih zajednica koje u nekim državama i formalno u nekim svojim dijelovima nose status humanitarne ustanove.⁶⁹¹ Dodatan razlog u korist pozitivne ocjene bliske suradnje crkve i države leži u samoj činjenici da takav sustav vrlo dobro funkcionira u većini država koje ga prakticiraju.

2. 1. Primjeri suradnje države i crkve: Države s državnim crkvama

Danas državne crkve u Europskoj uniji imaju samo Danska i Ujedinjeno Kraljevstvo. Pojava je to koja je karakteristična za protestantske države⁶⁹², a u prilog tome govori da su je imale i skandinavske Švedska i Finska dok je nakon stoljetne povijesti nisu ukinule. Radi se o karakteristikama koja je specifična za zemlje s monarhijskim uređenjem.

Ranije spomenute dvije države u svojem Ustavu odnosno *Act of Settlementu* jasno navode kako monarh da bi zauzeo svoju poziciju na tronu, mora biti pripadnik Danske državne (evangeličke) Crkve odnosno *Church of England*. Sam smisao značenja izraza „državna crkva“ nije potpuno istoznačan u ovim dvjema državama. Naime, u Ujedinjenom je Kraljevstvu državni poglavar ujedno i poglavar *Church of England* te su time crkva i država gotovo neraskidivo povezane. Teško je zamisliti razvoj događaja koji bi omogućio potpunu separaciju, a da istovremeno ne znači ukidanje i monarhijskog državnog uređenja kao takvog. U Danskoj je Ustavom propisano da je Evangelička luteranska Crkva ujedno Danska državna Crkva. Izvornim danskim izrazom koji se upotrebljava daje se naslutiti da državnost crkve zapravo u Danskoj predstavlja njenu narodnost. Dakle, ona je državna crkva zato što je to crkva danskog naroda, a ne zbog vladara koji u svojoj osobi utjelovljuje dvije funkcije. Možemo reći da odnos crkve i države u Ujedinjenom Kraljevstvu naspram toga nalikuje personalnoj uniji.

⁶⁹⁰ Bloß, op. cit., str. 55. - 56.

⁶⁹¹ Primjer je ponovno Ujedinjeno Kraljevstvo gdje Vijeća župnih crkava s određenim iznosom prihoda pretendiraju za status *charityja*.

⁶⁹² Primjerice katoličke države ni ne mogu imati državnu crkvu budući da je Katolička Crkva naddržavnog i internacionalnog karaktera.

Zanimljivo je da države koje imaju tako tijesan odnos s jednom dominantnom vjerskom zajednicom jesu ujedno i vrlo liberalne u odnosima s ostalim zajednicama. Danska njeguje samo formalne kriterije za priznavanje pojedine zajednice pred zakonom dok u Ujedinjenom Kraljevstvu službeni registar ni ne postoji. Govori to o neopravdanosti predbacivanja da isticanje pojedine vjerske zajednice na bilo kojoj osnovi nužno znači nepovoljniji položaj svih ostalih zajednica.

2. 2. Primjeri suradnje države i crkve: Države s nacionalnim religijama

Ova skupina država nema ustavom ili zakonom propisanu državnu crkvu, ali se neka od raširenih svjetskih religija proglašava nacionalnom religijom. Dakako, riječ je o brojčano i povijesno dominantnim religijama na prostoru u pitanju. U Malti je to Katolička Crkva, u Finskoj Evangelička luteranska Crkva, a u Grčkoj Grčka pravoslavna Crkva.

Malta je vrlo specifičan primjer države koja unatoč činjenici da se radi o dominantno katoličkoj zemlji gdje je potonja ujedno i službena religija, ima vrlo liberalno uređen pristup ostalim religijama. Nije propisana obaveza registracije odnosno ispunjavanje određenih kriterija kako bi se uživao status vjerske zajednice. Takvo pravo izvire direktno iz Ustava i odredbi o nediskriminaciji i slobodi vjeroispovijesti. Iako u Finskoj Evangelička luteranska Crkva ima Ustavom povlašten položaj, sličan je status zakonom zajamčen i Finskoj pravoslavnoj Crkvi. Ipak, zahtjevi koji se postavljaju pred ostale zajednice koje žele biti registrirane kao vjerske, nisu osobito visoki i primarno su tehničko-pravne naravi.⁶⁹³ U praksi im se jamče gotovo identična prava.

Bitno je napomenuti da su ove države često kritizirane zbog protekcionizma prema samo jednoj (ili u slučaju Finske dvije) vjerske zajednice, no činjenica je da s vremenom napreduju u razvoju ljudskih prava i nalaze rješenja kako neka od njih pomiriti s možda suprotnim stajalištima crkve. Pokazuje se da je to moguće i bez potpune separacije države od crkve. Kao primjer uzmimo referendum o razvodu braka u Malti. Mnogi će reći da je ovo zakašnjeli potez i da Katolička Crkva koči razvoj osnovnih prava građana, no rezultat govori suprotno. Iako je na kraju referendum uspješno zaključen, rezultat je bio prilično tijesan. Dakle, svijest

⁶⁹³ V. više u poglavlju o Finskoj

samih stanovnika se razvijala i vjerojatno prije nekoliko desetaka godina ovo referendumsko pitanje ne bi dobilo pozitivan odgovor.

Nije rješenje svim državama nametnuti sva prava nego oslušivati bilo građana i djelovati paralelno sa sazrijevanjem takvih stavova unutar države. Stoga su neutemeljeni zaključci kako je do ozakonjenja razvoda došlo relativno kasno zbog učenja Katoličke (ili bilo koje druge) Crkve koja ima prevelik utjecaj na državnu vlast. Može se eventualno govoriti da je do raspisivanja referenduma tek tada došlo zbog možebitnih pritisaka Crkve, no činjenica je da je vjerojatnost uspjeha referenduma bila gotovo nikakva.

2. 3. Primjeri suradnje države i crkve: Ostale države

Sve ostale države formalno više ili manje proklamiraju separatizam, odnosno upražnjavaju politiku državne neutralnosti u vjerskim pitanjima. Iako među njima država kao što su Bugarska i Irska koje u svom pravu na neki način inkorporiraju autentičan odnos s jednom određenom vjerskom zajednicom⁶⁹⁴, posvetit ćemo se dvjema državama koje iz različitih razloga smatramo značajnima. Jedna od tih država je Njemačka.

Naime, iako je u njemačkom Ustavu jasno stipulirano da nema državne crkve i da su sve zajednice jednake pred zakonom⁶⁹⁵, teško možemo njemački model nazvati potpunom funkcionalnom separacijom.⁶⁹⁶ Državna administracija itekako surađuje s vjerskim zajednicama, a posebno s onim najbrojnijima kao što su Evangelička i Rimokatolička Crkva. One, zajedno s ostalim zajednicama, pružaju brojne društveno korisne usluge te brinu o siromašnima, bolesnima i potrebitima o kojima bi inače morala skrbiti sama država.⁶⁹⁷ Također, crkveni porez koji one propisuju za njih ubire državni aparat iz razloga ekonomičnosti. Vidljivo je da Njemačka pri svom ophođenju s vjerskim zajednicama možda i najbolje koristi argumente koje smo ranije nabrojali u prilog kooperaciji crkve i države.

⁶⁹⁴ Saiz Arnaiz, Alejandro, Torres Perez, Aida, Iglesias, Marisa, Toniatti, Roberto, Religious practice and observance in the EU Member States, European Union, 2013., str. 30.
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474399/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474399_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/etudes/join/2013/474399/IPOL-LIBE_ET(2013)474399_EN.pdf), pristup 7. 3. 2016.

⁶⁹⁵ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 1949., čl.4. i 137.

⁶⁹⁶ Za početak je dovoljno spomenuti da je Njemačka jedna od rijetkih država Europske unije koja još uvijek u svom Ustavu zaziva ime Božje, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, preambula

⁶⁹⁷ V. više u poglavlju o Njemačkoj

Druga država koju ćemo spomenuti u smislu kooperacije pod krinkom separacije, je upravo Hrvatska. Ustavom je proklamirana jednakost svih uvjerenja pred zakonom i odvajanje crkve od države. Dok je prvi dio zakonski, ali i u praksi prilično dobro ispunjen, do potpunog odvajanja nije došlo. Osim nekih simboličkih naznaka da je tome tako⁶⁹⁸, vidljivo je to i u svakodnevnom životu, počevši od vjeronauka u školama pa do crkvenih škola, vrtića, pučkih kuhinja i slično. Hrvatska je i jedan od rijetkih svijetlih primjera uređenja odnosa države s islamskom zajednicom i kao takva često se ističe da bi trebala služiti kao primjer ostalim državama Europske unije. Model kooperacije i integracije upravo je ono što nedostaje mnogim državama koje se danas suočavaju s problemom regulacije odnosa s ovom drastično rastućom skupinom.

3. Vjersko obrazovanje

Brojni pobornici sekularizma kao jedan od prvih poteza pri odvajanju crkve od države zagovaraju izbacivanje vjeronauka iz škola i nacionalnog kurikuluma. Smatramo da je to zapravo pogrešan pristup jer se time dokida mogućnost da djeca uče o nekim vrednotama od šireg značenja nego što je samo vjersko. Dobar su primjer države koje u školama prakticiraju vjeronauk, ali bez vjerskog opredjeljenja. Mislim kako je dobro da djeca od malena uče o različitim religijama da bi na koncu i sami mogli jednog dana doći do spoznaje što je za njih osobno ispravno, ali i kako ne bi gajili predrasude prema svemu što je različito. Povjeravanje vjerskog odgoja isključivo zajednicama izvan sustava školovanja upravo će poticati nastajanje zabluda među djecom različitih vjeroispovijesti. Ne može biti loše za bilo koje dijete da se obrazuje o jednoj tako bitnoj i sveprisutnoj temi pa čak i ako samo ne pripada nijednoj vjerskoj zajednici.

Svaka od religija je u osnovi učenje o moralnim i duhovnim vrijednostima koje mogu blagotvorno utjecati na razvoj ličnosti osobito u tako mladoj dobi. Naravno, u onim državama gdje se vjeronauk izvodi u duhu jedne dominantne vjeroispovijesti svakako treba omogućiti djetetu da odustane od takvog predmeta i organizirati adekvatnu zamjenu, što države danas redovito i čine. Velika većina europskih država pruža mogućnost svim zakonom priznatim

⁶⁹⁸ Činjenica je da konstituirajućoj sjednici Hrvatskog Sabora sudjeluju visoki predstavnici u pravili svih religijskih zajednica koje imaju potpisan ugovor o suradnji s Republikom Hrvatskom, v. više u poglavlju o Hrvatskoj

zajednicama da se djeca u državnim školama podučavaju upravo vlastitoj vjeri.⁶⁹⁹ Čak i u tim slučajevima kada djeca pohađaju vjeronauk o točno određenoj religiji danas je općeprihvaćeno da ih se na tim satovima uči osnovama svih većih svjetskih religija i međusobnoj toleranciji. Držimo da je zapravo povoljno da djeca čuju kvalitetne informacije o pozitivnim učenjima drugih religija iz perspektive vjeroučitelja vlastite vjeroispovijesti. Tako će lakše pronaći način razumijevanja i kohabitacije s djecom različitih uvjerenja.

4. Pitanje privilegija vjerskih zajednica

Jedna od najbitnijih teza koja se može suprotstaviti skepticima suradnje države i crkve jest da su privilegije koje vjerske zajednice dobivaju od države zapravo protuteža uslugama i pomoći koju one pružaju državi. Govorili smo ranije o raznim društveno korisnim aktivnostima zajednica pa stoga nije nelogično da država zauzvrat pruži određenu zaštitu osnovnim vrednotama koje su od značaja za spomenute zajednice.

Kazneni zakoni diljem Europe štite crkvenu imovinu od vandalizma kao što se štiti i državna, a u krajnju ruku i privatna, imovina. Najviše polemike izaziva kaznenopravno sankcioniranje bogohuljenja. Složit ćemo se da su zatvorske kazne koje propisuju zakoni nekih od država⁷⁰⁰ pretjerano rigorozna kazna. Ipak, nije osnovano samo na temelju takvih primjera reći da država u potpunosti treba prestati pružati ovakvu vrstu zaštite vjerskim zajednicama. Ako se sankcionira uvreda kao povreda osobnosti čovjeka nema razloga zašto bi se drugačije postupalo s bogohuljenjem. Religijski su osjećaji svakog pojedinca dio njegove osobnosti te je deduktivnim zaključivanje jednostavno doći do spoznaje da je vrijeđanje osnovnih postulata njegove vjeroispovijesti vrijeđanje njega samoga. Ponovno se moramo vratiti na tekovinu francuske revolucije na kojoj je na koncu niktula jedna od najsekularnijih država Europe ako ne i svijeta, a zapravo se vrlo dobro može primijeniti na naš slučaj. Naime, nije li vrijeđanje najvećih vrednota vjerskih zajednica kao oblik slobode govora i izražavanja zadiranje u slobodu drugoga na slobodno izražavanje vjere u iste te vrednote. Ovo je jedno od najdelikatnijih pitanja, ali ispravan odgovor svakako se ne krije ni u jednoj ni u drugoj krajnosti. Ipak, valja uzeti u obzir da svatko ima različit intenzitet religioznog osjećaja i prag tolerancije. Naravno da nijedna od tih činjenica ne pruža opravdanje za preuzimanje „pravde“

⁶⁹⁹ Preduvjet je najčešće da ima dovoljan broj zainteresiranih za takve satove.

⁷⁰⁰ U Malti zakon propisuje i do 6 mjeseci zatvora, iako se u praksi zapravo ne primjenjuje, v. više u poglavlju o Malti.

u svoje ruke. Upravo iz tog razloga država bi trebala regulirati to pitanje. Zatvorske kazne nikako nisu rješenje, no sama prijetnja novčanom kaznom bila bi dovoljna opomena i zadovoljila bi osjećaj zaštićenosti kod vjernika i samih zajednica. U krajnjem slučaju prihvatljiva bi bila makar i sama odredba o nepoželjnosti takvog ponašanja, a da se ono pritom ni ne penalizira. Uzmimo u obzir da zabrana bogohuljenja ne znači automatski i zabranu svakog oblika kritike postupaka vodstva ili organa vjerske zajednice.

Ono što se također ističe kao negativan aspekt kooperacije države i crkve je financiranje vjerskih zajednica iz državnog proračuna te brojne porezne olakšice koje država pruža tim istim zajednicama. Često se pritom zaboravlja da te povlastice imaju i sve dobrotvorne organizacije i udruge. Pritom je važno da država to ne čini selektivno već da pruži određenu vrstu poticaja svim registriranim zajednicama, naravno, ovisno o brojnosti članstva. Sama Europska konvencija o ljudskim pravima i temeljnim slobodama čak niti ne govori o nužnosti uspostavljanja jednakog režima za sve vjerske zajednice u državi.⁷⁰¹ Ispravno je iz toga zaključiti da jednakopravnost ne znači isto što i oblikovna jednakost. Tu možemo istaknuti još jedan argument koji pridonosi ranije spomenutoj tezi da je hrvatski model kooperacije dobar, a to je da primjerice u Hrvatskoj Crkva plaća porez na sve profitne poslove.⁷⁰² Dakle, sve što izlazi iz domene humanitarnog i duhovnog podložno je jednakoj regulaciji kao i što je slučaj kod svih ostalih pravnih osoba pod jurisdikcijom Republike Hrvatske.

Kamen spoticanja često je ovlaštenje koje neke države (kao što su Njemačka i Austrija) daju priznatim religijama za ubiranjem crkvenog poreza. Članstvo u bilo kojoj udruzi zahtijeva određenu protuučinidbu, bilo u vidu novčane naknade ili radnje. Ne može se to osporavati činjenicom da se radi o organizaciji kojoj je u fokusu duhovno i nematerijalno jer ona sama mora na neki način pokriti troškove koji proizlaze iz pružanja tih usluga. Krajnje je bespredmetno govoriti kako je ovakvo uređenje diskriminatorno jer siromašniji građani koji si ne mogu priuštiti plaćanje poreza neće moći konzumirati usluge crkve kao što su sakramenti ili ukop. Uzmimo za primjer Njemačku, vjernici slabijeg socijalnog statusa izuzeti su iz režima crkvenog poreza i ne moraju plaćati nikakvu naknadu da bi bili članom vjerske zajednice i ostvarivali prava punopravnog člana.⁷⁰³

⁷⁰¹ Saiz Arnaiz, Torres Perez, Iglesias, Toniatti, op. cit. bilješka 694, str. 9.

⁷⁰² V. više u poglavlju o Hrvatskoj

⁷⁰³ V. više u poglavlju o Njemačkoj

5. Suvremena problematika

Priljev migranata iz siromašnih dijelova svijeta (posebice Afrike), ali i premještanja unutar same Europe narušila su kulturološki i narodnosni identitet stanovništva većine zemalja starog kontinenta. Biti Britanac tako više ne znači nužno i biti anglikanac ili uopće kršćanin. Nisu samo prostorna kretanja ti čimbenici koji su utjecali na promjenu religijske strukture. Naime, među autohtonim stanovništvom u dramatičnom je porastu broj osoba koje se uopće ne izjašnjavaju religiozno. Također, trend koji je bio gotovo nezamisliv prije nekoliko desetaka godina je svojevoljni prelazak građana s jedne religije na drugu ovisno o vlastitim uvjerenjima.⁷⁰⁴ Ne smijemo zanemariti ni pojavu sve većeg broja raznolikih vjerskih zajednica koje se u nekim državama čak ni ne priznaju kao takve kao što su Scijentološka crkva ili Jehovini svjedoci. Sve su to posljedice jačanja građanskih prava i svijesti čovjeka o slobodi izbora načina života i vlastitih uvjerenja. Logično je da se u tako disperznom i kulturonosno različitom okolišu nametnulo pitanje svrhovitosti poveznice države i crkve te osnovanosti relativno jakog utjecaja vjerskih zajednica na državnu politiku. Težilo se osnovu društva pronaći u nekim drugim vrijednostima kao što je u Francuskoj *laïcité*. Upravo u tome leži jedan od temeljnih razloga zbog kojih smatramo ne samo da nije dobro, nego je gotovo i nemoguće u potpunosti odvojiti dvije najjače organizacije na svakom teritoriju - crkvu i državu.

Naime, u želji da se marginalizira značaj religije počinju se stvarati novi sustavi uvjerenja koji na koncu ipak nisu ništa drugo nego nova ideologija. Ranije spomenuti *laïcité* najočitiiji je primjer jedne takve moderne ideologije. Zapravo se time jedan sustav ideoloških vjerovanja samo mijenja drugim. Još je ekstremniji primjer mnogih država koje su tijekom 20. stoljeća živjele pod socijalističkom vladavinom. Vrijeme je to najizrazitije antireligijske politike, a ipak je više nego očito da se ona samo zamjenjuje drugom vrstom ideologije. Komunističke su vlasti redovito shvaćale kako je narodu potrebno pružiti sustav ideala koji će ih držati na okupu. Tako se vjerski blagdani zamjenjuju raznim državnim praznicima (Dan rada, Dan žena...). Neke su države išle toliko daleko da su prakticirale određene vrste „civilnih obreda“ koji su u svom značaju nalikovali kršćanskim sakramentima.⁷⁰⁵ Gotovo je paradoksalno da je sustav koji je najjače pokušavao istisnuti religiju iz svakodnevnog života građana na kraju

⁷⁰⁴ To mogu biti neke od religija koje su doseljenici donijeli u njihovu matičnu državu (kao što je npr. slučaj s Islamom) ili pak neke „egzotične“ religije koje građani samostalno usvajaju.

⁷⁰⁵ Primjerice u Bugarskoj se za vrijeme komunističke diktature razvio ritual građanskog krštenja, v. više Country studies; Religion, op. cit. bilješka 56

skončao upravo zbog urušavanja skupa vrijednosti kojima su nastojali nadomjestiti vjerovanje. Upravo iz toga crpimo podlogu za zaključak kako je vjerska povezanost naroda jedna od temeljnih značajki europskog poimanja države i danas te da praktično ne postoji mogućnost dugoročnog opstanka nacije kao takve u suprotnom. Vrlo živući dokaz ovoga vidimo upravo danas u vremenu najvećih migracijskih kretanja u novije vrijeme. Upravo one države s izraženim načelom neutralnosti države kao što je Francuska te one s oslabljenom ulogom Crkve imaju najozbiljnije probleme.

Drastičnim porastom udjela stranaca u državi, i to poglavito muslimanskog podrijetla, pokazali su se izazovi kojima te države nikada do sad nisu pridavale značajnu pažnju. Različitosti kojima su manjine uvijek obogaćivale najmnogoljudnije europske države odjednom su postale gorući problem europske, a još i više unutarnje politike tih istih država. Koliko god se stanovnicima tih država koje već desetljećima njeguju razvijenu kulturu građanskih prava prije činilo nebitno koje je netko vjeroispovijesti utoliko sada uviđaju da to i nije baš tako jednostavno. Naime, iako primjerice izvorni Francuz ili Nijemac danas nije nužno više kršćanin, ipak osjećaju da ih nešto kulturološki dijeli od također nekršćanskih pridošlica. Svakako da je to rezultat utjecaja mnogobrojnih čimbenika kao što su povijesni razvoj i geografski položaj, ali smatramo da je posebno bitno tu istaknuti činitelj vjere. Upravo je pripadnosti određenoj vjeroispovijesti odigrala jednu od ključnih uloga u određivanju smjera razvoja pojedine države. Proizlazi dakle da je iz različitosti vjere uslijedila i različitost kulture i načina življenja gotovo svih svjetskih naroda, a poglavito europskih.

Na neki je način religija osnova na kojoj leži današnja struktura država, makar one bile i izrazito sekularne. Prostor Europe je i u tom dijelu specifičan jer iako sve države npr. Europske unije ne dijele istu vjersku opredijeljenost činjenica da su izvorno sve one niknule iz iste religije čini ih neizbrisivo i nenadomjestivo povezanima. Neizbježno je da će kršćanske države dijeliti i slične ili iste životne vrijednosti. Same države to uviđaju zapravo tek u komparaciju s potpuno svjetonazorski drugačijim narodima. Jednako tako, građani unutar pojedine europske države tek pri negativno definiranom samoopredjeljenju uviđaju sličnosti koje ih povezuju međusobno, a razlikuju od drugih naroda. Upravo je zbog takvih okolnosti potrebno ne samo regulirati odnos države s vjerskim zajednicama nego ga regulirati tako da on teži kooperaciji. Nije poanta slobode vjeroispovijesti, kao ni ostalih građanskih sloboda, u odvajanju i segregaciji ljudi u njihove male skupine već upravo suprotno. Preuzimanjem aktivne uloge zajedno s državom te zajednice mogu sudjelovati u kreiranju političkog i

društvenog ozračja i preduvjeta za razvoj i prosperitet. Svakako smatram da dugoročno veću mogućnost opstanka imaju oni sustavi koji ne negiraju različitosti naroda i građana već ih jasno ističu, ali ih istovremeno ne predstavljaju kao problem nego kao određenu zadanost na kojoj treba polagati temelje međuljudskih odnosa. U suprotnom, ukoliko se sloboda ogleda samo u tome da se ničije specifičnosti i posebnosti ne ističu kao da se ne tiču ni države ni društva to ne može ni biti potpuna sloboda.

Ironično je da se u potrazi za modelom uređenja koji će osnažiti prava građana i jednakost sviju pred zakonom zastranilo uslijed možda i pretjerivanja. Išlo se i korak dalje od poznate maksime francuske revolucije da svatko ima pravo na slobodu dok god ona ne vrijeđa slobodu drugoga. Naime, potiranje vjerske različitosti duboko u osobnu sferu građanina je dugoročno kontraproduktivno i rezultat će različitim problemima pri stvaranju novog načina života u doba velikih kulturoloških miješanja na tlu Europe. Držim da je mnogo bolje da države same institucionaliziraju položaj vjerskih zajednica nego da građani počnu preispitivati njihov značaj uslijed susreta s doseljenicima različitih vjeroispovijesti što će neminovno činiti.

Moramo razumjeti da kooperacija crkve i države ne znači popuštanje svih barijera i dopuštanje opasnog ili ugrožavajućeg ponašanja pod izlikom slobode vjeroispovijesti. Spomenuta sloboda mora biti u granicama zakonitog, a tako i zakoni trebaju bit pisani uz obzir prema istoj. Može se postaviti pitanje govori li takvo ograničavanje slobode u prilog sekularizmu, no odgovor bi bio negativan. Smatramo da će jedino u uređenom sustavu kooperacije države i crkve vjernik istinski moći prihvatiti činjenicu da se pojedina njegova prava eventualno moraju limitirati.⁷⁰⁶

Kao i uvijek, ključ je isključivo u pronalaženju primjerene ravnoteže i jednakom tretmanu svih vjerskih zajednica. Na kraju možemo završiti sloganom same Europske unije koji naglašava važnost uloge koju različitosti za nju igraju i ne ohrabruje na to da se one ostave kod kuće, a glasi „Ujedinjeni u različitosti“

⁷⁰⁶ Uz saznanje da se ne ograničavaju samo njegova prava iz čiste diskriminacije ili pukog hira, nego da se u sličnoj situaciji nalaze svi članovi različitih vjerskih zajednica pa i bilo kojih drugih građanskih udruženja.

XXXI. Kritički osvrt : Zašto sekularizam?

1. Je li različitost problem?

Religija postoji otkad i čovjek te je nezaobilazna u gotovo svakoj kulturi i traži od nas da vjerujemo u nešto. Ljudi su od pamtivijeka tražili utjehu. Utjehu koja nam govori da čovjek nije isključivo intelektualno biće, već da ima osjećaj za ljepotu, umjetnost, privrženost te da nije sam. Stvara se težnja, potreba za religijom, osobito u sitne noćne sate kada nam treba više od onoga što nudi znanost. Navedeno ni u jednom dijelu ne sugerira problem, dapače, nudi rješenja čovjekovim najintimnijim potrebama. Međutim, problem nastaje kada dvije osobe pronalaze utjehu u dvije različite knjige, neovisno radi li se o Kur'anu, Bibliji, Tori ili udžbeniku iz fizike.

U svijetu koji nije oduvijek bio globaliziran i u kojem su različite kulture bile u mnogo slabijem doticaju nego danas, razvijala su se razna viđenja religije koja nisu vodila svakog pojedinca u zasebnom smjeru, već cijele narode zajedno. S tako postavljenom situacijom, gdje svi vide boga na isti način, logično je da će „božanski zakoni“ biti moralna okosnica „zemaljskih“. Ljudska povijest svjedok nam je borbi za ono u što vjerujemo, krenemo li od osmanskih osvajanja, preko Križarskih ratova pa sve do aktualne nam situacije na Bliskom istoku. Naivno bi bilo tvrditi da su sva ta previranja bila uzrokovana isključivo ljudskom željom da ostatak svijeta uvjeri u vlastite vjerske stavove. Bilo je to pitanje političke snage i moći čiji je predznak često bilo religijsko uvjerenje. Iz prikazanog je očito da je kroz povijest religija vodila politiku, politika vodila religiju ili nešto treće, no u svakom slučaju ta dva pojma bila su u svakoj jednadžbi životnog uređenja. Danas, ta je jednadžba nešto složenija. Ako u nju dodamo raširene migracije stanovništva, globalizaciju, razvitak ljudske svijesti, napredak znanosti, pronalazak odgovora na pitanja, koje je kroz vjekove bila sposobna dati samo religija, bivamo suočeni s jednim od najraspravljanijih problema sadašnjice – kako organizirati suživot različitih vjerovanja? Dopustite mi da Vam dalje u tekstu ponudim odgovor.

2. Treba li ljudima dati pravo na religiju ili religiji pravo na ljude?

Religija nas traži da u nešto vjerujemo. Problem je sljedeći - sama riječ vjera implicira na nešto što se ne može dokazati, dakle ne možemo reći da, primjerice, bog postoji, niti da ne postoji na temelju opipljive činjenice, ostavljajući svakom pojedincu izbor (ne)vjerovanja. Takva vjerovanja dobila su formu stvaranjem religija. U 9. članku Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda⁷⁰⁷ proklamira se sloboda religije, dakle da su ljudi slobodni vjerovati u ono što sami odaberu, u što žele. Svaka od 28 članica Europske unije ima vlastiti povijesni razvoj koji ju je oblikovao u ono kakva je ona danas, a prihvatili mi to ili ne, činjenica je da su religijski svjetonazori i odnosi crkvenih institucija sa svjetovnima u neku ruku pridonijeli tom formiranju.

2. 1. Kratko kroz povijest do danas

U povijesnom odnosu crkve i države, kršćanstvo je državu smatralo nužnim zlom, nečime što je potrebno za održavanje javnog reda, a s druge strane, crkva je viđena kao primarna institucija kojoj država treba biti podređena. Ovo je vidljivo kada se osvrnemo na papinski autoritet u Europi kroz povijest. Vatikan se držao moralnom okosnicom, s kojom je malotko želio biti u odnosima neprijateljstva te čiji se blagoslov tražio prilikom krunjenja novih kraljeva. Nadalje, Križarski ratovi započeli su u doba kada je Katolička Crkva s papom na čelu nastojala ostvariti duhovnu i svjetovnu prevlast u kršćanskom svijetu pa je radi toga poticala novi žar vjerske obnove među vjernicima.⁷⁰⁸ Dakle, iako je država bila nositelj javnog reda, odgovornost crkve za ljudske duše i sudbine bila je važnija. U srednjem vijeku, opće shvaćanje crkve kao duhovne vodilje države, počinje se mijenjati odmakom od augustinskog pogleda na politiku.⁷⁰⁹ Državu se i dalje smatra podređenoj crkvi, no više ne u negativnom kontekstu, a ulaskom u renesansu stvaraju se ideje da država treba funkcionirati kao nezavisna od crkve. Prijelomnica pri odbacivanju crkvenog autoriteta u svjetovnim odnosima u Europi bila je međusobna vjerska netolerancija, koja se izražava u obliku vjerskih ratova nakon reformacije.

⁷⁰⁷ (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, čl. 9.

⁷⁰⁸ Hrvatska enciklopedija, Križarski ratovi, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34092>, pristup 4. 3. 2016.

⁷⁰⁹ V. više Kalin, Boris, Povijest filozofije, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str 114., 115.

Ideje su se račvale, crkveni utjecaj je u politici nekih zemalja ostao jak, negdje je oslabio, a u nekima je i nestao. Danas, različite nacije Europske unije ne karakterizira istovjetnost religije te su one crkveno-državni odnos organizirale na različite načine, koji su se razvijali kroz povijest. Uz denominacijski model uređenja, gdje postoji državna crkva, formirao se i separacijski, dalje podijeljen na model *tout court*, sekularnu državu, multikomunitarni model te onaj koji je ujedno separacijski i kooperacijski.⁷¹⁰ U današnjem civiliziranom društvu učimo biti tolerantni prema drugima. Tako vjerska tolerancija može uspješno biti institucionalizirana jedino razdvajanjem crkve od države, gdje pitanje nije vjerujem li ja u boga, već je pitanje, smije li ustav zazivati ime upravo „mog boga“?

2. 2. Jesu li neki „jednakiji“ među jednakima?

Zemlje EU mahom garantiraju vjersku slobodu te promiču jednakost, međutim, postavlja se pitanje – ima li onih koji su ipak „jednakiji“? Primjerice u Grčkoj, Ustavom je posebno priznanje dano Grčkoj pravoslavnoj Crkvi, samom činjenicom da započinje zazivanjem svetog istobitnog i nedjeljivog Trojstva, a predsjednik ne smije biti nekršćanin. Uz sve navedeno, Ustavom se garantira sloboda religije koja je nepovrediva, a građanska prava ne ovise o pojedinčevim vjerskim uvjerenjima.⁷¹¹ Kako se, dakle, takvo pravo izbora vlastitog načina života može zaista ostvariti u Grčkoj? Prozelitizam je zabranjen, međutim, službena državna religija, Grčka pravoslavna Crkva, je proklamirana Ustavom. Radi se o osobnom osjećaju pojedinca, koji je Grk, ali ako nije pripadnik državne religije, nije dovoljno Grk da, primjerice, postane predsjednikom. Stoga, je li to ipak neka vrsta vjerskog vrbovanja? Problem nije samo u tome „kakav Grk“ smije biti na čelu države, problem se javlja i na nižim razinama organizacije i vjerskih prava. Što se registracije vjerskih zajednica tiče, ni tu nije prisutna potpuna jednakost kako se proklamira Ustavom. Kriteriji za priznavanje pravne osobnosti vjerskih zajednica u javnom pravu nisu jednaki, kao ni oni za poreznih izuzeća. Vode li ovakvi propisi praktičnoj vjerskoj diskriminaciji?

Prema izvješću *U.S. Department of State* iz 2014. godine o međunarodnim vjerskim slobodama, Grčka pravoslavna Crkva u Grčkoj drži značajan društveni, politički i ekonomski utjecaj. Pripadnici nekih nepravoslavnih vjerskih skupina prijavili su incidente socijalne diskriminacije, što uključuje optuživanje da nisu pravi Grci nakon što su se izjasnili o

⁷¹⁰ Saiz Arnaiz, Torres Perez, Iglesias, Toniatti, op. cit. bilješka 694, str. 28. - 30.

⁷¹¹ V. više u poglavlju o Grčkoj

religijskoj pripadnosti. Također, izvješćuju da kako su religija i etničko porijeklo usko vezani, teško je kategorizirati mnoge incidente kao čisto religijske.⁷¹² Nadalje, prema navodima *PRI the world*, globalnog radio programa, u Grčkoj su prisutni problemi u izgradnji džamija, koje nije dopušteno još otkad je Grčka postala nezavisnom od Osmanskog Carstva 1821. godine. Ziad el-Sharkawi, rođen u Ateni, čiji su roditelji egipatskog i libanonskog podrijetla, kaže da sloboda štovanja ne znači isto za kršćanina i muslimana te da je razlika u tome što se ljudi mole u crkvama, a on u podrumu. Prema Zakonu iz 1936. godine, za izgradnju objekta štovanja potrebna je dozvola koju Vlada ne želi izdati, zbog čega deseci džamija u Ateni djeluju ilegalno.⁷¹³ Dakle, formalno, u Grčkoj je na privatnoj razini osobi dozvoljeno vjerovati što god želi, a javno isticanje vjerskog identiteta samo ako je politički adekvatno. Upravlja li na ovaj način vjersko stajalište većine stilom života manjine?

Krenimo dalje nešto zapadnije, u Njemačku, gdje je kontroverzno pitanje obveznog crkvenog poreza. Naime, crkve koje dobiju status pravne osobe javnog prava, imaju pravo nametnuti vlastiti porez svojim vjernicima, a to pravo danas koriste i dvije dominantne crkve, Rimokatolička i Evangelička. Taj porez iznosi 8 do 9 % godišnjeg poreza na dohodak.⁷¹⁴ Približno 30 % njemačke populacije registrirani su kao rimokatolici, a 29 % kao protestanti. Njihov porezni prihod crkvi 2013. godine približno je iznosio pozamašnih €10 milijardi.⁷¹⁵ S druge strane, u zemljama kao što su Italija i Španjolska, porezni obveznici slobodni su odabrati žele li dio poreza plaćati programima socijalne pomoći ili crkvi. Takva opcija u Njemačkoj ne postoji. U slučaju da porezni obveznik odbije platiti crkveni porez, mogu mu biti uskraćeni obredi kao što su krštenje, pričest te pogrebni obredi.⁷¹⁶ Zašto je ovo bitno? Naime, Njemačka se izjašnjava kao sekularna zemlja, što znači da sekularizam vidi u pozitivnom smislu. Upraznjava politiku neutralnosti i distance prema vjerskim zajednicama, međutim, upravo državni aparat prikuplja crkveni porez od kojeg ubire naknadu od 3 do 4 % prikupljenog poreza. Suradnja crkve i države u Njemačkoj je na očito visokom nivou, unatoč

⁷¹² U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2014; Greece, 2014., <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?year=2014&dliid=238386#wrapper>, pristup 7. 3. 2016.

⁷¹³ Brunswasser, Matthew, Greece Turns Back on Religious Minorities, *PRI*, <http://www.pri.org/stories/2012-08-07/greece-turns-back-religious-minorities>, pristup 7. 3. 2016.

⁷¹⁴ V. više u poglavlju o Njemačkoj

⁷¹⁵ Gummer, Chase, In Germany, Many Believers Balk at Tweak to Church tax, *The Wall Street Journal*, <http://www.wsj.com/articles/in-germany-many-believers-balk-at-tweak-to-church-tax-1409710540>, pristup 8. 3. 2016.

⁷¹⁶ *Ibid.*, pristup 8. 3. 2016.

Njemačkoj težnji za neutralnošću prema vjerskim zajednicama. Gdje dolazi do praktičnog problema?

Dakle, prema činjenicama koje navodi *The Wall Street Journal* do 2014. godine, zabilježen je najveći broj Nijemaca koji napuštaju Protestantsku i Katoličku Crkvu u zemlji u posljednjih dvadeset godina. Ovakav fenomen mnogi svećenici i financijski stručnjaci pripisuju upravo obveznom crkvenom porezu.⁷¹⁷ Je li ovakav način financiranja zaista prikladan u zemlji koja se samodeklarira kao sekularna i proklamira slobodu svih vjerskih zajednica? Je li ovdje religiji dano pravo na ljude? Svaki se njemački državljanin pri prijavi boravišta mora izjasniti o svojoj vjeroispovijesti kako bi se moglo odrediti hoće li, i kojoj će crkvi, plaćati porez. Dakle, nametanjem crkvenog poreza, Njemačka svoje građane stavlja u situaciju u kojoj, ako žele vjerovati, moraju platiti „davatelju usluga“ te religije, gdje i sama ima izravnu korist uzimanjem gore spomenute naknade od 3 do 4 % za takve usluge. Neki mogu reći da su ta sredstva namijenjena socijalnom i karitativnom djelovanju tih crkava, međutim, nakon što je porez prikupljen, država više nema uloge pri raspoređivanju tih sredstava, već je to u nadležnosti crkve. U koje svrhe na kraju krajeva Nijemci, koji odaberu plaćati pripadnost crkvi, daju 8 do 9 % svog prihoda? Nadalje, što se diskriminacije crkava tiče, status koji omogućava prikupljanje poreza je uvjetovan time da su njezina osnovna svrha altruističke aktivnosti kao što su osnivanje i održavanje crkava, vjerska edukacija, osposobljavanje vjerskih službenika, upravljanje crkvenom imovinom, ukop mrtvih, briga za stare, bolesne, udovice i siročad. Međutim, u praksi je još za to potrebno i da je dotična zajednica dugotrajno prisutna i značajna na teritoriju pojedine savezne države, čime je nekim zajednicama, koje su potencijalno karitativno i altruistički aktivne, odmah u početku ograničena mogućnost stjecanja statusa pravne osobe javnog prava.

Gore su navedena samo dva primjera zemalja EU u kojima se određene religije manje ili više izravno favoriziraju, međutim, to nisu izolirani slučajevi. Kroz poglavlja posvećena pojedinim zemljama čitatelj može iz danih činjenica sam razlučiti da su u zemljama koje imaju državnu crkvu, kao što su Engleska u Ujedinjenom Kraljevstvu ili Danska te na Malti gdje je katoličanstvo službena religija, posebne pogodnosti dane pojedinim crkvama. Postavlja se pitanje – je li vjerska preferencija neke organizacije dovoljan temelj za više ili manje prava?

⁷¹⁷ Gummer, op. cit. bilješka 715

2. 3. Je li vjerskom obrazovanju mjesto u javnim školama?

Rasprava o vjerskom obrazovanju u europskim školama se treba sagledati u širem kontekstu - radi se o budućnosti obrazovanja, o održivom obrazovanju, školama budućnosti i ishodima obrazovanja prikladnih suvremenoj situaciji i izazovima koji predstoje. Međunarodna je komisija o obrazovanju za 21. stoljeće ustanovila četiri stupa obrazovanja: učiti znati, učiti raditi, učiti živjeti zajedno i učiti biti.⁷¹⁸ Navedeno se naravno treba shvatiti u kontekstu trendova, kao što su globalizacija, pluralizacija društva te osobna individualizacija, gdje je svakom pojedincu dano na izbor da vjeruje što želi. Kao što je vidljivo iz izlaganja pojedinih zemalja, u Europskoj uniji je prisutno više modela obrazovanja, no postavlja se pitanje koji je od njih najprikladniji za postizanje navedenih ciljeva?

Javne su škole mjesta koja pohađaju djeca svih vjeroispovijesti, a održavanjem vjerskog obrazovanja u javnim školama stvaraju se među njima razlike. Da bi djeca postala tolerantne odrasle osobe, treba ih od rane dobi učiti da svaki čovjek vrijedi jednako i na jednak način, neovisno o svjetonazoru. Ovom tvrdnjom ne impliciram na nauk neke religije, niti govorim da se u nekoj od njih propagira netolerancija, već je stvar stvaranja razlika među djecom. Čak i u slučaju vjeronauka po fakultativnoj osnovi, primjerice katoličkog u Hrvatskoj, velika većina djece će ga pohađati, dok će na onaj drugi dio djece, a i roditelja, biti stvoren pritisak vršnjaka.

Ne govorim da vjersko obrazovanje nije potrebno, upravo suprotno, podrazumijeva se da je osoba obrazovana o svojoj religiji, ali ne u javnim školama. Takve sate djeca mogu slušati na mjestima kao što je crkva. Što se utjecaja religije na povijest, kulturu, umjetnost ili bilo koje drugo područje tiče, takve informacije djeca objektivno mogu dobiti od nastavnika zaduženih za pojedino od njih. U smislu opće kulture, ipak smatram da se djecu treba učiti o religijama, neovisno o vjerskoj (ne)pripadnosti, u cilju zadobivanja šire perspektive i svjetonazora, učeći ih da niti jedna ne vrijedi više ili manje te da je (ne)vjervanje stvar osobnog izbora. Takav predmet, trebaju podučavati profesionalci s istančanim osjećajem za kritičko razmišljanje o navedenoj temi, razvijenim kroz akademski rad i iskustvo u tom polju.

⁷¹⁸ Schreiner, Peter, *Models of Religious Education in Schools in Europe*, Papers and resources materials for the global meeting on Teaching for tolerance, respect, and recognition in relation with religion or belief, Oslo, 2004 – The Oslo Coalition on Freedom of Religion or Belief

3. Bogohuljenje ili izražavanje mišljenja?

10. članak, 1. stavak Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda govori da svatko ima pravo na slobodu izražavanja, što obuhvaća slobodu mišljenja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Međutim, u 2. stavku istog članka navedeno je da kako ostvarivanje tih sloboda obuhvaća dužnosti i odgovornosti, ono može biti podvrgnuto formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom, u demokratskom društvu nužnih.⁷¹⁹ Dakle, postavlja se pitanje, je li izražavanje mišljenja o religijama, pozitivnog ili negativnog, stvar državne regulacije?

Europski sud za ljudska prava u brojnim je prilikama naglasio da je sloboda izražavanja jedno od osnovnih temelja demokratskog društva te da se ne primjenjuje samo na informacije ili ideje dočekane s povoljnim reakcijama javnosti i koje su neuvredljive ili ravnodušne, nego i na one koje vrijeđaju, šokiraju ili uznemiruju državu ili bilo koji sektor javnosti.⁷²⁰ Uzimajući navedeno u obzir, ne možemo zanijekati da se izjave usmjerene na kritiziranje neke religije ne dotiču pojedinčevih osobnih stajališta, koja se potencijalno nalaze na udaru. Međutim, radi se i o pravu osobe da iznosi kritičke stavove u odnosu na nečije vjerovanje.

Nedavni događaji koji se tiču napada na francuski satirički časopis, *Charlie-Hebdo*, pokrenuli su lavinu u Europi, s naglaskom na slobodi izražavanja. Primjerice, Međunarodna humanistička i etička unija (*the International Humanist and Ethical Union*) navodi da je, kao reakcija na napad, vrijeme da se u zemljama ukinu zakoni koji štite religijski osjećaj.⁷²¹ Nadalje, britanske dnevne novine, *the Guardian*, govore o razlikama između riječi i djela, navodeći da je (ne)stvaranje razlike među njima glavna razlika između slobodnog i neslobodnog društva te da je utvrđivanje ove razlike bilo epohalno u povijesti zapadnoeuropskog prava na slobodu izražavanja i borbu protiv cenzure.⁷²² Dr. Agnes Callamard, bivša izvršna direktorica međunarodne organizacije koja promiče ljudska prava i brani slobodu izražavanja, u članku napisanom za magazin *Equal Voices*, govori o zakonima

⁷¹⁹ (Europska) konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, čl. 10.

⁷²⁰ Europe, Is Europe the land of freedom of expression?, End Blasphemy Laws, <http://end-blasphemy-laws.org/countries/europe/>, pristup 12. 3. 2016.

⁷²¹ McManus, John, Humanist campaign challenges blasphemy laws, BBC NEWS, <http://www.bbc.com/news/world-europe-31047401>, pristup 12. 3. 2016.

⁷²² Fleming, Rose, A Europe without blasphemy is back in the middle ages, the Guardian, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/17/europe-blasphemy-middle-ages-free-society>, pristup 12. 3. 2016.

protiv bogohuljenja gdje ih smatra antitezom ljudskih prava. Smatra da cenzuriraju, stvaraju klimu straha te ograničavaju umjetničku kreativnost, akademska istraživanja i slobodu.⁷²³

U Europi je stavljen naglasak na poštovanje slobode izražavanja, a zakoni protiv bogohuljenja polagano nestaju iz europskih kaznenih zakona, međutim, u mnogim zemljama EU bogohuljenje je inkriminirano kao takvo (Austrija, Danska, Finska, Grčka, Italija, Irska) ili u obliku vjerske uvrede (Cipar, Češka, Španjolska, Nizozemska, Poljska...). Iako se ovi zakoni rijetko koriste, ipak mogu dovesti do novčane kazne ili kazne zatvora u zemljama kao što su Grčka i Malta. Smije li stav pojedinca o religiji ili njenom utjecaju biti potrtr zbog nečijeg osobnog osjećaja? Ne bi li se trebalo poticati kritičko razmatranje svakog aspekta društva, pa i onog vjerskog? Zakoni protiv bogohuljenja štite religijska vjerovanja i prakse, institucije i vođe od legitimne i često potrebne kritike, a takva zaštita od „uvrede“ u mnogim slučajevima podrazumijeva i zaštitu od svake vrste propitkivanja i kritike vezane za bilo koju religiju. Nadalje, kako koristiti takve zakone? Njihova primjena podrazumijeva visoku dozu diskrecijske ocjene o tome gdje je granica između „običnog“ izražavanja mišljenja i uvrede, dovodeći tako do nedosljednosti, što nije slučaj s „običnom“ uvredom ili klevetom kada se radi o dokazivim činjenicama.

Dakle, religija je pitanje osobnog uvjerenja koje je, kao i stav o svakom drugom pitanju, podložno kritici, pozitivnoj ili negativnoj. Uplitanjem države u takva osobna stajališta o religiji, nekoliko smo koraka od inkriminiranja bilo kakvog kritičkog razmišljanja i promicanja autocenzure.

4. Što je sekularizam?

Sekularizam je pojam na koji se često vežu negativne konotacije u smislu stvaranja netolerancije prema religiji. Kao primjer možemo uzeti stajalište britanske barunice Warsi, koja ga uspoređuje s totalitarnim režimima, koji ljudima osporava pravo na religijski identitet⁷²⁴ te tvrdi da se agresivni sekularizam potajno nameće ostavljajući nas u ironičnoj

⁷²³ Callamard, Agnes, Freedom of speech and offence: why blasphemy laws are not appropriate response, članak objavljen u magazinu Equal Voices, izdanje 18. 6. 2006.

⁷²⁴ Slobodan prijevod s engleskog: „...demonstrates similar traits to totalitarian regimes—denying people the right to a religious identity...“, Sunday Examiner, Militant secularism has traits similar to totalitarianism says British minister, <http://sundayex.catholic.org.hk/node/443>, pristup 10. 3. 2016.

situaciji gdje umjesto da odbijemo biti netolerantni prema manjinama, postajemo netolerantni prema samoj religiji.⁷²⁵ Je li to zaista tako?

Mnogo je gledišta na sekularizam⁷²⁶, no generalno taj pojam zagovara društvo u kojem je država odvojena od vjerskih institucija bilo koje vrste te je religija stavljena u privatnu sferu čovjeka. Kao protutezu stajalištu barunice Warsi, možemo navesti stajališta britanske organizacije koja promiče sekularizam te razdvajanje crkve i države, *National secular society*.⁷²⁷ Dakle, Ujedinjeno Kraljevstvo ima državnu crkvu. Church of England samo je dio Anglikanske Crkve kojoj uz nju pripadaju i Church of Scotland i Church of Wales. Na čelu Church of England je sam suveren, međutim, on je samo član Church of Scotland, a ne i njen poglavar.⁷²⁸ Prema stajalištima organizacije *National secular society*, sekularizam možemo sagledati kroz dva principa. Prvi je taj da se religioznim ljudima omogućava prakticirati svoju religiju na način koji ne ugrožava vjerska stajališta ostalih, dakle, omogućava onim nereligioznima život bez vjerskih nametanja kroz pravo, obrazovanje, zapošljavanje ili zdravstvo. Drugi princip je jednakost pred zakonom, što znači ukidanje privilegija na temelju vjerovanja te da se ni jedno vjerovanje posebno ne štiti. Drže da sekularizam ne znači religijski narod, niti onaj nereligijski, već narod raznih i nikakvih vjerovanja, čime ukazuju da se jednako štiti svako religijsko i nereligijsko uvjerenje. U osvrtu na stajališta barunice Warsi, koje smatraju pogrešnim tumačenjem pojma u pitanju, navode da sekularizam štiti slobodu vjerskog identiteta, ali ne i slobodu nametanja tog identiteta ostalima. Također, osvrću se i na razlikovanje pojmova ateizma i sekularizma te ukazuju da je ateizam nevjerovanje u boga, a sekularizam nudi okvir demokratskom društvu. Iz navedenog, dakle zaključuju da ateisti imaju očiti interes podržavati sekularizam, međutim, sekularizam nema težnje podržavati nijednu religiju ili vjerovanje posebice, niti nametati ateizam. Sekularizam drže samo okvirom za osiguravanje jednakosti u društvu, kako za vjernike tako i nevjernike.

⁷²⁵ Slobodan prijevod s engleskog: „...the stage where aggressive secularism is being imposed by stealth, leaving us with the ironic situation where, to stave off intolerance against minorities, we end up being intolerant towards religion itself...“, Catholic Herald, Archbishop: secularists are holding back the faithful, <http://www.catholicherald.co.uk/news/2012/02/15/archbishop-secularists-are-holding-back-the-faithful/>, pristup 10. 3. 2016.

⁷²⁶ Prema oksfordskom riječniku engleskih riječi: „*Secularism: The principle of separation of the state from religious institutions.*“, Oxford Dictionaries, Language matters, secularism, <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/secularism>, pristup 11. 3. 2016. prema Hrvatskom jezičnom portalu: „Sekularizam: vjerovanje, ideja da vjeru i vjerska uvjerenja valja odbaciti i zanemariti.“, Hrvatski jezični portal, sekularizam, <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, pristup 11. 3. 2016.

⁷²⁷ National secular society, Challenging religious privilege, What is Secularism?, <http://www.secularism.org.uk/what-is-secularism.html>, pristup 11. 3. 2016.

⁷²⁸ V. više u poglavlju o Ujedinjenom Kraljevstvu

U definiranju samog pojma „sekularizam“ ne bih se zaustavila samo na Ujedinjenom Kraljevstvu te definiciji koju nudi *National secular society*, nastavila bih sa zemljom koja je prema mnogim stajalištima ogledni primjer razdvajanja crkve i države u Europskoj uniji – Francuska.⁷²⁹ Specifičnost francuskog Ustava je ta da jedini u Europi državu definira sekularnom već u 1. članku. Navodi da je Francuska nedjeljiva, sekularna, demokratska i socijalna republika, da osigurava jednakost građana pred zakonom neovisno o podrijetlu, rasi ili religiji te poštuje sva vjerovanja.⁷³⁰

Francuzi sekularizam ostvaruju kroz pojam *laïcité* i njegovim tumačenjem, svojstvenim za Francusku. Ukratko, on označava francusku riječ za sekularizam i princip odvajanja crkve i države. Zagovara se potpuna razdvojenost javne i religijske sfere. Javne službe su odvojene od crkvenih ili vjerskih, vjerske denominacije su pravno jednake, a na području individualnih vjerovanja primjenjuje se princip nediskriminacije. Osigurana je i stroga neutralnost u obrazovnom sektoru, a država ih ne financira niti se ima prava miješati u unutarnju organizaciju i funkcioniranje vjerskih denominacija sve dok se radi o religijskim pitanjima, praksi ili vjerovanjima.⁷³¹ Što sve to znači za francusko društvo?

Navedeno možemo sagledati iz više praktičnih aspekata. Za početak, portal *History Today* u članku *What is French Secularism?* piše da iako je francuski sekularizam nekada predstavljao pobjedu antiklerikalnog republikanizma, *laïcité* je danas došao do novog značenja. Osvrt je to na nedavne događaje u Francuskoj (napad na satirički časopis *Charlie-Hebdo* i napadi iz studenog prošle godine) i ulogu koju je sekularna ideologija odigrala u tome, navodeći da sekularizam u Francuskoj danas „organizira“ etničke različitosti u društvu suprotne onima kakva zagovaraju Velika Britanija i SAD (kako ih se u Francuskoj inače naziva, *les Anglo-Saxons*). *History Today* tvrdi da princip na kojem francuski sekularizam danas počiva nastoji izbjeći onaj anglo-saksonski, što znači, biti zajednica građana i premostiti uske religijske razlike. To je razlog zbog kojeg su vjerski simboli izbačeni iz državnih škola, a Francuska kao država tijekom cenzusa stanovništva ne kategorizira građane prema etničkom porijeklu.

⁷²⁹ Confrontations Europe, Europe needs all of us to built its future, The countries of Europe, all secular, all different!, <http://www.confrontations.org/en/publications-en/articles-and-interventions/2412-the-countries-of-europe-all-secular-all-different>, pristup 11. 3. 2016.

⁷³⁰ Francuski Ustav, 1958., Conseil Constitutionnel, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/constitution-of-4-october-1958.25742.html#PREAMBLE>, pristup 11. 3. 2016.

⁷³¹ V. više u poglavlju o Francuskoj

Jednako tako, razlog je to zašto su se nakon napada na *Charlie-Habdo* demonstranti sjatili na Trgu republike oko statue *Marianne*, simbola sekularnog osjećaja.⁷³²

Uz navedeno, prisutan je i negativan pogled na francuski sekularizam. Prema izvješću *BBC NEWS* portala, Francuska nije samo jedina zapadnoeuropska zemlja koja inzistira na odvajanju crkve od države, već to čini na militantni način. Navode kako je sekularizam najbliže državnoj religiji koju Francuska ima te je osnovna težnja francuskog napretka od 18. stoljeća, a bilo što čime se ukazuje na službeno priznanje neke religije, anatema je za mnoge Francuze.⁷³³ Nadalje, britanske dnevne novine *the Guardian* drže kako francuski sekularizam, ili *laïcité*, religiju tretira kao prljavu, malu tajnu, a manifestira se kao zabrana javne molitve ili otvorenog izražavanja vjerskog identiteta. Smatraju zabranu nošenja muslimanskog pokrivala za glavu i lice - *niqab*, nazivajući ga u članku *headscarf*, na hrvatskom, šal za glavu, diskriminacijom muslimana.⁷³⁴ Međutim, ovdje se postavlja pitanje – ako se u javnim školama djevojčicama dozvoli nošenje *niqaba*, ne predstavlja li to diskriminaciju za ostale religije, kojima nije dopušteno izraziti se na željeni način?

Uzimajući u obzir stajališta i viđenja sekularizma britanskog sekularnog pokreta te njegov živi prikaz u Francuskoj, možemo ga definirati kao koncept u kojem se poštuju vrijednosti proklamirane humanizmom, u kojem je društvo tolerantno i nediskriminatorno, gdje je pojedinac slobodan odabrati svoj način života. Koncept, u kojem je javno odvojeno od privatnog, a na koncu i religija od države.

5. Odgovor na pitanje

Sa sociološkog gledišta, sekularizam je povezan s diferencijacijom. Diferencijacija opisuje rastuću podjelu populacije u modernom društvu - kako život ide kroz proces fragmentacije, u brojne sfere, gdje svaka funkcionira prema vlastitim zakonima i principima. Kao rezultat, nema „gospodara“, ujedinjavajućeg načela koje bi društveni život, ideje i ideale držao

⁷³² Evans, Martin, What is French Secularism?, History Today
<http://www.historytoday.com/martin-evans/what-french-secularism>, pristup 11. 3. 2016.

⁷³³ Asier, Henri, The deep roots of French secularism, BBC News,
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3325285.stm>, pristup 11. 3. 2016.

⁷³⁴ Fraser, Giles, France's official blindness to religion only masks religious hatred, The Guardian,
<http://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2016/feb/04/frances-official-blindness-to-religion-only-masks-religious-hatred>, pristup 11. 3. 2016.

zajedno.⁷³⁵ Državu tvore njezini građani, a građani tvore društvo, što je razlog iz kojeg se države trebaju prilagoditi suvremenim trendovima, a prihvatili mi to ili ne, religija je jedna od najdisperznijih pojava današnjice. Kao što je naglašeno ranije, religijska uvjerenja (postojanje boga, više sile itd.) teško je činjenično dokazati, iz kojeg su razloga, tim temeljem, sve jednake, nema objektivnog razloga za davanje prednosti jednoj pred drugima. Različitost oblika u kojima razne religije dolaze su disperzni te izražavanje tih uvjerenja može biti problematično. Uzmimo za primjer islam. U islamu bi ženske osobe, u smislu izražavanja vjerskog identiteta, trebale nositi razna pokrivala (*hijab, niqab, burka...*)⁷³⁶, što u prvom redu može predstavljati problem pri izradi osobnih dokumenata, dječaci pripadnici Sikha, trebali bi, prema običaju, u adolescentskoj dobi sa sobom nositi vrstu tradicionalnog džepnog nožića – *kirpan*,⁷³⁷ koje je među maloljetnicima potencijalno opasno. Nadalje, bitan je utjecaj koji su nauci nekih dominantnih religija imali na suvremeno zakonodavstvo, iz kojeg je razloga, ono, potencijalno, manje suvremeno (pitanje homoseksualnih brakova, abortus, razvod braka...). Na kraju krajeva, religija je organizacija temeljena na vjeri koja ne odgovara svima u svako vrijeme te bi bilo pogrešno vjerovati kako je ona jedina stvar koja ljude može „naučiti“ moralu. Takva tvrdnja vodila bi zaključku da su ateisti nemoralni, što je u najmanju ruku diskriminatorno. Državna uređenja trebaju, kako su javna, zajednička sfera, biti vođena humanističkim vrijednostima proklamiranim u međunarodnim dokumentima za ljudska prava, a ne privatnim vjerskim stavovima.

Dakle, u kontekstu suvremenog pluralizma, sekularizam trebamo shvaćati kao jedan od svjetonazora koji igra značajnu ulogu u usmjeravanju i prirodi suvremene države, a ne jednostavno kao svjetonazor u kojem nema boga ili da su religijski nauci pogrešni ili da treba odbaciti moral. Treba se usredotočiti na ono što sekularisti vjeruju ili koji su im politički ciljevi, umjesto na ono što ne vjeruju.

⁷³⁵ Kosmin, Barry A., Keysar, Ariela, *Secularism & Society: Contemporary International Perspectives*, The International Journal for the Psychology of Religion, 2007., Hartford, CT

⁷³⁶ Islam information portal, islam.ru, Dress Code of Muslim Women, <http://islam.ru/en/content/story/dress-code-muslim-women>, pristup 12. 3. 2016.

⁷³⁷ Soave, Robby, If Sikh Kids Can Bring Knives to School, Why Can't Everyone Else?, reason.com, <http://reason.com/blog/2014/10/27/if-sikhs-can-bring-knives-into-schools-w>, pristup 12. 3. 2016.

XXXII. Kritički osvrt: Postoji li kompromis?

1. Uvod

Već u samom početku možemo se složiti da je postavljanje pravnih okvira za sve društvene odnose jedna vrednota kojoj se mora težiti. Odnos koji nije reguliran pravom, s vremenom postaje odnos koji je sve teže regulirati jer se o njegovu statusu počnu brinuti ljudi koji za to nisu kompetentni. Takav je slučaj i s vjerskim zajednicama, adekvatna regulativa omogućava prije svega definiran status vjerskih zajednica u društvu, a istodobno eliminira pitanja koja mogu dovesti do konfuznog položaja vjerskih zajednica, ukoliko njihov odnos u društvu nije reguliran. Svjedoci smo da su u različitim sredinama u Europi različiti povijesno-politički razlozi utjecali na položaj vjerskih zajednica u društvu. Takav je čimbenik primjerice pad komunizma, ali i naseljavanje velikog broja ljudi iz bivših kolonijalnih država u zemlje kao što su Velika Britanija i Francuska.

Iako vjera ima prije svega izniman anacionalni karakter, uz određene iznimke, možemo je upravo i iz tog razloga smatrati jednim od važnih čimbenika koji idu u prilog koherentnom djelovanju nadnacionalne tvorevine kao što je Europska unija⁷³⁸. Imajući to na umu, možemo zaključiti da je primarno kršćanstvo jedan od faktora ujedinjenja u europsku zajednicu država, kao faktor koji implicira zajedničke osobine mnogih država. Možemo također reći da to pitanje nije zacementirano čisto povijesnim događajima nego da se ipak radi o regulativi koja će u budućnosti tražiti razvijanje i promjene, poglavito zbog demografskih promjena u svijetu, a najviše u Europi. Iz tih razloga smatram da je jednako bitno gledati položaj manjinskih vjerskih zajednica u jednom društvu prema većinskoj vjerskoj zajednici kao što je bitno promatrati odnos vjerskih zajednica s državom općenito. Također, smatram da je zbog pravednog položaja vjerskih zajednica u jednom društvu izuzetno bitno raditi na stvaranju svijesti kod građana, koji nisu pripadnici niti jedne vjerske zajednice, da je uređen položaj vjerske zajednice u društvu potreba, a ne privilegija. Takav odnos postaje privilegijom ili čak hendikepom za neku vjersku zajednicu samo u slučaju neuredne i nepravedne regulative prema vjerskim zajednicama od države.

⁷³⁸ Bloss, op. cit., str. 1.

Smatram da odnos države prema svim vjerskim zajednicama predstavlja jednu kompleksnu cjelinu koja može biti određena samo prema jasnim kriterijima te da se tu radi o cjelini koja pati ako je odnos barem jedne vjerske zajednice neuredno uređen ili nikako nije uređen. Možemo dakle vidjeti da problem oko ove teme ne nastaje u potrebi regulative nego isključivo u njenom opsegu i sadržaju. Gledajući na problem iz tog kuta, postavlja se pitanje: Kako regulirati položaj vjerskih zajednica u društvu tako da se vjerskim zajednicama osigura potrebna autonomija u njihovom djelovanju, a istodobno odvoji njihov utjecaj na državu i politiku?

Navedeni prikaz o uređenju odnosa između država članica Europske unije i vjerskih zajednica daje nam do znanja da postoji više razlika nego sličnosti u načinu na koji su odnosi s vjerskim zajednicama uređeni te da statusi pojedinih vjerskih zajednica u društvu variraju od odnosa kooperacije s državom do strogog sekularizma. Prateći prikaz odnosa u svakoj od pojedinih država, pokušat ćemo svrstati države prema načinu na koji se one odnose prema vjerskim zajednicama i religiji općenito, u krugove država gdje se više ističe sustav kooperacije između države i vjerskih zajednica te u krugove države gdje je naglašeni sekularni odnos prema vjerskim zajednicama i religiji. Pokušat ćemo definirati navedene modele te opisati pozitivne attribute oba sustava koji mogu koristiti pronalaženju prave pozicije za religiju i vjerske zajednice u svakom društvu.

2. Što je sekularizam i u kojem opsegu postoji u Europi ?

Kad bismo pokušali definirati sekularizam, došli bismo do saznanja da se radi o ideji. Ideji koja počiva na stajalištu da religija ne bi trebala igrati ulogu u vlasti, obrazovanju i općenito u javnoj sferi društva.⁷³⁹ Danas čak i u onim državama koje glase kao sekularne, provedba ove definicije u punom opsegu je neostvarena i izgleda neostvariva.

Razdvajanje crkve od države je definitivno bilo u središtu liberalne političke misli zadnja dva stoljeća, ali se može reći da je takva težnja rezultirala tek djelomičnim uspjehom. Smatram da je jedan od razloga za to, uvrštavanje slobode vjeroispovijesti u tekst Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.⁷⁴⁰ Onog trenutka kad je sloboda vjeroispovijesti

⁷³⁹ Secularism, merriam-webster.com, pristup 4. 3. 2016.

⁷⁴⁰ (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, čl. 9.

dobila takav oblik institucionalne zaštite, vjerska sloboda ni u kojem slučaju nije mogla biti marginalizirana izvan sustava nego se njen odnos uređuje unutar sustava uz poštovanje temeljnih načela propisanih ovom konvencijom. Tako danas kad uzmemo u obzir Francusku, državu koja predstavlja primjer sekularnog oblika uređenja odnosa između države i vjerskih zajednica, možemo vidjeti da čak i tamo postoje manjkavosti unutar sustava. Manjkavosti možemo ponajprije pripisati jednostavno nemogućnosti francuskog uređenja da se prilagodi promijeni multikulturne slike koja čini Francusku. Međutim, mora se uvažiti jedna pozitivna činjenica, a to je ta da prebacivanje vjere u privatnu sferu, kako to zahtijevaju pravila sekularizma, predstavlja također i određenu filtraciju članstva same vjerske zajednice. Takva filtracija ima za uzrok stvaranje određenog kontraefekta, pa tako imamo sve više ljudi koji na ozbiljniji način pristupaju svojim vjerskim obavezama unutar vjerskih zajednica kojima pripadaju. Tu tezu možemo prikazati iz jedne druge perspektive, pa izvući zaključak da postoji određeni krimen država koje ne pružaju dovoljnu regulaciju u načinu na koji djeluju same vjerske zajednice, pa tako stvaraju plodno tlo za ekstremne i radikalne misli za koje možemo vidjeti da Europi donose štetu u velikim razmjerima. Međutim, iako se u potpunosti nisu ostvarile neke težnje sekularne misli, mora se priznati da je sekularizam donio jednu izuzetno pozitivnu dimenziju na polju vjere, a to je činjenica da je sada vjera stvar izbora pojedinca i da danas nitko u Europi ne može čovjeka natjerati da bude ili da ne bude vjernik.⁷⁴¹

Smatram da je evolucija pojma sekularizma doživjela adekvatan preobražaj te da danas ono što ljudi smatraju sekularizmom u svakodnevnom govoru, u suštini predstavlja neutralnost društva prema postojanju vjerskih zajednica. Neutralnost, ako je objasnimo na najprostiji mogući način, je nedostatak uplitanja države u način na koji bi njeni građani trebali živjeti⁷⁴². To ujedno znači i neuplitanje u to što i u što ljudi vjeruju te na koji način ljudi svoju vjeru manifestiraju. Smatram da je pravilno balansiranje neutralnosti s težnjom da se postave pravni okviri unutar kojih bi neka zajednica ljudi mogla funkcionirati, poželjno dostignuće.

„Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi

1. Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi; to pravo uključuje slobodu da se promijeni vjeroispovijed ili uvjerenje i slobodu da pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijed ili uvjerenje bogoslužjem, poučavanjem, praktičnim vršenjem i obredima.

2. Sloboda iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja podvrgnut će se samo takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa javnog reda i mira, zaštite javnog reda, zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.“

⁷⁴¹ De Beufort, Hägg, von Schie, op. cit., str.1.

⁷⁴² Enyedi, Zsolt, Madeley, John T. S., Church and State in Contemporary Europe, Frank Cass, 2003., str. 5.

Postavljanje zakonodavnih okvira kojima se regulira odnos jedne vjerske zajednice na ovaj način upravo uvažava slobodu izbora ljudi i želju ljudi i društva da neki odnos bude reguliran. Većina država Europske unije vode se principom odvojenosti države od religije, što znači da se radi o državama koje ni jednu religiju ne favoriziraju kao službenu ili kao državnu. U nekim je državama odvojenost implicirana jasnije, a u nekima manje jasno, ali je činjenica da odvojenost postoji.

Za primjer možemo uzeti Belgiju, gdje postoji ustavno načelo nemiješanja u unutarnje ustrojstvo vjerskih zajednica, Mađarsku, Latviju i Sloveniju, koje imaju ustavnu odredbu kojom se određuje da su država i crkva odvojene jedna od druge te Italiju i Poljsku koje ustavima određuju da su država i Katolička Crkva odvojene i autonomne u svojoj sferi.⁷⁴³ Upravo je posljednji primjer iznimno interesantan. Ustavi te dvije države impliciraju na odvojenost i autonomiju države i Katoličke Crkve, koja iako je predominantna religija u obje države, nije jedina religija u tim državama. Činjenica je da se tretman prema ostalim vjerskim zajednicama svodi na tretman koji je u konačnici slabiji. Postavlja se tako pitanje - može li jedna država težiti da bude sekularna, a da na nejednak način tretira manjinske prema većinskim vjerskim zajednicama? Smatram da je takvo što nemoguće te da prije spomenute države iako imaju ustavne odredbe koje formalno propisuju neki separacijski model, to u konačnici nisu. Jednakost vjerskih zajednica postavlja se pri tom kao jedan od glavnih postulata sustava koji se smatra učinkovitom po ovom pitanju.

Mnoge države prakticiraju sustave registracije vjerskih zajednica, postupak koji omogućava vođenje evidencije o tome koje vjerske zajednice postoje u društvu, ali također i postupak koji omogućava nadzor i transparentnost u djelovanju vjerskih zajednica. Tako neke države kao najčešći kriterij uzimaju broj članova koje neka vjerska zajednica ima te uzimaju kao preduvjet statute i ostale organizacijske dokumente neke vjerske zajednice kako bi kontrolirali da djelovanje jedne vjerske zajednice ne bude u suprotnosti s prisilnim propisima i pravilima javnog morala.⁷⁴⁴ Međutim, možemo vidjeti da je u nekim državama registracija tek preduvjet

⁷⁴³ Saiz Arnaiz, Torres Perez, Iglesias, Toniatti, op. cit. bilješka 694

⁷⁴⁴ Rijetke su države kao Malta primjerice koje ne poznaju nikakav postupak registracije vjerskih zajednica. Neke države vjerske zajednice organiziraju u više kolosijeka kao primjerice Češka. U nekim državama kao ključni kriteriji za registraciju se uzima vremenski period u kojem je vjerska zajednica postojala u toj državi. Neke države uzimaju kriterij članstva prema broju stanovnika, dok neke države traže, reklo bi se, čak simboličan broj članova, tako Mađarska primjerice traži brojku od 100 članova. Upravo je u Mađarskoj tako olakšan sustav registracije i postao problem, poglavito većim vjerskim zajednicama, koje izražavaju nezadovoljstvo prema jednakom tretmanu kojeg država pruža prema njima i prema objektivno puno manjim vjerskim zajednicama.

za prepoznavanje postojanja neke vjerske zajednice te se na taj način samo osiguravaju ona isključivo elementarna prava nekim vjerskim zajednicama.

Možemo se pozvati i na praksu Europskog suda za ljudska prava te pogledati presudu u predmetu *Savez crkava Riječ života v. Croatia* gdje je trima protestantskim zajednicama u Hrvatskoj bilo uskraćeno pravo na potpisivanje sporazuma između njihovih vjerskih zajednica i Republike Hrvatske jer nisu ispunjavale kriterije propisane uredbom Vlade Republike Hrvatske za poseban sporazum koji bi im jamčio veća prava. Iako je Hrvatska potpisala sporazume s nekim drugim vjerskim zajednicama, koje također nisu ispunjavale kriterije, ove tri protestantske vjerske zajednice su svoje pravo na poseban sporazum ipak ostvarile, ali na drugačiji način, pravomoćnom presudom Europskog suda za ljudska prava.⁷⁴⁵ Smatram da pitanje dvostrukih standarda predstavlja za ovu temu dosta veliku opasnost, kako na razini svake pojedine države, tako i na razini cijele unije.

Činjenica je da postoje posebni segmenti društva gdje se nauči religija i posebna uređenja države više nego uobičajeno isprepliću. Jedno od tih najosjetljivijih pitanja je sigurno i obrazovanje. U velikoj većini država EU je pitanje obrazovanja ostavljeno kao pitanje izbora samih učenika i njihovih roditelja te modusi organizacije vjerskog obrazovanja najviše variraju u smislu hoće li se raditi o redovnom školskom predmetu ili izvanškolskoj aktivnosti. Smatram da su svi modusi u redu i korektni, dok se ne upliću u pravo na izbor o tome želi li netko pohađati satove vjeronauka ili ne. Obrazovanje je uvijek vrlo osjetljiva tema, način na koji se netko obrazuje može uvelike odrediti budućnost, ali i identitet same osobe. Činjenica je da ljudi koji pripadaju određenim vjerskim zajednicama, svoju pripadnost vide kao velik dio svoga identiteta. Stoga smatram da je pravedno i jednako dostupno obrazovanje, u ovom slučaju vjersko, iznimno bitno kako se neki ljudi ne bi sustavno tjeroali na asimilaciju prema većini i na taj način se otkidao dio njihovog identiteta, samo zato što pripadaju manjinskoj vjerskoj zajednici, koja ne može skupiti primjerice 10 učenika kojima bi se predavao vjeronauk.

Kao što smo zaključili, postoje razni modeli po kojima je odvajanje religije od države obavljeno. Ti modeli mogu biti oni izrazito jake odvojenosti, kao što je primjer Francuske, ali mogu biti i modeli koji neformalno izgledaju kao da nikakvo odvajanje ne postoji. Kao što

⁷⁴⁵ *Savez Crkava Riječ Života and others v. Croatia*, http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Savez%20Crkava_Case%20Report.pdf, pristup 5. 3. 2016.

ćemo vidjeti u sljedećem paragrafu, mnoge od tih modela je bolje objasniti kao sustave gdje postoji izvjesna kooperacija između države i vjerskih zajednica, negdje veća, a negdje manja. Kada bi postojala ljestvica na kojoj su dva suprotna pola, kooperacija i sekularizam, većina bi se EU država nalazila oko sredine te ljestvice, zavisno o načinu na koji su pojedina pitanja regulirana.

3. Sustav kooperacije između države i vjerskih zajednica

Kad se spomene kooperacija, ljudi često imaju na umu veći stupanj povezanosti između države i vjerskih zajednica koje su prisutne u toj državi. Na neki način ta je tvrdnja točna, ali opet bi bilo netočno sugerirati da je to apsolutno pravilno jer bi to sugeriralo postojanje jedinstvenog modela po kojem se države ophode prema vjerskim zajednicama, a takav model ne postoji.

Kada pričamo o povezanosti, prvo što nam pada na pamet su države koje imaju sustav državne crkve odnosno sustav službene religije. U nekim ekstremnim varijantama takve države često predstavljaju teokratsko uređenje, što u Europi ni na koji način nije slučaj. Imati državnu religiju u Europi znači imati ustavom poseban tretman jedne religije. Takav model u EU postoji u slučaju Engleske unutar Ujedinjenog Kraljevstva, Malte, Grčke te u skandinavskim državama, kao što su Danska i Finska. Ove države predstavljaju primjer takozvanog denominacijskog modela⁷⁴⁶ ili modela vjeroispovijesti. Temeljna karakteristika tog modela je konstituiranje državne crkve i službene religije. Možemo vidjeti da Grčka i Malta ovdje predstavljaju katoličke odnosno pravoslavne, dok su ostale zemlje protestantske. Specifični model s postojanjem *Church of England*, kojoj je na čelu sam kralj ili kraljica, je predstavljen kao školski model državne crkve, iako je ta uloga više ceremonijalne naravi, ona je itekako realna i postojeća. Iako smo sve ove države stavili u istu skupinu, čak i među njima postoji razlika. Jedna od najvećih karakteristika državne religije, koja se manifestira kao izuzetna povezanost između crkve i države, je ta da postoji utjecaj na unutarnje crkvene strukture od države. Tako je imenovanje visokih crkvenih dužnosnika u slučaju *Church of England*, ovlast koja potpada u domenu države⁷⁴⁷. Međutim, neke takve primjere možemo vidjeti i u nekim drugim državama, koje nisu u ovom krugu država. Tako primjerice, u

⁷⁴⁶ Saiz Arnaiz, Torres Perez, Iglesias, Toniatti, op. cit. bilješka 694

⁷⁴⁷ Biskupe za imenovanje kralju predlaže premijer u ime Vlade. V. više u poglavlju o Ujedinjenom Kraljevstvu.

Francuskoj u slučaju tri departmana koja su izuzeta od Zakona o odvajanju crkve i države iz 1905. godine, predsjednik republike zajednički s papom imenuje biskupe Strasbourga i Metza⁷⁴⁸. Pomalo neobično, kad se uzme u obzir da se radi o jedinoj državi u EU koja se izričito ustavom proglašava sekularnom.

Države kao Finska, primjerice, stavljaju u poseban ustavni okvir vjerske zajednice kao što su Evangeličko-luteranska Crkva i Finska pravoslavna Crkva, tako da su akti tih dviju organizacija parlamentarni akti⁷⁴⁹. Na Malti je katolička vjera službena vjera države, kako je opisano i samim ustavom⁷⁵⁰ te uživa poseban položaj u toj državi. Postoje države koje su u velikoj mjeri homogene po pitanju pripadnika jedne vjerske grupacije ili je jedna religija odigrala toliku ulogu u stvaranju njenog identiteta i povijesti, da je ovakav model sam po sebi razumljiv. Međutim, postoje i druge države koje ne ubrajamo u ovaj krug država, a koje imaju vjerske zajednice čiji je odnos u društvu toliko predominantan prema ostalima da se opravdano nekada može postaviti pitanje - jesu li to države koje također imaju službenu religiju? Tako imamo određen krug država koje poznaju takozvane tradicionalne vjerske zajednice u svojim državama.

Kao primjer možemo uzeti Bugarsku koja Ustavom propisuje pravoslavlje kao tradicionalnu religiju Bugarske. Litva također poznaju ovo razlikovanje na tradicionalne i netradicionalne vjerske zajednice, tako Litva poznaje 9 tradicionalnih vjerskih zajednica⁷⁵¹. Poseban status određene vjerske zajednice može se poglavito vidjeti i načinom na koji je odnos između države i te vjerske zajednice reguliran. Interesantan je primjer Belgije, koja ima vrlo zanimljiv odnos kooperacije prema vjerskim zajednicama na polju obrazovanja. Kako u Belgiji, uz priznate vjerske zajednice, također postoji i humanistički pravac *laicitea*, Belgija zauzima stav aktivne neutralnosti te na polju obrazovanja određuje obvezatnost pohađanja sati

⁷⁴⁸ Cranmer, op. cit., str. 12.

⁷⁴⁹ V. više u poglavlju o Finskoj.

⁷⁵⁰ Constitution of Malta, čl. 2.

„(1) *The religion of Malta is the Roman Catholic Apostolic Religion.*

(2) *The authorities of the Roman Catholic Apostolic Church have the duty and the right to teach which principles are right and which are wrong.*

(3) *Religious teaching of the Roman Catholic Apostolic Faith shall be provided in all State schools as part of compulsory education.*“

⁷⁵¹ Zakon o vjerskim zajednicama i udrugama tim vjerskim zajednicama pridaje posebnu pažnju jer su one sudjelovale u vjerskoj, duhovnoj i društvenoj baštini litavske povijesti.

vjeronauka (za učenike koji su pripadnici neke vjerske zajednice) ili sati etike za one učenike koji ne pripadaju niti jednoj vjerskoj zajednici.⁷⁵²

Nadalje, mnogi bi se složili da je pitanje financiranja vjerskih zajednica uvijek primjer nekakve kooperacije između države i vjerskih zajednica. Među državama članicama EU postoje različiti modusi po kojima su vjerske zajednice financirane, u nekim čak postoji i kombinacija tih načina, kao primjerice, financiranje iz prihoda od vlastite imovine, ali i iz prosljeđenih iznosa od poreza na dohodak građana. Smatram da je financiranje vjerskih zajednica iznimno potrebno, poglavito onih, koje nemaju blagodati raspolagati vlastitim sredstvima, kojima bi se sami mogli financirati. Transparentno financiranje je ujedno i način da se odredi okvir u kojem će se razlikovati razne aktivnosti vjerskih zajednica te će se na taj način moći prosuditi koje će aktivnosti biti oporezive, a koje ne. Ne može se oduzeti značaj činjenici da razne vjerske organizacije doprinose u velikoj mjeri u polju karitativnih djelatnosti, ali se isto tako mora uzeti u obzir da profitabilne aktivnosti vjerskih zajednica trebaju biti podložne istim pravilima kao profitabilne aktivnosti drugih pravnih osoba, a ako postoje iznimke za to, one bi trebale biti jasno obrazložene.

Puno država, a pretežito one dominantno katoličke, odnose s katoličkom crkvom reguliraju posebnim sporazumima sa Svetom Stolicom. To je razumljivo kad se uzme u obzir nadnacionalni karakter Rimokatoličke Crkve te činjenica da se katoličanstvo nigdje ne pojavljuje kao državna crkva, nego samo kao u već spomenutom slučaju Malte, službena religije. Kao primjere držav koje imaju potpisane sporazume sa Svetom Stolicom možemo istaknuti Hrvatsku, Portugal, Španjolsku, Italiju, Poljsku te Mađarsku. Tako primjerice, kad se radi o pitanjima odgoja i kulture, sporazumi sa Svetom Stolicom ističu ulogu Katoličke Crkve u pružanju nauka kršćanskog morala u javnim školama⁷⁵³.

Pitanje povrata imovine Katoličkoj Crkvi u državama koje su nastale nakon pada komunističkog režima u Europi je također jedno od pitanja koje se rješavalo ovim sporazumima, tako primjerice u Mađarskoj i Hrvatskoj⁷⁵⁴. Tako se i pitanja građanskih učinaka na crkveni brak također uređuju takvim sporazumima između država i Svete

⁷⁵² Veugelers, Wiel, *Education and Humanism : Linking Autonomy and Humanity*, Sense Publishers, 2011., str.199., v. više u poglavlju o Belgiji.

⁷⁵³ Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske, op. cit. blješka 254

⁷⁵⁴ Ibid.

Stolice.⁷⁵⁵ Može se vidjeti da su ovim sporazumima pretežito određena pitanja od zajedničkog interesa, odnosno ona pitanja gdje se nauk Katoličke Crkve isprepliće s posebnim državnim propisima koji se tiču tih segmenata društva, kao što su primjerice obrazovanje, rad nedjeljom i sklapanje braka. Sve navedeno nam daje do znanja da ovakvi sporazumi evidentno predstavljaju jako izražen model kooperacije prema religiji, koja predstavlja većinsku religiju u državi kojoj pripada i najveći broj državljana tih država.

Iako većina ovih država koje smo nabrojali kao primjere u svojim ustavima ima određen neutralan stav prema religiji i prema vjerskim zajednicama, da se naslutiti da je ovakav modus rješavanja odnosa s jednom vjerskoj zajednicom pravedan samo ako se ista prilika pruži i ostalim vjerskim zajednicama. Međutim, to nije slučaj iz više razloga, a ponajprije zbog toga što se radi o državama s jako velikim postotkom katoličkog stanovništva te postoji potreba da se odnosi reguliraju na takav ozbiljan način. Možemo dakle opravdano propitati sekularni karakter ovih društava kada gledamo na ove dvostruke standarde. Istaknuo bih za primjer presudu *Lautsi v Italije*⁷⁵⁶, gdje možemo vidjeti da čak i na visokoj razini pružanja pravne zaštite od Europskog suda za ljudska prava postoji velik obzir za uvažanje značaja jedne religije u određenoj državi. Tako je presuđeno da raspelo u javnim školama ne predstavlja nikakvo kršenje konvencije te je uvaženo mišljenje i Italije i talijanskih sudova koji smatraju da raspelo, osim što predstavlja vjerski simbol, ujedno predstavlja i moralne i etičke principe na kojima počiva samo društvo⁷⁵⁷. Takva praksa Europskog suda za ljudska prava nije ostala ujednačena kad je kao predmet nastupio problem pokrivanja glave i nošenja odore, koja kod muslimana ima vjerske konotacije u javnim školama u Francuskoj. Pritom se trebamo zapitati o suštinskoj jednakosti među svim vjerskim zajednicama, ne samo u pojedinim državama, nego na višoj Europskoj razini. Poraz sekularne ideje da u talijanskim školama nema raspela je ujedno i pobjeda one misli koja smatra da mora postojati snažniji odnos između države i pojedine vjerske zajednice, a pobjeda sekularne ideje da učenici ne mogu imati vjerska obilježja u školama je ujedno poraz ideje da se kroz kooperaciju s vjerskim zajednicama trebaju poštovati manjinska prava i uvjerenja ljudi, makar se ona manifestirala kroz pokrivanje lica.

⁷⁵⁵ Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske, op. cit. bilješka 254

⁷⁵⁶ *Lautsi vs. Italy*, op. cit. bilješka 335

⁷⁵⁷ Slučaj je pokrenut na zahtjev Soile Lautsi, državljanke Finske i Italije. Ona je smatrala da raspela u učionicama u javnim školama u pokrajini Padova predstavljaju oprečnost prema načelima sekularizma, imajući u vidu da je i Italija država koja je ustavom odvojena od crkve. Njen zahtjev bio je odbijen u svim talijanskim pravosudnim instancama te na koncu i pred Europskim sudom za ljudska prava.

Smatram da se upravo na ovakvim pojedinačnim primjerima može izgraditi ujednačena praksa koja će uspostaviti barem relativnu ravnotežu koja će zadovoljiti obje težnje, kao i da odnos kooperacije može biti shvaćen pozitivno samo ako se kooperacija uspostavi kao izraz težnje da se njome zaštite vjerovanja i postulati koji mogu i trebaju biti etablirani u društvu kao moralni standardi te da se na taj način istinski poštuje pravo osobe da vjeruje u nešto određeno, a ne da se stvara plodno tlo za politički utjecaj koji pojedine vjerske zajednice zasigurno vrše na temelju prava koja su im osigurana od strane države.

4. Postoji li kompromis?

Kada pogledamo prikaz svih opisanih država u ovom radu, možemo zaključiti da uz činjenicu da ne postoji jedinstven model uređenja odnosa između država i vjerskih zajednica ne postoji ni jednaka zastupljenost vjerskih zajednica u tim državama.

Razumljivo je da neke države, posebno u današnje vrijeme, imaju veći strah od pojava kao što je ekstremni islam ako postoji veća muslimanska populacija u tim državama. Razumljivo je da u zemljama u kojima su komunistički režimi bili na vlasti, postavlja se pitanje povrata oduzete imovine vjerskim zajednicama. Razumljivo je da količina ljudi koji se pojavljuju kao adresati neke vjerske misli utječe na to koliko političkog odjeka ima djelovanje neke vjerske zajednice. Međutim, tu se ipak radi o problemima u svakom pojedinom društvu koji ne mogu i ne smiju biti zapreka ujednačenom stavu prema pitanjima koja su od zajedničkog interesa. Tako se neka od ovih pitanja mogu riješiti a da ne ugrožavaju temeljna prava koja pripadaju vjerskim zajednicama u cijeloj Europi. Činjenica da postoje ekstremne skupine, pripadnici kojih su uglavnom muslimani, ne smije biti razlog da se vjeri koja propovijeda mir, ograniči pravo na djelovanje. Čak štoviše, to je možda i jedini način da se uz primjenu civilizacijskih standarda našeg doba, koji su u Europi najjači, takva situacija na poželjan način riješi. Da je islam mogao djelovati na adekvatan način u Francuskoj, a ne u nekoj „poluilegali“, bez ikakvog adekvatnog nadzora, sigurno bi bilo manje krvavih scenarija u francuskim i drugim europskim gradovima. Da zaključim pitanje islama u Europi, neadekvatno uređenje odnosa prema islamskim zajednicama u pojedinim državama ne samo da je stvorilo problem kod muslimanskih vjernika, nego isto tako stvorilo ogroman val nezadovoljstvo kod ostatka građana EU, koje ima za posljedicu stvaranje ekstremno desničarskog duha diljem Europe

koje ugrožava i opstojnost postojećeg položaja islamskih zajednica u državama članicama EU.

Vjerojatno je potreba za uređenjem odnosa između država i vjerskih zajednica jača nego ikad. Ne samo da se suočavamo sa neminovnim pojavama, kao što je primjerice globalizacija, koja za posljedicu ima velike demografske promjene i stvaranje multikulturnih društava, nego se suočavamo s testom vrijednosti na kojima počiva Europska unija. Uskraćivanje pravilnog uređenja, diskriminacija prema pojedinim vjerskim zajednicama prilikom određivanja pravnih okvira za postojanje vjerskih zajednica u društvu te nejasni i dvostruki standardi u odnosu društva prema vjerskim zajednicama mogu samo stvoriti veću konfuziju i kod pripadnika vjerskih zajednica i kod ljudi koji su indiferentni prema tom pitanju. Stoga, moramo zaključiti da je kompromis potreba i kao preventivna mjera, da osigura da ne bi došlo do nespemnosti u društvima zbog sve veće promjene u zastupljenosti nekih vjerskih zajednica, ali i kao mjera koja će ponovno ujediniti Europu u radu prema zajedničkim ciljevima.

XXXIII. Zaključak

Jedan od primarnih ciljeva ovoga rada bilo je slanje poruke o potrebi dijaloga i kompromisa u pogledu ove teme. Autori smatraju da je koncept izloženog rada adekvatan način na koji se može stvoriti kvalitetna osnova za diskusiju.

Naime, u prvom dijelu rada pružena je bogata činjenična osnova, koja je potkrepljena zakonodavnim rješenjima i stručnim elaboratima o svakoj pojedinoj državi članici Europske unije i o položaju vjerskih zajednica unutar tih država. Na takav način su autori nastojali kod čitatelja stvoriti značajan fond znanja o svakoj državi koja ih interesira, kako bi se ostvario osnovni preduvjet za sve buduće razgovore i dijaloge, a to je razumijevanje i poznavanje. Prvi dio rada možemo promatrati kao cjelinu, ako na umu imamo Europsku uniju kao zajednicu država koja mora imati za cilj kohezivno djelovanje prema svim temama od općeg društvenog interesa. Smatramo da je ova tema upravo takva te da moramo gledati svaku državu pojedinačno kako bi lakše mogli dokučiti njezin stav o ovoj temi te kako bi je mogli kvalitetno usporediti s drugim državama u cilju da se kroz polemiku pronađu bolja zajednička rješenja.

U drugom se dijelu rada, nakon stvorenog znanja o ovoj temi, kroz komparativni prikaz odnosa prema vjerskim zajednicama i kroz cijelovito promišljanje o ovoj temi na višoj razini, pokušava analizirati iz pozicije neutralnog čitatelja; na taj se način stvaraju tri kritička osvrta koja su pisali autori ovoga rada. Svrha ovakvih osvrta nije nikako da se čitalju nametne neko određeno mišljenje, kojim bi se on trebao voditi kad promišlja o ovoj temi. Dapače, cilj osvrta je postavljanje osnovnih temelja za daljnje kritičko razmišljanje od strane raznih čitatelja koji mogu imati različita stajališta o prvom dijelu rada. Autori, ne želeći nametnuti samo jednodimenzionalno razmišljanje o ovoj temi, stvaraju pogodan temelj da se nakon iščitavanja ovog rada suoče suprotna mišljenja o tome kako ova tema stoji u sadašnjosti te kako bi trebala stajati u budućnosti.

Mišljenja smo da bi takvo suočavanje, bez obzira na raznolika razmišljanja čitatelja, trebalo sadržavati povećanu svijest o tome da se radi o temi koja je od općeg interesa te da se, uvažavajući takav opći interes, o ovoj temi može razgovarati samo na osnovi kvalitetnih argumenata i kvalitetnog dijaloga koji je potkrijepljen upravo takvim argumentima.

XXXIV. Zahvale

Pri izradi rada Odnosi između države i vjerskih zajednica u Europskoj uniji - analize i kritike svojom dobrom voljom pomoglo je više ljudi te se autori ovim putem žele zahvaliti nekima od njih:

Zahvaljujemo se osoblju Nacionalne i sveučilišne knjižnice na pomoći pri prikupljanju materija za izradu ovog rada.

Zahvaljujemo se profesorici hrvatskog jezika Meliti Jakopović na lekturi.

Na kraju zahvaljujemo se mentoru doc. dr. sc. Saviću na vremenu koje je odvojio kako bi nas usmjeravao te na pruženoj prilici.

XXXV. Popis literature

KNJIGE I ČLANCI:

1. Asier, Henri, The deep roots of French secularism, BBC News, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3325285.stm>, pristup 11. 3. 2016.
2. Augsberg, Ino, Koriath, Stefan, Religion and Secular State in Germany; Basedow, Jürgen, Kischel, Uwe, Sieber, Ulrich, German National Reports to the 18th International Congress of Comparative Law, Washington 2010, Tübingen: Mohr Siebeck, 2010.
3. Austria passes controversial reforms to 1912 Islam law, <http://www.bbc.com/news/world-europe-31629543>, pristup 9. 11. 2015.
4. Balodis, Ringolds, The Constitutional and Administrative Aspects of State and Church Regulation in the Republic of Latvia, Martinez-Torron, Javier, Cole Durham Jr., Cole, Religion and the Secular State National Reports, The International Center for Law and Religion Studies Brigham Young University, Provo, Utah, 2010.

5. Balodis, Ringolds, *The Recent Developements of Latvian Model of Church and State Relationship: Constitutional Changes Without Revising of Constitution*, University of Latvia, Riga, 2009.
6. Basdekis, Athanasios, *Between Partnership and Separation, Relation between Curch an State under the Constitution of June*; *Ecumenical Review*. Jan 1977, Vol. 29 Issue 1, p52-61; 1975.
7. Bettetini, Andrea, *Religion and the Secular State: National Reports*, The International Center for Law and Religion Studies Brigham Young University, 2010.
8. Bishop, Paul A., *Martin Luther and the Protestant Reformation*, <https://www.hccfl.edu/media/173616/ee2luther.pdf>, pristup 4. 10. 2015.
9. Bloss, Lasia, *European Law of Religion- organizational and institutional analysis of national systemsts and their implication for the future European Integration Process*, NYU School of Law, New York, 2003.
10. Brunswasser, Matthew, *Greece Turns Back on Religious Minorities*, PRI, <http://www.pri.org/stories/2012-08-07/greece-turns-back-religious-minorities>, pristup 7. 3. 2016.
11. Bundeskanzleramt, *Religions in Austria*, Beč, 2011., Federal Chancellery, Federal Press Service
12. Buranbaeva, Oksana, *Miladineo, Vanja, Culture and Customs of Hungary*, Greenwood, 2011.
13. Callamard, Agnes, *Freedom of speech and offence: why blasphemy laws are not appropriate response*, članak objavljen u magazinu *Equal Voices*, izdanje 18. 6. 2006.
14. Christoffersen, Lisbet, Denmark, http://rudar.ruc.dk/bitstream/1800/16285/1/Brill_Denmark.pdf, pristup 15.1.2016.
15. Cranmer, Frank, *Notes on Church and State in the European Economic Area 2011*
16. Cumper, Peter, Lewis, Tom, *Religion, Rights and Secular Society*, EE, 2012.
17. Črnič, Aleš, Komel, Mirt, Smrke, Marjan, Šabec, Ksenija, Vovk, Tina, *Religious Pluralisation in Slovenia*, *Teorija in Prakse*, University of Ljubljana, 2013.
18. De Beaufort, Fleur; Hägg, Ingemund; van Schie, Patrick; *Separation of Church and State in Europe with views on Sweden, Norway, The Netherlands, Belgium, France, Spain, Itay, Slovenia and Greece*; *European Liberal Forum*, Brussels, 2008.
19. De Bruyne, Jan, de Potter de ten Broeck, Michael, Van Hiell, Isabell, *Policy within and through Law*, Maklu, 2014.

20. Doe, Norman, *Law and Religion in Europe : A comparative Introduction*, New York, Oxford University Press, 2011.
21. Enyedi, Zsolt, Madeley, John T. S., *Church and State in Contemporary Europe*, Frank Cass, 2003.
22. Evans, Martin, *What is French Secularism?*, *History Today*, <http://www.historytoday.com/martin-evans/what-french-secularism>, pristup 11. 3. 2016.
23. Ferrari, Silvio W., Durham, Cole, Sewell, Elizabeth A., *Law and Religion in Post-communist Europe*, 2003., Pariz, Peeters
24. Ferrari, Alessandro, Ferrari, Silvio, *Religion and the Secular State: The Italian case*, *Cardozo Electronic Law Bulletin*, vol. 16(1) 2010 Special Issue - Italian National Reports to the 18th World Conference on Comparative Law, 2010., Washington
25. Flemming, Rose, *A Europe without blasphemy is back in the middle ages*, *the Guardian*, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/17/europe-blasphemy-middle-ages-free-society>, pristup 12. 3. 2016.
26. Fraser, Giles, *France's official blindness to religion only masks religious hatred*, *The Guardian*, <http://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2016/feb/04/frances-official-blindness-to-religion-only-masks-religious-hatred>, pristup 11. 3. 2016.
27. Freedom House, *Policing Belief: The Impact of Blasphemy Laws on Human Rights - Greece*, 2010., <http://www.refworld.org/docid/4d5a700bc.html>, pristup 27. 2. 2016.
28. Garcimartín, Carmen, *Religion and the Secular State in Ireland*, Martinez-Torron, Javier, Cole Durham Jr., Cole, *Religion and the Secular State National Reports*, The International Center for Law and Religion Studies Brigham Young University, Provo, Utah, 2010.
29. Grech, Alfred, *Religion, Tolerance and Discrimination in Malta*, <http://aei.pitt.edu/6034/1/27.pdf>, pristup 8. 2. 2016.
30. Gummer, Chase, *In Germany, Many Believers Balk at Tweak to Church tax*, *The Wall Street Journal*, <http://www.wsj.com/articles/in-germany-many-believers-balk-at-tweak-to-church-tax-1409710540>, pristup 8. 3. 2016.
31. Jänterä-Jareborg, Maarit, *Religion and the Secular State in Sweden*, Martinez-Torron, Javier, Cole Durham Jr., Cole, *Religion and the Secular State National Reports*, The International Center for Law and Religion Studies Brigham Young University, Provo, Utah, 2010.
32. Jurgensmayer, Mark, *Encyclopedia of Global Religion*, SAGE, 2012.

33. Kalin, Boris, *Povijest filozofije, Školska knjiga, Zagreb, 2006.*
34. Kiviorg, Merilin, *Religion and Law in Estonia, Wolters Kluwer, 2011.*
35. Kiviorg, Merilin, *Religion and Secular State in Estonia,*
<http://www.iclrs.org/content/blurb/files/Estonia.pdf>, pristup 29. 12. 2015.
36. Kiviorg, Merilin, *Religious education in Estonia,*
http://www.unitrier.de/fileadmin/fb5/inst/IEVR/Arbeitsmaterialien/Staatskirchenrecht/Europa/Konferenz_2010/Estonia.pdf, pristup 29. 12. 2015.
37. Kommers, Donald P., *A Provisional Constitution, Built to Last,* http://www.atlantic-times.com/archive_detail.php?recordID=1742, pristup 4. 10. 2015.
38. Kosmin, Barry A., Keysar, Ariela, *Secularism & Society: Contemporary International Perspectives,* *The International Journal for the Psychology of Religion, 2007.,* Hartford, CT
39. Kotiranta, Mati, *Religion and the Secular State, 18th International Congress of Comparative Law, 2010.*
40. Kristīne Jarinovska, *Popular Initiatives as Means of Altering the Core of the Republic of Latvia,* *Juridica International, Law Review - 2013 XX, University of Tartu (1632), 2013.*
41. Kurtović, Šefko, *Opća povijest prava i države, II Knjiga, Pravni Fakultet Sveučiliša u Zagrebu, 2003*
42. Lončarević, Vladimir, *Pravni položaj crkava i vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj te njihovo stjecanje pravne osobnosti u Republici Hrvatskoj,* <http://www.reformator.hr/Pdf/Vjerske%20zajednice%20u%20Hrvatskoj%20Loncarevic.pdf>, pristup 24. 2. 2016.
43. Mazurkiewicz, Piotr, *Autonomy of the Church and Freedom of Religion in Poland, Church Autonomy: A Comparative Survey, Gerhard Robbers, ed., Frankfurt am Main, Peter Lang, 2001.*
44. McManus, John, *Humanist campaign challenges blasphemy laws, BBC NEWS,* <http://www.bbc.com/news/world-europe-31047401>, pristup 12. 3. 2016.
45. Mirošević, Franko, *Sukob Vatikana i fašizma 1931. prikazan u hrvatskom tisku, Croatica Christiana periodica , god. 33 (2009), 63, Zagreb, 2009.*
46. Moravčíková, Michaela, *Religion, Law, and Secular Principles in the Slovak Republic,* <http://www.iclrs.org/content/blurb/files/Slovakia.1.pdf>, pristup 12. 11. 2015.
47. Morris, R. M., *Church and State - Some Reflections on Church Establishment in England, UCL, 2008., London*

48. Mortensen, Viggo, Church Autonomy and Religious Liberty in Denmark: Church Autonomy: A Comparative Survey, 2001., Frankfurt, Peter Lang
49. Pauly, Alexis, State and Church in Luxembourg, Church Autonomy: A Comparative Survey, Frankfurt, Peter Lang, 2001.
50. Pickel, Gert, Muller, Olaf, Church and Religion in Contemporary Europe, VS Verlag, 2009.
51. Ramet, Sabrina P., Religion and Politics in Post-Socialist Central and Southeastern Europe, Pallgrave MacMillan, 2014.
52. Robbers, Gerhard; État et Églises dans l'Union européenne; Été 2005; (2ème édition – 2008), Universität Trier, Institute for European Constitutional Law.; https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb5/inst/IEVR/Arbeitsmaterialien/Staatskirchenrecht/Staat_und_Kirche_in_der_EU/11-Chypre.pdf, pristup 24. 11. 2015.
53. Robbers, Gerhard; État et Églises dans l'Union européenne, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1997.
54. Ross, David, Act of Supremacy, <http://www.britainexpress.com/History/tudor/act-of-supremacy.htm>, pristup 6. 10. 2015.
55. Saiz Arnaiz, Alejandro, Torres Perez, Aida, Iglesias, Marisa, Toniatti, Roberto, Religious practice and observance in the EU Member States, European Union, 2013., [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/JOIN/2013/474399/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474399_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/JOIN/2013/474399/IPOL-LIBE_ET(2013)474399_EN.pdf), pristup 7. 3. 2016.
56. Schanda, Balasz, Religion and Law in Hungary, Wolters Kluwer, 2011.
57. Schreiner, Peter, Models of Religious Education in Schools in Europe, Papers and resources materials for the global meeting on Teaching for tolerance, respect, and recognition in relation with religion or belief, Oslo, 2004 – The Oslo Coalition on Freedom of Religion or Belief
58. Soave, Robby, If Sikh Kids Can Bring Knives to School, Why Can't Everyone Else?, reason.com, <http://reason.com/blog/2014/10/27/if-sikhs-can-bring-knives-into-schools-w>, pristup 12. 3. 2016.
59. Spyropoulos, Philippos K., Fortsakis, Théodore, Constitutional law in Greece, Ant. N. Sakkoulas, Austin, Wolters Kluwer Law & Business, Athenes, 2009.
60. Stan, Lavinia, Turcescu, Lucian, Church, State, and Democracy in Expanding Europe, New York, Oxford University Press, 2011.
61. Sturm, Lovro, Church-State relations and the Legal Status of Religious Communities in Slovenia, BYU Law Review, 2004.

62. Tăvală, Emanuel P., State and Church in Romania, https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb5/inst/IEVR/Arbeitsmaterialien/Staatskirchenrecht/Staat_und_Kirche_in_der_EU/State_and_Church_in_Romania.pdf, pristup 15. 11. 2015.
63. Truett Baker, C, Church-State Cooperation Without Denomination: A New Paradigm for Church-State Relations, Xlibris, 2010.
64. Van Bijsterveld, Sophie, Religion and the Secular State in the Netherlands, Martinez-Torron, Javier, Cole Durham Jr., Cole, Religion and the Secular State National Reports, The International Center for Law and Religion Studies Brigham Young University, Provo, Utah, 2010.
65. Veugelers, Wiel, Education and Humanism: Linking Autonomy and Humanity, Sense Publishers, 2011.
66. Wayne-Jones, Jonathan, Britain has become a 'Catholic country', <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1573452/Britain-has-become-a-Catholic-country.html>, pristup 8. 10. 2015.

PRAVNI IZVORI:

1. Abgabenordnung, 1976., BGBl. 29/1976
2. Act of Settlement, 1700., HMSO 2/1700
3. Bill of Rights, 1688., HMSO 2/1688
4. Belgian Constitution, 2014., http://www.const-court.be/en/basic_text/belgian_constitution.pdf, pristup 6. 2. 2016.
5. Bundesgesetz über die religiöse Kindererziehung, 1985., BGBl. 155/1985
6. Bundesgesetz über die Rechtspersönlichkeit von religiösen Bekenntnisgemeinschaften, 1998., BGBl. 19/1998
7. Bundes-Verfassungsgesetz, 1930., BGBl. 1/1930 - 102/2014
8. Charter of Fundamental Rights and Basic Freedoms, 1992., http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=190581, pristup 18. 11. 2015.
9. Church of England Assembly (Powers) Act, 1919., HMSO 76/1919
10. Código Penal, 2015., DR 83/2015
11. Código penal, *Boletín Oficial del Estado*, http://boe.es/legislacion/codigos/codigo.php?id=038_Codigo_Penal_y_legislacion_complementaria&modo=1, pristup 25. 2. 2016.

12. Constitución Española, 1978.,
http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/constitucion.t1.html#a16, pristup 10. 10. 2015.
13. Constituição da República Portuguesa, 1976.,
<https://www.parlamento.pt/Legislacao/Paginas/ConstituicaoRepublicaPortuguesa.asp>, pristup 9. 10. 2015.
14. Constituția României, 1991., Monitorul Oficial 233/1991 - 767/2003
15. Constitution du Grand-Duché de Luxembourg, 1848., Legilux 52/1848
16. Constitution du Grand-Duché de Luxembourg, 1868., Legilux 25/1868
17. Constitution of Finland, <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>, pristup 3. 2. 2016.
18. Constitution of Ireland, 1937.,
http://www.taoiseach.gov.ie/eng/Historical_Information/The_Constitution/February_2_015_-_Constitution_of_Ireland_.pdf, pristup 7. 2. 2016.
19. Constitution of Malta, 1964., Malta Government Gazette 11688/1964
20. Constitution of the Republic of Bulgaria, 1991., Durzhaven vestnik 56/1991 85/2003 18/2005 27/2006 12/2007
21. Constitution of the Republic of Cyprus, WIPO,
http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=189902, pristup 25. 11. 2015.
22. Constitution of Sweden, The Instrument of Government, 1974., WIPO,
http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=267691, pristup 5. 1. 2016.
23. Constitution of the Kingdom of the Netherlands of August 24, 1815., WIPO,
<http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=7418>, pristup 19. 1. 2016.
24. Constitution of the Republic of Hungary
https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2011.pdf, pristup 8. 2. 2016.
25. Constitution of the Republic of Poland, 1997., Dz.U. 78/1997
26. Danmarks Riges Grundlov, 1953., LOV 169/1953
27. Declaration on Religious Freedom *Dignitatis Humanae* on the Right of the Person and of Communities to Social and Civil Freedom in Matters Religious, 1965.,
http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651207_dignitatis-humanae_en.html, pristup 15. 10. 2015.
28. Defamation Act, 2009., Irish Statute Book,
<http://www.irishstatutebook.ie/eli/2009/act/31/enacted/en/print#sec36>, pristup 6. 2. 2016.

29. Denominations Act, 1949., Durzhaven vestnik 48/1949
30. Denominations Act, 2002., Durzhaven vestnik 120/2002
31. Dutch Civil Code, Book 2 - Legal Persons,
<http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook022.htm>, pristup 21. 1. 2016.
32. Ægteskabsloven, 1999., LOV 147/1999
33. Eesti Vabariigi põhiseadus, 1920., RT 113-114/1920
34. Eesti Vabariigi põhiseadus, 1938., RT 139-357/1938
35. Eesti Vabariigi põhiseadus, 1992., RT 26-349/1992
36. Einkommensteuergesetz, 1988., BGBl. 400/1988 - 163/2015
37. (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda NN Međunarodni ugovori 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10
38. Francuski Ustav, 1958., Conseil Constitutionnel, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/constitution-of-4-october-1958.25742.html#PREAMBLE>, pristup 11. 3. 2016.
39. Grčki ustav, 1975., Hellenic Parliament, The Constitution, izvorno na Grčkom, <http://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/>, pristup 20.11.2015
40. Grčki ustav, Hellenic Parliament, The Constitution, na engleskom jeziku, <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf>, pristup 20. 11. 2015.
41. Greek Penal Code, <http://www.c00.org/p/greek-penal-code.html>, pristup 27.2.2016.
42. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 1949., BGBl. 1/1949
43. Grundsteuergesetz, 1955., BGBl. 149/1955 - 34/2010
44. House of Lords Act, 1999., HMSO 34/1999
45. Islamgesetz 1912 Änderung, 2014., BGBl. 11/2014
46. Kirikute ja koguduste seaduse, 2002., RT 24-135/2002
47. Kodeks karny, 1997., Dz.U. 88/1997
48. Konkordat Poljske sa Svetom Stolicom, 1993., <http://www.concordatwatch.eu/topic-1331.834>, pristup 20. 12. 2015.
49. Konkordat zwischen dem Heiligen Stuhle und der Republik Österreich, 1933., BGBl. 2/1934
50. Latvijas Republikas Satversme, 1922., Valdības Vēstnesis 141/1922
51. Law I - 1057 on Religious Communities and Associations, 1995., Valstybes žinios 89-1985/1995

52. Lege educației naționale, 2011., Monitorul Oficial 1/2011 - 49/2014
53. Lege privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, 2006., Monitorul Oficial 489/2006
54. Legea pentru regimul general al cultelor, 1928., Monitorul Oficial 54/1928
55. Lei da Liberdade Religiosa, 2001., DR 16/2001
56. Ley de principios del movimiento nacional, 1958., Galeon.com, <http://galeon.com/franquismo/web/movimiento.pdf>, pristup 24. 2. 2016.
57. Ley Orgánica de libertad religiosa, 1980., http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/lo7-1980.html, pristup 10. 10. 2015.
58. Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992., Valstybės Žinios 33-1014/1992
59. Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Églises et de l'État, 1905., JORF du 11.12.1905.
60. Loi relative à l'Organisation des Cultes, 1801., bull. 1344/1802
61. Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije, Republika Hrvatska, Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, [http://www.mvep.hr/hr/hrvatska-i-europska-unija/ugovori/ugovor-iz-lisabona-\(prociscena-inacica\)](http://www.mvep.hr/hr/hrvatska-i-europska-unija/ugovori/ugovor-iz-lisabona-(prociscena-inacica)), pristup 1. 4. 2016.
62. Public Education Act, 1991., Durzhaven vestnik 86/1991 - 99/2011
63. Religionsunterrichtsgesetz, 1949., BGBl. 190/1949 - 256/1993,
64. Religious education in English schools: Non-statutory guidance 2010, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/190260/DCSF-00114-2010.pdf, str. 10., pristup 8. 10. 2015.
65. Religious Freedom Act, 2007., Uradni list RS 14/07
66. Removal of Clergy Disqualification Act, 2001., HMSO 13/2001
67. School Standards and Framework Act, 1998., HMSO 31/1998
68. Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867, uber die allgemeinen Rechte der Staatsburger fur die im Reichsrathe vertretenen Konigreich und Lander, 1867., RGBl. 142/1867
69. Strafgesetzbuch, 1975., BGBl. 60/1974 - 154/2015
70. Succession to the Crown Act, 2013., HMSO 20/2013
71. Tulumaksuseadus, 1999., RT 101-903/1999
72. Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Islamske zajednice u Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa, NN 196/03 i 86/14.

73. Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Koordinacije Židovskih općina o pitanjima zajedničkog interesa, 2012., NN 4-54/12
74. Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Srpske pravoslavne Crkve u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa, NN 196-3109/2003
75. Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Židovske vjerske zajednice Bet Israel o pitanjima zajedničkog interesa, 2012., NN 4-55/12
76. Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske,
http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/lusic_tajana.pdf, pristup 23. 2. 2016.
77. Uskonnonvapauslaki (Freedom of Religion Act), 2003., Finlands Författningssamling 453/2003
78. Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14.
79. Ustava Republike Slovenije, Uradni list RS 33/91-I 42/97 66/2000 24/03
80. Ústava Slovenskej republiky, 1992., Zb. 460/1992
81. Ústavná listina Československej republiky, 1920., Zb. 121/1920
82. Ústava Československé republiky, 1948., Zb. 150/1948
83. Wetboek van Strafrecht, 1881., <http://www.wetboek-online.nl/wet/Wetboek%20van%20Strafrecht.html>, pristup 22. 1. 2016
84. Zakon o potvrđivanju ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske na području odgoja i kulture, 1997., NN Međunarodni ugovori 2/97
85. Zakon o potvrđivanju ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi Republike Hrvatske, 1997., NN Međunarodni ugovori 2/97
86. Zakon o potvrđivanju ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o gospodarskim pitanjima, 1998., NN Međunarodni ugovori 18/98
87. Zakon o potvrđivanju ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o pravnim pitanjima, 1997., NN 3/97
88. Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, NN 83/02, 73/13
89. Zakon o vjerskim organizacijama, 1995., Latvijas Vēstnesis, 146/1995
90. Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou, 2000., Z.z. 326/2001
91. Zákon o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností , 1991., Zb. 308/1991

SUDSKA PRAKSA:

1. Chrysostomos v. Turkey, ECHR,
[http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["CHRYSOSTOMOSvTurkey"\],"documentcollectionid2":\["DECISIONS"\],"itemid":\["001-103100"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{), pristup 22. 11. 2015
2. Kokkinakis v. Greece, ECHR,
[http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["kokkinakisvgreece"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-57827"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{), pristup 22. 11. 2015.
3. Lautsi v. Italy, ECHR, <file:///C:/Users/korisnik/Downloads/001-104040.pdf>, pristup 10. 10. 2015.
4. Parochial Church Council v. Wallbank,
<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200203/ldjudgmt/jd030626/aston-3.htm>, pristup 8. 10. 2015.
5. SAS v. France,
<http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Court%20Watch%20-%20SAS%20v%20France.pdf>, pristup 12. 10. 2015.
6. Savez Crkava Riječ Života and others v. Croatia,
http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Savez%20Crkava_Case%20Report.pdf, pristup 5. 3. 2016.
7. Supreme Holy Council of the Muslim Community v Bulgaria, 2004., ECtHR 39023/97

WEB STRANICE:

1. Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs, National Laws on Blasphemy: Spain, <http://berkeleycenter.georgetown.edu/essays/national-laws-on-blasphemy-spain>, pristup 25. 2. 2016.

2. Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs, National Laws on Blasphemy: Poland, <http://berkeleycenter.georgetown.edu/essays/national-laws-on-blasphemy-poland>, pristup 23. 12. 2015.
3. BrillOnline Reference Works, Pastoral Perquisites (Jura Stolae), http://referenceworks.brillonline.com/entries/religion-past-and-present/pastoral-perquisites-jura-stolae-SIM_124982, pristup 22. 12. 2015.
4. Biotechnology Report, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_341_en.pdf, pristup 18. 11. 2015.
5. Bundesministerium des Innern, Gesellschaft und Verfassung; Staat und Religion, http://www.bmi.bund.de/DE/Themen/Gesellschaft-Verfassung/Staat-Religion/Religionsverfassungsrecht/religionsverfassungsrecht_node.html;jsessionid=D3DCA7DE95EAF27826D6D7AE3A6F26B7.2_cid295, pristup 18. 10. 2015.
6. Catholic Herald, Archbishop: secularists are holding back the faithful, <http://www.catholicherald.co.uk/news/2012/02/15/archbishop-secularists-are-holding-back-the-faithful/>, pristup 10. 3. 2016.
7. Centro de Investigaciones Sociológicas, CIS; Religión (I), http://www.cis.es/cis/opencm/EN/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=1290, pristup 11. 10. 2015.
8. Centro de Investigaciones Sociológicas, CIS; Religión (II), http://www.cis.es/cis/opencm/EN/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=10382, pristup 11. 10. 2015.
9. Charities and Tax; Get Recognition for tax purposes, <https://www.gov.uk/charities-and-tax/get-recognition>, pristup 20. 10. 2015.
10. Charities and Tax; Tax relief for charities, <https://www.gov.uk/charities-and-tax/tax-reliefs>, pristup 18. 10. 2015.
11. Christian History of Malta, http://www.ncregister.com/blog/edward-pentin/christian_history_of_malta, pristup 7. 2. 2016.
12. Confrontations Europe, Europe needs all of us to built its future, The countries of Europe, all secular, all different!, <http://www.confrontations.org/en/publications-en/articles-and-interventions/2412-the-countries-of-europe-all-secular-all-different>, pristup 11. 3. 2016.
13. Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Austria, <http://countrystudies.us/austria/76.htm>, pristup 8. 11. 2015.

14. Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Bulgaria, <http://countrystudies.us/bulgaria/26.htm>, pristup 20.12.2015.
15. Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Cyprus, <http://countrystudies.us/cyprus/26.htm>; pristup 27. 11. 2015.
16. Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Germany, <http://countrystudies.us/germany/94.htm>, pristup 4. 10. 2015.
17. Country studies; Religion; U.S. Library of Congress ; Portugal, Changes After the Revolution of 1974, <http://countrystudies.us/portugal/58.htm>, pristup 5. 10. 2015.
18. Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Portugal, Religion, <http://countrystudies.us/portugal/56.htm>, pristup 3. 10. 2015
19. Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Portugal, The Salazar Regime <http://countrystudies.us/portugal/57.htm>, pristup 5. 10. 2015.
20. Country studies; Religion; U.S. Library of Congress; Spain, Religion, <http://countrystudies.us/spain/44.htm>, pristup 10. 10. 2015.
21. Deutsche Islam Konferenz, <http://www.deutsche-islam-konferenz.de/DIK/DE/Startseite/startseite-node.html>, pristup 20. 10. 2015.
22. Enciklopedija.hr, Lateranski ugovor, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=35553> , pristup 9. 10. 2015.
23. Encyclopedia.com, Pillarization, <http://www.encyclopedia.com/doc/1O88-pillarization.htm>, 19. 1. 2016.
24. End Blasphemy Laws, Europe, Is Europe the land of freedom of expression?, <http://end-blasphemy-laws.org/countries/europe/>, pristup 12. 3. 2016.
25. End Blasphemy Laws, The campaign to abolish blasphemy laws, worldwide, Cyprus, <http://end-blasphemy-laws.org/countries/europe/cyprus/>, pristup 1. 3. 2016.
26. End Blasphemy Laws, The campaign to abolish blasphemy laws worldwide, Finland, <http://end-blasphemy-laws.org/countries/europe/finland/>, pristup 4. 2. 2016.
27. European Christian Mission; Austria, <http://www.ecmi.org/europe/country/AT/>, pristup 8. 11. 2015.
28. European Christian Mission; Bulgaria, <http://ecmi.org/europe/country/BG/>, pristup 20.12.2015.
29. European Christian Mission; Denmark, <http://ecmi.org/europe/country/DK/>, pristup 12.1.2016.

30. European Christian Mission; Estonia, <http://ecmi.org/europe/country/EE/>, pristup 28.12.2015.
31. European Christian Mission; France, <http://ecmi.org/europe/country/FR/>, pristup 10.10.2015.
32. European Christian Mission; Luksembourg, <http://ecmi.org/europe/country/LU/>, pristup 29.1.2016.
33. European Christian Mission; Romania, <http://ecmi.org/europe/country/RO/>, pristup 15.11.2015.
34. European Christian Mission; Slovakia, <http://ecmi.org/europe/country/SK/>, pristup 12.11.2015.
35. European Christian Mission; UK, <http://ecmi.org/europe/country/UK/>, pristup 8.10.2015.
36. Europska unija, Cipar, http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/cyprus/index_hr.htm, pristup 1.3.2016.
37. Evangelische Kirche in Deutschland; Kirchensteuer, <http://www.ekd.de/statistik/kirchensteuer.html>, pristup: 20.10.2015.
38. Fakultet za islamske studije u Novom Pazaru, Uloga i značaj vakufa u islamu, <http://fis.edu.rs/2011/12/23/uloga-i-znaaj-vakufa-u-islam/>, pristup 21.11.2015.
39. France.fr, Institutions and Values, Secularism and Religious Freedom, <http://www.france.fr/en/institutions-and-values/secularism-and-religious-freedom.html>, 10.10.2015.
40. Government Offices of Sweden, The Constitution, <http://www.government.se/how-sweden-is-governed/the-constitution/>, pristup 5.1.2016.
41. Hrvatska biskupska konferencija, Crkva u Hrvata, <http://www.hbk.hr/?type=clanak&ID=1>, pristup 23.2.2016.
42. Hrvatska enciklopedija, Križarski ratovi, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34092>, pristup 4.3.2016.
43. Hrvatski jezični portal, sekularizam, <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, pristup 11.3.2016.
44. Infoplease, Cyprus, <http://www.infoplease.com/country/cyprus.html>, pristup 25.11.2015.
45. Islam information portal, islam.ru, Dress Code of Muslim Women, <http://islam.ru/en/content/story/dress-code-muslim-women>, pristup 12.3.2016.

46. Keep Talking Greece, <http://www.keeptalkinggreece.com/2015/01/26/tsipras-breaks-with-church-traditions-no-religious-oath-for-the-new-pm/>, pristup 25. 2. 2016.
47. Merriam-Webster, Secularism, merriam-webster.com, pristup 4. 3. 2016.
48. Mešihat Islamske zajednice u Hrvatskoj, <http://islamska-zajednica.hr/o-nama/mesihat>, pristup 25. 2. 2016.
49. National secular society, Challenging religious privilege, What is Secularism?, <http://www.secularism.org.uk/what-is-secularism.html>, pristup 11. 3. 2016.
50. Nations Encyclopedia, Poland-Religions, <http://www.nationsencyclopedia.com/Europe/Poland-RELIGIONS.html>, pristup 16. 12. 2015.
51. Oxford Dictionaries, Language matters, secularism, <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/secularism>, pristup 11. 3. 2016.
52. Religlaw, International Center for Law and Religion Studies, Law and Religion in The Netherlands, www.religlaw.org/index.php?blurbId=30250&table=Blurb, pristup 18. 1. 2016.
53. Religlaw, International Center for Law and Religion Studies, Law and Religion in Portugal <http://www.religlaw.org/index.php?blurbId=46187&table=Blurb>; pristup 3. 10. 2015
54. Religlaw, International Center for Law and Religion Studies, Religion in Spain, <http://www.religlaw.org/index.php?blurbId=1559&table=Blurb>, pristup 10. 10. 2015.
55. StayPoland, Religion, <http://www.staypoland.com/poland-religion.htm>, pristup 15. 12. 2015.
56. Study Country, Religious Beliefs in Belgium, <http://www.studycountry.com/guide/BE-religion.htm>, pristup 6. 2. 2016.
57. Sunday Examiner, Militant secularism has traits similar to totalitarianism says British minister, <http://sundayex.catholic.org.hk/node/443>, pristup 10. 3. 2016.
58. Sweden Sverige, 10 Fundamentals of Religion in Swden, <https://sweden.se/society/10-fundamentals-of-religion-in-sweden/>, pristup 4. 1. 2016.
59. The Muslim Council of Britain, <http://www.mcb.org.uk/about-mcb/>, pristup 8. 10. 2015.
60. The official Website of the British Monarchy; Queen and the Church, <http://www.royal.gov.uk/MonarchUK/QueenandChurch/History.aspx>, pristup 8.10. 2015.

61. U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2010; Belgium, 2010., <http://www.state.gov/documents/organization/171685.pdf>, pristup: 6. 2. 2016
62. U.S. Department of State, International Religious Freedom report 2010; Cyprus, 2010., <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2010/148926.htm>, pristup 22. 11. 2015.
63. U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2010; Czech Republic, 2010., <http://www.state.gov/documents/organization/193013.pdf> , pristup 19. 11. 2015.
64. U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2010; Hungary, 2010., <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2010/148942.htm>, pristup 8. 2. 2016.
65. U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2010; Malta, 2010., <http://www.state.gov/documents/organization/171708.pdf>, pristup 7. 2. 2016.
66. U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2010; Slovenia, 2010., <http://www.state.gov/documents/organization/171721.pdf>, pristup 26. 11. 2015.
67. U. S. Department of State, International Religious Freedom report for 2012; Latvia, 2012.,
<http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2012religiousfreedom/index.htm?year=2012&dclid=208332#wrapper>, pristup 27. 11. 2015.
68. U. S. Department of State, International Religious Freedom report for 2012; Lithuania, 2012., <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2010/148955.htm>, pristup 22. 11. 2015.
69. U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2012; Portugal, 2012., <http://www.state.gov/documents/organization/208568.pdf>, pristup 11. 10. 2015.
70. U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2013; Denmark, 2013., <http://www.state.gov/documents/organization/222421.pdf>, pristup 13.1.2016.
71. U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2013; Luxembourg, 2013., <http://www.state.gov/documents/organization/222451.pdf>, pristup 2. 2. 2016.
92. U. S. Department of State, International Religious Freedom Report for 2014; Greece, 2014.,
<http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?year=2014&dclid=238386#wrapper>, pristup 7. 3. 2016.

72. Veritas, Glasnik sv. Antuna Padovanskog, Duhovna hijerarhija u islamu, http://www.veritas.hr/casopisi/2009_09/9_2009_islam.html, pristup 21. 1. 2016.
73. Web Portal of the Republic of Cyprus, <http://www.cyprus.gov.cy/portal/portal.nsf/gwp.getCategory?OpenForm&access=0&SelectionId=citizen&CategoryId=Government%20Websites&SelectionId=Independant%20Services&print=0&lang=en>, pristup 22. 11. 2015.
74. Your Cyprus Portal, Religion in Cyprus, <http://www.yourcyprusportal.com/cyprus-culture-religion.php>, pristup 28. 11. 2015.

XXXVI. Sažetak / Summary

Sažetak

Antonia Ćurković, Marko Kraljević, Ana-Marija Mioković

Odnosi između države i vjerskih zajednica u Europskoj uniji - analize i kritike

Ovaj rad produkt je zajedničkog rada troje različitih autora. Konceptualno podijeljen je u dvije odvojene, ali međuovisne cjeline. Prvi dio obrađuje problematiku odnosa države i vjerskih zajednica unutar svih država članica Europske unije. Razumijevanje potonjeg ključno je za svako daljnje promišljanje o ovoj temi. Pri analizi svake od država autori su se usredotočili na ključne aspekte unutardržavnog uređenja ovih odnosa. Za ovu temu kao bitni ističu se povijesni pregled, zakonodavstvo (ustavno uređenje, financiranje, registracija itd.) i vjersko obrazovanje. Na osnovi prvog dijela rada autori razrađuju sustave kooperacije i separacije kao dva suprotstavljena stajališta na spomenutu temu te nude potencijalno kompromisno stajalište prema ovoj temi.

Oprečni stavovi autora predstavljeni su tek kao polazišna točka kako bi svaki čitatelj bio u mogućnosti samostalno razviti vlastito mišljenje. Bez namjere nametanja bilo kojeg suda kao ispravnog, promišljanja svakog ponaosob biti će na različitoj udaljenosti od ta dva pola, dok

je kompromisni prijedlog samo jedna od potencijalnih misli vodilja pri iznalaženju objektivnog gledišta.

Ključne riječi: vjerske zajednice, Europska unija, kooperacija, separacija, kompromis

Summary

Antonia Ćurković, Marko Kraljević, Ana-Marija Mioković

State and Religious Communities Relations within the European Union - Analysis and Critics

This paper consists of combined work and effort of three different authors. The format of the paper was adjusted into two separate but interconnected sections. The first section regards all member states of the European Union, all with characteristic models of state and religious communities relations regulation. Understanding the latter can be a key step forward to complete comprehension of this issue. In the analysis of each state the authors have concentrated on vital aspects of inner state arrangement of these relations. The aspects in question are historical overview, legislation (constitutional provisions, financing, registration etc.) and religious education. Based on the first part of the paper the authors are elaborating two contrary standpoints on the before mentioned matter, while in the same time adding a point of view that represents a standpoint of compromise towards the subject. The opposing standpoints on the matter are arguing models of church-state cooperation and separation.

The contrary points of view the authors put forward are merely a starting point from which the reader can develop his or her own opinion on the subject in general. Without trying to impose any judgement upon the reader as a right one, rendering of each individual will be on the different equidistance from these two poles, while the compromising standpoint represents only a potential aspect of thinking towards an objective point of view.

Key words: religious communities, European Union, cooperation, separation, compromise